ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Палюх Віктор Валентинович

УДК 351.851:378(477)"2020/2025"(043.2)

ДИСЕРТАЦІЯ

Механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічної трансформації

Спеціальність 25.00.02 — механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.В. Палюх

Науковий консультант:
доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений працівник освіти України
С.М. Домбровська

Черкаси 2025

АНОТАЦІЯ

Палюх В.В. Механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічної трансформації – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 — механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України, Черкаси, 2025.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічних трансформацій. Розкрито сутність, поняття, ознаки та роль закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в системі національної безпеки України та підготовки фахівців для сил безпеки та оборони. З'ясовано, що вперше комплексне дослідження реформування таких закладів освіти набуло особливої актуальності в умовах воєнного стану та необхідності забезпечення підготовки кваліфікованих кадрів для Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Національної поліції України, Збройних Сил України та інших силових структур. Разом з тим, у зв'язку із динамічним розвитком освітніх технологій, цифровою трансформацією суспільства та євроінтеграційними процесами поняття, форми та методи професійної підготовки фахівців дуже швидко видозмінюються. Зміст реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання передусім обумовлений політичними, економічними, соціальними та безпековими факторами.

Виокремлено характерні ознаки та основні механізми реформування системи вищої освіти зі специфічними умовами навчання. До таких ознак віднесено: специфічний характер освітнього процесу, що поєднує теоретичну підготовку з практичним відпрацюванням професійних навичок; особливі вимоги до фізичної та психологічної підготовки курсантів; ієрархічна структура управління освітнім процесом; поєднання цивільної та специфічної освіти. Окреслено теоретико-методологічні основи державного управління

процесами модернізації професійної освіти. Теоретично обґрунтовано, що державна політика реформування має бути спрямована на створення ефективного механізму інноваційного розвитку закладів освіти, забезпечення їх матеріально-технічної бази, впровадження сучасних освітніх технологій та підвищення якості підготовки фахівців. Сформульовано авторське визначення понять «інноваційний розвиток закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання», «державне управління реформуванням закладів освіти зі специфічними умовами навчання», «механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання».

Охарактеризовано сучасний стан нормативно-правового регулювання механізмів реформування закладів вищої освіти. Констатовано, що державна політика у сфері реформування освіти наразі перебуває на стадії активної трансформації, що ґрунтується на фундаментальному оновленні законодавства: змінено концепцію фінансування закладів вищої освіти через перехід від утримання установ до фінансування за результатами діяльності; упроваджено діджиталізацію освітнього процесу через створення електронних освітніх платформ, дистанційних курсів та віртуальних лабораторій; змінено вимоги до професійних компетентностей науково-педагогічних працівників через запровадження системи рейтингування та атестації; підвищено вплив громадськості у сфері освіти через створення ефективних наглядових рад та громадських організацій; посилено вимоги до якості освітніх послуг через систему акредитації та ліцензування.

Теоретично обґрунтовано, що прийняття значної кількості як законодавчих, так і нормативно-правових актів (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки) сприяло як певним дублюванням, так і законодавчим невідповідностям. Зважаючи на це, надано пропозиції щодо систематизації та кодифікації законодавства у досліджуваному напрямі, що, як наслідок, забезпечить внутрішню узгодженість, цілісність, системність та повноту правового регулювання

політики реформування. Аргументовано необхідність адаптації кращих зарубіжних практик у даному напрямі, зокрема досвіду Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Німеччини, Франції та Польщі щодо підготовки фахівців для сил безпеки та оборони.

Сформульовано поняття та надано загальну характеристику закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання як об'єкта публічного управління. Визначено, що публічне управління у сфері вищої освіти зі специфічними умовами навчання – це публічно владна діяльність відповідних суб'єктів адміністрування на різних рівнях, спрямована на забезпечення ефективного функціонування та розвитку закладів освіти. Констатовано, що публічне управління у сфері такої освіти в Україні здійснюється як вищими органами державної влади (Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України), так і безпосередньо спеціалізованими органами публічного управління на чолі з Міністерством освіти і науки України, а також галузевими міністерствами (Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України).

Складовим елементом управління, який зумовлює наслідок роботи його об'єкта, є механізм управління, який розглядається у єдності всіх його складових. Обґрунтовано, що публічне управління у сфері вищої освіти зі специфічними умовами навчання здійснюється за допомогою форми організації системи освіти (централізована, децентралізована, змішана), методу управлінського впливу (адміністративні, економічні, соціально-психологічні) та джерел фінансування (державний бюджет, місцеві бюджети, власні надходження закладів освіти).

Визначено чинники, що впливають на ефективність реформування в системі державного управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання. До таких чинників віднесено: рівень матеріально-технічного забезпечення закладів освіти; кадровий потенціал науково-педагогічних працівників; система мотивації та стимулювання персоналу; якість управлінських рішень та їх виконання; рівень інформатизації

освітнього процесу. Теоретично обґрунтовано, що найдієвішими механізмами управління реформуванням у системі вищої освіти є інноваційність, системність, адаптивність та партисипативність. Проаналізовано чотири групи викликів, які існують у сфері освіти: цифрова трансформація (необхідність впровадження сучасних ІТ-технологій); глобалізація освітнього простору (інтернаціоналізація та академічна мобільність); демографічні зміни (скорочення кількості абітурієнтів); економічні обмеження (недостатнє фінансування). Визначено основні чинники успішного реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Сформульовано визначення поняття «механізми інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання».

Окреслено особливості реформування підготовки фахівців для сил безпеки та оборони. Встановлено, що така підготовка має базуватися на поєднанні загальноосвітніх, професійних та спеціальних компетентностей, забезпечувати формування високих морально-психологічних якостей, патріотизму та готовності до виконання службових обов'язків в екстремальних умовах. Визначено поняття та основні завдання державної політики реформування у сфері професійної освіти. З'ясовано, що державна політика реформування визначається та реалізується: на загальнодержавному рівні (закріплюється у стратегії розвитку вищої освіти та національній стратегії безпеки); на відомчому рівні (закріплюється в програмах розвитку галузевих міністерств та концепціях розвитку силових структур); на рівні закладів освіти (закріплюється в стратегіях розвитку університетів та програмах модернізації освітнього процесу).

Обґрунтовано, що державна політика реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання повинна бути орієнтована передусім на забезпечення якості освітніх послуг, розвиток наукової діяльності (фундаментальні та прикладні дослідження у сфері безпеки), впровадження інноваційних технологій (VR-тренажери, симулятори,

електронні полігони), забезпечення академічної мобільності (стажування у провідних зарубіжних закладах) та міжнародного співробітництва (спільні освітні програми, обмін досвідом).

Проаналізовано функції органів державної влади та місцевого самоврядування щодо реалізації політики реформування. З'ясовано, що спеціальними органами у системі управління освітою є Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, галузеві експертні ради та акредитаційні комісії. Визначено, що до основних функцій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у реалізації політики реформування віднесено правозастосовну (реалізація законодавства у сфері освіти), правотворчу (розробка нормативно-правових актів), регулятивну (встановлення правил та процедур), організаційну (координація діяльності закладів освіти), соціально-економічну (забезпечення фінансування та соціального захисту), контрольну (нагляд за дотриманням стандартів) та моніторингову (оцінка ефективності реформ).

Розкрито особливості інституціоналізації реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. З'ясовано, що суб'єктами державної політики реформування є органи державної влади, керівники закладів освіти, академічна спільнота, роботодавці (силові структури), студентське самоврядування та громадськість, які взаємодіють між собою, доповнюють одне одного, спільна діяльність яких спрямована на досягнення єдиної мети – створення ефективної системи підготовки висококваліфікованих фахівців для сил безпеки та оборони.

Обґрунтовано, що підвищенню ефективності реформування сприяє розвиток університетської автономії (фінансової, академічної, організаційної), впровадження принципів академічної доброчесності, розвиток студентського самоврядування та створення наглядових рад при закладах освіти за активної участі представників громадськості, роботодавців та випускників. Констатовано, що потребують уточнень на нормативно-правовому рівні питання щодо механізмів фінансування інноваційного

розвитку, процедур державно-приватного партнерства та залучення міжнародної технічної допомоги. Акцентовано увагу на необхідності вивчення позитивного міжнародного досвіду у цій сфері, зокрема моделей фінансування військових академій США, поліцейських шкіл Німеччини та пожежних коледжів Великої Британії.

Визначено механізми реалізації державної політики реформування в системі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Теоретично обґрунтовано, що успішне реформування – результат комплексного підходу, який враховує специфіку підготовки фахівців для сил безпеки та оборони, забезпечує інноваційний розвиток закладів освіти, адаптацію до сучасних викликів та інтеграцію до європейського освітнього простору. Окреслено основні напрями трансформації системи закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Констатовано, що на сьогодні основний акцент спрямовано на цифровізацію освітнього процесу (електронні освітні ресурси, віртуальні лабораторії, онлайн-курси), розвиток дистанційних технологій навчання (що особливо актуально в умовах воєнного стану), міжнародну співпрацю (програми Erasmus+, Horizon Europe) та академічну мобільність (стажування викладачів та курсантів). Особлива увага звертається на необхідність стандартизації освітнього процесу відповідно до вимог НАТО, розвиток дуальної освіти (поєднання навчання з практичною діяльністю у підрозділах) та посилення практичної підготовки на сучасних полігонах та навчальних центрах.

Разом з тим, умови функціонування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану об'єктивно створюють відповідні виклики. На сьогодні у даному напрямі недостатньо уваги приділяється важливим сферам психологічної підтримки учасників освітнього процесу, адаптації до умов воєнного часу, забезпечення безпеки освітнього процесу та післявоєнного відновлення інфраструктури. Зважаючи на це, запропоновано внести зміни до «стратегічних» документів щодо розвитку освіти, які будуть враховувати відповідні аспекти, зокрема

розробити окрему програму психологічної реабілітації та підтримки учасників освітнього процесу.

Визначено, що основними напрямами реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є: встановлення на законодавчому та підзаконному рівні прозорих процедур управління якістю освіти (внутрішня та зовнішня системи забезпечення якості); розвиток університетської автономії (право самостійно визначати зміст освіти, структуру закладу, штатний розпис); подальша цифровізація діяльності (електронний документообіг, автоматизовані системи управління); використання позитивного міжнародного досвіду (впровадження кращих практик підготовки фахівців).

Розроблено цілісну концепцію удосконалення механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Визначено, що одним із пріоритетів державної політики має стати забезпечення конструктивної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти та інститутів громадянського суспільства щодо модернізації системи підготовки фахівців. Обґрунтовано необхідність подальшого дослідження та імплементації міжнародного позитивного досвіду у даному напрямі, зокрема досвіду провідних країн НАТО щодо підготовки військових фахівців та досвіду країн ЄС щодо підготовки фахівців цивільного захисту.

Ключові слова: механізми державного управління, заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, реформування освіти, соціально-економічні трансформації, інноваційний розвиток, сили безпеки та оборони, професійна підготовка, цифровізація освіти, європейська інтеграція, воєнний стан, університетська автономія, академічна мобільність, якість освіти.

ANNOTATION

Paliukh V.V. Mechanisms of reforming higher education institutions with specific learning conditions in the conditions of socio-economic transformation – Qualifying scientific work as the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Sciences in Public Administration, specialty 25.00.02 — mechanisms of public administration. – National University of Civil Defence of Ukraine, Cherkasy, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of mechanisms for reforming higher education institutions with specific learning conditions under socio-economic transformations. The essence, concepts, characteristics, and role of higher education institutions with specific learning conditions in the national security system of Ukraine and the training of specialists for security and defense forces are revealed. It is established that for the first time a comprehensive study of reforming such educational institutions has acquired particular relevance under martial law conditions and the need to ensure the preparation of qualified personnel for the State Emergency Service of Ukraine, the National Police of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, and other law enforcement agencies. At the same time, due to the dynamic development of educational technologies, digital transformation of society, and European integration processes, the concepts, forms, and methods of professional training are rapidly evolving. The content of reforming higher education institutions with specific learning conditions is primarily determined by political, economic, social, and security factors.

The characteristic features and main mechanisms for reforming the higher education system with specific learning conditions are identified. These features include: the specific nature of the educational process that combines theoretical training with practical development of professional skills; special requirements for physical and psychological preparation of cadets; hierarchical structure of educational process management; combination of civilian and specific education. The theoretical and methodological foundations of public administration of

professional education modernization processes are outlined. It is theoretically substantiated that state reform policy should be aimed at creating an effective mechanism for innovative development of educational institutions, ensuring their material and technical base, implementing modern educational technologies, and improving the quality of specialist training. Author's definitions of the concepts "innovative development of higher education institutions with specific learning conditions," "public administration of educational institution reform with specific learning conditions," and "mechanisms for reforming higher education institutions with specific learning conditions" are formulated.

The current state of regulatory and legal framework for reforming mechanisms of higher education institutions is characterized. It is established that state policy in education reform is currently at the stage of active transformation, based on fundamental legislative renewal: the concept of financing higher education institutions has changed through transition from institutional maintenance to performance-based funding; digitalization of the educational process has been implemented through the creation of electronic educational platforms, distance courses, and virtual laboratories; requirements for professional competencies of academic staff have changed through the implementation of rating and certification systems; public influence in education has increased through the creation of effective supervisory boards and public organizations; requirements for educational service quality have been enhanced through accreditation and licensing systems.

It is theoretically substantiated that the adoption of a significant number of both legislative and regulatory acts (Laws of Ukraine "On Education," "On Higher Education," "On Scientific and Scientific-Technical Activities," Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032) has led to both certain duplications and legislative inconsistencies. In view of this, proposals are made for systematization and codification of legislation in the researched area, which will consequently ensure internal consistency, integrity, systematic nature, and completeness of legal regulation of reform policy. The necessity of adapting

best foreign practices in this direction is argued, particularly the experience of the United States of America, Great Britain, Germany, France, and Poland regarding the training of specialists for security and defense forces.

The concept is formulated and general characteristics of higher education institutions with specific learning conditions as an object of public administration are provided. It is determined that public administration in the field of higher education with specific learning conditions is a public-power activity of relevant administrative subjects at various levels, aimed at ensuring effective functioning and development of educational institutions. It is established that public administration in this educational field in Ukraine is carried out both by supreme state authorities (Cabinet of Ministers of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine) and directly by specialized public administration bodies headed by the Ministry of Education and Science of Ukraine, as well as sectoral ministries (Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ministry of Defense of Ukraine).

The component element of administration that determines the outcome of its object's operation is the management mechanism, which is considered in the unity of all its components. It is substantiated that public administration in the field of higher education with specific learning conditions is carried out through the form of educational system organization (centralized, decentralized, mixed), method of managerial influence (administrative, economic, socio-psychological), and sources of funding (state budget, local budgets, own revenues of educational institutions).

Factors influencing the effectiveness of reforms in the public administration system of higher education institutions with specific learning conditions are identified. Such factors include: the level of material and technical support of educational institutions; human resources potential of academic staff; system of personnel motivation and incentives; quality of management decisions and their implementation; level of educational process informatization. It is theoretically substantiated that the most effective mechanisms for managing reforms in the higher education system are innovation, systematic approach, adaptability, and participatory engagement. Four groups of challenges existing in education are

analyzed: digital transformation (the need to implement modern IT technologies); globalization of educational space (internationalization and academic mobility); demographic changes (reduction in the number of applicants); economic constraints (insufficient funding). The main factors for successful reform of higher education institutions with specific learning conditions are identified. The definition of the concept "mechanisms of innovative development of higher education institutions with specific learning conditions" is formulated.

Features of reforming specialist training for security and defense forces are outlined. It is established that such training should be based on a combination of general education, professional, and special competencies, ensuring the formation of high moral and psychological qualities, patriotism, and readiness to perform official duties in extreme conditions. The concept and main tasks of state reform policy in the field of professional education are defined. It is clarified that state reform policy is determined and implemented: at the national level (established in the higher education development strategy and national security strategy); at the departmental level (established in sectoral ministry development programs and law enforcement agency development concepts); at the educational institution level (established in university development strategies and educational process modernization programs). The author's definition of the concept "state policy for reforming higher education institutions with specific learning conditions" is formulated.

It is substantiated that the state policy for reforming higher education institutions with specific learning conditions should primarily focus on ensuring the quality of educational services, developing scientific activities (fundamental and applied research in the security field), implementing innovative technologies (VR trainers, simulators, electronic training grounds), ensuring academic mobility (internships at leading foreign institutions), and international cooperation (joint educational programs, experience exchange).

Functions of state authorities and local self-government bodies regarding the implementation of reform policy are analyzed. It is established that special bodies

in the education management system include the National Agency for Higher Education Quality Assurance, sectoral expert councils, and accreditation commissions. It is determined that the main functions of executive authorities and local self-government bodies in implementing reform policy include law enforcement (implementation of education legislation), law-making (development of regulatory acts), regulatory (establishment of rules and procedures), organizational (coordination of educational institution activities), socio-economic (provision of funding and social protection), control (supervision of standards compliance), and monitoring (assessment of reform effectiveness).

Features of institutionalization of higher education institutions reform with specific learning conditions are revealed. It is established that subjects of state reform policy include state authorities, educational institution leaders, academic community, employers (law enforcement agencies), student self-government, and the public, who interact with each other, complement one another, whose joint activities are aimed at achieving a common goal — creating an effective system for training highly qualified specialists for security and defense forces.

It is substantiated that the effectiveness of reforms is enhanced by the development of university autonomy (financial, academic, organizational), implementation of academic integrity principles, development of student self-government, and creation of supervisory boards at educational institutions with active participation of public representatives, employers, and alumni. It is established that issues regarding mechanisms for financing innovative development, public-private partnership procedures, and attracting international technical assistance require clarification at the regulatory level. Attention is focused on the necessity of studying positive international experience in this field, particularly financing models of US military academies, German police schools, and UK fire colleges.

Mechanisms for implementing state reform policy in the system of higher education institutions with specific learning conditions are determined. It is theoretically substantiated that successful reform is the result of a comprehensive

approach that takes into account the specifics of training specialists for security and defense forces, ensures innovative development of educational institutions, adaptation to modern challenges, and integration into the European educational space. The main directions of transformation of the higher education institution system with specific learning conditions are outlined. It is established that today the main focus is on digitalization of the educational process (electronic educational resources, virtual laboratories, online courses), development of distance learning technologies (which is particularly relevant under martial law conditions), international cooperation (Erasmus+, Horizon Europe programs), and academic mobility (internships for teachers and cadets). Special attention is paid to the need for standardization of the educational process in accordance with NATO requirements, development of dual education (combination of training with practical activities in units), and strengthening practical training at modern training grounds and educational centers.

At the same time, the functioning conditions of higher education institutions with specific learning conditions under martial law objectively create corresponding challenges. Currently, insufficient attention is paid in this direction to important areas of psychological support for educational process participants, adaptation to wartime conditions, ensuring educational process security, and post-war infrastructure restoration. In view of this, it is proposed to make changes to "strategic" documents on education development that will take into account relevant aspects, particularly to develop a separate program for psychological rehabilitation and support of educational process participants.

It is determined that the main directions for reforming higher education institutions with specific learning conditions are: establishment at the legislative and regulatory level of transparent education quality management procedures (internal and external quality assurance systems); development of university autonomy (the right to independently determine educational content, institutional structure, staffing); further digitalization of activities (electronic document flow, automated management systems); use of positive international experience

(implementation of best practices in specialist training).

A comprehensive concept for improving reform mechanisms of higher education institutions with specific learning conditions has been developed. It is determined that one of the state policy priorities should be ensuring constructive interaction between state authorities, local self-government bodies, educational institutions, and civil society institutions regarding modernization of the specialist training system. The necessity for further research and implementation of positive international experience in this direction is substantiated, particularly the experience of leading NATO countries in military specialist training and EU countries' experience in civil defense specialist training.

Keywords: mechanisms of public administration, higher education institutions with specific learning conditions, education reform, socio-economic transformations, innovative development, security and defense forces, professional training, education digitalization, European integration, martial law, university autonomy, academic mobility, education quality.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Бондар Д. В., Шведун В. О., Палюх В. В. Державне управління науковою діяльністю закладів вищої освіти: монографія. Харків : НУЦЗУ, 2021. 230 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/11763/1/%d0%91%d0%be%d0%bd%d0%b4%d0%b0%d1%80%20%d0%a8%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d1%83%d0%bd%20%d0%9f%d0%b0%d0%bb%d1%8e%d1%85%20%d0%bc%d0%be%d0%bd%d0%be.pdf

Особистий внесок: було здійснено аналіз тенденцій розвитку наукової діяльності в Україні та визначено структури та масштаби державного сектора науки.

2. Карпеко Н. М., Кришталь Д. О., Палюх В. В. Державне управління формуванням науково-технічного потенціалу вищої школи України: монографія. Харків : НУЦЗУ, 2021. 199 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14383/1/MonoK.K.P.pdf

Особистий внесок: було здійснено аналіз закордонного досвіду державного управління науково-технічним потенціалом вищої школи та визначено розвиток організаційного механізму державного управління у сучасних галузях науки.

3. Крук С.І., Домбровська С.М., Палюх В.В., Іноземцева О.Б. Досвід Республіки Польща для України у сфері підготовки фахівців цивільного захисту: публічно-управлінський аспект: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2022. – 312 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/17022/1/MONDP.pdf.

Особистий внесок: Проаналізовано вплив досвіду Республіки Польща на вдосконалення системи підготовки студентів у сфері цивільного захисту в Україні, а також розроблено рекомендації щодо інтеграції

найкращих практик у навчальні програми.

4. Домбровська С.М., Вавренюк С.А., Палюх В.В. Державне регулювання фізичної культури та спорту в Україні Монографія. НУЦЗУ, 2021. 313с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/10760/1/%d0%bc%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d0%b8%d1%8f%20%d0%92%d0%b0%d0%b2%d1%80%d0%b5%d0%bd%d1%8e%d0%ba.pdf

Особистий внесок: проаналізовано вплив державного регулювання фізичної культури і спорту на освітній процес і студентську молодь.

5. Вітовецький В. О., Палюх В. В. Механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання: теорія та практика : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2024. 192 с.

Особистий внесок: обґрунтовано теоретичні засади та практичні аспекти реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

6. Paliukh V., Nikonenko U., Khalina O., Kazyuk T., Shevchenko S. Influence of internal and external factors on the structural changes of national economy: an example of Ukraine. Business, Management and Economics Engineering. 2021. URL: https://journals.vgtu.lt/index.php/BME/article/view/14472. (Q3)

Особистий внесок: визначено вплив зовнішніх факторів на структурні зміни національної економіки.

7. Ivanova S., Romin A., Gaynutdinova L., Kvitka S., Paliukh V., Arsawan I. W. E. Spiral dynamics in the management of sustainable development of society. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. 2021. Vol. 915. 012039. URL: https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/915/1/012039.

Особистий внесок: обгрунтовано фактори управлінні сталим розвитком суспільства.

8. Markevych K., Maistro S., Koval V., Paliukh V. Mining sustainability and circular economy in the context of economic security in Ukraine. Mining of Mineral Deposits. 2022. Vol. 16(1). P. 101-113. URL: https://doi.org/10.33271/mining16.01.101 (Q1)

Особистий внесок: проаналізовано вплив державне регулювання на економічну безпеку України.

9. Paliukh V., Tatarnikova T., Trobiuk V., Yakymenko S., Verba S. Modernization of the educational process through the implementation of a modern strategy for ensuring information security. Journal of Interdisciplinary Research. 2023. Special Issue No. 14/01/XLI. P. 152-156. (Q3)

Особистий внесок: визначено вплив модернізації освітнього процесу на забезпечення інформаційної безпеки.

10. Syvak T., Vorona P., Nesteriak Y., Paliukh V., Dakal A. Current State of Strategic Communications in Ukraine and Their Functional Influence on Efficiency of State Management System. National Security Drivers of Ukraine Information Technology, Strategic Communication, and Legitimacy. 2023. P. 167-182. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-33724-6

Особистий внесок: проаналізовано сучасний стан стратегічних комунікацій в Україні.

11. Paliukh, V., Kovtun, I., Pidlisna, T., Dombrovska, S., & Berezinskyi, L. (2025). Enhancing Educational System Human Resources as a Pillar of National Security. Journal of Posthumanism, 5(1), 263–279. (Q1) https://doi.org/10.63332/joph.v5i1.559

Особистий внесок: визначено шляхи вдосконалення людських ресурсів освітньої системи для забезпечення національної безпеки.

12. Paliukh, V., Kovtun, I., Pidlisna, T., Tatarnikova, T., & Poroka, S. (2025). The Influence of National Information Security Policies on Advancing Higher Education. Qubahan Academic Journal, 5(1), 628–639. (Q2)

https://doi.org/10.48161/qaj.v5n1a1500

Особистий внесок: обгрунтовано вплив національної політики інформаційної безпеки на розвиток вищої освіти.

Статті у фахових виданнях:

13. Палюх В. В., Демент М. О. Політика протидії незаконній міграції на регіональному рівні як загрози соціально-економічного розвитку країни. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2021. № 1(14). URL: http://vdu-nuczu.net/ua/8-ukr/131-palyukh-v-v-dement-m-o-politika-protidiji-nezakonnij-migratsiji-na-regionalnomu-rivni-yak-zagrozi-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-krajini

Особистий внесок: проаналізовано регіональні особливості політики протидії незаконній міграції та розроблено рекомендації щодо її вдосконалення.

14. Палюх В. В., Пономаренко Р. В. Аналіз факторів міжнародного впливу на реформування системи освіти України. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2021. № 2(15). URL: http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/170-palyukh-v-v-ponomarenko-r-v-analiz-faktoriv-mizhnarodnogo-vplivu-na-reformu-vannya-sistemi-osviti-ukrajini

Особистий внесок: досліджено міжнародні фактори впливу на систему освіти України та визначено їх роль у процесі реформування.

15. Вітовецький В. О., Палюх В. В. Реформа української освіти: вибір адекватної моделі в сучасних реаліях. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2022. Вип. 1(16). URL: http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/207-vitovetskij-v-o-palyukh-v-v-reforma-ukrajinskoji-osviti-vibir-adekvatnoji-modeli-v-suchasnikh-realiyakh

Особистий внесок: обґрунтовано критерії вибору оптимальної моделі реформування освіти та розроблено практичні рекомендації щодо її впровадження.

16. Палюх В. В., Поліванов О. Г., Кононович В. Г. Роль і місце фізичної підготовки на сучасному етапі реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2022. Вип. 2(17). URL: http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/261-palyukh-v-v-kononovich-v-g-polivanov-o-g-rol-i-mistse-fizichnoji-pidgotovki-na-suchasnomu-etapi-reformuvannya-zakladiv-vishchoji-osviti-zi-spetsifichnimi-umovami-navchannya

Особистий внесок: визначено основні напрями вдосконалення системи фізичної підготовки в контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

17. Палюх В. В. Категорія «академічна мобільність» та її місце в системі вищої освіти Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2024. Вип. 2(21). С. 38- 46. URL: http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/423-palyukh-v-v-kategoriya-akademichna-mobilnist-ta-jiji-mistse-v-si-stemi-vishchoji-osviti

Статті у міжнародних фахових виданнях

18. Paliukh V., Poroka S. Education as a tool for ensuring national security. Public administration and state security aspects. 2023. Vol. 1. P. 121-129. URL: http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/111-poroka-s-paliukh-v-education-as-a-tool-for-ensuring-national-security

Особистий внесок: обґрунтовано роль освіти у системі забезпечення національної безпеки та розроблено механізми її вдосконалення.

19. Paliukh V., Vladymyrov M. Application of firearms as one of the means of coordination by the state within the competence of employees of internal affairs. Public administration and state security aspects. 2021. Vol. 2. P. 68-76. URL: http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/38-vladymyrov-m-paliukh-v-application-of-firearms-as-one-of-the-means-of-coordination-by-the-state-within-the-competence-of-employees-of-internal-affairs

Особистий внесок: досліджено нормативно-правові аспекти

застосування вогнепальної зброї працівниками внутрішніх справ та розроблено рекомендації щодо вдосконалення державної політики у цій сфері.

20. Paliukh V., Dement M. Global trends in the modern higher education reform policy. Public administration and state security aspects. 2022. Vol. 2. P. 114-122. URL: http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/91-paliukh-v-dement-m-general-theoretical-basics-for-the-research-of-global-trends-in-the-modern-higher-education-reform-policy

Особистий внесок: систематизовано теоретичні підходи до дослідження глобальних тенденцій реформування вищої освіти та визначено їх вплив на формування освітньої політики.

21. Berezhna K., Yuzikova N., Maistro S., Paliukh V., Antonova L. The importance of public administration in administrative and legal regulation. 2020. URL: https://www.periodicojs.com.br/index.php/gei/article/view/63

Особистий внесок: проаналізовано особливості адміністративно-правового регулювання в системі публічного управління та визначено напрями його вдосконалення.

22. Paliukh V., Dement M. Forecasting the implementation of higher education reform based on international experience. Public administration and state security aspects. 2024. Vol. 1. P. 145-152. URL: http://passa.nuczu.edu.ua/en/9-eng/author-page/163-paliukh-v-dement-m-forecasting-the-implementation-of-higher-education-reform-based-on-international-experience

Особистий внесок: розроблено прогностичну модель впровадження реформи вищої освіти на основі міжнародного досвіду та визначено ключові фактори успішності її реалізації.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Вавренюк С. А., Палюх В.В. Проблеми та напрями досягнення якості вищої освіти на етапі її реформування. Формування дієвих механізмів

державного управління з забезпечення державної безпеки : матеріали круглого столу (14 травня 2021 р., м. Харків). Харків, 2021. С. 20-23.

24. Палюх В.В., Вітовецький В. О. Освіта як індикатор стану українського суспільства. Публічне управління: освіта, наука, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (18 березня 2022 р., м. Харків). Харків, 2022. С. 13-16.

25. Палюх В. В., Порока С. Г. Теоретико-методологічні основи дослідження світової освітньої політики. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (16 березня 2023 р., м. Харків). Харків, 2023. С. 43-44.

26. Палюх В. В., Порока С. Г. Освітні ресурси в рамках забезпечення національної безпеки. Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених. Харків : НУЦЗУ, 2023. С. 526.

27. Вітовецький В. О., Палюх В.В. Проблемні питання під час реформування ЗВО системи ДСНС. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (29 березня 2024 р., м. Харків). Харків, 2024.

28. Палюх В.В. Державне управління інноваційним розвитком вищої освіти як стратегічний імператив національної конкурентоспроможності. матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 23-24 січня 2025 р. / Редкол.: В. В. Лебедченко та ін. Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2025. С. 221-222.

ЗМІСТ

ВСТУП…….. 25

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-НАУКОВІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ…… 34

1.1. Сучасний стан реформування вищої освіти в Україні…….. 34

1.2. Вплив загроз на розвиток освітньої системи підпорядкування Державної служби України з надзвичайних ситуацій…….. 52

1.3. Системний підхід в дослідженні проблем реформування вищої освіти…… 74

Висновки з першого розділу……..… 89

РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ…… 92

2.1. Методологічний апарат філософії освіти та його роль в дослідженні проблем вищої освіти в Україні…… 92

2.2. Організаційно-правовий механізм державного регулювання стабілізації кадрового корпусу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання……... 114

2.3. Міжнародний досвід реформування закладів вищої освіти…….. 135

Висновки з другого розділу……..….. 150

РОЗДІЛ ІІІ. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ……. 154

3.1. Оцінка організаційного та економічного механізмів системи управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання. 154

3.2. Узагальнена характеристика функціонально-цільової моделі системи державного регулювання економічної безпеки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання…….. 178

3.3. Аналіз ризик-менеджменту державного регулювання закладів вищої

освіти…… 198
Висновки з третього розділу……..……... 222
РОЗДІЛ IV. ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ…… 225
4.1. Інноваційній підхід до механізмів державного управління у сфері підготовки спеціалістів для системи Державної служби України з надзвичайний ситуацій…….. 225
4.2. Впровадження закордонного досвіду в моделі професійної підготовки фахівців для Державної служби України з надзвичайних ситуацій…….. 244
4.3. Модернізація державної кадрової політики закладів вищої освіти підпорядкування Державної служби України з надзвичайних ситуацій… 266
Висновки з четвертого розділу…….……... 287
РОЗДІЛ V. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ……. 290
5.1. Напрями підвищення дієвості механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання…… 290
5.2. Механізми державного менеджменту вищої освіти в системі реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання…… 317
5.3. Стратегічні напрями удосконалення інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання……. 344
Висновки з п’ятого розділу……..…. 369
ВИСНОВКИ…….. 373
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 376
ДОДАТКИ…… 402

ВСТУП

Актуальність дисертаційного дослідження. Сьогодні глобальні світові процеси знаходять своє відображення у змінах системи сучасних суспільств. Однією з таких змін, що відображають динаміку розвитку та стан суспільства, як у масштабі малих груп, так і держав, є зміни в системі вищої освіти, як одного з фундаментальних соціальних інститутів. Причинно-наслідковий зв'язок з економічним, соціальним, духовним та соціокультурним рівнем розвитку держави дозволяє розглядати систему освіти як базовий інструмент формування поведінкової моделі індивідуумів. За допомогою системи вищої освіти здійснюється трансляція культурного досвіду, що сприяє нагромадженню інтелектуального та духовного потенціалів. Але незважаючи на те, що, з одного боку, освіта як інститут у широкому розумінні несе цілком певні, «універсальні» функції незалежно від геополітичного контексту тієї чи іншої держави, з іншого боку — система освіти має відповідати практичним цілям та завданням конкретного суспільства, які знайшли своє відображення в Законах України «Про вищу освіту» та « Про внесення змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки», а також в «Стратегії розвитку освіти і науки до 2030 р»

Вивчення проблемних питань в українській освіті та підвищення її престижності на сучасному етапі реформування, важливе завдання, що неможливо вирішити без порівняльного аналізу його з закордонним досвідом реформування освітньої системи. Забезпечення і управління конкурентоспроможністю в українських університетських комплексах — надзвичайно широка і багатостороння проблема, що об'єднує в собі ряд напрямів і аспектів досліджень на стику різних наук : економіки і управління, іноватики, системного підходу та інших.

Питання організації і управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання за кордоном вивчаються дуже глибоко докладно, як в теоретичному, так і в державно-управлінських аспектах.

Перераховані проблеми досліджуються в працях українських і зарубіжних учених.

Серед зарубіжних учених, котрі досліджували проблеми розвитку вищої школи, можна назвати Ф. Альтбаха, Г. Беккера, Е. Денісона, Дж. Кендріка, Дж. Тули, Л. Кроксфорд, Я. Мінсера, Д. Олдермена, П. Скотта, Ф. Ван Вагта, Дж. Вайса, Би. Кларка, До. Моррісона та ін.

Важливі аспекти діяльності закладів вищої освіти, у тому числі проблеми розвитку механізмів державного управління вищою освітою та їх функціонування у ринкових умовах, досліджують такі науковці, як: В. Андрущенко, М. Ажажа, В. Баштанник, Л. Бєлова, В. Бесчастний, С. Вавренюк, Ю. Вітренко, О. Васильєва, Н. Дацій, О. Дацій, С. Домбровська, М. Згуровський, Д. Карамишев, А. Кобець, О. Крюков, В. Мороз, С. Мороз, І. Лопушинський, В. Луговий, П. Надолішний, В. Огаренко, А. Ромін, О. Поступна, І. Приходько, В. Сиченко, М. Степко, І. Хмиров, С. Шевченка та інші.

Для теоретико- методологічного осмислення державно — управлінських механізмів дуже корисними є окремі ідеї Л. Антонової, О. Волкова, Д. Дзвінчука, І. Драгана, О. Пархоменко–Куцевіл, Ю. Кальниша, В. Тертички, В. Ткаченка, В. Токовенко, С. Майстра, В. Шведун та інших.

Аналіз наукових досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що у науковій літературі накопичений значний комплекс теоретичних розробок, присвячених розгляду проблем реформування української освіти, який під впливом європейських освітніх норм і цінностей, приносить багато змін та формує вектор розвитку української вищої освіти. Систематизація фундаментальних та прикладних досліджень щодо процесів формування та реалізації державної політики реформування вищої освіти, дала можливість з’ясувати, що вирішення актуальної наукової проблеми із інтеграції України до європейського освітнього простору перебуває практично на початковій стадії, а головним напрямом досліджень повинна стати концепція реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Саме тому галузева стандартизація підготовки кадрів для потреб цивільного захисту потребує наукового вивчення з позицій державного управління.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0112U002587), що розроблялася у Національному університеті цивільного захисту України. Конкретно докторантом проаналізовано заходи удосконалення державного управління реформуванням закладів вищої освіти на прикладі ДСНС України.

Метою дисертаційної роботи є теоретико-методологічне обґрунтування й розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

– систематизувати теоретичні підходи дослідження механізмів управління в галузі реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання;

– розкрити особливості становлення і розвитку державного управління механізмів управління у сфері реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання;

– здійснити аналіз та систематизувати міжнародний досвід реформування вищої освіти;

– здійснити аналіз якості впровадження структурних моделей реформування закладів вищої освіти в умовах соціально-економічних трансформацій;

– розробити та обґрунтувати концептуальні засади забезпечення реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання;

– запропонувати напрями підвищення дієвості механізмів

реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання;

– здійснити аналіз заходів при визначення потреби у фінансових ресурсах реалізації реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання;

– визначити сутність правового механізму державного управління стабілізації кадрового корпусу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання;

– окреслити стратегічні напрями вдосконалення механізмів інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічних трансформацій.

Об’єктом дослідження є механізми реформування закладів вищої освіти.

Предмет дослідження — механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання під час соціально-економічних трансформацій.

Методи дослідження Методологічною основою дослідження є як загальнонаукові, так і спеціальні методи, зокрема: метод декомпозиції використано для розкриття мети дослідження та постановки завдань; абстрактно-логічний метод — для аналізу наукових джерел, теоретичного узагальнення й формування висновків; метод аналізу та синтезу — для з’ясування структури механізмів реформування вищої освіти; метод ретроспективного аналізу — для вивчення процесу формування й реалізації механізмів реформування системи вищої освіти; метод синтезу — для визначення напрямів розвитку механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання; детермінантний метод аналізу — для визначення складників методології механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання; програмно-цільове й індикативне планування — для окреслення стратегічних напрямів удосконалення механізмів моделювання економічної підтримки інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами

навчання. Крім того, у роботі використовувалися й інші загальнонаукові, спеціальні та конкретно-наукові методи наукового пізнання.

Наукова новизна дисертаційної роботи й отриманих результатів полягає в розв'язанні актуальної наукової проблеми теоретико-методологічного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічних трансформацій.

Найбільш значущими результатами дослідження, що становлять наукову новизну, розкривають суть роботи та виносяться на захист, є такі:

вперше:

- розроблено концептуальну модель механізмів інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічних трансформацій, яка заснована на використанні інноваційного потенціалу інституціонального простору галузі, вдосконаленні механізмів інвестиційного забезпечення навчальної й науково-дослідної діяльності, посиленні наукоємності навчального процесу тощо.

– обґрунтовано правовий механізм державного управління стабілізацією кадрового корпусу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, який, на відміну від нині діючого в Україні, передбачає додання до традиційних принципів державного управління професійною освітою об'єктивно необхідні закономірності функціонування сфери цивільного захисту, та принципів програмного управління і поєднання економічних і соціальних цілей, застосування нових методологічних підходів на основі узгодження управлінських потреб та інтересів об'єктів управління;

– структуровано методологічні основи підвищення ефективності державного управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання, як процес підвищення ефективності освіти для зовнішніх запитів, застосуванням проектних методів, конкурсного виявлення й підтримки лідерів у сфері освіти, успішної реалізацією новітніх підходів на практиці,

адресністю інструментів ресурсної підтримки й комплексним характером прийнятих рішень, що дозволить здійснити модернізацію закладів вищої освіти через удосконалення змісту й практики використання механізмів державного управління.

удосконалено:

– концептуальні підходи до напрямів підвищення дієвості механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що засновані на принципах взаємодії зовнішніх та внутрішніх ефектів і передбачають: моніторинг викликів зовнішнього та внутрішнього середовища в воєнний час, генерують ентропійні флуктуації; формування передумов для нарощення дослідницьких потужностей; переорієнтацію внутрішньої культури на інноваційне та наукове підприємництво; налагодження стратегічного партнерства з державними та закордонними виробничими компаніями;

– напрями впровадження міжнародного досвіду реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання через механізм державної підтримки інтеграції освітнього середовища України до європейського освітнього простору, який включає: виявлення освітніх розривів; напрями імплементації освітніх стандартів; моніторинг ринку праці; навчання викладачів й підготовку освітніх кадрів; сукупність організаційних, адміністративних, економічних, інформаційних заходів підтримки освіти;

– основні індикатори ефективності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах розвитку інформаційного суспільства, як цілісної системи принципів ефективного функціонування структур сучасної освіти, що включає принцип легітимності структур цифрової освіти, культурно-генеративний принцип, принцип узгодженості соціально-універсальної і особової орієнтацій цифровізації освіти, принцип суб'єктності технологій такого навчання, принцип професійної підготовки в структурах цифровізації освіти

набули подальшого розвитку:

– концепт стратегії розвитку дослідних центрів цивільного захисту на базі відповідних навчальних закладів, що передбачає нарощення їх дослідницького потенціалу (breadth-strategy) та формування «наукового форпосту» галузі цивільного захисту країни;

– науково-прикладні положення професійної підготовки кадрів цивільного захисту закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що орієнтовані на створення системи мотивацій, удосконалення інноваційного, нормативно-правового, методологічного, науково-методичного, навчально-технічного забезпечення, формування системи консультування і наукових експертиз, розроблення системи нівелювання ризиків негативних наслідків інноваційної діяльності в системі освіти;

– сутнісна характеристика поняття «державне управління реформуванням закладів освіти зі специфічними умовами навчання», що ідентифіковано як організований загальнодержавний процес цілеспрямованого вироблення, ухвалення й реалізації механізмів організаційного і координаційного характеру на освітні зміни в системі підготовки майбутніх фахівців ДСНС України, з метою забезпечення соціальної стабільності, економічного добробуту й культурного розвитку та їхньої конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та у процесі акредитації, ліцензування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, атестації працівників; у практичній роботі щодо створення програм розвитку галузі.

Практичне значення одержаних результатів забезпечується їх використанням у діяльності Хмельницької міської ради в рамках розробки Програми економічного і соціального розвитку Хмельницької

міської територіальної громади на 2024 рік (розділ 4.3. Освіта, та розділ 5.2. Безпека та цивільний захист), а також Програми розвитку освіти Хмельницької міської територіальної громади на 2022-2026 роки (довідка впровадження №2955-29 від 13.11.2024).

Теоретичні та науково-прикладні пропозиції щодо вдосконалення підготовки фахівців в системі вищої освіти України використані в діяльності Департаменту освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження №8090/0/211-24 від 11.11.2024) при розробці концептуальних засад комплексної програми розвитку гуманітарної сфери.

Проведений за результатами дослідження аналіз основних положень освітнього процесу та запропоновані теоретико-методологічні підходи до модернізації механізмів управління вищою освітою використано в діяльності Міністерства освіти і науки України (довідка про впровадження №003846 від 08.11.2024) та Державної служби України з надзвичайних ситуацій (довідка про впровадження № 04-238/13 від 04.11.2024).

Особистий внесок здобувача Наукове дослідження теоретико-наукових основ формування та реалізації механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічних трансформацій, як окремої наукової проблеми, виконано дисертантом самостійно, з використанням останніх досягнень галузі науки державного управління. Теоретичні положення та висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора у сфері теорії та практики державного управління, механізмів державного управління реформування закладів вищої освіти, аналізу відповідної вітчизняної та зарубіжної літератури, а також нормативно-правової бази, що регулює окремі питання проблематики дослідження. При використанні наукових доробків інших учених для обґрунтування власних міркувань автора на них зроблено відповідні посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження набули висвітлення у наукових публікаціях автора та апробовані на 5 наукових конференціях і науково-практичних семінарах:

Публікації. За темою дисертації опубліковано 28 наукових праць.

Структура та обсяг дисертації Робота складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел (330 найменувань на 23 сторінках) та додатків. Загальний обсяг роботи — 409 сторінок, з яких основного тексту 375 сторінок. Робота містить 10 табліць, 7 діаграм, 3 рисунку та 4 додатки.

РОЗДІЛ І
ТЕОРЕТИКО-НАУКОВІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

1.1. Сучасний стан реформування вищої освіти в Україні

Реформування системи вищої освіти є одним з ключових пріоритетів державної політики України та невід'ємною складовою загальної стратегії європейської інтеграції. В умовах стрімких глобальних трансформацій та викликів сучасності особливої актуальності набуває модернізація освітньої галузі відповідно до міжнародних стандартів якості та кращих світових практик. Процес реформування вищої освіти в Україні характеризується комплексністю та багатовимірністю, охоплюючи інституційні, структурні, змістові та організаційні аспекти функціонування закладів вищої освіти [51, 60, 71].

Початок масштабного реформування системи вищої освіти в Україні був ознаменований прийняттям Закону України "Про вищу освіту" (2014 р.), який заклав фундаментальні принципи автономії закладів вищої освіти, академічної доброчесності та забезпечення якості освіти. Подальші законодавчі ініціативи, зокрема Закон України "Про освіту" (2017 р.), розширили нормативно-правову базу освітніх реформ та визначили стратегічні напрями розвитку галузі. Особливе місце в системі вищої освіти посідають заклади зі специфічними умовами навчання, які потребують особливих підходів до реформування з урахуванням їх унікальної місії та особливостей функціонування [224, 225].

Сучасний етап реформування вищої освіти в Україні характеризується активною імплементацією європейських освітніх стандартів, розвитком системи забезпечення якості освіти, впровадженням інноваційних освітніх технологій та методик навчання. Водночас, процес реформування

відбувається в умовах складних соціально-економічних трансформацій, що створює додаткові виклики та потребує виважених управлінських рішень. Аналіз сучасного стану реформування вищої освіти дозволяє виявити ключові тенденції, проблеми та перспективи розвитку галузі, що є необхідним для розробки ефективних механізмів модернізації закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [13, 175, 249].

Теоретико-методологічні засади та сучасний стан реформування вищої освіти в Україні активно досліджуються у працях провідних вітчизняних науковців. Фундаментальний внесок у розуміння трансформаційних процесів зробив В. Андрущенко, який у своїх працях "Освітня політика в умовах входження України в Європейський простір" та "Модернізація педагогічної освіти відповідно до викликів XXI століття" розкрив ключові напрями модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції [99, 100]. В. Кремень у дослідженнях "Національна освіта як соціокультурне явище" та "Якісна освіта в контексті загальноцивілізаційних змін" обґрунтував необхідність системних змін у вищій освіті та запропонував механізми забезпечення її якості відповідно до європейських стандартів [174, 175]. Значний внесок у дослідження практичних аспектів реформування зробила Л. Гриневич, яка у своїх роботах проаналізувала пріоритетні напрями освітньої реформи в Україні та розробила рекомендації щодо впровадження нової моделі управління закладами вищої освіти [132].

У світовому науковому просторі проблематика реформування вищої освіти досліджується в контексті глобальних освітніх трансформацій. P. Altbach у працях "Global Perspectives on Higher Education" та "Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution" здійснив комплексний аналіз сучасних тенденцій розвитку вищої освіти та обґрунтував необхідність її інтернаціоналізації [3, 4]. B. Clark у дослідженні "Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation" розробив концепцію трансформації традиційних університетів у підприємницькі структури, що особливо актуально в умовах реформування української вищої освіти [17]. J.

Salmi у роботі "The Challenge of Establishing World-Class Universities" запропонував стратегії розвитку університетів світового класу та механізми забезпечення якості освіти, які успішно впроваджуються в процесі реформування вищої освіти багатьох країн [64]. M. Fullan у дослідженнях "Leading in a Culture of Change" та "Change Theory: A Force for School Improvement" розробив теорію освітніх змін та визначив ключові фактори успішності освітніх реформ, що може бути використано при модернізації української системи вищої освіти [27, 26]. A. Hargreaves у працях "Sustainable Leadership" та "The Fourth Way of Change" дослідив інноваційні підходи до управління освітніми змінами та запропонував модель сталого розвитку освітніх інституцій в умовах реформування [31].

У процесі формування сучасної концепції вищої освіти філософський підхід набуває особливої актуальності, оскільки забезпечує комплексне осмислення освітньої сфери. Він розкриває загальні закономірності освітньої діяльності, висвітлює діалектику системних трансформацій, окреслює проблематику організаційно-управлінської та педагогічної діяльності, а також пропонує обґрунтовані шляхи вирішення нагальних освітніх проблем. Саме філософія освіти розробляє ці концептуально-теоретичні та праксіологічні аспекти, формуючи цілісну систему взаємопов'язаних понять, що відображають освітні процеси у філософському вимірі [107, 135, 159].

Філософія освіти постає як специфічна наукова дисципліна, що досліджує прояв загального через особливе у освітній сфері. Вона розглядає освітню діяльність як органічну єдність різноманітних елементів, вивчаючи закономірності її функціонування та розвитку. Такий підхід дозволяє сформувати цілісне бачення освітніх процесів та їх філософське осмислення [285].

У контексті розвитку філософії освіти в Україні важливим є врахування як вітчизняного, так і західного досвіду. Західна освітня традиція, що має більш тривалу історію розвитку, створила потужне підґрунтя для формування сучасних освітніх концепцій. Аналіз західних освітніх моделей

ставить перед українською системою освіти два ключові завдання. Перше полягає у критичному осмисленні та селективному впровадженні досвіду західної освітньої системи, уникаючи при цьому крайнощів ізоляціонізму. Друге завдання стосується розкриття соціокультурних основ освітніх традицій та пошуку оптимального балансу між впровадженням міжнародного досвіду та збереженням національних освітніх традицій [233, 256].

У контексті дослідження реформування вищої освіти важливо розглянути концептуальні засади західної філософії освіти, яка сформувалася як окрема галузь філософського знання у середині XIX століття. Її становлення базувалося на чотирьох ключових джерелах: загальнофілософській думці, практичному педагогічному досвіді та його філософському осмисленні, суспільно-політичних і педагогічних рухах, а також спеціалізованих наукових дослідженнях освітньої сфери [123, 265].

Формування філософсько-освітньої думки на Заході було зумовлено низкою історичних процесів. Ключовим чинником стало виокремлення освіти в автономну сферу громадянського суспільства європейських країн. Це супроводжувалося процесами самовизначення освітнього знання, переосмисленням освітніх цінностей та встановленням діалогічної взаємодії з філософією. Важливу роль відіграла також еволюція освітнього знання до рівня систем сучасної загальної філософії та переорієнтація філософської думки на осмислення освітньої проблематики [21, 47].

Предметне поле філософії освіти сформувалося навколо трьох основних напрямків: розкриття фундаментальних засад освітньої діяльності, розробка методології пізнання освітніх процесів та цінностей, а також визначення особливостей цілепокладання, проектування та практичної реалізації педагогічної діяльності [93].

Освіта у сучасному світі виступає фундаментальним компонентом розвиненого суспільства, виконуючи подвійну функцію. З одного боку, вона є унікальним чинником суспільного розвитку, що забезпечує конструювання

та підтримку стабільної системи соціальних відносин, яка здатна до самовідтворення. З іншого боку, освіта функціонує як соціальний інститут, спрямований на формування та розвиток особистості відповідно до суспільних потреб та викликів часу [114, 144].

Система освіти перебуває у нерозривному взаємозв'язку з економічною, політичною та духовно-культурною підсистемами держави. Це зумовлює необхідність пошуку такої моделі освітньої системи, яка б не лише відповідала актуальним потребам соціуму, але й забезпечувала формування конкурентоспроможного людського капіталу в умовах глобалізації. При цьому розробка та впровадження адекватної освітньої моделі є складним завданням навіть для розвинених держав, оскільки вимагає врахування численних факторів та балансування різноманітних суспільних інтересів [121, 183].

Сучасна система вищої освіти України перебуває у стані активного реформування, що характеризується масштабними структурними трансформаціями на всіх рівнях. При цьому прагнення подолати задекларованe "відставання" від західних освітніх систем часто призводить до некритичного запозичення зарубіжних освітніх моделей та абсолютизації їхніх змістових компонентів без належної адаптації до національного контексту [147, 249].

У цьому контексті постає принципове питання щодо вибору оптимальної стратегії реформування вищої освіти. Концептуально можна виділити два основних підходи: "орієнтація на себе", що передбачає пріоритетність внутрішніх цілей та завдань держави, та "орієнтація на інших", спрямована на інтеграцію у світовий освітній простір та відповідь на виклики глобалізації. Ця дихотомія певною мірою корелює з типологією соціального характеру, де внутрішня орієнтація передбачає більшу автономність у виборі цілей та засобів їх досягнення [62].

Прихильники національно-орієнтованого підходу наголошують на необхідності створення власної моделі освітньої системи з урахуванням

соціокультурної специфіки України як держави зі складною історією формування. Вони аргументують свою позицію тим, що національна система освіти могла б стати ефективним інструментом подолання процесів дегуманізації та дестабілізації в суспільстві. При цьому важливо підкреслити, що "орієнтація на себе" не означає ізоляціонізму чи повної відмови від міжнародного досвіду, а передбачає його селективне впровадження з урахуванням національних потреб та особливостей [190, 258].

В умовах глобальної інтеграції світової економіки досвід західноєвропейських держав демонструє можливість збереження національної специфіки освітніх систем. Більше того, у XXI столітті на тлі глобалізаційних процесів спостерігається посилення тенденцій до збереження національної ідентичності, що призводить до локалізації та посилення "орієнтації на себе" в освітній політиці багатьох держав [16, 87].

Альтернативний підхід, заснований на "орієнтації на інших", базується на універсалістському баченні світових процесів та передбачає суттєво відмінні принципи як зовнішньої, так і внутрішньої освітньої політики. Прихильники цього напряму виходять з позиції, що глобалізаційні процеси мають знаходити відображення не лише в економічній, політичній чи технологічній сферах, але й призводити до уніфікації освітніх стандартів. При цьому за еталон "універсальних" стандартів приймаються саме західні освітні моделі [72, 81].

Критичний погляд на такий підхід представлений у роботах німецького соціолога Ульріха Бека, який вказує на західноцентристський характер подібних трактувань. Він наголошує, що домінуюча концепція модернізації, сформована в північноамериканському контексті, розглядає західний модерн як універсальну структуру, через призму якої оцінюються всі інші моделі розвитку. Така позиція, за Беком, ігнорує соціальні, політичні та культурні особливості не західних суспільств [7, 8].

Проблема модернізації української системи вищої освіти не може бути вирішена простим досягненням європейських стандартів без урахування

національних особливостей та внутрішніх потреб суспільства. Хоча шлях "орієнтації на себе" видається найбільш адекватним для якісного вдосконалення освітньої системи, важливим є селективне запозичення ефективних освітніх методик та підходів. Оптимальним рішенням може стати синтез прогресивних елементів європейської освітньої системи, насамперед освітніх технологій, з урахуванням соціокультурної специфіки України [176, 258].

Сучасний етап реформування вищої освіти в Україні характеризується чітко визначеним нормативно-правовим підґрунтям. Ключовими документами, що регламентують цей процес, є Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII та Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р. Стратегія розвитку вищої освіти визначає концептуальні засади модернізації освітньої системи та передбачає суттєві трансформації за такими напрямами [224, 264]:

- гармонізація української системи освітніх кваліфікацій з європейськими та світовими стандартами;
- імплементація передового міжнародного досвіду;
- розширення контингенту іноземних студентів;
- підготовка випускників до професійної діяльності в умовах мультикультурного середовища;
- активізація міжнародної освітньо-наукової співпраці.

Для досягнення визначених стратегічних цілей до 2032 року заплановано формування нового організаційно-економічного механізму функціонування освітньої галузі. Серед пріоритетних завдань особливу увагу приділено: підвищенню загальної ефективності системи вищої освіти, що передбачає оптимізацію виконання державою своїх зобов'язань у освітній сфері та впровадження дієвих механізмів контролю якості освіти. Важливим аспектом є забезпечення раціонального розподілу бюджетного фінансування, яке має створювати умови для здобуття якісної вищої освіти на

конкурентних засадах [229, 274].

Особливий акцент зроблено на посиленні зв'язку між освітою та ринком праці через підготовку затребуваних фахівців відповідно до потреб національної економіки. Паралельно визначено завдання щодо підвищення соціальної відповідальності закладів вищої освіти, які мають стати активними учасниками у вирішенні соціальних та екологічних проблем суспільства [232].

Ключовою інституційною зміною визначено розширення автономії закладів вищої освіти, що передбачає надання їм рівних прав та широких повноважень у сфері академічного, організаційного та фінансового управління [214, 244].

Концепція модернізації вищої освіти України до 2032 року передбачає суттєві трансформації, спрямовані на інтернаціоналізацію освітнього процесу. Міністерством освіти і науки заплановано впровадження змін, які мають кардинально вплинути на форму та зміст освітньої діяльності на всіх рівнях. Особливий акцент зроблено на реформуванні системи вищої освіти, що передбачає її комплексне оновлення за наступними напрямами:

- Гармонізація української системи освітніх кваліфікацій з європейськими та світовими стандартами для забезпечення їх визнання;
- Імплементація передового міжнародного досвіду в українську освітню практику;
- Розширення контингенту іноземних студентів в українських закладах вищої освіти;
- Підготовка випускників до професійної діяльності в умовах мультикультурного середовища;
- Активізація міжнародної освітньо-наукової співпраці та інтеграція науково-педагогічних працівників до світового наукового простору [196, 252].

Ці стратегічні напрями реформування становлять лише частину запланованих системних змін, які матимуть суттєвий вплив на розвиток

держави в економічній, соціокультурній та політичній сферах. На перший погляд, визначені у нормативно-правових документах цілі відображають адекватну відповідь на виклики сучасності [139, 208].

Сучасна політика реформування вищої освіти України характеризується впровадженням диференційованого підходу до організації освітнього процесу, що відповідає загальносвітовим тенденціям. У нормативно-правових документах пріоритетними визначено принципи автономії, академічної свободи, інноваційного розвитку та індивідуалізації освітніх траєкторій, а також інтеграції до глобального освітнього простору. Декларовані принципи відкритості та безперервності освіти загалом отримують позитивний суспільний відгук [53, 176].

Проте глибший аналіз запланованих перетворень виявляє певні суперечності, особливо в контексті введення воєнного стану в державі. Значна частина стратегічних ініціатив наразі призупинена та очікує на реалізацію після стабілізації ситуації. Ключовою проблемою є невідповідність між амбітними завданнями реформування та актуальними соціально-економічними реаліями України, що вимагає ретельного опрацювання механізмів впровадження змін з урахуванням національної специфіки [147, 222].

Зокрема, такі ініціативи як розширення автономії закладів вищої освіти та створення інноваційних бізнес-інкубаторів, хоч і демонструють ефективність у США та країнах Західної Європи, потребують суттєвої адаптації до українських умов, особливо в період воєнного стану. Аналогічна ситуація спостерігається із впровадженням системи "паралельних кваліфікацій" у вищій освіті, де передбачається розмежування академічного та професійно-орієнтованого напрямів. Попри потенційні переваги такого підходу щодо забезпечення варіативності освітніх програм та індивідуалізації навчання, його впровадження має базуватися на національній освітній системі з урахуванням специфіки різних сфер суспільного життя України [24, 245].

Реалізація визначених реформаторських цілей у системі вищої освіти України стикається з двома фундаментальними викликами. Перший пов'язаний з особливостями розвитку української економічної та соціальної сфер, які мали б стати базисом для впровадження інноваційних освітніх програм. Другий виклик полягає у етнопсихологічній та ментально-світоглядній специфіці українського суспільства, яке демонструє певну резистентність до кардинальних змін та інновацій в освітній сфері [155, 191].

З економічної точки зору, задекларовані цілі реформування можуть спричинити низку негативних наслідків, зокрема нераціональне використання матеріальних ресурсів та потенційне посилення корупційних ризиків в освітній системі. Особливе занепокоєння викликає ситуація із працевлаштуванням випускників в умовах згортання цілих галузей виробництва. Зокрема, випускники програм прикладного бакалаврату можуть зіткнутися зі значними труднощами у пошуку роботи за фахом [116, 212].

Паралельно спостерігається загострення проблем в академічній сфері. Кадрові скорочення та реструктуризація мережі освітніх установ негативно впливають на якість освіти. Особливо загрозлива ситуація складається у сфері фундаментальної науки, де зміна статусу аспірантури, низький рівень оплати праці та відсутність дієвих фінансових стимулів призводять до зниження привабливості наукової діяльності для молодого покоління в умовах ринкової економіки [127, 237].

Аналіз сучасних тенденцій реформування вищої освіти в Україні, розглянутий крізь призму моделей "орієнтації на себе" та "орієнтації на іншого", свідчить про домінування курсу на європеїзацію освітньої системи та інтеграцію до Болонського процесу. Проте такий підхід може призвести до викривлення пріоритетів освітньої політики. Оптимальним шляхом розвитку видається пошук збалансованого поєднання міжнародних стандартів із збереженням національної освітньої специфіки. Хоча реалізація такого сценарію є складним завданням, що вимагає значних людських та

матеріальних ресурсів, саме послідовна трансформація освітньої системи з урахуванням українських реалій може забезпечити позитивні результати [154, 242].

Розглянувши загальні аспекти реформування вищої освіти, важливо зосередити увагу на ключовому факторі успішності цих реформ — розвитку інтелектуального потенціалу країни. Саме інтелектуальний потенціал є тією основою, яка визначає ефективність впровадження освітніх інновацій та забезпечує сталий розвиток системи вищої освіти [220, 295].

У цьому контексті особливого значення набуває розвиток інтелектуального потенціалу (ІП) як ключової характеристики суспільства та окремих індивідів. ІП охоплює не лише наявну здатність нації, держави чи окремих осіб до генерування творчих та інтелектуальних ідей та ефективного використання різноманітних ресурсів, але й потенційні можливості їх розвитку. В масштабах країни інтелектуальний потенціал представляє собою ту частину населення, яка здатна артикулювати та матеріалізувати генетичний цивілізаційний потенціал нації як спільноти, об'єднаної економічними інтересами в межах держави [97, 327].

Невід'ємною складовою розвитку ІП є інтелектуальний капітал (ІК), який являє собою сукупність знань, навичок, ідей та можливостей певного соціального утворення. Процес накопичення та примноження інтелектуального потенціалу в сучасних умовах вимагає не лише інтенсивного розвитку економічної, освітньої та соціальної сфер, але й посиленої уваги до розвитку інформаційного, технологічного та інноваційного середовища [140, 220].

Історичний досвід України демонструє, що періоди суспільно-політичних трансформацій та криз зазвичай супроводжувалися значним спадом інтелектуально-творчої активності. Проте, незважаючи на численні випробування, включаючи окупацію та інші негативні явища, накопичений інтелектуальний капітал дозволяв країні долати труднощі та формувати ресурси для подальшого розвитку, хоча й ціною значних втрат [155, 199].

Наявність інтелектуального потенціалу, будучи важливим індикатором розвитку суспільства та визначаючи його можливості й якісні характеристики, не є автоматичною гарантією його ефективної реалізації. Ключову роль у формуванні інтелектуального потенціалу відіграє освітній потенціал (ОП). Міжнародні дослідження підтверджують, що система освіти є визначальним фактором у формуванні інтелектуального потенціалу, причому оцінка останнього безпосередньо залежить від оцінки освітнього потенціалу як системи освіти в цілому, так і окремих освітніх закладів [82, 208].

Для ефективної акумуляції та подальшої матеріалізації національного інтелектуального потенціалу критичним є визначення адекватних напрямів державної політики та механізмів її реалізації. Перш ніж розробляти конкретні механізми, необхідно провести комплексну оцінку поточного стану інтелектуального потенціалу країни [185, 194].

Оцінку інтелектуального потенціалу України доцільно здійснювати за трьома основними критеріями:

- рівень розвитку системи освіти та її потенціал;
- інтенсивність діяльності наукової та творчої еліти суспільства;
- перспективи подальшого розвитку нації в інтелектуальній сфері [295, 327].

На основі результатів такої оцінки можна визначити конкретні напрями державної політики щодо розвитку інтелектуального потенціалу та розробити відповідні механізми її реалізації [121, 194].

Для ефективного розвитку інтелектуального потенціалу освітнього простору необхідна систематична робота за наступними напрямами:

- підвищення рівня інтелектуалізації змісту освіти, спрямованого на розвиток інтелектуально-творчих якостей особистості;
- розвиток інтелектуальної культури, що включає професійні знання, навички та здібності;
- вдосконалення світоглядної культури;

- впровадження інформаційних технологій в освітній процес [115, 158].

Система освіти виконує подвійну функцію: з одного боку, вона є ключовим механізмом формування інтелектуального потенціалу нації, з іншого — забезпечує циклічне відтворення суспільної структури, інтегруючи різні професійні групи в єдиний економічний та соціальний ресурс. При цьому суспільні трансформації вимагають відповідної адаптації освітніх інститутів для забезпечення їх адекватного функціонування. Таким чином, система освіти виступає не лише інструментом досягнення соціальних цілей, але й індикатором проблемних аспектів суспільного розвитку [144, 237].

Як соціальна система, освіта базується на комплексі інтересів, цінностей, цілей та засобів їх досягнення, а її сутнісною основою є інституціолізовані знання. Ключовими функціями системи освіти є трансляція знань, формування ціннісних орієнтацій та відтворення соціальної структури. Саме через відтворювальну функцію система освіти стає інструментом формування соціально-економічної політики держави, впливаючи на розвиток суміжних галузей [54, 270].

Спроби інтеграції української системи вищої освіти до світового освітнього простору в рамках Болонського процесу, хоча й зумовлені об'єктивною необхідністю реформування, потребують критичного осмислення та узгодження з реальними потребами українського суспільства. Актуальність внутрішньо орієнтованого підходу підтверджується низкою проблем: низькою привабливістю наукової діяльності для молоді, недостатнім рівнем професійної підготовки фахівців, складнощами працевлаштування випускників. Ці проблеми значною мірою зумовлені дисбалансом між потребами ринку праці та можливостями, які надає сучасна вища освіта [154, 252].

Попри намагання системи вищої освіти відповідати економічним потребам через розширення можливостей для випускників, зберігається певна соціальна ізоляція молоді. Поєднання наданих можливостей з

труднощами їх реалізації може мати негативні наслідки, включаючи посилення освітньої міграції. Це актуалізує необхідність пошуку оптимальної моделі реформування вищої освіти з пріоритетом внутрішньодержавних потреб, тоді як поточний курс реформ демонструє надмірну орієнтацію на західні освітні моделі [176, 240].

Хоча використання західного досвіду є характерним для багатьох сфер життя України, що зумовлено специфікою історичних, політичних та економічних процесів, його вплив не піддається однозначній оцінці. Прагнення до міжнародної інтеграції та підвищення позицій у світових освітніх рейтингах призвело до некритичного запозичення зарубіжних практик. Приєднання до Болонського процесу спровокувало несистемні зміни в українській освіті, що пов'язано з абсолютизацією закордонного досвіду та недостатнім урахуванням національних особливостей. Наслідками такого підходу стали не лише соціально-економічні проблеми у сфері працевлаштування та реалізації людського потенціалу, але й загальне зниження якості освіти та некритичне впровадження принципів "академічного капіталізму" [70, 249].

Впровадження принципів "академічного капіталізму" в українську систему вищої освіти характеризується наступними тенденціями:

- комерціалізація відносин між усіма учасниками освітнього процесу;
- оцінка ефективності навчання через економічні показники;
- трансформація освітніх курсів у комерційні продукти;
- комерціалізація взаємодії між викладачами та студентами через посередництво освітніх продуктів [12, 70].

Ці зміни призводять до суттєвої деформації традиційної моделі університетської діяльності, перетворюючи заклади вищої освіти на підприємницькі структури з акцентом на економічну ефективність, що часто досягається за рахунок скорочення термінів навчання та підвищення відсіву студентів. Такі тенденції не лише спотворюють сутність освіти як

соціального інституту, але й нівелюють традиційні академічні цінності. Особливе занепокоєння викликає законодавче закріплення цих змін, що надає їм обов'язкового характеру [90, 92].

Проблема зниження якості вищої освіти в Україні набуває системного характеру, що підтверджується негативними оцінками з боку суспільства. Ключовими індикаторами цієї тенденції є:

- низький рівень підготовки випускників;
- недостатня конкурентоспроможність молодих фахівців на національному та міжнародному ринках праці;
- проблеми у підготовці педагогічних кадрів;
- дестабілізація системи цінностей та недоліки у соціалізації особистості;
- несприятлива економічна та демографічна ситуація;
- загальне зниження інтелектуального потенціалу країни [180, 240].

У контексті реформування української системи вищої освіти, що триває з початку 2000-х років, очевидною стає необхідність ґрунтовного наукового аналізу та широкого суспільного обговорення обраного стратегічного курсу. Модернізаційні кроки Міністерства освіти і науки, спрямовані на сприяння позитивному розвитку українського суспільства, значною мірою зумовлені прагненням до формування інноваційної економіки та підвищення доступності якісної освіти [208, 218].

Державні програми в освітній галузі ставлять амбітні цілі щодо позиціонування України як лідера у підготовці висококваліфікованих кадрів та підвищення якості освіти на всіх рівнях. Проте тісний взаємозв'язок між економічною та освітньою сферами вимагає синхронізації реформаторських процесів. Зокрема, впровадження інноваційного характеру розвитку освіти потребує відповідної матеріально-технічної бази та інфраструктури, відсутність яких ставить під сумнів досяжність поставлених цілей [177, 183].

Критичного осмислення потребує також загальний характер формулювань та відсутність конкретики в програмних документах.

Розмитість завдань та нечіткість законодавчих ініціатив ускладнюють розуміння механізмів досягнення поставлених цілей, що призводить до помилок у стратегічному плануванні освітніх трансформацій [270, 304].

Показовим прикладом є мета досягнення високої конкурентоспроможності української вищої освіти на світовому ринку. Попри зовнішню привабливість такого прагнення, виникають обґрунтовані сумніви щодо його пріоритетності та досяжності в сучасних українських реаліях. Більш доцільним видається зосередження на вирішенні конкретних практичних проблем освітньої галузі, що може стати основою для подальшого системного реформування як освітніх інституцій, так і суспільства загалом [176, 249].

Аналіз сучасних освітніх реформ виявляє тенденцію до штучного акцентування на другорядних проблемах системи освіти при одночасному ігноруванні фундаментальних викликів. Така невідповідність між реальними проблемами та вжитими заходами призводить до низької ефективності реформаторських дій. Показовим прикладом є ситуація з науково-педагогічними кадрами: при наявності об'єктивної проблеми низької привабливості викладацької та наукової діяльності для молоді, замість впровадження дієвих механізмів стимулювання відбувається зниження статусу аспірантури/ад'юнктури та зберігається низький рівень оплати праці [127, 299].

Прийняття нового Закону України "Про освіту" та скасування Національної доктрини освіти стало свідченням остаточного вибору на користь Болонського процесу замість розвитку національної освітньої парадигми. Цей законодавчий акт фактично завершує тривалий процес трансформації елементів колишньої радянської системи освіти відповідно до болонських стандартів. Серед ключових положень закону особливу увагу привертають наступні аспекти:

Запровадження обов'язкового щорічного моніторингу ефективності закладів вищої освіти з метою виявлення та елімінації "неякісних" установ.

Це нововведення, спрямоване на уніфікацію освітнього простору та стандартизацію освітнього "продукту", призвело до масштабної реорганізації системи вищої освіти. Протягом останніх років спостерігається інтенсивне скорочення кількості закладів вищої освіти, які змушені адаптуватися до нових вимог щодо забезпечення якості освіти відповідно до суспільних запитів та завдань розвитку економіки, а також створення ефективної системи соціалізації та самореалізації молоді [224, 225].

Аналіз інших ключових положень Закону України "Про освіту" виявляє неоднозначність їх потенційного впливу на систему вищої освіти. Зокрема, продовження терміну дії сертифікатів ЗНО до трьох років має двоякий ефект. З позитивного боку, це розширює можливості вступу для абітурієнтів, які з різних причин не змогли реалізувати свій намір одразу після складання іспитів. Проте негативним аспектом є неможливість перескладання іспитів протягом цього періоду у випадку незадовільних результатів [225].

Така новація може призвести до двох протилежних тенденцій:

- перерозподіл абітурієнтів на користь менш престижних або менш затребуваних закладів освіти, що потенційно могло б сприяти їх розвитку;
- формування нерівномірного розподілу між випускниками шкіл, створюючи розрив між чотирма послідовними наборами абітурієнтів та першокурсників, що може негативно вплинути на забезпечення економіки молодими фахівцями [150, 227].

Принципове значення має також запровадження трирівневої системи вищої професійної освіти, що включає бакалаврат, магістратуру та аспірантуру. Ця структурна зміна суттєво трансформує не лише підходи до формування наукових кадрів, але й концептуальне розуміння наукової підготовки, встановлюючи більш жорсткі рамки для процесу становлення науковця порівняно з попередньою системою [154, 184].

За результатами проведеного аналізу сучасного стану реформування вищої освіти в Україні дозволяє виділити кілька ключових тенденцій. По-перше, процес реформування характеризується фундаментальними

трансформаціями освітньої парадигми, що відображає загальні тенденції суспільних змін. По-друге, активна імплементація західних освітніх моделей призводить до суттєвих змін не лише в організації освітнього процесу, але й у формуванні нових ціннісних орієнтацій молодого покоління [249, 252].

Активна імплементація західних освітніх моделей призводить до суттєвих змін не лише в організації освітнього процесу, але й у формуванні нових ціннісних орієнтацій молодого покоління. При цьому спостерігається певна невідповідність між обраним курсом реформ та національними потребами освітньої системи, де надмірна орієнтація на зовнішні стандарти без належного врахування соціокультурної специфіки України створює ризики втрати історичної спадкоємності освіти та національних освітніх традицій [175, 240].

Процес реформування супроводжується тенденцією до зниження якості освіти та її аксіологічної значимості в суспільстві, де формалізація освітніх досягнень через документальне підтвердження кваліфікації починає превалювати над реальним рівнем знань та компетенцій. Комерціалізація освітньої сфери та впровадження принципів "академічного капіталізму" призводять до трансформації традиційної моделі університетської освіти, що може мати довгострокові наслідки для розвитку інтелектуального потенціалу нації [70, 92].

Актуальною залишається проблема пошуку оптимального балансу між інтеграцією до світового освітнього простору та збереженням національної освітньої ідентичності, що вимагає більш виваженого підходу до впровадження освітніх реформ. Сучасні трансформації в системі вищої освіти формують новий тип особистості та змінюють соціальний контекст української дійсності, що вимагає ретельного аналізу довгострокових наслідків реформ для розвитку суспільства в цілому. Це підкреслює необхідність критичного переосмислення поточного курсу реформування вищої освіти та розробки більш збалансованого підходу, який би враховував як міжнародні стандарти, так і національні особливості та потреби

українського суспільства [242, 249].

1.2 Вплив загроз на розвиток освітньої системи підпорядкування Державної служби України з надзвичайних ситуацій

Дослідження теоретико-методологічних проблем сучасної української освіти, зокрема освітньої системи підпорядкування Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі — ДСНС), вимагає комплексного філософського аналізу. В умовах реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання критичного значення набуває всебічне дослідження методологічних проблем через п'ять взаємопов'язаних аспектів: онтологічний (вивчення фундаментальних засад функціонування системи), гносеологічний (дослідження процесів пізнання та формування знань), праксеологічний (аналіз практичної діяльності), аксіологічний (вивчення ціннісних основ) та філософсько-культурологічний (дослідження культурного контексту освіти). Такий багатоаспектний підхід створює методологічну основу для системного аналізу та вдосконалення процесу підготовки фахівців служби цивільного захисту [7, 82, 156].

Методологія як керівний принцип досліджень не лише відкриває шлях до оптимального й ефективного пізнання предмета, але й вказує найбільш доцільні шляхи розуміння істини. Філософсько-науковий метод пізнання, розкриваючи шляхи розуміння досліджуваної дійсності, відображає реальні, закономірні зв'язки і відносини в предметі пізнання. Таким чином, обраний метод дослідження стає одночасно і теоретичною основою розуміння об'єкта [30, 42, 56].

Методологічна складова є невід'ємною частиною філософського дослідження освітньої системи ДСНС, працюючи на різних рівнях знань — від загальнофілософських до конкретних наукових проблем. Теоретико-

методологічний підхід набуває особливої актуальності у сфері відомчої освіти, де специфіка підготовки фахівців вимагає чіткого розуміння методологічних засад освітнього процесу [9, 68].

Філософія освіти виступає фундаментальною методологічною основою дослідження та розвитку системи підготовки фахівців ДСНС, забезпечуючи цілісне розуміння освітніх процесів у їх взаємозв'язку з суспільними трансформаціями. На відміну від традиційних педагогічних підходів, філософія освіти дозволяє розглядати систему підготовки рятувальників як складний соціокультурний феномен, що потребує комплексного осмислення на різних рівнях [108, 135, 174].

Методологічна цінність філософії освіти для системи ДСНС розкривається через органічне поєднання теоретичного та практичного вимірів. У теоретичній площині вона інтегрує науковий, етичний, естетичний, аксіологічний, онтологічний та гносеологічний аспекти професійної підготовки, створюючи цілісну картину освітнього процесу. У практичній площині філософія освіти забезпечує обґрунтування конкретних шляхів модернізації системи підготовки фахівців відповідно до сучасних викликів та перспективних потреб служби цивільного захисту [21, 55, 93].

Особливе значення філософія освіти набуває в контексті сучасних трансформаційних процесів, коли відбувається переосмислення традиційних підходів до професійної підготовки. Вона не лише допомагає визначити перспективні напрями розвитку відомчої освіти, але й забезпечує методологічний інструментарій для розробки та впровадження інноваційних освітніх практик, зберігаючи при цьому найкращі традиції підготовки рятувальників. Розвиваючись як цілісна доктрина, філософія освіти тісно пов'язана як із загальною філософією, так і з галузевими науками сфери цивільного захисту, виступаючи сполучною ланкою між універсальною теорією та специфічною освітньою діяльністю [175, 283].

В системі відомчої освіти ДСНС освітній процес виступає ключовим засобом професійної акультурації та інкультурації особистості майбутнього

рятувальника. Він формує фахівця нового типу, здатного ефективно діяти в умовах сучасних техногенних викликів. Дослідження проблеми гуманізації виховання в контексті соціально-філософського підходу дозволяє визначити перспективні напрями розвитку системи професійної підготовки кадрів для служби цивільного захисту [102, 237, 301].

Аналіз інтеграції філософії та теорії виховання в системі ДСНС свідчить про їх нерозривний зв'язок через науковий метод, спрямований на формування професійних компетентностей. Наукове знання при цьому виступає організованою системою професійно необхідної інформації, що розвивається за власними законами та внутрішньою логікою, забезпечуючи дослідницький підхід до підготовки фахівців служби цивільного захисту [38, 122, 148].

Метатеоретичний рівень дослідження системи підготовки фахівців ДСНС передбачає аналіз сутності педагогічного процесу в закладах зі специфічними умовами навчання, визначення основних цілей та ідей професійного виховання, а також шляхів їх практичної реалізації. У цьому контексті відбувається вивчення концепцій відомчої освіти, окреслюються гносеологічні контури та формуються критерії оцінки ефективності освітньої концепції підготовки фахівців служби цивільного захисту. Філософія освіти в системі ДСНС постає як самоусвідомлення фундаментальної ролі професійної підготовки в житті фахівця та суспільства, базуючись на філософському аналізі специфіки відомчої освіти [135, 157, 285].

Методологічна роль філософії в системі професійної підготовки кадрів ДСНС має фундаментальне значення і характеризується складним діалектичним процесом розвитку. Філософський підхід забезпечує глибоке осмислення освітніх процесів на трьох взаємопов'язаних рівнях. На загальнометодологічному рівні відбувається формування концептуального розуміння сутності та завдань відомчої освіти. Конкретно-методологічний рівень забезпечує розробку специфічних підходів до викладання спеціальних дисциплін. Технологічний рівень втілює філософські принципи у конкретних

методиках навчання [17, 48, 89].

Особливого значення набуває методологія підготовки фахівців служби цивільного захисту як цілісна система навчання специфічним методам пізнання та діяльності. При цьому філософський підхід дозволяє не лише визначити оптимальні методи навчання, але й розкрити сутнісні характеристики професійної діяльності рятувальника. Важливим аспектом є трансформація загальнонаукових методів пізнання у специфічні методики професійної підготовки. Так, евристичний метод стає основою для розвитку креативного мислення у вирішенні нестандартних професійних завдань, а діалектичний метод забезпечує розуміння динаміки розвитку системи цивільного захисту та її адаптації до нових викликів [30, 68, 226].

Така багаторівнева методологічна структура створює теоретичний фундамент для постійного вдосконалення системи підготовки фахівців ДСНС, забезпечуючи її відповідність сучасним вимогам та здатність до адаптації в умовах зростаючої складності завдань цивільного захисту [104, 138, 243].

Таким чином, методика професійної підготовки в системі ДСНС виступає не лише як навчання методам пізнання, але й як загальна теорія розуміння специфіки служби цивільного захисту, що включає теорію методу, концептуальне осмислення професійних знань та співвідношення між різними методами і підходами у підготовці фахівців [226, 286].

Методологія підготовки фахівців у системі ДСНС має особливий характер мети та призначення. Якщо онтологічні теорії спрямовані на теоретичне відтворення сутності освітнього процесу, то методика зосереджується на обґрунтуванні принципів і способів діяльності суб'єктів навчання в специфічних умовах підготовки рятувальників. Це вимагає міждисциплінарного підходу та консолідації зусиль різнопрофільних фахівців — управлінців системи ДСНС, психологів, педагогів та інших спеціалістів — для вирішення комплексних освітніх завдань [114, 236, 273].

Методологічні засади підготовки фахівців служби цивільного захисту

на всіх рівнях визначаються філософськими принципами. Філософія як наука про найзагальніші закономірності природи, суспільства і процесу пізнання забезпечує фундаментальну методологічну основу освітнього процесу. Ефективність наукових досліджень у сфері підготовки рятувальників залежить від розуміння загальних закономірностей наукового знання та способів їх практичного застосування. При цьому філософська та наукова методології, взаємодоповнюючи одна одну, зберігають свою специфіку в контексті відомчої освіти [11, 107, 135].

Методологія наукового пізнання в системі підготовки фахівців ДСНС трансформує накопичений досвід у систему практичних рекомендацій і правил професійної діяльності. Така єдність методів пізнання і дії набуває особливого значення в умовах сучасних викликів. Філософське осмислення освітніх процесів у закладах ДСНС стає критично важливим у XXI столітті, коли зростають протиріччя та виникає потреба оптимізації предметно-змістової структури професійної підготовки як на національному, так і на галузевому рівнях. Це сприяє ефективному відтворенню матеріального, соціального та духовного потенціалу системи цивільного захисту в глобальному контексті [18, 51, 71].

У системі вищої освіти України, зокрема в закладах ДСНС, накопичилося чимало проблем соціопатогенного характеру, що потребують невідкладного осмислення та впровадження конкретних заходів щодо їх подолання. Комплексний аналіз цих проблем можливий лише за умови розгляду всієї освітньої сфери, включаючи організаційно-управлінські структури, як складової загальносоціальної системи. Вирішення цих складних питань вимагає застосування принципу холізму до навчального процесу, що ґрунтується на науково-філософському знанні та включає діалектичний, системно-структурний, структурно-функціональний, синергетичний та філософсько-культурний підходи [50, 81, 288].

Методологічною основою дослідження проблем реформування закладів вищої освіти ДСНС виступає системно-діалектичний підхід, що

поєднує системну та діалектичну методології. При цьому системний підхід забезпечує цілісне дослідження предмета в єдності його елементів, структур та функцій, виявляючи інтегративні особливості системи підготовки фахівців служби цивільного захисту. Принцип холізму дозволяє розглядати освітню систему ДСНС як невід'ємну частину загальнонаціональної системи вищої освіти [256, 288].

Діалектичний підхід, у свою чергу, розкриває закономірності розвитку системи відомчої освіти як складної антропосоціальної системи. В процесі такого розвитку відбуваються кількісні та якісні зміни, виникають та вирішуються діалектичні протиріччя, які можуть як загострювати наявні проблеми, так і стимулювати подальший розвиток системи підготовки фахівців. Принцип розвитку дозволяє простежити еволюцію системи відомчої освіти від минулого через сучасний стан до перспектив майбутнього [30, 121, 270].

Такий комплексний підхід створює теоретико-методологічне підґрунтя для виявлення та практичного застосування філософських, аксіологічних та праксеологічних засад у процесі реформування закладів вищої освіти ДСНС України [144, 245].

На основі еволюції ідей філософії освіти та окреслених концептуально-методологічних засад дослідження, важливо розглянути діалектику змісту та сутності освіти в системі підготовки фахівців ДСНС через призму соціальної філософії та філософсько-педагогічних концепцій. Особлива увага має бути приділена моделям передачі професійних знань та досвіду між поколіннями рятувальників, а також трансформації цих моделей в конкретних соціально-історичних умовах розвитку служби цивільного захисту [135, 147, 283].

Філософія відомчої освіти ДСНС безпосередньо пов'язана з розумінням процесу передачі специфічного професійного досвіду та знань, що формувався протягом всього періоду становлення системи цивільного захисту. Цей еволюційний процес включає два ключових аспекти: змістовий, що охоплює сукупність професійних знань та навичок, та суб'єкт-об'єктний,

що реалізується через взаємодію в системі "викладач-курсант" при передачі професійного досвіду між поколіннями фахівців служби [190, 204].

У системі підготовки фахівців ДСНС історично сформувалися два фундаментальні напрями передачі професійних знань, що відображають комплексний характер діяльності рятувальника. Перший напрям — матеріально-практичний — зосереджується на формуванні технічної компетентності фахівця. Він охоплює опанування матеріально-технічною базою рятувальної справи, включаючи поглиблене вивчення спеціального обладнання, освоєння технологій проведення рятувальних робіт та забезпечення безпеки. Особлива увага приділяється розвитку практичних навичок використання аварійно-рятувальної техніки та засобів захисту в реальних умовах надзвичайних ситуацій [128, 206, 276].

Другий напрям — духовно-практичний — забезпечує формування морально-психологічної готовності фахівця до виконання професійних обов'язків. Цей напрям включає розвиток професійної етики, формування навичок ефективної роботи в команді та підвищення психологічної стійкості в екстремальних ситуаціях. Значна увага приділяється розвитку лідерських якостей, здатності приймати відповідальні рішення в умовах обмеженого часу та високого ризику [12, 223, 279].

Взаємодія та взаємодоповнення цих напрямів створює синергетичний ефект у підготовці фахівців служби цивільного захисту, забезпечуючи формування професіонала, здатного ефективно виконувати складні завдання з порятунку людей та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Така двовекторна система підготовки, що склалася історично, підтверджує свою ефективність у сучасних умовах, коли вимоги до компетентності рятувальників постійно зростають [130, 243, 289].

Послідовність формування професійних знань у системі ДСНС охоплює: розуміння природи надзвичайних ситуацій та їх закономірностей, знання про засоби реагування, опанування технологіями рятувальних робіт та практичними навичками застосування спеціального обладнання. Такий

комплексний підхід до професійної підготовки забезпечує формування раціонально-практичного мислення фахівців служби цивільного захисту [186, 290].

В основу методології професійної підготовки покладено принципи раціонального пізнання, що відповідають сучасним вимогам науково-технічного прогресу та забезпечують ефективне виконання завдань цивільного захисту в умовах техногенних та природних загроз [204, 231].

Другим важливим напрямом у системі підготовки фахівців ДСНС є розвиток духовно-практичної складової професійної діяльності. Вона охоплює формування морально-етичних принципів рятувальника, розвиток психологічної стійкості та навичок міжособистісної взаємодії в екстремальних умовах [133, 269].

Ця духовно-практична сфера підготовки фахівців цивільного захисту включає розвиток професійної моралі, формування ціннісного ставлення до людського життя та усвідомлення високої соціальної відповідальності. Особлива увага приділяється розвитку емоційно-вольових якостей, необхідних для виконання службових обов'язків в умовах підвищеного ризику [103, 111, 237].

Така інтеграція практичних навичок та морально-етичних принципів забезпечує формування цілісної особистості фахівця служби цивільного захисту, здатного ефективно виконувати професійні обов'язки та зберігати психологічну стійкість у критичних ситуаціях [162, 223].

В процесі розвитку системи ДСНС відбулася природна диференціація підготовки фахівців на технічно-операційну та морально-психологічну складові. Хоча такий поділ сприяв поглибленому розвитку кожного напряму, він також виявив потребу в їх системній інтеграції для формування професійно компетентного рятувальника [238, 259].

Стратегічним завданням сучасної системи підготовки фахівців ДСНС є забезпечення комплексної інтеграції теоретичних знань та практичних навичок на основі принципу взаємодоповнюваності технічної та гуманітарної

складових освіти. Такий підхід створює основу для формування цілісної особистості рятувальника, здатного ефективно діяти в екстремальних ситуаціях [74, 186, 242].

Ефективне функціонування служби цивільного захисту неможливе без належної професійної підготовки нового покоління фахівців. Відсутність системної підготовки може призвести не лише до зниження ефективності рятувальних операцій, але й до порушення цілісності всієї системи цивільного захисту населення, де злагоджена взаємодія рятувальників є критично важливою для збереження життя людей [91, 126, 307].

Фундаментальним законом професійної освіти в системі підготовки рятувальників виступає закон педагогічного відтворення досвіду, який має комплексний характер і охоплює як практичну, так і морально-психологічну складові професійної діяльності. Сутність цього закону полягає у забезпеченні системного процесу передачі накопичених знань, умінь та цінностей від досвідчених фахівців до нового покоління рятувальників. При цьому важливо підкреслити, що мова йде не про механічне копіювання існуючих практик, а про творче переосмислення професійного досвіду відповідно до нових викликів часу [148, 204, 226].

Особливої актуальності цей закон набуває в умовах XXI століття, коли відбувається стрімке прискорення науково-технічного прогресу та зростає складність надзвичайних ситуацій. Сучасні виклики вимагають не лише розширення професійних компетенцій рятувальників, але й розвитку їхньої здатності до швидкої адаптації в мінливих умовах. У цьому контексті закон педагогічного відтворення досвіду трансформується у більш широкий соціально-філософський закон професійної підготовки, який передбачає комплексне відтворення та розвиток практичного та морально-психологічного потенціалу фахівців [238, 259, 289].

Реалізація цього закону в сучасних умовах має враховувати декілька ключових аспектів. По-перше, це необхідність постійного оновлення змісту професійної підготовки відповідно до розвитку технологій та появи нових

типів загроз. По-друге, це важливість збереження та передачі фундаментальних принципів і цінностей професії рятувальника. По-третє, це забезпечення балансу між традиційними методами підготовки, що довели свою ефективність, та інноваційними підходами, які відповідають сучасним вимогам [207, 243, 276].

Система підготовки фахівців ДСНС у XXI столітті набуває стратегічного значення для забезпечення національної безпеки України, що зумовлено кількома ключовими факторами. По-перше, зростає складність та різноманітність надзвичайних ситуацій, що вимагає від рятувальників постійного оновлення знань та вдосконалення практичних навичок. По-друге, відбувається стрімкий розвиток технологій та засобів реагування на надзвичайні ситуації, що потребує відповідної модернізації освітнього процесу. По-третє, посилюється міжнародна інтеграція у сфері цивільного захисту, що вимагає відповідності підготовки фахівців світовим стандартам [20, 37, 59].

У цих умовах заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання мають забезпечувати випереджальний характер професійної підготовки. Це досягається через активну взаємодію досвідчених викладачів та курсантів, де традиційні механізми передачі професійних знань органічно поєднуються з інноваційними педагогічними підходами. Особливого значення набуває індивідуалізація навчального процесу, що дозволяє максимально розкрити потенціал кожного майбутнього рятувальника [168, 206, 244].

Система професійної підготовки забезпечує:

- формування морально-вольових та інтелектуальних якостей особистості;
- професійну соціалізацію та адаптацію до специфіки служби;
- розвиток практичних навичок та професійних компетенцій [166, 237, 301].

Багатовекторність професійної підготовки є запорукою якісного розвитку служби цивільного захисту. Порушення цього принципу може призвести до деградації системи професійної підготовки та зниження ефективності виконання рятувальних завдань [104, 146, 245].

Основою професійної підготовки рятувальників є передача життєво важливих знань та досвіду. Ключовим механізмом такої передачі залишається міжособистісна взаємодія, що забезпечує наступність професійних традицій у сфері цивільного захисту [223, 262].

В історичному розвитку педагогічні традиції пройшли шлях від індивідуального до загальнодержавного рівня. Проте базовий елемент системи підготовки — взаємодія "викладач-курсант" — зберігає своє фундаментальне значення [114, 219].

Сучасна система професійної освіти поєднує дві взаємопов'язані складові: практично-технічну підготовку та розвиток морально-психологічних якостей фахівця. При цьому важливо уникнути надмірної раціоналізації освітнього процесу, яка може призвести до формування вузькопрофільного спеціаліста без належного розвитку особистісних якостей, необхідних для ефективного виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах [162, 244, 289].

Цілісна система підготовки фахівців служби цивільного захисту має забезпечувати єдність технічної та морально-психологічної підготовки. Такий підхід створює основу для формування гармонійно розвиненої особистості рятувальника, здатного ефективно діяти в екстремальних ситуаціях [238, 269].

У контексті реформування відомчої освіти важливо зберегти баланс між впровадженням міжнародних стандартів та збереженням національних освітніх традицій. Це особливо актуально при адаптації вимог Болонської угоди до специфіки підготовки фахівців зі специфічними умовами навчання [154, 242].

Сучасна система професійної підготовки базується на поєднанні

практичних навичок та морально-етичних принципів, що передаються через взаємодію викладача та курсанта. При цьому постійно зростають вимоги до обсягу професійних компетенцій та якості технологічного забезпечення освітнього процесу [195, 305].

Професійна підготовка фахівців служби цивільного захисту базується на чотирьох ключових аспектах: розумінні історичної еволюції професійних знань, впровадженні ефективних методів навчання, системному управлінні знаннями та розвитку практичних навичок застосування отриманих знань в екстремальних ситуаціях [161, 257].

Ці складові зумовили формування спеціалізованої системи відомчої освіти, яка забезпечує передачу професійного досвіду через взаємодію досвідчених фахівців з майбутніми рятувальниками. Така система підготовки є невід'ємною частиною загальнодержавної системи освіти, що відповідає міжнародним стандартам якості [208, 264].

Заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання посідають особливе місце в освітній системі, забезпечуючи формування висококваліфікованих кадрів для служби цивільного захисту. Вони поєднують елементи професійної підготовки молоді та систему підвищення кваліфікації діючих фахівців, створюючи умови для безперервного професійного розвитку [115, 149, 244].

У системі підготовки рятувальників можна виділити два принципово різні підходи до професійної соціалізації фахівців:

Перший підхід орієнтований виключно на формування вузькопрофільних професійних навичок, що може призвести до обмеженості фахівця у прийнятті нестандартних рішень в екстремальних ситуаціях. Такий підхід, хоча й економічно вигідніший, не забезпечує формування необхідних морально-психологічних якостей рятувальника [236, 272].

Аналіз системи підготовки фахівців ДСНС дозволяє виділити два фундаментальні підходи до професійної підготовки та соціалізації рятувальників. Перший, прагматично-технологічний підхід, фокусується на

формуванні вузькопрофільних професійних компетенцій. Він характеризується пріоритетом технічної та оперативно-тактичної підготовки, економічною ефективністю навчального процесу та акцентом на стандартизованих алгоритмах дій. Однак цей підхід має суттєві обмеження, проявляючись у недостатній увазі до розвитку особистісних якостей фахівця, зниженні здатності до прийняття нестандартних рішень та обмеженій психологічній готовності до дій в екстремальних ситуаціях [104, 152, 282].

Другий, інтегративно-особистісний підхід, забезпечує цілісний розвиток фахівця. Його сутність полягає у збалансованому поєднанні професійних та особистісних компетенцій, що проявляється у формуванні здатності до прийняття відповідальних рішень, розвитку ініціативності та креативного мислення. Особлива увага приділяється підвищенню психологічної стійкості та готовності до дій в критичних ситуаціях [108, 166, 237].

Досвід підготовки фахівців ДСНС свідчить, що саме інтегративно-особистісний підхід, попри більшу ресурсоємність, забезпечує формування професіонала, здатного ефективно виконувати завдання служби цивільного захисту в сучасних умовах. Такий підхід відповідає не лише традиціям вітчизняної системи підготовки рятувальників, але й сучасним вимогам до фахівців служби цивільного захисту [242, 289].

Саме цей підхід, попри більшу ресурсозатратність, відповідає традиціям вітчизняної системи підготовки рятувальників та забезпечує формування професіонала, готового до викликів сучасності [222, 276].

Водночас, недостатня увага до розвитку системи відомчої освіти може мати серйозні негативні наслідки для всієї служби цивільного захисту. Серед потенційних ризиків особливу загрозу становлять: зниження якості підготовки фахівців, відставання від сучасних стандартів реагування на надзвичайні ситуації та відтік кваліфікованих кадрів за кордон. Тому модернізація системи професійної підготовки рятувальників має розглядатися як один із пріоритетних напрямів розвитку ДСНС, що

безпосередньо впливає на ефективність забезпечення безпеки населення та територій України [118, 185, 245].

Проведене дослідження підкреслює важливість філософії освіти в осмисленні сучасних викликів професійної підготовки та пошуку шляхів подолання кризових явищ у системі відомчої освіти. Застосування діалектичного та системного підходів дозволило виявити закономірності відтворення професійного досвіду в технічній та морально-психологічній сферах підготовки рятувальників [30, 175, 256].

В умовах глобалізації та зростання складності надзвичайних ситуацій підготовка фахівців служби цивільного захисту потребує постійної уваги держави та впровадження ефективної освітньої політики, спрямованої на збереження та розвиток вітчизняних традицій професійної підготовки [16, 201, 264].

Структурно-організаційний підхід до підготовки фахівців служби цивільного захисту базується на взаємодії "викладач-курсант" як фундаментальному елементі системи. Ця базова модель, ускладнюючись на вищих рівнях організації, зберігає своє ключове значення у формуванні професійних компетенцій рятувальників [186, 243].

У результаті дослідження виявлено дві основні форми професійної підготовки фахівців служби цивільного захисту: інтегративну, що передбачає органічне поєднання формування професійних навичок з розвитком особистісних якостей, та вузькоспеціалізовану, орієнтовану переважно на техніко-операційну підготовку. Зважаючи на зростання складності та різноманітності надзвичайних ситуацій у сучасних умовах, пріоритет доцільно надавати інтегративному підходу, який забезпечує підготовку всебічно розвиненого, компетентного фахівця, здатного ефективно діяти в екстремальних умовах [238, 249, 289].

Проведений аналіз методологічного потенціалу філософії освіти дозволив сформулювати принципи дослідження трансформації системи підготовки рятувальників в Україні. Це створює теоретичне підґрунтя для

подальшого розвитку відомчої освіти як важливого соціокультурного інституту [135, 285].

У розвитку філософії професійної освіти виокремилися два основні напрями: емпірико-аналітичний, що розглядає майбутнього рятувальника крізь призму професійних вимог та стандартів, та гуманітарний, який акцентує увагу на особистісному розвитку фахівця, його унікальних якостях та здібностях [93, 157].

Вивчення західних освітніх традицій показує необхідність пошуку балансу між різними підходами до підготовки фахівців служби цивільного захисту. Особливу складність становить визначення освітніх цілей, які б поєднували професійну ефективність із розвитком особистісного потенціалу рятувальника [3, 17, 64].

Українська система підготовки фахівців цивільного захисту спирається на багаті педагогічні традиції, що формувалися протягом XVIII-XX століть. Це створює надійний фундамент для подальшого розвитку відомчої освіти, поєднуючи національні освітні традиції з сучасними вимогами [241, 265].

В системі професійної підготовки можна виділити два концептуальні підходи: логіко-аналітичний, орієнтований на формування конкретних професійних навичок, та філософсько-культурологічний, спрямований на всебічний розвиток особистості рятувальника [101, 285]. Вибір методологічного підходу до підготовки фахівців служби цивільного захисту — вузького професійного чи широкого інтегративного — визначає всю систему професійної освіти, включаючи формулювання цілей, вибір методів навчання, очікувані результати та соціальний ефект підготовки рятувальників.

Різні підходи формують відмінні освітні пріоритети: від вузькопрофільної технічної підготовки до комплексного розвитку особистості рятувальника з формуванням професійних, морально-етичних та соціальних компетенцій. В умовах сучасних викликів перевагу слід надавати інтегрованому підходу [164, 238].

В умовах глобалізації та посилення транснаціональних загроз система підготовки фахівців цивільного захисту повинна забезпечувати не лише ефективне виконання професійних обов'язків на національному рівні, але й формувати готовність до міжнародної співпраці у сфері протидії надзвичайним ситуаціям. Оптимальним шляхом досягнення цієї мети є реалізація комплексного підходу, який органічно поєднує культурологічну складову, спрямовану на розуміння особливостей різних країн та народів, з формуванням специфічних професійних компетентностей, необхідних для ефективної взаємодії в рамках міжнародних гуманітарних місій та проектів [20, 62, 84].

Система підготовки фахівців служби цивільного захисту має враховувати необхідність збереження кваліфікованих кадрів в Україні, запобігаючи їх масовому відтоку за кордон. Водночас важливим є забезпечення відповідності підготовки міжнародним стандартам для ефективної взаємодії при ліквідації надзвичайних ситуацій [37, 201].

Українська система підготовки фахівців служби цивільного захисту базується на двох взаємопов'язаних фундаментах: по-перше, на багатих національних освітньо-педагогічних традиціях, що акумулюють багатовіковий досвід передачі професійних знань і формування особистості фахівця, по-друге, на сучасній філософії освіти, яка забезпечує концептуальне осмислення освітніх процесів, закономірностей та тенденцій їх розвитку в контексті цивілізаційних викликів. Специфічною рисою вітчизняного підходу до підготовки фахівців ДСНС є органічне та збалансоване поєднання практично-операційної та морально-етичної складових освітнього процесу, спрямованих на формування не лише високого рівня професійної компетентності, але й духовно-моральних якостей особистості, необхідних для ефективної діяльності в екстремальних умовах [174, 202, 283].

З початку XXI століття відбувається активна інтеграція української системи підготовки рятувальників у міжнародний освітній простір. При

цьому зберігається критичний підхід до запозичення зарубіжного досвіду з урахуванням національних особливостей та потреб служби цивільного захисту. Триває пошук оптимальної моделі професійної підготовки, яка б відповідала сучасним викликам та зберігала кращі традиції вітчизняної освіти [35, 74, 252].

На початку XXI століття філософія освіти утвердилася як особлива галузь соціальної філософії, де загальнофілософські ідеї та закони співвідносяться із законами сфери освіти як спільне з особливим. Для глибокого осмислення освітньої реальності важливо чітко визначити концептуальні підходи до розуміння самої філософії освіти [29, 135, 285].

У світовій науці сформувалися різні підходи до трактування цієї дисципліни. С. Шармс (1969) надавав поняттю "освіта" значущість, рівну поняттю "пізнання" у структурі філософського знання. Я. Бойс розглядав філософію освіти як "терапію людини" та сферу міжпрофесійного діалогу освітян. Британська енциклопедія визначає її як "особливий тип філософської системності у сфері освіти" [40, 45, 52].

Значний внесок у розвиток філософії освіти зробив українсько-російський філософ С.І. Гессен (1887-1950), який створив цілісну філософсько-педагогічну систему. Його концепція базується на ідеї про триєдність світу: фізична, психічна дійсність та царство цінностей і смислів. За Гессеном, особистість формується через роботу над надособистими завданнями, а її могутність криється не в психофізичному організмі, а в духовних цінностях. Його підхід органічно поєднує трансцендентальну та аксіологічну проблематику з діалектичним методом, що дозволяє цілісно розглядати природні, психічні, ціннісні та соціальні основи становлення особистості [34, 123].

Сучасна філософія освіти активно розвивається у напрямку інтеграції різноманітних методологічних підходів та освітніх парадигм. Значна увага приділяється осмисленню проблем цифровізації освітнього простору, пошуку ефективних шляхів розвитку критичного мислення та формування ключових

компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості в умовах XXI століття. Водночас до найбільш гострих викликів сьогодення належать питання збереження та актуалізації гуманістичних цінностей в умовах стрімких технологічних трансформацій, а також забезпечення рівних можливостей доступу до якісної освіти для представників різних соціальних груп та верств населення [158, 183, 214].

Вчений С.І. Гессен сформулював фундаментальний принцип взаємозв'язку філософії та освіти, стверджуючи, що "життя є освіта, а теорія освіти є теорією життя". Він обґрунтував необхідність базування педагогіки на філософських засадах, наголошуючи на практичній значущості філософського знання для освітнього процесу [123].

Українська філософія освіти має глибоке історичне коріння, що сягає етнопедагогіки та релігійно-християнських традицій XIX — початку XX століть. У радянський період вона трансформувалася у світську форму, створивши потужну науково-педагогічну систему, що охоплювала всі рівні освіти — від дошкільної до вищої школи [245, 265].

Сучасна вітчизняна філософія освіти виступає як міждисциплінарна наука, що:

- Інтегрує соціально-педагогічні знання з різних галузей;
- Формує концептуальні засади освітньої діяльності;
- Встановлює взаємозв'язки з політичними та стратегічними доктринами освіти;
- Розробляє методологічні основи трансформації освітньої системи в умовах глобалізації та діджиталізації [98, 135, 202].

У XXI столітті українська філософія освіти активно розвивається у напрямку створення інноваційних освітніх концепцій, які поєднують національні традиції з сучасними світовими тенденціями розвитку освіти, зокрема в контексті європейської інтеграції та формування компетентнісної парадигми навчання [99, 203, 252].

Філософія освіти є самостійною інтегративною галуззю наукових

знань, що базується на загальнофілософських ученнях та закономірностях розвитку освітньої сфери. Як галузь соціальної філософії, вона спрямована на розуміння процесів і закономірностей в освіті конкретної суспільної системи та має дворівневу структуру: загальнофілософський рівень та прикладний освітній рівень [107, 285]. У системі "галузевої" філософії поняття "філософія освіти" виконує евристичну роль в аналізі освітніх процесів. Вона здійснює філософську концептуалізацію знань про освіту та науку, застосовуючи загальні філософські принципи для аналізу освіти як системи, процесу, діяльності, цінності та соціального інституту [93, 125].

Теорія освіти потребує філософського обґрунтування, оскільки саме філософія освіти досліджує освітні системи в контексті соціокультурної динаміки, ціннісно-нормативних установок суспільства та морального розвитку людини. Вона розкриває загальні біологічні, соціальні, культурологічні фактори та закономірності впливу соціуму на формування особистості, забезпечуючи теоретичне підґрунтя для розвитку освітніх практик [144, 161, 190].

Філософія освіти має багатовимірний характер, спираючись на філософський, соціально-філософський та філософсько-антропологічний фундамент. Вона охоплює сім ключових аспектів освітньої сфери: антропологічний, педагогічний, загальносоціальний, управлінський, аксіологічний, оптимологічний та праксеологічний [135, 236, 270].

Як концептуально-методологічна основа, філософія освіти забезпечує: аналіз соціокультурної еволюції та місця освіти в ній; розкриття характеристик освіти в період переходу від радянської до пострадянської епохи; філософський аналіз реформування української вищої школи на межі XX-XXI століть [121, 216, 249].

Соціально-філософський аналіз реформування освіти здійснюється у кількох ключових аспектах:

- Онтологічний: розкриває закономірності функціонування освіти як багаторівневої системи, здатної до саморозвитку;

- Гносеологічний: зосереджується на розробці категоріального апарату, виборі пізнавальних стратегій та концептуальних підходів до аналізу освітньої діяльності;
- Методологічний, аксіологічний та оптимологічний: досліджують специфічні сторони освітніх процесів та їх трансформації [50, 157, 283].

Особлива увага приділяється дослідженню структурних рівнів освіти та їх ролі у підготовці людини до життя в сучасному суспільстві, а також розкриттю творчого потенціалу освітніх традицій в контексті сучасних викликів [175, 238].

Філософія освіти реалізує комплексний аналіз освітніх процесів через п'ять взаємопов'язаних аспектів дослідження:

1. Методологічний аспект зосереджується на виявленні ефективних методів науково-філософського осмислення системних перетворень української вищої школи, спираючись на діалектичний та системно-філософський методи пізнання [30, 256];
2. Онтологічний аспект розкриває загальні закономірності функціонування освітньої системи як багаторівневої структури, здатної до саморозвитку та адаптації до зовнішніх умов [50, 288];
3. Гносеологічний аспект забезпечує розробку категоріального апарату, вибір пізнавальних стратегій та концептуальних підходів для критичного аналізу освітньої діяльності [122, 182];
4. Аксіологічний аспект досліджує соціокультурні закономірності вищої школи, співвідношення традицій та інновацій, взаємодію українських та західних освітніх моделей, визначаючи базові цінності освіти для гармонійної інтеграції особистості в соціальне середовище [107, 190];
5. Оптимологічний аспект аналізує взаємодію між трансформацією соціально-державної системи та реформуванням освітньої сфери, оцінюючи відповідність освітніх реформ загальній стратегії розвитку українського суспільства [215, 270].

Гносеологічний підхід у філософії освіти реалізується через

комплексне дослідження системи освіти та її трансформації в двох основних аспектах: соціальному та суб'єктному [42, 151]. Соціальний аспект забезпечує критичний філософський аналіз трансформації вищої школи в Україні кінця XX — початку XXI століть. Він охоплює виявлення світоглядних та соціокультурних основ освітньої діяльності, розробку категоріального апарату дослідження, обґрунтування пізнавальних принципів, включаючи принципи парціальності та холізму, а також розробку концептуальних засад освітніх програм та формування праксіологічних рекомендацій [125, 249].

Суб'єктний аспект зосереджується на дослідженні ролі суб'єктивного фактора в системі освіти, здійснює порівняльний аналіз форм вищої освіти (бюджетної, позабюджетної, недержавної), вивчає специфіку традиційної та дистанційної форм навчання, а також особливості взаємодії в системі "викладач-студент" [186, 239].

Системний аналіз цих аспектів дозволяє виявити загальні категорії та поняття освітньої сфери, сформувати нове філософське бачення соціально-освітньої реальності, визначити єдині підстави педагогічних систем та здійснити експлікацію нового змісту філософських категорій в освітньому контексті. Такий комплексний підхід забезпечує глибоке розуміння трансформаційних процесів у сучасній освіті та створює основу для її подальшого розвитку [256, 283].

На основі проведеного соціально-філософського аналізу можна дійти висновку, що реформування освіти в сучасній Україні потребує критичного переосмислення базових термінів та понять. Такі поняття як "реформа", "інновація", "модернізація" часто використовуються без належного концептуального обґрунтування та можуть мати маніпулятивний характер, що створює ризики для системного розвитку освітньої сфери. Особливо важливим є розуміння того, що ці терміни, на відміну від понять "розвиток" і "вдосконалення", не містять чіткого сенсу якісного ускладнення системи або її прогресивного руху до більш досконалих стадій [150, 218, 240].

В умовах глобалізації та культурної уніфікації особливого значення

набуває збереження балансу між впровадженням міжнародного досвіду та збереженням національних освітніх традицій. Це питання стає особливо актуальним при впровадженні західних освітніх моделей, які несуть інше розуміння світу та іншу ментальність. Філософія освіти при цьому виступає як інтегративна галузь знань, що дозволяє осмислити освіту в двох концептуально-методологічних вимірах: з позицій загальної філософії та з точки зору специфіки освітніх процесів [87, 176, 252].

Дослідження онтологічного, гносеологічного, методологічного, аксіологічного та оптимологічного аспектів освітньої сфери дозволило сформувати цілісне уявлення про сучасні трансформаційні процеси в українській освіті. Важливим результатом стало розуміння необхідності збалансованого підходу до реформування освіти, який враховує як загальносвітові тенденції розвитку освітніх систем, так і специфіку національної освітньої традиції [74, 202, 249].

Проведене дослідження демонструє, що найбільш ефективними є ті концептуальні моделі філософії освіти, які розглядають освіту як особливу соціальну підсистему та багатоплановий процес передачі життєвого досвіду між поколіннями. При цьому холістичний підхід до освіти забезпечує всебічну соціалізацію особистості, тоді як вузькопрофільні освітні системи можуть призводити до парціальної соціалізації та дезадаптації людини в суспільстві. Це особливо важливо враховувати при розробці та впровадженні освітніх реформ, які мають бути спрямовані на формування цілісної особистості, здатної до ефективної діяльності в умовах сучасного світу [288, 324].

Для ґрунтовного дослідження проблем реформування системи підготовки фахівців служби цивільного захисту доцільно застосувати системний підхід, який дозволяє комплексно проаналізувати взаємозв'язки та взаємовпливи між різними елементами освітньої системи ДСНС та визначити оптимальні шляхи її трансформації відповідно до вимог сучасності. Використання системного підходу надасть можливість не лише виявити

структурно-функціональні особливості освітньої системи, але й дослідити динаміку її розвитку, механізми адаптації до мінливих соціальних умов та перспективи подальшої модернізації з урахуванням глобальних трендів у сфері професійної освіти та розвитку кадрового потенціалу служби цивільного захисту [256, 276, 317].

1.3. Системний підхід до дослідження проблем реформування освіти

Освіту як соціальний інститут необхідно досліджувати, враховуючи взаємодію її особистісної та суспільної сторін. Інституційний підхід у соціологічному аналізі дозволяє вивчати проблеми загальної освіти на соціальному та індивідуальному рівнях. Це набуває особливої важливості в умовах змін у змісті та структурі навчання, що враховують інтереси учнів і педагогів [14, 21, 66].

В Україні спостерігається тенденція до впровадження концепції безперервної освіти та інноваційних методів навчання, зокрема із використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. На освітні процеси значний вплив здійснює глобалізація, яка останніми роками набула всеосяжного характеру. Систему освіти можна розглядати як процес взаємозалежності, взаємопроникнення та взаємообумовленості всіх її компонентів [16, 62, 87].

Одним із ключових завдань освіти є забезпечення безперервної підготовки людських ресурсів для їх ефективного використання в умовах постійних змін. Концепція модернізації освіти в Україні визначає змістовну сторону реформ, заснованих на знаннях, і формулює стратегічні завдання державної освітньої політики [201, 264]. Система загальної освіти повинна забезпечити оволодіння всіма учасниками освітнього процесу навичками

комунікації на засадах толерантності, що є необхідним для інтеграції в сучасне інформаційне суспільство. Важливим завданням також є кадрове забезпечення освітніх закладів та раціональне використання наявного кадрового потенціалу. Однак, з огляду на об'єктивні та суб'єктивні причини, кадровий потенціал освітніх установ іноді виявляється недостатньо готовим до виконання завдань, пов'язаних із глобальними викликами модернізації [115, 208, 284].

У закладах загальної середньої освіти в Україні працює велика кількість учителів, проте їхнє навчальне навантаження часто перевищує оптимальні норми, що негативно впливає на якість освіти. Спостерігається старіння педагогічних кадрів, де кожен десятий працівник перебуває у пенсійному віці [299, 301]. Для підвищення якості освіти важливо вдосконалити процедури атестації педагогів, ліцензування та акредитації навчальних закладів. Питання прогнозування потреб у педагогічних працівниках та визначення обсягів державного замовлення на їх підготовку залишаються нерозв'язаними [166, 230].

У методологічному відношенні для аналізу системи вищої освіти зі специфічними умовами навчання як об'єкта соціологічного дослідження важливо насамперед уточнити базові поняття та категорії, що характеризують процеси її реформування в умовах соціально-економічної трансформації України [30, 50, 256]. Ключовими поняттями в контексті дослідження виступають "реформа", "реформування" та "модернізація". Реформа являє собою цілеспрямоване перетворення, що передбачає внесення суттєвих змін у існуючу систему при збереженні її фундаментальних основ. Реформування розглядається як процес реалізації системних змін, спрямованих на якісне оновлення освітньої галузі. Модернізація характеризується як комплекс заходів щодо оновлення змісту, форм та методів освітньої діяльності відповідно до сучасних суспільних вимог та технологічних можливостей [229, 242, 249].

Аналіз сучасного стану реформування закладів вищої освіти зі

специфічними умовами навчання в Україні свідчить про наявність певних проблем у цій сфері. Зокрема, спостерігається недостатньо ефективне прогнозування потреби у педагогічних та науково-педагогічних працівниках, а також виникають складнощі у визначенні оптимальних обсягів державного замовлення. Суттєвою проблемою залишається невідповідність темпів оновлення нормативно-правової бази реальним потребам освітньої практики. Також недостатньо використовується потенціал регіональних освітніх систем у процесі реформування [106, 112, 250]. Метою реформування має бути не лише модернізація матеріально-технічної бази та впровадження інноваційних технологій, але й системне оновлення змісту та форм освітньої діяльності на основі вже досягнутих результатів з урахуванням актуальних суспільних потреб та міжнародного досвіду. При цьому важливо забезпечити випереджальний характер змін, щоб концептуальні положення реформування не відставали від реальної освітньої практики [47, 195].

Глибоке розуміння сутності поняття "реформи" представлено у працях відомого філософа Х. Ортеги-і-Гассета, який трактував реформу як повернення до вихідної чистоти форм, підкреслюючи її принципову відмінність від революційних змін. Погоджуючись з думкою вченого, варто наголосити на необхідності очищення базових концептів від кон'юнктурних нашарувань та суб'єктивістських інтерпретацій, які часто виникають у практиці реформування освіти. При цьому реформування не повинно ставати самоціллю, а має виступати ефективним інструментом розвитку освітньої галузі [52].

Особливої уваги заслуговує поняття реновації, що передбачає звернення до сутнісних основ освітньої діяльності з урахуванням соціальної обумовленості змін. Соціальний статус закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання має визначати концептуальні засади їх реформування. Серед науково-педагогічної спільноти існує обґрунтоване занепокоєння тим, що процеси реформування іноді спрямовуються більше на формальні інституційні зміни, ніж на якісне оновлення змісту та підвищення

ефективності освітньої діяльності [218, 247].

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки передбачає системне оновлення форм та поглиблення процесів реформування освітньої галузі. Водночас аналіз попереднього досвіду реформування, зокрема концепцій, розроблених у 90-ті роки, свідчить про необхідність більш ґрунтовного підходу до впровадження змін з урахуванням накопичених проблем та перспективних потреб розвитку системи підготовки фахівців [264].

Дослідження процесів реформування вищої освіти в Україні демонструє, що впровадження інновацій часто відбувається без належного врахування позицій всіх зацікавлених сторін — науково-педагогічних працівників, представників професійних спільнот та громадських організацій. Такий підхід, зумовлений прагненням до швидкого вирішення адміністративних та організаційних проблем, може призводити до втрати цінного педагогічного досвіду та невиправданої комерціалізації освітньої діяльності [12, 70, 92].

Системний підхід до дослідження закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання вимагає розгляду їх як цілісного комплексу взаємопов'язаних елементів. Такий підхід дозволяє здійснювати всебічний аналіз освітньої системи та досліджувати її структурні компоненти у їх єдності та взаємодії [256, 288]. У контексті соціологічного дослідження система вищої освіти постає як складна організаційна структура, де системність відображає впорядкованість елементів та їх комунікативних зв'язків на основі принципів тотожності та відмінності. Методологічна цінність системного підходу полягає у можливості комплексного аналізу та наукової інтерпретації освітніх процесів [42, 50].

Для глибокого розуміння системи вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливо виділити її основні характеристики. Об'єктність системи проявляється через сукупність взаємопов'язаних елементів освітнього процесу. Структурність визначається мережею функціональних та

організаційних зв'язків між компонентами системи. Цілісність характеризує здатність системи функціонувати як єдиний організм, де властивості цілого не зводяться до простої суми властивостей окремих елементів, а визначаються їх місцем у загальній структурі та характером взаємозв'язків [74, 256].

У методологічному аспекті важливим є розуміння принципів класифікації та таксономії освітніх систем. Класифікація дозволяє групувати елементи системи вищої освіти за однорідними ознаками та встановлювати ієрархічні зв'язки між ними. Таксономічний підхід забезпечує можливість систематизації складних освітніх процесів через виявлення їх ієрархічної структури та встановлення відносин підпорядкованості між різними компонентами системи. Це особливо важливо при дослідженні закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які мають складну організаційну структуру та особливі механізми функціонування [15, 50, 85].

В контексті дослідження закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливе значення має стратифікаційний аналіз, який дозволяє виявити внутрішню структуру системи через виділення окремих страт — груп елементів, об'єднаних спільними ознаками. Такий підхід дає можливість досліджувати багаторівневу організацію освітньої системи, враховуючи її шарувату структуру та внутрішню неоднорідність [54, 80].

Типологічний підхід забезпечує можливість групування елементів освітньої системи на основі спільності їх сутнісних характеристик, що створює підґрунтя для порівняльних досліджень. У контексті вищої освіти зі специфічними умовами навчання типологія дозволяє розробляти узагальнені моделі освітніх процесів з урахуванням особливостей різних типів закладів освіти та форм організації освітньої діяльності [85, 286].

Системний аналіз стану закладів вищої освіти передбачає врахування таких характеристик як стабільність, рівноважність, здатність до саморегулювання та ефективність функціонування. Динамічні аспекти системи досліджуються через категорії розвитку, становлення, еволюції та

трансформації. Особливу увагу варто приділяти принципам самоорганізації, серед яких ключове значення мають пріоритет цілісності системи, баланс доцентрових і відцентрових тенденцій, а також забезпечення ефективної взаємодії всіх елементів системи [288].

Фундаментальними характеристиками системи вищої освіти зі специфічними умовами навчання виступають її цілісність, структурність та здатність до взаємодії із зовнішнім середовищем. При цьому кожен компонент такої системи може розглядатися як відносно автономна підсистема. Розуміння специфіки функціонування освітніх систем як відкритих динамічних структур забезпечується через застосування положень синергетики та теорії організації, що дозволяє більш ефективно управляти процесами їх реформування та розвитку [68, 256].

Аналіз співвідношення організації та самоорганізації у системі вищої освіти зі специфічними умовами навчання демонструє складний характер взаємодії цих процесів. Традиційний поділ на закриті системи, що характеризуються жорсткою організацією, та відкриті системи з переважанням самоорганізації, є занадто спрощеним. Більш коректно розглядати єдність процесів організації та самоорганізації як взаємодоповнюючих механізмів забезпечення системної впорядкованості [15, 23].

Самоорганізація освітньої системи характеризується наявністю внутрішніх джерел упорядкованості, відносною автономією в управлінні, певною закритістю та специфічним характером взаємодії із зовнішнім середовищем. В умовах самоорганізації управління набуває форми саморегулювання та самоврядування, що передбачає відмову від директивних методів на користь гнучких механізмів прийняття рішень з урахуванням альтернативних варіантів розвитку [48, 240].

Синергетичний підхід до дослідження системи вищої освіти, розроблений Г. Хакеном, дозволяє розглядати освітні заклади як складні відкриті системи, здатні до самоорганізації. Ключовими положеннями

синергетики, що мають особливе значення для розуміння освітніх процесів, є взаємозв'язок між мікро- та макрорівнями системи, важливість дослідження якісних змін на макрорівні та центральна роль взаємодії між компонентами системи [288].

У контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливо забезпечити стабільність системи через збалансоване поєднання інноваційних змін та збереження перевірених освітніх практик. При цьому необхідно враховувати можливість виникнення негативних ефектів саморегулювання та забезпечувати підтримання оптимального стану системи через механізми адаптивного управління. Така система характеризується цілісністю, структурністю, взаємозв'язком із зовнішнім середовищем та гнучкою ієрархією, що дозволяє ефективно реагувати на зовнішні виклики при збереженні внутрішньої стабільності [245, 256].

Дослідження процесів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання потребує комплексного застосування загальнонаукових підходів, зокрема принципів діалектики, системності та об'єктивності. Особливого значення набуває використання філософського, соціологічного та порівняльно-історичного методів наукового аналізу [30, 42]. Феномен освіти вимагає першочергового осмислення на філософському рівні, що дозволяє синтезувати дані різних наук та сформувати цілісне міждисциплінарне уявлення про ціннісні, системні, процесуальні та результативні аспекти освітньої діяльності [107, 135, 285].

При визначенні критеріїв ефективності управлінських рішень у сфері вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливо враховувати двонаправлений рух ідей: дедуктивний — від загальних філософських концепцій через освітню політику до конкретних стратегій розвитку та механізмів управління; та індуктивний — від практичного досвіду через теоретичне осмислення до формування цілісної освітньої політики. Поєднання цих підходів забезпечує як практичну спрямованість досліджень,

так і збереження їх фундаментального наукового характеру [100, 270]. Система вищої освіти зі специфічними умовами навчання являє собою складний комплекс взаємопов'язаних елементів, що включає освітні програми, державні стандарти, мережу спеціалізованих закладів освіти, органи управління та підвідомчі установи. Ключовою складовою цієї системи виступає кадровий потенціал, який забезпечує реалізацію основної місії — якісної підготовки фахівців відповідно до специфічних вимог професійної діяльності [186, 224, 264].

Таким чином, досліджувана система постає як цілісний комплекс, що об'єднує суб'єктів освітньої діяльності, об'єкти освітньої інфраструктури та процедури забезпечення якості освіти. Її ефективне функціонування забезпечується через взаємодію нормативно-правової бази, освітніх програм, мережі спеціалізованих закладів, професійного кадрового складу та відповідної системи управління [71, 229].

Дослідження кадрових процесів у системі вищої освіти зі специфічними умовами навчання базується на розумінні їх нерозривного зв'язку з реалізацією державних освітніх стандартів та освітньо-професійних програм. Важливо підкреслити, що характер кадрових процесів безпосередньо впливає на трансформацію кадрового складу закладів освіти, а система кадрових відносин визначає цільову спрямованість цих змін [197, 301]. Кадровий потенціал закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання являє собою інтегральну характеристику професійних можливостей науково-педагогічних працівників, управлінського персоналу та інших фахівців, які забезпечують функціонування освітньої системи. Рівень розвитку кадрового потенціалу, його якісні та кількісні параметри визначають здатність освітніх закладів ефективно виконувати свою місію з підготовки висококваліфікованих фахівців [198, 299].

В системі вищої освіти України функціонує розгалужена мережа закладів зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку фахівців для різних сфер державної служби. Стабільний попит на

випускників цих закладів вимагає постійного вдосконалення системи підготовки науково-педагогічних кадрів. При цьому підвищення якості кадрового забезпечення передбачає не лише оптимізацію кількісного складу, але й системний розвиток професійних компетентностей викладачів відповідно до сучасних вимог [125, 149, 244]. Особливістю системи вищої освіти зі специфічними умовами навчання є її тісний зв'язок з професійним середовищем та чітка практична спрямованість підготовки фахівців. Це вимагає постійного моніторингу кадрового потенціалу та своєчасного коригування стратегії його розвитку з урахуванням актуальних потреб відповідних державних служб та відомств [134, 167].

Аналіз розвитку системи вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні на початку третього тисячоліття виявляє низку характерних тенденцій. Спостерігається загальне скорочення контингенту здобувачів освіти, хоча у закладах зі специфічними умовами навчання цей показник залишається відносно стабільним завдяки стійкому попиту на їх випускників. Кількість закладів вищої освіти демонструє тенденцію до оптимізації при збереженні якісних показників освітньої діяльності [201, 208].

Особливої уваги заслуговує динаміка кадрового забезпечення закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Хоча загальна чисельність науково-педагогічних працівників залишається відносно стабільною, спостерігаються певні структурні зміни у кадровому складі. Важливим аспектом є питання збереження кадрового потенціалу та запобігання відтоку кваліфікованих фахівців. Актуальною залишається проблема гендерного балансу серед науково-педагогічних працівників, що потребує системного вирішення [233, 299].

У контексті соціологічного аналізу система вищої освіти зі специфічними умовами навчання розглядається як цілісний соціальний інститут, що поєднує громадський та особистісний аспекти освітньої діяльності. Теоретичне підґрунтя такого підходу було закладено у працях

видатних соціологів, зокрема П. Бурдьє, та розвинуто у дослідженнях сучасних українських науковців [14, 54]. З позицій соціології освіти, заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання досліджуються як складова загальної системи вищої освіти у її взаємозв'язку з іншими соціальними інститутами. При цьому особлива увага приділяється їх функції щодо передачі професійних цінностей, формування специфічних умінь та компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності в певних сферах державної служби [66, 74].

В контексті дослідження закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливим є розуміння їх як особливого соціального середовища, де відбуваються специфічні освітні процеси. Спираючись на системний підхід, необхідно розглядати ці заклади як цілісне суспільне явище. Предметом дослідження при цьому виступають стан і динаміка соціокультурних процесів, характерні для даного типу освітніх закладів, а також механізми їх взаємодії з іншими соціальними інститутами та сферами суспільного життя [245].

Реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання доцільно розглядати як комплексний процес державного управління, спрямований на системне оновлення освітньої діяльності відповідно до сучасних суспільних потреб. При цьому модернізація освіти передбачає не лише структурні зміни, але й оновлення змісту освітніх програм та впровадження інноваційних освітніх технологій [147, 229, 252]. Теоретико-методологічною основою дослідження виступає розуміння соціальної обумовленості кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Ці процеси є результатом системних трансформацій у суспільстві та безпосередньо впливають на формування кадрового потенціалу відповідних державних служб та відомств [121, 261].

В методологічному плані особливого значення набуває концепт "соціального експерименту" як інструменту дослідження та впровадження освітніх інновацій. Аналіз різних підходів до розуміння експериментальної

діяльності в освітній сфері дозволяє виділити ключові характеристики, що визначають специфіку кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [151, 247].

Концепція соціального експерименту, що бере свій початок від ідей Р. Оуена про необхідність зміни соціальних умов для розвитку особистості, набула особливого значення у контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. В українській освітній традиції вагомий внесок у розвиток методології соціально-педагогічного експерименту зробив А.С. Макаренко, чиї ідеї щодо формування особистості через колективну діяльність та самоврядування залишаються актуальними для системи професійної підготовки фахівців [103, 105]. Сучасна теорія соціального експерименту в освітній сфері спирається на різні методологічні підходи. Акцентується увага на вирішальному експерименті як способі пошуку оптимальних рішень через аналіз альтернативних варіантів. У практиці реформування закладів вищої освіти особливого значення набувають польові експерименти, що проводяться в реальних умовах, а також ретроспективний аналіз попереднього досвіду та моделювання можливих сценаріїв розвитку [252].

В контексті управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання експеримент виступає важливим діагностичним інструментом. Його ключова функція полягає в оцінці можливості впровадження інновацій та їх відповідності специфічним умовам освітнього середовища. При цьому важливо розрізняти поняття реалізованості та ефективності нововведень, оскільки технічна можливість впровадження змін не гарантує їх позитивного впливу на якість освітнього процесу [195, 246].

Методологія проведення соціальних експериментів у сфері вищої освіти спирається на фундаментальні роботи Дж. С. Мілля щодо логіки експериментального аналізу, алгоритми В.С. Карпічова та принципи планування експериментів, розроблені Д. Кемпбеллом. Це забезпечує науково обґрунтований підхід до проектування та впровадження освітніх

інновацій, що особливо важливо в умовах реформування закладів зі специфічними умовами навчання [5, 12].

У контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання особливого значення набуває методологія проведення соціальних експериментів. Логічна схема такого експерименту передбачає послідовну реалізацію кількох ключових етапів [68, 270]. На початковому етапі відбувається формулювання наукової гіпотези та розробка концептуальної моделі експерименту, що включає визначення незалежних та залежних змінних, критеріїв оцінки та умов проведення. Наступним етапом є розробка детальної програми експерименту з визначенням мети, завдань, об'єкту та суб'єкту дослідження, часових рамок та очікуваних результатів [30, 42, 56].

Особливу увагу слід приділяти вибору експериментальних груп. При цьому можливе використання як паралельного експерименту з контрольною та експериментальною групами, так і послідовного експерименту, де одна група послідовно виступає в обох ролях. Важливим елементом є розробка детального плану дій та створення умов для реалізації експериментальної програми [88, 151]. Процес проведення експерименту передбачає постійний моніторинг та фіксацію змін досліджуваних параметрів, що дозволяє здійснювати необхідне коригування. Завершальними етапами є оцінка результатів, їх теоретичне осмислення та розробка практичних рекомендацій щодо впровадження інновацій у систему вищої освіти зі специфічними умовами навчання [246, 259].

Методологічні засади експериментальних досліджень, розроблені Д. Кемпбеллом, наголошують на необхідності поєднання якісних та кількісних підходів. При цьому якісний аналіз має базуватися як на раціональному осмисленні процесів, так і на розумінні обмежень кількісних методів. У розвиток цих ідей вкладається важливість створення спеціальних умов для отримання нових знань та прогнозування результатів освітніх інновацій [5, 48].

В процесі реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливим етапом є проведення соціальної експертизи результатів впроваджених змін. Експертиза являє собою спеціалізоване дослідження, що вимагає глибоких професійних знань та завершується формуванням обґрунтованих висновків. Особливість експертизи полягає в тому, що вона дозволяє досліджувати складні, важко формалізовані процеси завдяки залученню досвідчених фахівців, здатних компенсувати недостатність формальної інформації власним професійним досвідом [89, 151].

У сфері вищої освіти зі специфічними умовами навчання експертиза набуває особливого значення через комплексність освітніх процесів та їх тісний зв'язок з професійною підготовкою фахівців для державних служб. При цьому використовується широкий спектр експертних методів, включаючи соціологічні дослідження, оцінку освітніх програм, аналіз якості підготовки фахівців та ефективності управлінських рішень [175, 230]. Метод експертної оцінки як інструмент конкретно-соціологічних досліджень дозволяє вирішувати два ключових завдання: здійснювати комплексну оцінку поточного стану освітньої системи та прогнозувати тенденції її розвитку. Особливо важливим є залучення експертів, які мають глибоке розуміння специфіки підготовки фахівців у відповідних галузях [239, 270].

Соціальна експертиза результатів реформування освітніх закладів включає декілька важливих компонентів: діагностику актуального стану освітньої системи, верифікацію інформації про результати впроваджених змін, прогнозування можливих наслідків реформ та їх впливу на якість підготовки фахівців, а також розробку рекомендацій щодо подальшого вдосконалення системи вищої освіти зі специфічними умовами навчання [89, 247]. Система соціальної експертизи реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання реалізується через дві основні функції. Діагностична функція забезпечує комплексний аналіз поточного стану освітньої системи, її структурних компонентів та

результатів діяльності. Інформаційно-контрольна функція спрямована на верифікацію даних про функціонування закладу освіти та його взаємодію із зовнішнім середовищем, що дозволяє своєчасно виявляти та корегувати можливі відхилення від запланованих результатів [182, 259].

Особливого значення набуває прогностична функція експертизи, яка передбачає моделювання можливих станів освітньої системи у різних часових перспективах та розробку сценаріїв її розвитку. Проектувальна функція забезпечує формування практичних рекомендацій щодо вдосконалення освітньої діяльності та прийняття обґрунтованих управлінських рішень [125, 259].

Соціальна експертиза набуває особливої актуальності в умовах невизначеності та обмеженості інформації про об'єкт дослідження, що характерно для періодів активного реформування освітньої системи. Вона є незамінним інструментом при необхідності оперативного прийняття рішень та прогнозування наслідків запроваджуваних змін, особливо в умовах динамічної трансформації освітнього середовища [151, 239].

При проведенні соціальних експериментів у системі вищої освіти зі специфічними умовами навчання необхідно дотримуватися принципу "не нашкодь", забезпечуючи при цьому реальне підвищення ефективності освітньої діяльності та якості підготовки фахівців. Складність реалізації таких експериментів зумовлена комплексністю освітньої системи та необхідністю врахування численних взаємопов'язаних факторів [89, 247].

У контексті дослідження реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливе методологічне значення має класифікація соціальних експериментів. Відповідно до його концепції, соціальні експерименти виконують три основні функції: пізнавальну, що забезпечує виявлення нових організаційних зв'язків та форм; управлінську, спрямовану на вдосконалення керівних механізмів; функцію самоорганізації систем; та виховну, яка сприяє формуванню розуміння необхідності змін серед учасників освітнього процесу [151, 270].

В процесі реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання можуть застосовуватися різні види соціальних експериментів. Зокрема, соціологічні експерименти дозволяють досліджувати соціальні аспекти освітньої діяльності, соціально-психологічні — вивчати особливості професійного становлення майбутніх фахівців, соціально-економічні — оцінювати ефективність використання ресурсів, правові — вдосконалювати нормативну базу, соціально-педагогічні — розвивати освітні методики, а соціально-управлінські — оптимізувати систему управління закладами освіти [68, 246].

Соціальний експеримент у системі вищої освіти зі специфічними умовами навчання виступає ефективним інструментом впровадження інноваційних форм організації освітньої діяльності. Його застосування дозволяє не лише збагатити практику підготовки фахівців, але й вдосконалити механізми управління кадровими процесами в освітніх закладах [247, 259].

Особливу увагу при проведенні соціальних експериментів необхідно приділяти діагностиці та оцінці впроваджуваних інновацій. Важливо забезпечити комплексний аналіз їх реалізованості, ефективності та відповідності специфічним умовам функціонування закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців для державних служб та відомств [195, 246].

Отже, на основі проведеного дослідження встановлено, що теоретико-методологічною основою вивчення процесів реформування виступає системний підхід, який дозволяє розглядати заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання як цілісні соціальні системи з власною структурою та механізмами самоорганізації. Обґрунтовано доцільність застосування соціального експерименту як ключового інструменту впровадження інновацій в освітню діяльність. Виявлено, що соціальний експеримент має багатофункціональний характер, виконуючи пізнавальну, управлінську, організаційну та виховну функції. В процесі реформування

можуть застосовуватися різні види соціальних експериментів: соціологічні, соціально-психологічні, соціально-економічні, правові, соціально-педагогічні та соціально-управлінські, кожен з яких спрямований на вдосконалення певного аспекту освітньої діяльності [151, 246].

Встановлено необхідність комплексної діагностики та оцінки результатів впроваджуваних інновацій через механізми соціальної експертизи, що дозволяє забезпечити не лише контроль за реалізацією змін, але й оцінку їх ефективності та відповідності специфічним умовам функціонування закладів вищої освіти. Визначено, що соціальний експеримент у системі вищої освіти зі специфічними умовами навчання виступає ефективним інструментом впровадження інноваційних форм організації освітньої діяльності, дозволяючи збагатити практику підготовки фахівців та вдосконалити механізми управління кадровими процесами [89, 239, 259].

Отримані результати створюють методологічне підґрунтя для подальшого дослідження механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічної трансформації [229, 249].

Висновки з першого розділу

Проведений аналіз теоретико-методологічних засад реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання дозволяє зробити наступні висновки.

Дослідження сучасного стану реформування вищої освіти в Україні виявило, що цей процес характеризується комплексністю та багатовимірністю, охоплюючи інституційні, структурні, змістові та організаційні аспекти функціонування закладів вищої освіти. Визначено, що реформування відбувається в умовах активної імплементації європейських

освітніх стандартів, розвитку системи забезпечення якості освіти та впровадження інноваційних освітніх технологій. При цьому спостерігається певна невідповідність між обраним курсом реформ та національними потребами освітньої системи, де надмірна орієнтація на зовнішні стандарти без належного врахування соціокультурної специфіки України створює ризики втрати історичної спадкоємності освіти та національних освітніх традицій.

Встановлено, що освітня система підпорядкування ДСНС має специфічні особливості, які потребують особливого підходу до реформування. Ключовими характеристиками цієї системи є тісний взаємозв'язок із професійним середовищем та чітка практична спрямованість підготовки фахівців, необхідність постійного моніторингу кадрового потенціалу та своєчасного коригування стратегії його розвитку, поєднання технічно-операційної та морально-психологічної складових у підготовці фахівців, а також специфічні механізми професійної соціалізації та адаптації до умов служби.

Аналіз методологічних засад дослідження проблем реформування освіти засвідчив необхідність застосування системного підходу, який дозволяє розглядати заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання як цілісні соціальні системи з власною структурою та механізмами самоорганізації. Виявлено, що ефективним інструментом впровадження інновацій в освітню діяльність виступає соціальний експеримент, який має багатофункціональний характер та дозволяє здійснювати комплексну оцінку результатів реформування.

Дослідження показало, що процес реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання супроводжується низкою проблем, серед яких недостатньо ефективне прогнозування потреби у педагогічних та науково-педагогічних працівниках, складнощі у визначенні оптимальних обсягів державного замовлення, невідповідність темпів оновлення

нормативно-правової бази реальним потребам освітньої практики та недостатнє використання потенціалу регіональних освітніх систем.

На основі проведеного аналізу визначено, що успішне реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання потребує розробки чіткої методології впровадження змін з урахуванням специфіки професійної підготовки, вдосконалення організаційно-правових механізмів державного регулювання, вивчення та адаптації міжнародного досвіду реформування аналогічних закладів освіти.

Особливої уваги заслуговує питання збереження балансу між впровадженням міжнародних стандартів та збереженням національних освітніх традицій. Це питання набуває особливої актуальності при впровадженні західних освітніх моделей, які несуть інше розуміння світу та іншу ментальність. У цьому контексті важливим є розробка методологічних засад, які б забезпечували ефективну інтеграцію інноваційних підходів із збереженням кращих традицій вітчизняної системи підготовки фахівців.

Аналіз показав необхідність розробки комплексного підходу до реформування, який би враховував специфіку підготовки фахівців для служби цивільного захисту, особливості функціонування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, потреби розвитку кадрового потенціалу та вимоги до якості освіти в умовах європейської інтеграції.

Таким чином, проведене дослідження теоретико-методологічних засад реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання створює підґрунтя для подальшого вивчення методологічних засад побудови механізмів реформування, що становить предмет розгляду наступного розділу дисертаційного дослідження. Особливої уваги потребує розробка методологічного апарату філософії освіти, вдосконалення організаційно-правових механізмів державного регулювання та вивчення міжнародного досвіду реформування закладів вищої освіти.

РОЗДІЛ ІІ.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

2.1. Методологічний апарат філософії освіти та його роль в дослідженні проблем вищої освіти в Україні

Соціальне призначення освіти в умовах розвитку українського суспільства обумовлено завданнями утвердження демократичних та правових засад, впровадження ефективних методів господарювання, інтеграції України у світовий освітній простір. Глобалізація та пов'язане з нею вирішення проблем сталого розвитку, інтеграції освіти відповідно до вимог Болонської декларації визначають розвиток сучасної системи освіти як соціального інституту. Дослідження стану освіти в Україні показують, що внаслідок реформ останніх десятиліть система освіти потребує посилення своєї соціоутворюючої ролі, що актуалізує необхідність впровадження ефективних механізмів взаємодії між системою освіти та державою [13, 16, 62].

Розвитку конституційних принципів освітньої політики України служить Закон України "Про освіту" та Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Ці документи визначають основні засади державної освітньої політики та встановлюють соціальні вимоги до системи освіти. Їх суть полягає у формуванні особистості з новими життєвими установками: сучасно освіченої, морально зрілої, підприємливої, здатної приймати відповідальні рішення в ситуації вибору [225, 264].

У законодавчих актах України, що визначають засади державної освітньої політики, закріплено принципи соціальної спрямованості та

збалансованості інтересів усіх учасників освітнього процесу. Основним завданням визначено забезпечення сучасної якості освіти, а головною метою — створення механізму сталого розвитку системи на основі доступності, якості та ефективності освіти, підвищення соціального статусу та професіоналізму науково-педагогічних працівників та управлінських кадрів, посилення їх державної та громадської підтримки. Проте система освіти все ще потребує посилення державної підтримки, особливо щодо розвитку кадрового потенціалу та покращення фінансування. Актуальним залишається питання вдосконалення системи оплати праці педагогічних кадрів [172, 201, 284].

Як зазначено Президентом України на засіданні Національної ради з питань розвитку науки і технологій, проблеми освіти хвилюють все українське суспільство. Очевидним стає те, що від успішного вирішення питань освіти залежить не лише сьогодення, а й майбутнє України. Високий рівень української освіти є одним з ключових факторів, який дозволяє Україні інтегруватися до європейського освітнього простору та розвиватися як сучасна держава. Важливим для нашої країни є не консервація застарілих моделей, а збереження кращих національних освітніх традицій у поєднанні з впровадженням сучасних європейських стандартів [25, 33, 60].

Аналіз розроблених органами державної влади документів щодо реформування освіти, включаючи Стратегію розвитку вищої освіти, свідчить про те, що вони здебільшого зосереджені на технологіях освітньої діяльності та питаннях фінансового забезпечення освітньої сфери. Водночас потребують більш чіткого визначення стратегічні цілі перетворень та конкретні завдання кадрової політики в системі освіти [229, 264].

У реалізації концепцій та програм реформування системи освіти особливе значення має розвиток кадрових процесів та відносин. Соціальні особливості регулювання кадрових процесів у сфері освіти випливають із принципів та функцій освіти як соціального інституту [132, 197].

Для оцінки соціальних особливостей регулювання кадрових процесів в

освітній сфері застосовано діалектичний метод. Головні соціальні особливості регулювання кадрових процесів у сфері освіти як результату соціальної діяльності полягають у тому, що воно здійснюється професійно підготовленими фахівцями, а самі кадрові процеси мають духовний характер, розвиваючись на основі суспільної свідомості та збереження її соціальної специфіки [30, 42].

Підвищення соціальної значущості освіти потребує впровадження інноваційної парадигми побудови навчального процесу. При цьому інтенсифікація нововведень має поєднуватися з послідовною та всебічною гуманізацією освітньої сфери. Характеризуючи систему освіти з погляду соціальних особливостей, можна виділити такі ключові аспекти: по-перше, система існує у постійній взаємодії із зовнішнім середовищем, адаптуючись до його змін; по-друге, система складається з взаємопов'язаних елементів, серед яких головними є кадровий потенціал, мережа освітніх установ, програмне забезпечення навчального процесу, ресурси та нормативно-правове забезпечення; по-третє, система освіти є динамічною структурою, що постійно розвивається, зазнає внутрішніх трансформацій та зовнішніх впливів [140, 195, 256].

Сучасна система освіти характеризується складними взаємозв'язками між освітніми інституціями та суспільством. Аналізуючи соціальні особливості системи освіти початку XXI століття, варто звернути увагу на декілька ключових аспектів [66, 90].

По-перше, зміст освітньо-виховного процесу протягом останніх десятиліть зазнав суттєвих трансформацій. Період після 1991 року характеризувався поступовим зменшенням кількості зайнятих у сфері освіти (в середньому на 2% щорічно), що призвело до зниження якості освітніх послуг та підвищення плинності кадрів, особливо у середній школі. Ця тенденція створила ризик суттєвих деформацій у професійній структурі суспільства [208, 233].

Сфера освіти є стратегічно важливою для розвитку суспільства,

оскільки її стан безпосередньо впливає на соціальний прогрес та економічне зростання держави. Розвиток людського капіталу через систему освіти має бути одним із головних пріоритетів державної політики, а фінансування освітньої галузі повинно здійснюватися на системній, а не залишковій основі [9, 121, 220]. Важливою проблемою стало порушення єдності освіти і виховання в освітній практиці. Реформаційні процеси часто призводили до руйнування усталених освітніх парадигм без належного формування нових ціннісних орієнтирів. В умовах соціокультурної інтеграції особливо актуальним стає завдання збереження національних духовних цінностей при одночасному забезпеченні доступу до накопичених людством знань [135, 169, 285].

Характерною особливістю розвитку сучасної системи освіти є її взаємодія з "новою економікою", де переважає внесок людського капіталу порівняно з матеріальними активами. Ця економіка включає освіту, інформаційно-комунікаційні технології, інноваційне виробництво та інтелектуальні послуги. В економіці знань освітній сектор набуває все більшого значення. Водночас спостерігається феномен "формальної вищої освіти", коли значна частина молоді здобуває освіту за спеціальностями, в яких не планує працювати в майбутньому. Ця тенденція особливо помітна у інженерних, сільськогосподарських та педагогічних спеціальностях, що створює додаткові виклики для системи вищої освіти та ринку праці [116, 120, 212].

Соціальні особливості модернізації української освіти доцільно розглядати через призму трьох взаємопов'язаних блоків: соціального, ціннісного та кадрового. В межах соціального блоку особливе значення має підвищення ролі та довіри до освіти як соціального інституту, розвиток стратегії освітньої системи та впровадження інновацій. У цьому контексті набуває особливої актуальності концепція "соціального капіталу", тісно пов'язана з формуванням громадянського суспільства [58, 94].

Соціальний капітал охоплює інституції, відносини та норми, що

визначають якість та інтенсивність соціальних взаємодій у суспільстві, демонструючи, як неекономічні ресурси можуть стати джерелом соціального впливу. Ця концепція, ґрунтовно розроблена у працях Дж. Коулмена, розглядає соціальний капітал як потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що цілеспрямовано формується у міжособистісному просторі [19]. Подібно до фізичного і людського капіталу, втіленого у засоби праці та навчання, що підвищують продуктивність праці, соціальний капітал реалізується через такі елементи суспільної організації як соціальні мережі, норми та довіра. Розвиток соціальної системи, включаючи освіту, безпосередньо залежить від рівня та якості соціального капіталу [121, 199].

Проведені дослідження свідчать, що для підвищення авторитету органів влади, які формують державну політику, необхідне досягнення конкретних результатів державної діяльності, ефективне вирішення проблем населення, регулярне інформування громадськості про результати роботи та забезпечення належного контролю за ринковою діяльністю [217, 233]. Процес модернізації системи освіти має базуватися на принципі демократичності, що передбачає прозорість освітніх експериментів та відкрите обговорення результатів їх пілотного впровадження в регіонах країни. Особливого значення набуває підвищення ролі освіти у суспільстві, що зумовлено її подвійною природою: здатністю розвиватися під впливом суспільства та впливати на кардинальні суспільні зміни як соціальний інститут [207, 242].

Важливим аспектом модернізації є забезпечення доступності освіти всіх рівнів. Варто зазначити, що до 1991 року Україна мала високі показники охоплення населення вищою освітою. Проте в подальші роки виникла та почала прогресувати тенденція до нерівності освітніх можливостей для значної частини населення, що суперечить конституційним положенням про право на освіту. Подолання цієї негативної тенденції стає одним із пріоритетних завдань сучасної освітньої політики [201, 249]. Ціннісний блок соціальних особливостей модернізації української освіти визначається

кількома ключовими аспектами. Насамперед, це розроблена державна політика в галузі освіти, яка враховує національні інтереси та культурні особливості. Особливого значення набуває питання вибору оптимального шляху оновлення та розвитку української системи освіти: спиратися на власний історичний досвід чи активно впроваджувати міжнародні освітні практики в умовах глобалізації освітнього простору [100, 270].

Аналіз трансформаційних процесів в освіті виявив певну дихотомію. З одного боку, зберігається прагнення до збереження єдності освіти та виховання, забезпечення широти та фундаментальності освітніх програм, підтримання високих вимог як у галузі гуманітарних, так і природничих наук. З іншого боку, спостерігається тенденція до прагматичного підбору навчальних дисциплін, ранньої спеціалізації учнів відповідно до їхніх здібностей та впровадження інтенсивних освітніх технологій [65, 199].

Важливим аспектом модернізації освіти є необхідність випереджального аналізу довгострокових економічних та соціальних наслідків освітніх змін. В умовах глобалізації освіти особливої уваги потребує збереження балансу між впровадженням сучасних педагогічних підходів та збереженням традиційних освітніх цінностей. При цьому важливо уникнути некритичного запозичення зарубіжних освітніх моделей, які можуть не відповідати національним освітнім традиціям та соціокультурним особливостям України [176, 183, 202].

Базові цінності, що формуються в процесі освіти, визначають очікувані результати виховання особистості. Інститут освіти має функціонувати як культурна структура, оскільки освіта, крім своєї педагогічної складової, є невід'ємною частиною національної культури. Саме через освіту здійснюється передача культурної спадщини новим поколінням, забезпечується соціокультурна наступність, без якої неможливий розвиток цивілізації. Відтворення культури виступає однією з ключових функцій освіти [175, 285].

Особливу увагу слід приділити запобіганню духовного вакууму в

освітній системі, який може заповнюватися різноманітними сурогатами, зокрема запозиченими моделями поведінки та системами мотивації, що не враховують національні особливості та традиції. Водночас важливо забезпечити цінність свободи та вільного вибору через модернізацію навчального процесу, його спрямованість на розвиток індивідуальних здібностей та набуття знань, що відповідають вимогам сучасного ринку праці та забезпечують адаптивність до нових соціально-економічних умов [108, 190].

Основою виховного процесу є система принципів, що нерозривно пов'язана із суспільним світоглядом та цінностями. Покоління, яке формується без чітких суспільних ідеалів та відповідних світоглядних орієнтирів, матиме складнощі з повноцінною інтеграцією до соціальної практики. Тому при формуванні освітніх моделей та принципів державної політики щодо реформування освіти необхідне свідоме акцентування на культурних та гуманітарних вимірах освіти для збереження її духовного змісту [174, 237].

Сучасна українська освіта має формувати у молодого покоління повагу до національної історії, почуття відповідальності перед майбутнім, сприяти розвитку історичної пам'яті народу. В умовах глобалізації особливого значення набуває збереження національних культурних традицій при одночасному критичному осмисленні міжнародного досвіду. Педагогічні колективи повинні приділяти особливу увагу розвитку духовних традицій та формуванню суспільної свідомості, що відповідає сутності сучасних трансформацій в Україні. При цьому важливо забезпечити гармонійне поєднання елементів загальнолюдської культури, сучасних знань та національних традицій, зберігаючи освіту вільною від політичної заангажованості [202, 241].

Розглядаючи модернізацію української освіти через призму компетентнісного підходу, важливо розуміти, що зміст освіти розвивається історично. Формування ключових компетентностей є результатом

суспільного консенсусу, а їх подальше коригування відбувається на основі практичного досвіду та його рефлексії [152, 205]. Реалізація компетентнісного підходу передбачає оновлення змісту освіти за такими напрямами: розвиток ключових компетентностей, формування узагальнених предметних умінь, розвиток життєвих навичок. Особливого значення набуває діяльнісний характер освіти, її відповідність сучасним тенденціям розвитку економіки, науки та суспільного життя [152, 262].

Традиційне завдання закладу освіти щодо формування базових знань та умінь зазнало суттєвої трансформації. Якщо раніше основна увага приділялася формуванню базової грамотності (читання, письмо) та розвитку базових соціальних умінь, то сьогодні актуальними стали такі компетентності як: здатність брати на себе відповідальність за прийняття рішень, навички ефективної комунікації, володіння іноземними мовами, толерантність, вміння використовувати інформаційно-комунікативні технології та працювати в команді. Особливе місце в сучасній освіті посідає формування економічної грамотності та підприємницьких навичок [78, 220].

Давній вислів "Не для школи, а для життя вчимося" залишається актуальним для сучасної освіти. Він підкреслює нерозривний зв'язок між шкільною діяльністю та майбутніми життєвими досягненнями учнів. Педагоги несуть певну відповідальність за майбутні успіхи чи невдачі випускників, хоча в педагогічній науці це питання досі не отримало належного теоретичного обґрунтування. Постановка питання про відповідальність школи за "життєві результати" випускників може здаватися занадто радикальною, особливо враховуючи, що традиційні оцінні процедури зорієнтовані на перевірку поточних результатів, а не на прогнозування майбутніх досягнень. Проте питання взаємозв'язку шкільної освіти з подальшими життєвими досягненнями учнів залишається базовим для процесу оновлення освітньої системи [75, 240].

Кадровий блок соціальних особливостей модернізації освіти охоплює три ключові напрями: впровадження сучасних технологій професійного

розвитку педагогічних кадрів, системне прогнозування кадрових потреб освітньої галузі, та формування ефективної політики підбору й підготовки управлінських кадрів з урахуванням їх професійних, моральних та особистісних якостей [132, 299]. Ефективність роботи закладу освіти значною мірою залежить від якості управлінської діяльності керівника. У міжнародній практиці поширені два основні шляхи формування керівників освітніх закладів. Перший передбачає призначення на керівну посаду досвідченого педагога з подальшою управлінською підготовкою за рахунок наукових досягнень. Другий шлях полягає у здобутті профільної університетської освіти з управління соціальною сферою. Особливо ефективним вважається підхід формування керівника "зсередини колективу" через систему роботи з кадровим резервом [280, 292].

Для успішного виконання управлінських функцій керівник закладу освіти повинен володіти комплексом професійних компетентностей, включаючи аналітичні та організаторські здібності, навички прийняття управлінських рішень, вміння управляти конфліктами та стресовими ситуаціями, розвинуті комунікативні навички, здатність керувати професійним розвитком педагогічного колективу та налагоджувати ефективну взаємодію з соціальним середовищем [163, 243].

Важливим аспектом розвитку української системи освіти є її гендерний вимір. Дослідження показують, що керівниками освітніх закладів переважно є жінки (за статистичними даними — понад 80%). Педагогічні колективи також здебільшого складаються з жінок (понад 90%). Це створює специфічну організаційну культуру, де педагогічний процес часто орієнтований більше на виконання ролей, ніж на вирішення завдань, де цінується турбота про людину не менше, ніж досягнення успіху, а при прийнятті рішень значна увага приділяється інтуїції та досягненню консенсусу. Така специфіка вимагає особливого підходу до формування управлінських компетентностей керівників освітніх закладів [287, 299].

Гендерний аспект управління закладами освіти проявляється через

фактори, що формують індивідуальні особливості та професійний статус керівника, впливають на професійно-ділові й організаторські якості, а також на специфіку прийняття управлінських рішень. Гендерна концепція в педагогіці розглядає статевий чинник як важливу детермінанту, що впливає на життєдіяльність людини та дозволяє досліджувати особливості взаємодії представників різних статей у педагогічному колективі [287].

Важливими факторами гендерної соціалізації в освітньому середовищі виступають: вплив професійного оточення, особливості професійної орієнтації, соціокультурні стереотипи та специфіка освітнього середовища. Ці фактори суттєво впливають на формування управлінської культури в освітніх закладах [287, 301]. Процес модернізації освіти в Україні зачіпає інтереси більшості українських родин, тому ключові аспекти освітніх реформ знаходять відображення у суспільній свідомості через формування певних оцінок та думок, які активно транслюються засобами масової інформації. Основні складові концепції модернізації освіти — ідеї, завдання, принципи та інновації — проходять через призму суспільного сприйняття, і ступінь їх прийняття суспільством визначає ефективність впровадження освітніх реформ [233, 242].

Завдання модернізації української освіти мають виражену соціальну спрямованість щодо зміцнення взаємної довіри між державною владою та освітньою спільнотою. Досягнення сучасної якості освіти передбачає вирішення низки важливих завдань: запровадження ефективної системи державного контролю якості освіти, розробка заходів щодо оптимізації навчального навантаження випускників, посилення антикорупційних механізмів в освітній сфері [60, 71, 175].

Підвищення ефективності освіти передбачає формування у випускників ключових компетентностей, зокрема: здатності працювати в команді, навичок роботи з інформацією, володіння іноземними мовами, інформаційно-комунікаційними технологіями та основами правової культури. Кінцевою метою цих трансформацій є успішна соціалізація особистості та її підготовка

до ефективної діяльності в сучасному суспільстві [152, 205].

Суспільство зацікавлене в забезпеченні якісної та доступної освіти. Органи влади на місцях, працюючи над розвитком мережі освітніх закладів та їх цифровізацією, висловлюють занепокоєння щодо адміністративного тиску в процесі впровадження ТЗНК та нових механізмів фінансування освіти. Педагогічні колективи стурбовані станом матеріально-технічної бази, зменшенням притоку молодих педагогічних кадрів та зниженням соціального статусу вчителя [227, 277].

Для підтвердження цих тенденцій було проведено контент-аналіз публікацій у засобах масової інформації щодо ключових аспектів модернізації української освіти. У ході дослідження проаналізовано 44 публікації, авторами яких виступили освітяни, науковці, державні діячі та журналісти. У досліджених матеріалах висвітлено наступні проблеми:

- реформування системи освіти (7 публікацій)
- концептуальні засади модернізації освіти (10)
- пріоритети освітньої системи (4)
- матеріально-технічне забезпечення (18)
- кадровий потенціал (15)
- статус педагога (20)
- престиж педагогічної професії (4)
- соціально-ціннісні орієнтації педагогів (12)
- особливості соціалізації учнів (5) [233].

Аналіз публікацій показує, що найбільше уваги приділяється питанням статусу педагогічних працівників (45%) та матеріально-технічному забезпеченню системи освіти (41%). Значне занепокоєння у суспільстві викликає стан кадрового забезпечення шкільної освіти (34%) та соціально-ціннісні орієнтації освітян (27%). Найменше висвітлюються питання пріоритетності освіти, престижу педагогічної професії та особливостей соціалізації учнів (9%), хоча саме вирішення цих проблем могло б сприяти підвищенню якості та ефективності української освіти [233].

Публікації, присвячені модернізації освіти, формують двоякий образ сучасної школи: з одного боку, демократичний, орієнтований на інтереси учасників освітнього процесу (41%), з іншого — патріотичний, спрямований на розвиток інтелектуального потенціалу країни та підвищення престижу педагогічної професії (43%). Медійний дискурс також містить значну кількість конкретних пропозицій щодо концептуальних напрямів та завдань модернізації української освіти [233].

Серед найбільш значущих пропозицій щодо вдосконалення концепції модернізації освіти, виявлених у процесі аналізу публікацій, можна виділити наступні:

Система української освіти потребує не радикального реформування, а виваженої модернізації, при якій зовнішні ресурси та соціальні стимули органічно поєднуються з внутрішнім потенціалом розвитку системи. Реформування освіти має здійснюватися в межах конституційного поля, з послідовним нарощуванням правового потенціалу модернізації та без поспішних необґрунтованих змін [242, 249].

Процес модернізації освіти повинен відбуватися поетапно. На першому етапі необхідне посилення державної підтримки освітньої галузі, на наступному — активне залучення громадянського суспільства до освітніх процесів. Важливою передумовою успішної модернізації є забезпечення гідної оплати праці педагогічних працівників [172, 284].

Особливу увагу слід приділити вдосконаленню механізмів державного регулювання освіти та відновленню відповідальності держави за належне фінансування освітніх закладів. Сучасна школа має розвивати критичне мислення учнів, формувати навички самостійного пошуку та аналізу інформації [270, 284].

Необхідно забезпечити випереджальний розвиток освіти як стратегічно важливої галузі української економіки. Система освіти повинна надавати знання, орієнтовані не лише на сьогоднішні потреби, але й на перспективні вимоги суспільства [134, 201].

Щодо розвитку кадрового потенціалу освіти, експерти наголошують на таких аспектах:

Педагог має розглядатися як ключова постать державотворення, оскільки безпосередньо займається формуванням майбутніх громадян. Це вимагає забезпечення високого рівня оплати праці та комплексної соціальної підтримки педагогічних працівників [166, 299]. Необхідно терміново підвищити соціальний статус українського вчителя, покращити його матеріальне становище та посилити державну підтримку педагогічних працівників. Важливо чітко визначити права та обов'язки педагога, встановити систему соціальних гарантій. Престиж учительської професії має визначатися не лише особистою самовідданістю педагогів, але й належним ставленням з боку держави [277, 294]. Потрібно розробити та впровадити комплексну систему заходів підтримки педагогічних працівників як носіїв освітнього та культурного потенціалу нації, активно популяризувати престижність педагогічної праці в суспільстві [197, 233].

В аналізі соціально-ціннісних орієнтацій педагогів виділяються наступні ключові аспекти:

Сучасний вчитель повинен володіти глибокими знаннями та вмінням ефективно передавати їх учням, що є особливим покликанням та талантом. Педагог формує знання, світогляд та моральні принципи молодого покоління, причому робить це відповідно до власних переконань та цінностей, а не лише за формальними директивами. Від якості педагогічного корпусу сьогодні безпосередньо залежить майбутнє українського суспільства [174, 269].

Головним призначенням вчителя залишається передача знань, залучення дітей до культурних цінностей та високих моральних ідеалів. У процесі виховання та навчання педагог має формувати в учнів повагу до національної історії, розвивати почуття відповідальності перед майбутнім, сприяти збереженню історичної пам'яті українського народу та його духовних цінностей [202, 241].

Модернізація змісту освіти неможлива без оновлення педагогічних кадрів. Якість освіти напряму залежить від професійної компетентності та особистісних якостей вчителя, його готовності сприймати нові реалії та викликати довіру в учнів. Керівники в системі освіти повинні володіти комплексом управлінських компетенцій, включаючи аналітичні та організаторські здібності, навички прийняття рішень, лідерські якості, вміння управляти конфліктами та стресовими ситуаціями [166, 299].

Важливим завданням сучасної освіти є подолання розриву між змістом навчання та реальними потребами життя, між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням [190, 238].

Щодо формування життєвих стратегій учнів визначено такі пріоритети:

Система освіти має забезпечувати учнів знаннями та компетентностями, необхідними не лише сьогодні, але й у майбутньому, реалізуючи принцип навчання протягом життя. Особливу увагу слід приділяти розвитку навичок командної роботи, лідерських якостей та самостійності [68, 205].

Сучасна школа повинна відійти від традиційної моделі пасивного засвоєння готової інформації до формування ключових компетентностей. Життя вимагає від людини вміння шукати та аналізувати інформацію, працювати в команді, вести конструктивний діалог. Натомість традиційна система освіти часто зберігає застарілі підходи до навчання та організації [152, 262].

Нові виклики часу вимагають від освіти формування у здобувачів навичок критичного мислення, здатності орієнтуватися в інформаційному просторі, вміння самостійно ставити цілі та вирішувати завдання, працювати в групі та розвивати аналітичне мислення [205, 239]. Концептуальні положення модернізації освіти знайшли ґрунтовну підтримку на державному та регіональному рівнях в Україні. Насамперед, це стосується розвитку матеріальної бази освітніх установ та їх цифровізації. В рамках реалізації Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки визначено

ключові цілі та завдання у галузі освіти [264].

Основною метою державної політики у сфері освіти є створення правових, організаційних та економічних умов для формування сучасної системи освіти, що відповідає потребам особистості, суспільства та держави. Система має забезпечувати збереження загальнодоступності та безоплатності повної загальної середньої та професійної освіти, конкурсну основу здобуття вищої освіти, повноцінний розвиток національної освіти та створення умов для вивчення української мови [225, 229].

Головними завданнями визначено:

- забезпечення реалізації Закону України "Про освіту" та супутніх нормативних актів;
- оновлення змісту та структури освіти, розвиток різних типів та видів освітніх установ відповідно до суспільних потреб;
- створення незалежної системи забезпечення якості освіти та розвиток національної системи моніторингу якості освіти;
- впровадження ефективної системи ліцензування, атестації та акредитації освітніх установ усіх типів та форм власності;
- покращення кадрового забезпечення системи освіти;
- підвищення якості професійної освіти з урахуванням потреб ринку праці;
- забезпечення соціального захисту всіх учасників освітнього процесу;
- зміцнення матеріально-технічної бази освітніх установ [225, 264].

В рамках реалізації державних програм розвитку освіти досягнуто суттєвих результатів у розбудові освітньої інфраструктури. Зокрема, протягом останніх років збудовано нові шкільні приміщення, що дозволило створити додаткові учнівські місця. Значна увага приділяється цифровізації освітнього процесу: здійснюється планове оснащення шкіл комп'ютерною технікою, особлива увага приділяється забезпеченню доступу до сучасних технологій у сільських школах [111, 158].

Аналіз стану модернізації освіти в Україні дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, хоча основні концептуальні положення модернізації освіти прийняті до практичного застосування в освітніх установах, їх реалізація відбувається нерівномірно та не завжди послідовно [242, 249].

По-друге, декларативне визнання пріоритетності сфери освіти у державних документах не супроводжується відповідними масштабними діями органів державної влади щодо реального підвищення суспільного статусу освітньої діяльності [201, 208].

По-третє, залишається недостатньо ефективним ставлення до педагогічних кадрів. Спостерігається зниження соціального престижу та значущості професії викладача, що призводить до відтоку з освітньої сфери висококваліфікованих фахівців [277, 299].

Якість освіти безпосередньо залежить від особистості викладача, який формує знання, погляди та моральні принципи підростаючого покоління відповідно до власного світогляду та переконань. Однак сьогодні значна частина педагогів перебуває у складному матеріальному становищі. Спостерігається тенденція до старіння педагогічних кадрів — близько половини викладачів наближаються до пенсійного віку. Недостатня мотивація до вибору професії та стабільний відтік висококваліфікованих кадрів призводять до гострого кадрового дефіциту та порушення процесу відтворення педагогічних кадрів. Негативні тенденції у кадровій політиці посилюються недостатнім ресурсним забезпеченням закладів [166, 299].

Особливо актуальною залишається проблема підготовки педагогічних кадрів. Система педагогічної освіти все ще не має достатньої інвестиційної привабливості. Протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція до зменшення кількості закладів вищої освіти, які готують педагогічних працівників, та зниження чисельності студентів педагогічних спеціальностей. Статистичні дані свідчать про загальне скорочення мережі педагогічних університетів та інститутів, хоча в останні роки намітилася певна стабілізація

цих показників [213, 276].

Ці тенденції вимагають системного підходу до вирішення проблем кадрового забезпечення освітньої галузі та розробки ефективних механізмів підвищення престижу педагогічної професії. Статистичні дані щодо педагогічної освіти демонструють значну різницю між кількістю вступників на педагогічні спеціальності та випускників. За останні десятиліття спостерігалися суттєві коливання цих показників, що відображає нестабільність системи підготовки педагогічних кадрів [276].

З середини 90-х років система освіти опинилася поза сферою пріоритетного фінансування і досі значною мірою фінансується за залишковим принципом. Результатом такого підходу стало системне погіршення ресурсного забезпечення освітніх закладів. Тому необхідно невідкладно відновити повноцінну відповідальність держави за фінансування освіти, оскільки успішне реформування освітньої системи неможливе без відповідного економічного забезпечення [172, 284].

На регіональному рівні здійснюються спроби регулювання кадрових процесів через розробку та впровадження регіональних програм розвитку освіти. Такі програми спрямовані на розвиток кадрового потенціалу освітньої галузі та враховують місцеву специфіку. В різних регіонах України сформувалися комплекси освітніх установ різних організаційно-правових форм, типів та видів, що відображає адаптацію системи освіти до нових соціально-економічних умов [229, 298].

Типова структура регіональної освітньої системи включає мережу початкових, основних та середніх загальноосвітніх закладів, ліцеїв та гімназій. Важливою складовою є сільські школи, які потребують особливої уваги щодо кадрового забезпечення. Серед педагогічних працівників значна частина має вищу освіту, частина здобуває її заочно. Характерною є проблема співвідношення молодих фахівців та педагогів пенсійного віку [208, 299].

В регіонах функціонують заклади педагогічної освіти різних рівнів —

від педагогічних коледжів до університетів та академій, які забезпечують підготовку педагогічних кадрів. Також діє мережа закладів професійної освіти, де працюють педагогічні працівники різних спеціалізацій. Регіональні програми розвитку кадрового потенціалу системи освіти покликані стати організаційною основою освітньої політики на місцях та визначити стратегію вдосконалення системи освіти відповідно до державної політики, забезпечуючи задоволення потреб населення та соціально-економічної сфери регіону в якісній освіті. Успіх реалізації освітньої політики значною мірою залежить від професійного рівня фахівців, які визначають напрями, форми, методи і технології навчального процесу, від їхньої професійної компетентності та дотримання професійно-етичних цінностей [197, 301].

Дослідження виявило низку актуальних завдань розвитку системи освіти, що потребують невідкладного вирішення:

- Забезпечення системної єдності освітніх напрямів, програм та методик, що можуть стати основою для реалізації пріоритетних цілей кадрової політики в системі освіти;
- Удосконалення та систематизація нормативно-правової бази кадрової роботи освітніх закладів;
- Забезпечення високого рівня професійної підготовки управлінських кадрів та фахівців для системи освіти;
- Реалізація програми розвитку освіти має забезпечити два ключові результати: по-перше, забезпечення закладів освіти кваліфікованими кадрами та підвищення якості освітніх послуг; по-друге, створення гнучкої системи прогнозування діяльності освітніх установ з урахуванням динамічних соціальних змін [229, 301].

Трансформація економічних методів господарювання зумовила необхідність масової перепідготовки управлінських кадрів в освітній сфері. Однак вирішення цієї проблеми відбувається здебільшого стихійно, без належної державної підтримки та чіткої стратегії довгострокового розвитку системи освіти. Потребує впорядкування система підвищення кваліфікації

педагогічних та науково-педагогічних працівників. Основна мета реформування кадрового потенціалу освітньої системи полягає в задоволенні потреб регіонів у кваліфікованих кадрах та забезпеченні можливостей для безперервної освіти [207, 244].

Відповідно до державної стратегії, реформування кадрового потенціалу системи освіти здійснюється у кілька етапів:

- Експериментальний етап, спрямований на відбір та апробацію перспективних інновацій;
- Короткостроковий етап, що передбачає стабілізацію соціально-економічної ситуації в освітній сфері та створення необхідних організаційних, кадрових, правових, фінансових та матеріально-технічних передумов;
- Середньостроковий етап, протягом якого планується реалізувати основну частину запланованих перетворень;
- Довгостроковий етап, спрямований на стабілізацію кадрових перетворень та їх коригування відповідно до соціально-економічного розвитку держави [196, 264].

Реформування кадрового потенціалу системи освіти спрямоване на усунення передумов соціальної напруги в навчальних закладах, нормалізацію їх фінансування та створення умов для підвищення якості освітнього процесу. Це має забезпечити поетапний перехід до вирішення комплексних економічних та соціальних завдань розвитку освітньої сфери. Метою реалізації освітніх програм є створення необхідних умов для підвищення освітнього та культурного рівня населення, підготовки кваліфікованих кадрів для всіх галузей економіки та соціальної сфери, зростання наукового потенціалу України [121, 232].

Основними принципами здійснення освітньої реформи визначено: пріоритетність освіти; практичну орієнтацію реформ; стабілізацію економічних умов освітньої діяльності через координацію зусиль державних та місцевих органів влади щодо збільшення бюджетного фінансування освіти

та залучення позабюджетних коштів; прозорість заходів щодо створення умов для реалізації суспільних та приватних ініціатив в освіті; збереження та розвиток кращих традицій національної освіти та науково-педагогічних шкіл [229, 264].

У програмних документах визнано, що педагог є ключовою фігурою освітньої сфери, і подальше реформування освітньої системи безпосередньо залежить від професійного рівня педагогічного корпусу, його відданості високій суспільній місії вчителя, якості підготовки педагогів та їхньої особистої залученості до вирішення проблем розвитку освіти [174, 299].

Неадекватна оцінка з боку держави та суспільства ролі освіти і педагога призвела до формування суттєвих протиріч між суспільною значущістю функції вчителя та формами матеріального і морального стимулювання його праці. Це спричинило низку негативних наслідків: обмеження конкурентоспроможності освітньої сфери порівняно з іншими галузями (що відображається у значному відставанні заробітної плати педагогічних працівників від середньої по економіці), низьку мотивацію молоді до вибору педагогічної професії, відтік кваліфікованих кадрів із системи освіти, погіршення професійного середовища та загострення соціально-побутових проблем педагогів [172, 277].

Особливої актуальності набуває створення умов для культурного, духовного та професійного зростання педагогів, підвищення їхнього соціального статусу та рівня життя. Додаткову напруженість створює невідповідність між законодавчими нормами у сфері освіти та їх практичною реалізацією [174, 294].

Для оцінки ефективності державної та регіональної кадрової політики в освітній сфері було проведено соціологічне дослідження серед педагогічних працівників. Результати опитування демонструють переважно критичне ставлення освітян до поточної кадрової політики в галузі освіти [299].

За результатами дослідження, лише 8,2% респондентів позитивно оцінюють державну кадрову політику в освітній сфері, 16,5% виявляють

байдуже ставлення, тоді як 45,0% негативно оцінюють ефективність діяльності органів державної влади щодо кадрового забезпечення системи освіти [299].

Серед основних недоліків реалізації державної кадрової політики в галузі освіти респонденти відзначають:

- недостатнє фінансове забезпечення (81,4% опитаних);
- відсутність послідовності у проведенні кадрової політики (39,1%);
- брак стратегічного, випереджального характеру політики (26,8%);
- фрагментарність впровадження заходів (29,2%);
- декларативність прийнятих рішень (16,0%) [299];

На думку педагогів, держава повинна забезпечувати такі ключові функції у кадровій політиці:

- повне державне забезпечення системи освіти (52,6% опитаних);
- належне кадрове забезпечення освітньої системи (35,3%);
- гарантування загальної безоплатної середньої освіти (50,8%);
- розробка та впровадження державних освітніх стандартів (близько 50%) [299];

Дослідження виявило основні перешкоди для залучення молодих фахівців до системи освіти:

- низький престиж педагогічної праці (66,8% опитаних);
- недостатній рівень заробітної плати (84,1%);
- обмежені можливості покращення житлово-побутових умов (71,8%);
- відсутність належної системи пільг та надбавок (39,3%);
- недостатнє технічне оснащення для ефективної педагогічної роботи (31,2%);
- обмежені можливості кар'єрного зростання (15,5%);
- недостатні можливості для підвищення кваліфікації (11,2%) [299].

Значущим фактором є також високий рівень соціальної відповідальності педагогічної праці, що відзначив кожен третій респондент. Результати дослідження свідчать про необхідність системних змін у підходах

до кадрової політики в освітній галузі та суттєвого покращення умов праці педагогічних працівників [299].

Соціальні особливості реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання мають комплексний характер і проявляються через взаємодію трьох ключових вимірів: соціального, ціннісного та кадрового. В межах соціального виміру особливого значення набуває підвищення ролі та довіри до освіти як соціального інституту, що безпосередньо впливає на формування людського капіталу країни. Ціннісний вимір визначається необхідністю збалансування міжнародних освітніх практик із збереженням національних освітніх традицій. Кадровий вимір охоплює питання професійного розвитку педагогічних працівників та формування ефективної системи управління закладами освіти [121, 175, 299].

Як показало дослідження, державна кадрова політика у сфері вищої освіти ще не стала визначальним фактором розвитку кадрових процесів у напрямку повноцінного кадрового забезпечення освітніх установ. Ефективність використання кадрового потенціалу системи вищої освіти може бути посилена через впровадження науково обґрунтованої кадрової політики та системне регулювання кадрової діяльності на основі аналітичних даних [197, 301].

Основні недоліки у реалізації державної кадрової політики у галузі вищої освіти пов'язані з відсутністю стратегічного планування, фрагментарністю впровадження реформ, декларативним характером прийнятих рішень та недостатнім фінансовим забезпеченням запланованих змін. Особливо гострою залишається проблема низького соціального статусу та недостатньої мотивації педагогічних працівників [277, 299].

Трансформація системи вищої освіти нерозривно пов'язана із загальними процесами соціально-економічних змін в українському суспільстві. При цьому система освіти має не лише адаптуватися до цих змін, але й виступати рушійною силою у визначенні стратегічних напрямів розвитку суспільства [121, 249].

Враховуючи складність та динамічність сучасних суспільних процесів, соціальні особливості модернізації освіти виступають визначальним чинником розвитку кадрових процесів на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Це обумовлює необхідність детального дослідження організаційно-правових механізмів такої модернізації, що буде розглянуто у наступному підрозділі роботи [117, 229].

2.2 Організаційно-правовий механізм державного регулювання стабілізації кадрового корпусу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Починаючи з 90-х років XX століття, після здобуття Україною незалежності, в науковій літературі спостерігається підвищена увага до дослідження соціальних процесів у системі вищої освіти [98, 174]. Особливої актуальності набуває вивчення впливу масштабних освітніх реформ на розвиток кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [149, 168]. При цьому комплексні дослідження, які б поєднували аналіз соціальних та кадрових процесів у контексті реформування освітньої системи України, залишаються недостатньо розробленими [242, 245].

Методологія аналізу кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання представляє собою логічно впорядковану схему організації дослідження [114, 235]. В основу цієї методології покладено два базових поняття. Перше — це "процес" як послідовна зміна станів об'єкта дослідження в часі [54, 256]. Друге — "кадровий процес", що розглядається як цілеспрямована діяльність з формування, розвитку та використання кадрового потенціалу освітньої установи [197, 299]. Саме взаємозв'язок цих понять дозволяє комплексно дослідити механізми

державного регулювання стабілізації кадрового корпусу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [104, 146].

Для розуміння сутності кадрових процесів у системі вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливо звернутися до фундаментальних теоретичних напрацювань. Зокрема, всеохоплююче визначення процесу як "будь-якого виду руху, модифікації, трансформації, чергування чи еволюції, тобто будь-якої зміни досліджуваного об'єкта протягом певного часу, включаючи зміну його просторового положення або модифікацію кількісних і якісних характеристик" [11, 42].

На основі аналізу різних теоретичних підходів можемо охарактеризувати кадрові процеси в системі вищої освіти як соціальні процеси функціонування та розвитку, що являють собою об'єктивно зумовлені та послідовні зміни кадрового потенціалу освітньої системи, модифікації його кількісних та якісних параметрів [21, 49]. Ці процеси сприяють відтворенню педагогічних кадрів та формуються під впливом суб'єктивних факторів через механізми організованого регулювання кадрових відносин та взаємодії навчальних закладів з органами державної влади та місцевого самоврядування [170, 270].

Кадрові процеси розглядаються як різновид соціальних процесів, визначаючи їх як "незворотні зміни соціальної системи, що розглядається як цілісність" [10, 80]. Вчений виділяє два основні типи таких процесів: соціальний розвиток як спрямований процес, де кожен новий стан системи є унікальним і характеризується вищим рівнем розвитку, та соціальний цикл, що має певну спрямованість, але допускає повторення попередніх станів системи [15, 144].

Важливим аспектом є спрямованість кадрових процесів у закладах вищої освіти. В умовах стабільного розвитку суспільства вони мають лінійний, передбачуваний характер [63, 78]. Натомість у перехідні періоди, коли система вищої освіти зазнає трансформацій, спрямованість кадрових процесів стає менш прогнозованою через вплив численних зовнішніх

факторів [3, 100]. Це особливо актуально для закладів зі специфічними умовами навчання, які мають адаптуватися до нових соціально-економічних реалій, зберігаючи свої особливі функції та призначення [127, 145].

У дослідженні кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливе значення має врахування їх кількісних та якісних параметрів. У сучасній науковій літературі кадрові процеси розглядаються як складна система просування та зміни стану кадрових відносин, що характеризується певними кількісними і якісними параметрами кадрового корпусу [195, 196]. При цьому важливо розуміти, що ці процеси є об'єктивно обумовленими та мають циклічний характер, що проявляється у повторюваності певних кадрових явищ і характеристик [26, 68].

Водночас регулювання кадрових відносин має суб'єктивний характер, оскільки кадровий процес формується під впливом цілеспрямованих управлінських дій та організованого регулювання взаємозв'язків між різними суб'єктами освітньої системи [112, 130]. В цьому контексті термін "кадровий процес" використовується для характеристики комплексу послідовних дій, спрямованих на досягнення цілей кадрової політики закладу вищої освіти [194, 258].

Динаміка кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання визначається взаємодією внутрішніх та зовнішніх чинників соціального середовища [121, 139]. До політичних чинників належать особливості державного устрою, форми правління, політичного режиму та системи державного управління освітою [176, 199]. Економічні чинники охоплюють умови праці, систему матеріального стимулювання, ринкові відносини в освітній сфері, механізми фінансування закладів освіти [116, 134]. Соціальні фактори пов'язані зі структурою суспільства, його соціально-професійною стратифікацією, ідеологічними установками та інституційними механізмами [108, 237].

Особливе значення має організаційна культура як важливий елемент

розвитку громадянського суспільства [19, 58]. Вона впливає на формування цінностей, традицій, норм і стандартів професійної діяльності в освітній сфері [14, 110]. Комплексна взаємодія всіх цих факторів визначає загальний вектор розвитку системи вищої освіти, її динаміку та характер трансформаційних процесів у кадровій сфері [198, 253].

Серед суб'єктивних чинників розвитку кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливе місце посідає рівень професійного розвитку персоналу [153, 223]. Під професійним розвитком розуміється процес накопичення нових структурних компонентів професійного досвіду, що включає знання, уміння, навички та компоненти психологічного досвіду, набуті в результаті професійної діяльності [133, 150]. Розвиток кадрових процесів відбувається поетапно та відображає особливості реалізації кадрової політики закладу [111, 188]. Основними етапами кадрового процесу є розробка концепції кадрової політики, формування цільових програм розвитку персоналу, планування конкретних заходів та організація їх виконання [124, 243].

Кадрова діяльність у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання спрямована на розкриття професійного потенціалу працівників через реалізацію їх педагогічних здібностей та встановлення ефективних взаємозв'язків між членами педагогічного колективу [148, 269]. Важливим аспектом дослідження є соціальний генезис та закономірності розвитку кадрових процесів [265, 155]. Історичний аналіз відтворення кадрових процесів дозволяє зрозуміти природу їх безперервності та стійкості через вивчення динаміки кадрових відносин, форм і методів роботи з персоналом [123, 241]. Генетичний підхід розкриває спрямованість кадрових процесів, їх перехід від простих форм до більш складних, від нижчих рівнів розвитку до вищих [135, 279]. При цьому важливо враховувати не лише висхідні лінії розвитку (прогрес), але й можливі низхідні тенденції (регрес) [86, 261].

Аналіз відтворювального циклу кадрових процесів дозволяє виявити якісно однорідні зміни у стані кадрового складу, що послідовно змінюють

одна одну протягом життєвого циклу організації [18, 74]. В контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання особливого значення набуває вивчення соціальних чинників, принципів та технологій управління розвитком кадрових процесів, а також механізмів організаційного впливу органів управління освітою на ці процеси [106, 213].

На основі вивчення історичного розвитку кадрових процесів у системі вищої освіти України, особливу увагу слід приділити соціальній обумовленості їх регулювання [2, 202]. Управлінські аспекти зосереджуються на впровадженні сучасних технологій професійного розвитку науково-педагогічних працівників, розширенні повноважень органів місцевого самоврядування, прогнозуванні та плануванні кадрових потреб на державному та регіональному рівнях, а також удосконаленні системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації викладацького складу [207, 244].

До суб'єктивних чинників кадрової політики у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання належить регулювання кадрових процесів [28, 69]. Поняття "регулювання" традиційно розглядається як форма цілеспрямованого управлінського впливу, орієнтованого на підтримку рівноваги в системі та забезпечення її розвитку через впровадження відповідних регуляторів — норм, правил, цілей та зв'язків, що особливо важливо для науково-педагогічних колективів [48, 268]. Регулювання можна розглядати як "непряме" управління, що доповнює "пряме" адміністрування [53, 271]. При цьому результат досягається через вибір оптимальних шляхів розвитку та створення відповідних умов для діяльності персоналу з урахуванням мотиваційних факторів та цілей управління [31, 292]. В сучасній науковій літературі поняття "регулювання" трактується як процес упорядкування та встановлення необхідних взаємозв'язків між елементами системи для досягнення бажаних показників її функціонування [119, 251].

Суб'єктами регулювання кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання виступають керівництво закладу, керівники

структурних підрозділів та кадрові служби, які здійснюють свою діяльність відповідно до встановленої організаційно-правової культури, накопиченого досвіду вирішення кадрових питань та прийнятого стилю управління [172, 301]. В умовах трансформації політичної системи України та розбудови демократичного суспільства відбулися суттєві зміни в системі управління кадровими процесами у закладах вищої освіти [203, 275]. Нові виклики потребують переосмислення підходів до кадрової політики та формування ефективних механізмів управління людськими ресурсами в освітній сфері [140, 309]. Особливої уваги потребує розробка науково обґрунтованої кадрової політики, створення дієвих механізмів реалізації законодавства у сфері кадрової роботи та формування системи відповідальності керівників за ефективне використання кадрового потенціалу [126, 304].

У сучасній практиці правового регулювання кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання використовуються три основні методи:

Централізоване регулювання здійснюється через вертикаль державного управління відповідно до визначених компетенцій органів влади [138, 306]. Цей метод базується на принципі субординації та передбачає пріоритетність стратегічного планування і прогнозування кадрових процесів [165, 185].

Децентралізоване регулювання реалізується через координацію діяльності різних органів державної влади та підтримку ініціатив на місцях [132, 314]. Такий підхід забезпечує гнучкість у реалізації кадрової політики та врахування регіональних особливостей [131, 216].

Субсидіарне регулювання виступає як допоміжний механізм, що визначає специфіку кадрових питань в освітній галузі [248, 310]. Воно доповнює основні методи регулювання через застосування галузевих норм права щодо кадрових відносин у сфері вищої освіти, особливо в закладах зі специфічними умовами навчання [143, 173].

З часу здобуття Україною незалежності у 90-х роках XX століття формування кадрового потенціалу закладів вищої освіти відбувається в

умовах фундаментальних змін системи цінностей, соціальних пріоритетів та масштабної економічної трансформації [99, 250].

За цей період в Україні розроблено комплексні механізми державного регулювання розвитку кадрового потенціалу, що включають правові, політичні, організаційні, соціально-економічні, освітні, культурологічні, методичні та технологічні заходи [98, 201]. Ці механізми спрямовані на кадрове забезпечення реформованої системи вищої освіти та українського суспільства в цілому [147, 229]. Їх головною метою є формування якісного професійного складу науково-педагогічних кадрів та створення умов для розкриття потенціалу фахівців [120, 220].

В якості основних регуляторів якісного розвитку кадрового потенціалу використовуються можливості модернізації системи вищої освіти, її випереджальний та багаторівневий розвиток, оптимізація мережі навчальних закладів відповідно до державних стратегічних цілей та національних інтересів України [154, 264].

Досягнення поставлених цілей забезпечується через:

- оновлення та оптимізацію державних освітніх стандартів і навчальних програм як основи формування суспільно значущих цінностей [109, 262];
- створення комплексу соціально-економічних заходів для забезпечення доступності освіти та професійного розвитку [212, 284];
- впровадження системи державного замовлення на підготовку та підвищення кваліфікації кадрів [263, 273];
- ефективне управління кадровими, інформаційними та фінансовими ресурсами [160, 281].

Особливої уваги потребує вирішення проблем фінансового забезпечення закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, модернізація їх матеріально-технічної та інформаційно-аналітичної бази, вдосконалення інфраструктури [172, 182].

Ефективність формування та використання кадрового потенціалу є

ключовим якісним показником суспільного розвитку України [116, 295]. В системі вищої освіти зі специфічними умовами навчання функціональне призначення кадрового потенціалу полягає у забезпеченні стабільного розвитку освітнього середовища та формуванні професійних соціальних відносин [235, 269]. Сучасне українське суспільство потребує створення ефективної системи підготовки висококваліфікованих фахівців різного профілю [319, 330].

Історично система підготовки кадрів в Україні зазнала суттєвих трансформацій [249, 276]. Якщо в радянський період вона базувалася на централізованому плануванні та уніфікованому підході до підготовки фахівців, то з початку 90-х років, після здобуття незалежності, відбулися значні зміни в механізмах державного управління освітою [100, 225]. Це призвело до формування нової структури попиту на професійні кадри та трансформації системи їх підготовки [134, 238].

Сучасні виклики у сфері кадрового забезпечення закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання включають:

- необхідність подолання дефіциту висококваліфікованих викладацьких кадрів [125, 162];
- потребу в підвищенні ефективності системи підготовки та перепідготовки фахівців [231, 239];
- необхідність кращої адаптації освітньої системи до ринкових умов [206, 274];
- важливість врахування змін у професійних орієнтаціях та ціннісних установках суспільства [77, 108].

При аналізі професіоналізму кадрової діяльності важливо враховувати суб'єктивні фактори, пов'язані з особистісними характеристиками працівників: їх статусом в організації, діловими та моральними якостями, рівнем професійного розвитку, віковими особливостями та станом здоров'я [222, 286]. Саме комплексне врахування цих факторів дозволяє формувати ефективну кадрову політику в закладах вищої освіти зі специфічними

умовами навчання [161, 251].

У контексті розвитку кадрового потенціалу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливо враховувати закономірності професійного розвитку керівних кадрів. Згідно з теорією Д. С'юпера, розвиток професійної продуктивності та творчого потенціалу працівника проходить через послідовні вікові стадії [45, 289]. Спочатку відбувається професійне становлення та розвиток у віці 15-24 роки, потім настає період пошуку та зміцнення професійної позиції, який триває з 25 до 44 років. Наступним етапом є період стабільності у професії, що охоплює вік від 45 до 64 років, після чого починається поступове зниження професійної активності [218, 286].

Дослідження динаміки творчої активності керівників закладів освіти, проведені українськими науковцями, виявили кілька характерних періодів [125, 166]. Перший пік творчої активності спостерігається у віці 33-35 років, що співпадає з періодом професійної адаптації керівника. Після цього може наставати певний спад, пов'язаний з необхідністю дотримання регламентації з боку вищого керівництва, хоча у більш ефективних керівників це зниження менш помітне [195, 280].

Другий пік припадає на період 38-42 років і характеризується стабілізацією професійного становища, накопиченням досвіду та зростанням довіри з боку керівництва [137, 222]. Особливо ефективними вважаються керівники, які досягають "плато" творчої активності у віці 44-46 років. Третій пік активності, який також припадає на 44-46 років, має ситуативний характер і проявляється не у всіх керівників. Після 45-46 років часто спостерігається тенденція до зниження творчої активності, особливо у менш ефективних керівників [166, 280].

За результатами досліджень встановлено, що лише дванадцять відсотків керівників закладів освіти повністю відповідають сучасним вимогам [128, 226]. Двадцять вісім відсотків можна віднести до категорії ефективних керівників, тридцять сім відсотків є сформованими керівниками,

а двадцять три відсотки демонструють недостатню ефективність у своїй діяльності [179, 278].

Особливо критичним є період 45-47 років у поєднанні з шестирічним терміном перебування на посаді керівника, коли часто спостерігається зниження творчої активності та відмова від усталених управлінських підходів [125, 222]. Врахування цих закономірностей є важливим для формування ефективної кадрової політики в системі вищої освіти України [238, 299]. У системі управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання рівень професійного розвитку науково-педагогічних працівників є важливим суб'єктивним фактором [162, 276]. Професійний розвиток викладачів являє собою процес постійного накопичення та оновлення структурних компонентів професійного досвіду, що включає знання, уміння, навички та елементи психологічного досвіду, набуті в процесі педагогічної діяльності [133, 226].

Спираючись на фундаментальні дослідження організаційних процесів, можна стверджувати, що будь-яка людська діяльність має організуючий або дезорганізуючий характер [54, 256]. Це твердження повною мірою стосується і кадрових процесів у системі вищої освіти. При цьому важливо розглядати професійну діяльність викладачів як матеріал організаційного досвіду, що потребує системного аналізу та управління [122, 144].

Організаційний підхід до аналізу кадрових процесів дозволяє визначити їх характер (організуючий чи дезорганізуючий), спрямованість, наявність ключових елементів впливу на загальний процес, співвідношення між окремими етапами та їх значущість для цілого [17, 163]. Особливого значення набуває питання координації та регулювання професійної діяльності викладачів для досягнення "доцільної єдності" в освітньому процесі [130, 190].

Використовуючи аналогію з хімічними процесами, де швидкість реакції визначається її найповільнішою стадією, можна стверджувати, що в системі кадрових процесів також існує певна "головна реакція", яка визначає

загальну динаміку розвитку [288, 328]. В контексті управління закладами вищої освіти такою "головною реакцією" виступає державна кадрова політика, яка визначає характер та ефективність всіх кадрових процесів [246, 270]. Подібно до того, як у природних процесах кожен наступний етап залежить від попереднього, так і в системі кадрового забезпечення всі елементи взаємопов'язані та впливають на загальну ефективність освітньої діяльності [195, 259].

У контексті управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливо розуміти механізми дезорганізації кадрових процесів [175, 276]. Як влучно відображає народна мудрість "де тонко, там і рветься" — будь-яка система починає руйнуватися в тих точках, де її стійкість виявляється недостатньою порівняно із зовнішніми викликами [287, 323]. Це безпосередньо стосується проблем державної кадрової політики в освітній сфері, де однією з ключових проблем є рівень довіри суспільства до системи управління освітою [233, 270].

За даними соціологічних досліджень, проведених в Україні, спостерігається низький рівень довіри громадян до органів управління освітою [198, 208]. Серед основних причин такої ситуації визначаються: недостатня увага до проблем освітян, прояви корупції в системі освіти, прагнення керівників зберегти свої посади будь-якою ціною, низька прозорість управлінських рішень, залежність від фінансових груп впливу та недостатнє розуміння реальних потреб освітньої спільноти [171, 233].

Важливим аспектом розвитку освітньої системи є формування соціального капіталу, який, за визначенням Дж. Коулмена та Р. Путнема, базується на взаємній довірі та взаємодопомозі [19, 58]. Якість соціального капіталу безпосередньо впливає на розвиток всієї системи освіти та процесів, що в ній відбуваються [235, 253]. При цьому слід враховувати, що соціальний капітал та державна кадрова політика є взаємопов'язаними, але різноспрямованими векторами соціальних взаємодій. Їх ефективна взаємодія потребує системного підходу та виваженої стратегії розвитку, спрямованої на

забезпечення сталого прогресу освітньої системи [188, 270].

З позицій системного підходу до організації освітніх процесів, стійкість кадрової системи у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання залежить від збалансованості всіх її складових [68, 256]. При цьому діє закон найменших сприятливих умов, згідно з яким загальна ефективність системи визначається її найслабшою ланкою [157, 292]. За аналогією з фізичними процесами, де рух відбувається шляхом найменшого опору, кадрові процеси також часто розвиваються за принципом найменшого спротиву, що може призводити до недостатньо ефективних рішень через брак системного підходу та належного організаційного досвіду [163, 287].

В українській системі вищої освіти це проявляється у таких проблемах як відтік висококваліфікованих фахівців за кордон, нераціональне використання професійного потенціалу та зниження загального рівня освітньої підготовки [117, 198]. За даними досліджень, значна частина експертів висловлює занепокоєння щодо надмірної комерціалізації освіти, яка часто призводить до зниження її якості [12, 70]. Кадровий процес у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання слід розглядати як результат взаємодії державної кадрової політики та практичної кадрової діяльності, що втілюється у формуванні та розвитку кадрового потенціалу [104, 197]. При цьому важливо враховувати, що рівновага системи може змінюватися під впливом зовнішніх факторів [73, 121]. Застосовуючи різні механізми контролю за реалізацією кадрової політики та регулювання кадрової діяльності, можна цілеспрямовано впливати на баланс системи [146, 270].

Підвищення ефективності кадрового потенціалу потребує науково обґрунтованого, системного підходу до формування та реалізації державної кадрової політики [229, 245]. Це має бути закріплено у відповідній нормативно-правовій базі, зокрема в оновленому освітньому законодавстві України, яке повинно визначати стратегічні напрями розвитку освіти, механізми оптимізації фінансування, забезпечення належного рівня оплати

праці та соціальних гарантій для викладачів, створення рівних можливостей для здобуття якісної освіти та вдосконалення змісту навчання [224, 225].

З погляду синергетичного підходу, кадрові процеси у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання можна розглядати як складну самоорганізовану систему [288, 68]. Використовуючи запропоновану Г.А. Хакеном метафору виру, можна простежити еволюцію ролі кадрового потенціалу в українській системі освіти [288]. На різних етапах розвитку суспільства змінювалось розуміння ролі викладача: від простого виконавця в системі державного управління до ключового фактора розвитку освітньої галузі [100, 174].

Сучасний етап розвитку вищої освіти України характеризується пошуком нової моделі кадрової політики, яка б відповідала викликам часу [99, 264]. При цьому важливо уникнути як надмірної централізації управління, так і повної дезорганізації кадрових процесів [106, 270]. Ефективна кадрова політика має створювати умови для системної трансформації освітньої галузі, формування нової якості кадрового потенціалу, але не через механічне відтворення попередніх моделей, а шляхом створення якісно нової системи кадрових відносин [147, 242].

Досвід реформування системи вищої освіти в Україні свідчить про необхідність розробки та впровадження механізмів саморегулювання, які б забезпечували поступовий, методологічно обґрунтований розвиток освітньої системи без різких змін та потрясінь [229, 245]. Особливого значення при цьому набуває формування ефективної системи кадрових відносин [293]. Кадрові відносини у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання являють собою особливий вид соціально-трудових відносин, що формується між суб'єктами управління освітньою системою та науково-педагогічними працівниками [297, 298]. Ці відносини охоплюють питання оцінки професіоналізму, професійного зростання, кваліфікаційного розвитку та ефективного використання досвіду викладацьких кадрів [161, 280]. При цьому суб'єктами управління виступають органи управління освітою різних

рівнів та керівництво закладів освіти [138, 270]. Специфіка цих відносин полягає в тому, що вони значною мірою визначаються особливостями конкретного закладу освіти та характером управлінських підходів його керівництва [313, 316].

У контексті управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання кадри розглядаються як безпосередні учасники кадрових процесів, що володіють відповідними професійними характеристиками та кваліфікацією, необхідною для досягнення цілей освітньої установи [161, 301]. Управління кадровими процесами і відносинами являє собою цілеспрямовану діяльність з формування, адаптації та використання об'єктивних і суб'єктивних факторів розвитку кадрового потенціалу відповідно до визначених цілей закладу освіти [195, 243]. Особливістю такого управління є висока соціальна значущість освітньої діяльності та підвищена відповідальність науково-педагогічних працівників перед суспільством [171, 279]. Оптимізація кадрових процесів спрямована на забезпечення максимальної ефективності кадрового складу через впровадження раціональних механізмів регулювання, що забезпечують стабільний відтворювальний цикл незалежно від зовнішніх факторів [197, 258].

Дослідження впливу соціальних аспектів реформування на кадрові процеси у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання базується на комплексі методологічних підходів [135, 155]. Теоретичний фундамент дослідження складають загальнонаукові принципи діалектики, системності та об'єктивності у вивченні кадрових процесів як соціальних явищ [30, 89]. Методологія дослідження включає сукупність методів аналізу та оцінки як теоретичних концепцій, так і емпіричних даних щодо реформування системи вищої освіти [193, 270].

Методологічний підхід до вивчення реформаційних процесів в освіті розглядається як система пізнавальних процедур, спрямованих на пошук ефективних методів вирішення проблем кадрового розвитку [101, 235]. При

цьому методологія виступає як логічно впорядкована схема організації дослідження, що спирається на фундаментальні наукові принципи та методи пізнання соціальних явищ у сфері вищої освіти [159, 268].

Дослідження кадрових процесів у закладах вищої освіти України зі специфічними умовами навчання базується на наступних методологічних принципах:

1. Принцип діалектики передбачає вивчення проблем реформування системи освіти в їх історичному розвитку з урахуванням національного контексту та специфіки трансформаційних процесів в українському суспільстві [155, 261]. Застосування цього принципу вимагає поєднання дедуктивного та індуктивного методів дослідження, що забезпечує цілісність наукового пізнання [89, 236]. Це дозволяє сформувати комплексне уявлення про соціальну обумовленість кадрових процесів та їх взаємозв'язок із суспільними трансформаціями в системі вищої освіти [159, 242];

2. Соціальна діалектика як методологічна основа дослідження розглядає процеси реформування освіти як суб'єктно-об'єктну взаємодію [30, 135]. Використання принципів діалектики дозволяє забезпечити цілісний підхід до вивчення системи вищої освіти зі специфічними умовами навчання, розглянути кадрові процеси в їх розвитку та виробити науково обґрунтований підхід до аналізу кадрових проблем [10, 261]. Особливу увагу приділено виявленню суперечностей і тенденцій розвитку кадрового потенціалу як динамічного соціального процесу [121, 155]. Діалектичний метод допомагає визначити загальні та специфічні закономірності соціального розвитку кадрових процесів та запропонувати шляхи вдосконалення управління ними [30, 193];

3. Принцип системного пізнання забезпечує всебічний розгляд проблем кадрової діяльності через визначення системоутворюючих параметрів та дослідження взаємозв'язків між елементами системи [68, 256]. Цей підхід дозволяє простежити розвиток наукового знання від збору та систематизації фактів до формування цілісної системи знань про кадрові

процеси в освіті [96, 122]. У дослідженні сучасного стану вищої освіти системний підхід дає можливість отримати об'єктивну інформацію про кадрове забезпечення навчальних закладів та провести порівняльно-історичний аналіз розвитку кадрового потенціалу [74, 241]. Доповнення дослідження історичним та порівняльним методами дозволяє сформувати поглиблене розуміння специфіки кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [240, 241];

4. Принцип об'єктивності є фундаментальним для дослідження закономірностей управління розвитком кадрових процесів у закладах вищої освіти України зі специфічними умовами навчання [45, 96]. Об'єктивний характер соціологічних знань про формування та розвиток кадрового корпусу забезпечує отримання науково обґрунтованих висновків, що базуються на достовірних даних та соціологічній аргументації [180, 236]. Застосування цього принципу дозволяє створити реалістичне уявлення про якісні та кількісні параметри кадрових процесів, прогнозувати їх розвиток та оцінювати вплив освітніх реформ [221, 277].

У дослідженні використовуються такі основні методи наукового пізнання:

- Соціально-філософський аналіз кадрової роботи в системі вищої освіти дозволяє виділити етапи, умови та передумови розвитку кадрових процесів [135, 285]. В контексті реформування системи освіти ключовим філософсько-методологічним завданням є вивчення та вирішення суперечностей у кадровій роботі навчальних закладів [155, 283]. Кінцевою метою такого аналізу є формування оптимального кадрового потенціалу, здатного ефективно вирішувати завдання модернізації освітньої системи [99, 147];
- Метод єдності та всебічності забезпечує глибоке розуміння системи внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків, передбачаючи комплексний підхід до вивчення кадрових питань в освіті та їх взаємозв'язку з іншими соціальними сферами [215, 268];

- Системний метод використовується не лише для отримання об'єктивної інформації про кадрові процеси, але й забезпечує органи державного управління методами статистичного та історичного аналізу стану кадрового потенціалу системи вищої освіти, виявлення закономірностей та суперечностей кадрової роботи [68, 256]. Це дозволяє сформувати цілісне уявлення про систему освіти та тенденції розвитку кадрових процесів [74, 194];
- Порівняльно-історичний метод застосовується для аналізу різних концепцій реформування системи вищої освіти в Україні та включає методи історичного опису, конкретного аналізу, періодизації та ретроспективного дослідження [240, 241]. Цей метод дозволяє проаналізувати кадрові процеси в їх історичному розвитку, узагальнити досвід реалізації державної кадрової політики та виявити закономірності розвитку кадрових процесів у системі вищої освіти зі специфічними умовами навчання [63, 100];
- Методи соціологічного аналізу кадрових процесів представляють систему логічно послідовних процедур, спрямованих на отримання достовірних даних про тенденції та суперечності розвитку кадрових процесів в освіті [189, 235]. В дослідженні використовуються позиційний метод для вивчення ціннісних орієнтацій науково-педагогічних працівників та статусний метод для визначення місця викладацького корпусу в суспільстві, оцінки ефективності діяльності кадрових структур та рівня усвідомлення педагогами своєї соціальної відповідальності [77, 267];

За даними соціологічних досліджень, проведених в Україні, значна частина науково-педагогічних працівників оцінює сучасний престиж викладацької професії як низький [198, 208]. Серед першочергових заходів для підвищення престижу професії респонденти називають необхідність визнання на державному рівні пріоритетності освітньої галузі [99, 174]. При цьому наголошується, що декларативне визнання пріоритетності освіти в офіційних документах не підкріплюється реальними діями [201, 203].

Важливими факторами підвищення престижу професії опитані

вважають збільшення рівня заробітної плати, забезпечення соціальних гарантій, включаючи санаторно-курортне лікування та збереження пенсії за вислугу років [212, 312]. Актуальність цих питань підтверджується тим, що значна частина освітян відчуває матеріальні труднощі, живучи від зарплати до зарплати, і лише невеликий відсоток має достатній рівень матеріального забезпечення [172, 284].

Важливим аспектом дослідження є аналіз пропозицій щодо підвищення статусу науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [306, 317]. Значна частина респондентів вважає необхідним надання працівникам освіти статусу державних службовців [232, 263]. Серед інших пріоритетних напрямів відзначаються: забезпечення регулярного підвищення кваліфікації, створення умов для професійного зростання та саморозвитку, впровадження сучасних інформаційних технологій та належне технічне оснащення робочих місць [158, 315].

Дослідження ціннісних орієнтацій викладачів показує, що основними мотивами вибору педагогічної професії є покликання до викладацької діяльності та бажання сприяти розвитку молоді [108, 269]. Значна частина опитаних підкреслює творчий характер роботи та можливість реалізації власного потенціалу [133, 252]. Важливими мотивами також є прагнення принести користь суспільству та можливість професійної автономії [110, 237]. При цьому для частини викладачів значущим фактором є стабільність працевлаштування [172, 306].

Соціологічний аналіз місця, ролі та соціальної значущості вищої освіти в українському суспільстві свідчить про її тісний взаємозв'язок із загальними суспільними процесами [249, 267]. Система вищої освіти є своєрідним відображенням стану суспільства, і трансформації в суспільній сфері неминуче позначаються на освітніх процесах [121, 198]. Особливого значення набуває взаємодія закладів вищої освіти з інститутами громадянського суспільства та громадськими організаціями [58, 233].

З позицій соціологічного підходу важливим є дослідження взаємовпливу освітньої системи та життя як окремої людини, так і різних соціальних груп [54, 237]. Це дозволяє оцінити ступінь задоволеності різних соціальних спільнот функціонуванням системи вищої освіти, виявити фактори соціального комфорту та дискомфорту в освітньому середовищі, а також готовність освітньої спільноти до впровадження інновацій та забезпечення випереджального характеру освіти [277, 300].

Філософський підхід до аналізу системи вищої освіти України зі специфічними умовами навчання дозволяє виявити глибинні протиріччя в освітній сфері [135, 285]. Сучасна криза освіти проявляється у неповній відповідності освітньої системи соціальним та індивідуальним потребам суспільства, що потребує детального розгляду через призму економічного та соціологічного аналізу [159, 283].

Економічний підхід до вивчення кадрових процесів у системі вищої освіти базується на діалектичному законі єдності та боротьби протилежностей, розкриваючи взаємозв'язок між економічними факторами та кадровим забезпеченням освітньої галузі [212, 295]. Особливої актуальності набувають питання розвитку системи вищої освіти в умовах ринкових відносин та трансформації ринку освітніх послуг [70, 206].

Методологічна база дослідження спирається на діалектичний, конкретно-історичний та системний підходи, що дозволяє всебічно проаналізувати кадровий потенціал закладів вищої освіти як об'єкт державного регулювання [68, 193]. Кадрові процеси розглядаються як системна сукупність дій органів державної влади, спрямованих на досягнення конкретних результатів у реалізації кадрової політики [270, 304]. При цьому особлива увага приділяється виявленню соціальних особливостей кадрових процесів, аналізу протиріч та тенденцій їх розвитку в контексті реформування системи вищої освіти України [242, 264].

З позицій організаційної науки, ефективність кадрових процесів залежить від їх системної координації та регулювання [48, 256]. Відповідно

до концепції системної організації, кадрові процеси, що мають чітко визначену мету та відповідну структуру, демонструють синергетичний ефект, коли результат перевищує просту суму складових частин [68, 288]. Це відбувається не через створення нових елементів, а завдяки більш ефективній взаємодії існуючих компонентів системи. Такий підхід визначає завдання теорії та практики управління кадровими процесами в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [195, 259].

У системі вищої освіти зі специфічними умовами навчання організаційні завдання формуються на основі виявлених системних протиріч [163, 273]. При цьому важливо враховувати, що процеси творчого розвитку та вдосконалення системи є значно складнішими та тривалішими порівняно з процесами руйнування усталених структур [289, 328]. В сучасних умовах неможливо покладатися лише на механізми самоорганізації для підтримання балансу між процесами розвитку та деструкції [68, 288].

У сфері кадрових процесів необхідним є постійне коригування цілей, пошук оптимальних шляхів їх досягнення та оцінка відповідності використаних засобів отриманим результатам [26, 48]. За даними досліджень, суспільство найбільш критично ставиться до проявів байдужості з боку управлінців (40,5% респондентів), їх нечесності (24%) та аморальності (15,7%) [198, 208].

В рамках дослідження впливу реформування системи вищої освіти на кадровий потенціал визначено три ключові методологічні орієнтири:

1. Аналіз діяльності органів державної влади щодо підвищення престижу науково-педагогічної професії [99, 174];

2. Оцінка ефективності освітніх реформ та їх впливу на кадрове забезпечення закладів вищої освіти [229, 245];

3. Розробка та впровадження дієвих механізмів відтворення кадрового потенціалу освітньої системи [194, 299].

Соціологічний аспект дослідження зосереджується на вивченні взаємозалежності кадрових процесів від об'єктивних та суб'єктивних

факторів, аналізі основних тенденцій розвитку кадрових процесів та оптимізації відносин між суб'єктами та об'єктами кадрової політики у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [189, 267].

На основі проведеного дослідження організаційно-правового механізму державного регулювання стабілізації кадрового корпусу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання можна зробити наступні висновки. Методологічна база дослідження кадрових процесів спирається на комплекс наукових підходів, зокрема діалектичний, системний та об'єктивний, що дозволяє всебічно проаналізувати механізми державного регулювання кадрового забезпечення закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [89, 193]. При цьому кадрові процеси в системі вищої освіти являють собою складну систему взаємопов'язаних елементів, що потребує збалансованого поєднання централізованого, децентралізованого та субсидіарного методів правового регулювання [138, 248].

Встановлено, що ефективність кадрового потенціалу значною мірою залежить від цілеспрямованості та наукової обґрунтованості державної кадрової політики, а також від якості регулювання кадрової діяльності на рівні конкретних освітніх установ [197, 270]. Особливу роль відіграє підвищення престижу науково-педагогічної професії, що потребує комплексного підходу, включаючи покращення матеріального забезпечення, створення умов для професійного розвитку та забезпечення соціальних гарантій [208, 312].

Дослідження показало, що оптимізація кадрових процесів вимагає впровадження ефективних механізмів відтворення кадрового потенціалу та вдосконалення системи підготовки науково-педагогічних кадрів [194, 299]. Водночас, для підвищення результативності цих процесів важливим є вивчення та адаптація міжнародного досвіду у сфері освітньої політики [4, 20].

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження міжнародного досвіду підвищення ефективності освітньої політики як

способу проектування "м'якої сили" держави, що буде детально розглянуто у наступному підрозділі. Такий аналіз дозволить визначити перспективні напрями вдосконалення механізмів державного регулювання кадрових процесів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання з урахуванням кращих світових практик [4, 83].

2.3. Міжнародний досвід реформування закладів вищої освіти

У сучасному світі рівень розвитку країни, її політична та економічна незалежність безпосередньо залежать від ефективності системи вищої освіти та організації наукових досліджень [3, 65]. Саме тому розбудова дієвих національних систем вищої освіти стає пріоритетним завданням для більшості держав, а реформування освітньої галузі набуває загальнонаціонального значення [84, 264].

Глобальні трансформації, активна цифровізація та вихід освітніх послуг на світовий ринок створюють нові виклики для університетів, змушуючи їх постійно доводити свою ефективність та конкурентоспроможність [62, 87]. В таких умовах заклади вищої освіти мають визначитися з оптимальною моделлю свого розвитку, враховуючи як національні особливості, так і міжнародні тенденції [4, 85].

Сучасні стратегії розвитку освіти значною мірою формуються з урахуванням вимог міжнародної конкурентоспроможності [16, 43]. Попри певну суб'єктивність критеріїв оцінювання, міжнародні рейтинги університетів стали важливим інструментом визначення лідерів світової вищої освіти [2, 76]. Для України, яка прагне зміцнити свої позиції у глобальному освітньому просторі, підвищення конкурентоспроможності університетів та їх інтеграція до спільноти світових лідерів вищої освіти є стратегічним завданням, що підкріплюється відповідною державною

політикою у сфері вищої освіти [99, 264].

Аналіз національних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти дозволяє виділити чотири основні підходи [37, 91]:

1. Комплексний узгоджений підхід, що базується на довгострокових політичних, культурних та академічних цілях розвитку держави [33, 74]. Такий підхід передбачає:

- створення інституційних партнерств у сфері вищої освіти [20, 83];
- активну підтримку студентської та академічної мобільності [25, 60];
- розвиток міжнародного співробітництва [97, 182]. Цей підхід успішно реалізують Японія, Південна Корея, Мексика та Іспанія.

2. Стратегія залучення кваліфікованої робочої сили, що характеризується:

- адаптацією візового та імміграційного законодавства [35, 177];
- створенням сприятливих умов для залучення іноземних фахівців [13, 43];
- розвитком програм академічної мобільності [78, 131]; Такий підхід притаманний країнам Західної Європи та Канаді.

3. Стратегія отримання доходу, особливостями якої є:

- державне стимулювання експорту освітніх послуг [8, 72];
- надання освітніх послуг на комерційній основі [12, 206];
- відсутність державних субсидій для іноземних студентів [112, 308]; Цю модель активно використовують Австралія та Нова Зеландія.

4. Стратегія розширення можливостей, що фокусується на:

- підтримці зарубіжної мобільності викладачів [24, 37];
- розвитку наукової співпраці [45, 122];
- створенні умов для академічного обміну [13, 25]; Такий підхід характерний для Польщі, Чехії, Словаччини та країн Південно-Східної Азії.

Особливої уваги заслуговує досвід США, де успішно поєднуються

елементи стратегії залучення кваліфікованої робочої сили (щодо післядипломної освіти) та стратегії отримання доходу (щодо базової вищої освіти) [4, 70].

Вибір конкретної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти визначається комплексом факторів [78, 206]:

- станом національної системи освіти та її конкурентоспроможністю;
- соціально-економічними умовами [121, 272];
- політичною ситуацією [199, 275];
- стратегічними пріоритетами держави [264, 273];
- наявними ресурсами [140, 281];
- історичним та геополітичним контекстом [241, 265].

В умовах зростаючої конкуренції на глобальному ринку освітніх послуг особливого значення набуває здатність закладів вищої освіти ефективно конкурувати на міжнародному рівні [16, 57]. При цьому під конкуренцією розуміється змагання за досягнення кращих результатів у певній сфері діяльності з метою отримання конкурентних переваг [36, 43].

Конкурентоспроможність національної системи вищої освіти безпосередньо залежить від конкурентоспроможності окремих університетів, що входять до її складу [240, 252]. У цьому контексті конкурентоспроможність університету слід розглядати як комплексну характеристику закладу вищої освіти, що відображає його переваги перед конкурентами в конкретний період часу та в умовах певного ринку освітніх послуг [40, 64].

Для оцінки конкурентоспроможності університетів на світовому рівні використовуються міжнародні рейтинги, методологія яких базується на комплексному аналізі різних аспектів діяльності закладів вищої освіти [2, 59]. Такий аналіз включає обробку статистичних даних, результатів зовнішнього аудиту, а також враховує експертні оцінки представників міжнародної академічної спільноти та відгуки роботодавців [76, 278]. Найбільш

авторитетними міжнародними рейтингами сьогодні вважаються Academic Ranking of World Universities (Шанхайський рейтинг), Times Higher Education World University Rankings та QS World University Rankings [2, 59, 76].

Особливу роль у визначенні позицій університетів у світових рейтингах відіграє їхня академічна та наукова репутація [45, 63]. Суттєве значення має також історична складова — університети з багатою історією та усталеними традиціями зазвичай мають більше можливостей для залучення провідних науковців та талановитих студентів [63, 241]. Саме тому світову вищу лігу університетів сьогодні формують переважно заклади з багаторічною історією [83, 278].

Важливою тенденцією в оцінюванні якості вищої освіти є розширення кола учасників процедур зовнішнього оцінювання [60, 83]. Показовим у цьому контексті є досвід європейських країн, зокрема Швеції та Великобританії, де студенти беруть активну участь у процесах оцінювання якості освіти [71, 88]. На загальноєвропейському рівні ця тенденція підтримується через співпрацю між Європейським Союзом студентів та Європейською мережею забезпечення якості вищої освіти, що сприяє формуванню більш об'єктивної та всебічної системи оцінювання [25, 60]. Для України, яка прагне посилити свої позиції у світовому освітньому просторі, важливим є врахування цих міжнародних практик при розробці стратегій розвитку закладів вищої освіти та формуванні системи забезпечення якості освіти [99, 182]. Це особливо актуально в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності підвищення конкурентоспроможності українських університетів на міжнародному рівні [141, 147].

Міжнародний досвід підвищення якості та конкурентоспроможності закладів вищої освіти демонструє важливість наукометричних показників у оцінці ефективності наукових досліджень [38, 51]. Показовим у цьому контексті є досвід Південної Кореї, де за останнє десятиліття кількість наукових публікацій у Science Citation Index (SCI) зросла майже вчетверо —

з 10739 до 39843 одиниць [158, 327]. Це свідчить про ефективність цілеспрямованої державної політики у сфері розвитку наукових досліджень [201, 264]. Світова практика свідчить, що важливим фактором підвищення конкурентоспроможності університетів є досягнення критичної маси науковців [22, 45]. Для цього в багатьох країнах здійснюється об'єднання та модернізація існуючих закладів вищої освіти, оскільки масштаб університету часто корелює з його конкурентними можливостями на міжнародному ринку освітніх послуг [66, 259].

Оцінювання підвищення конкурентоспроможності університетів є складним завданням, що зумовлено двома ключовими факторами: часовим виміром та складністю атрибуції результатів [48, 89]. Досвід провідних країн світу показує, що процес модернізації університету потребує щонайменше восьми-десяти років послідовної роботи [83, 318]. Водночас, навіть за відносно короткий період можна досягти помітного прогресу. Зокрема, дослідження К. Мормана щодо реформування університетів у країнах Східної Азії показує, що впровадження міжнародних стандартів якості дозволяє суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності закладів вищої освіти [83, 326].

Аналіз факторів підвищення конкурентоспроможності університетів базується на дослідженнях провідних міжнародних експертів у галузі вищої освіти, зокрема Джаміля Салмі та інших фахівців [64, 70]. У їхніх роботах особлива увага приділяється процесам інтернаціоналізації освіти як ключовому фактору забезпечення міжнародного освітнього співробітництва в умовах зростаючої конкуренції на світовому ринку освітніх послуг [20, 37]. Важливим внеском у розуміння процесів модернізації вищої освіти є аналіз успішних ініціатив, реалізованих протягом останніх п'ятнадцяти років у різних країнах світу [83, 318].

Для України, яка здійснює комплексне реформування системи вищої освіти, врахування цього міжнародного досвіду має особливе значення в контексті підвищення конкурентоспроможності українських університетів та

їх інтеграції до світового освітнього простору [99, 144].

Аналіз конкурентоспроможності сучасних університетів, здійснений на основі вивчення міжнародного досвіду, дозволив виявити ключові фактори успіху провідних закладів вищої освіти та сформувати комплексне бачення процесу реформування університетської освіти [40, 83].

На основі дослідження успішних ініціатив у сфері вищої освіти можна виділити чотири взаємопов'язані групи факторів, що визначають конкурентоспроможність університетів світового рівня [64, 72]. Перша група факторів, яку досліджували Дж. Салмі, С. Вегес та С. Маргінсон, пов'язана з концентрацією талановитих викладачів та студентів [43, 64]. Друга група, проаналізована в роботах А. Тейка, Дж. Салмі та Х. Хорти, стосується ресурсного забезпечення освітньої діяльності [281, 284]. Третю групу факторів, пов'язану з ефективністю управління, детально вивчали Дж. Ломбарді, Л. Армстронг, Ф. Альтбах, Б. Кларк та Дж. Салмі [5, 17, 40]. Четверта група включає так звані "прискорюючі фактори" підвищення конкурентоспроможності, дослідженню яких присвятили свої роботи А. Тейк, Х. Хорта, Дж. Салмі та Б. Кларк [17, 64].

Практичні приклади державної підтримки процесів підвищення конкурентоспроможності університетів свідчать про комплексний характер завдань, що постають перед сучасними закладами вищої освіти [206, 264]. Ключовим викликом є забезпечення гармонійного розвитку інтелектуального та духовного потенціалу при одночасному підвищенні конкурентоспроможності університету на міжнародному рівні [135, 161].

Досвід провідних країн світу демонструє, що національні уряди відіграють визначальну роль у підтримці конкурентних зусиль університетів [264, 273]. При розробці освітньої політики враховуються показники міжнародних рейтингів, здійснюється цільове фінансування провідних університетів, надається підтримка перспективним напрямам наукових досліджень та створюються умови для залучення провідних міжнародних фахівців [51, 264].

Система вищої освіти України розвивається з урахуванням національних традицій та історичного досвіду, інтегруючи кращі світові практики відповідно до власних потреб та можливостей [99, 265]. При цьому важливо розуміти, що просте запозичення окремих елементів зарубіжних освітніх систем без їх адаптації до українських реалій не може забезпечити ефективне реформування вітчизняної вищої освіти [147, 203].

Вивчення зарубіжного досвіду реформування вищої освіти має важливе практичне значення для розвитку української освітньої системи [74, 241]. Такий аналіз дозволяє не лише розширити розуміння особливостей функціонування різних освітніх систем, але й мінімізувати можливі ризики при проведенні реформ, більш обґрунтовано оцінювати доцільність тих чи інших управлінських рішень [229, 270]. Це особливо актуально в умовах стрімких глобальних змін, які спонукають країни до глибокої модернізації систем вищої освіти [4, 87].

У сучасній науковій літературі представлено різноманітні моделі організації вищої освіти, які відрізняються за своєю місією, особливостями функціонування в ринкових умовах та історичними традиціями розвитку [18, 66]. Серед них виділяють англосаксонську, романську, американську, азіатську, скандинавську та інші моделі [74, 85]. Проте з точки зору основних критеріїв організації освітнього процесу доцільно зосередити увагу на трьох базових моделях — європейській, американській та азіатській, які в різних модифікаціях використовуються як розвиненими країнами, так і країнами, що розвиваються [83, 85].

Європейська модель вищої освіти, що формувалася протягом століть, сьогодні являє собою складну багаторівневу систему, яка поєднує традиційні цінності академічної освіти з інноваційними підходами до організації навчального процесу [141, 182]. Характерними рисами цієї моделі є домінування державного сектору та принцип загальнодоступності освіти, що реалізується через механізми державного фінансування та відносно високий рівень централізації управління [13, 33].

Університетська автономія в європейській моделі має глибоке історичне коріння, що сягає часів заснування перших університетів у середньовічній Європі [49, 265]. Хоча сучасні європейські університети мають менший ступінь автономії порівняно з американськими закладами, вони зберігають значну академічну свободу у визначенні змісту освіти та організації наукових досліджень [182, 283]. Особливістю європейської моделі є провідна роль академічної спільноти в управлінні університетами, що забезпечує збереження високих академічних стандартів та наукових традицій [21, 49].

В межах загальної європейської моделі можна виділити кілька національних варіантів, кожен з яких має свої унікальні характеристики. Німецька модель вищої освіти, що часто називається "гумбольдтівською" за ім'ям її засновника Вільгельма фон Гумбольдта, базується на принципі єдності навчання і наукових досліджень [34, 49]. Особливістю цієї моделі є впровадження "дуального принципу", який передбачає тісну інтеграцію теоретичного навчання з практичною підготовкою на виробництві [126, 146]. Така система забезпечує високу якість професійної підготовки фахівців та їх швидку адаптацію до вимог ринку праці [231, 273]. В німецьких університетах також традиційно велика увага приділяється фундаментальним дослідженням та розвитку наукових шкіл [28, 202].

Французька модель вищої освіти характеризується високим ступенем централізації управління та державного регулювання [98, 141]. Ключовим принципом є загальна доступність та безоплатність освіти, що забезпечується через систему державного фінансування [134, 284]. Особливістю французької системи є чітке розмежування між університетами та великими школами (Grandes Écoles), які готують управлінську та технічну еліту країни [13, 33]. Французькі університети також відзначаються сильними традиціями у сфері гуманітарних наук та філософії [135, 285].

Британська модель вищої освіти, що історично розвивалася окремо від континентальної європейської системи, характеризується більшою

автономією університетів та їх тісним зв'язком з ринком праці [3, 98]. Британські університети мають значну свободу у формуванні навчальних програм та визначенні напрямів наукових досліджень [182, 313]. Вони активно співпрацюють з бізнесом, оперативно реагують на зміни у потребах роботодавців та впроваджують нові спеціалізації [12, 206]. Важливою особливістю британської моделі є розвинена система забезпечення якості освіти, що включає як внутрішні механізми контролю, так і зовнішнє оцінювання [60, 71].

Американська модель вищої освіти вирізняється унікальним поєднанням державного та приватного фінансування, де поряд із значною роллю держави активну участь бере приватний сектор [5, 70]. Характерною особливістю цієї моделі є переважання локальних джерел фінансування над загальнонаціональними, що забезпечує тісний зв'язок університетів з місцевими громадами та бізнесом [57, 281]. Хоча початкова та середня освіта в США переважно безкоштовна, вища освіта здебільшого є платною [206, 212]. Проте доступність вищої освіти забезпечується розгалуженою системою фінансової підтримки студентів через гранти, стипендії та освітні кредити [112, 172].

Фінансова модель американських університетів базується на диверсифікованих джерелах доходу [281, 284]. Значний внесок у бюджет університетів складають відрахування від дослідницьких грантів, які отримують викладачі та наукові співробітники [140, 151]. Цільові гранти та благодійні пожертвування, хоча і мають чітко визначене призначення, також становлять вагому частку фінансування [91, 281]. Навіть приватні університети отримують державну підтримку, яка може складати близько 10% їхнього бюджету [172, 284]. Особливістю американської моделі є потужні ендавмент-фонди, що формуються переважно за рахунок благодійних внесків випускників, які досягли успіху в професійній діяльності [73, 116]. Ці фонди можуть покривати від 20% до 30% загальних витрат університету [116, 281].

Американські університети фактично функціонують як приватні корпорації у сфері освітніх послуг, що дозволяє їм ефективно реагувати на потреби ринку праці та забезпечувати високу якість освіти [5, 12]. При цьому вони зберігають важливу соціальну функцію, виступаючи центрами розвитку науки, інновацій та культури [23, 55].

На початку XXI століття все більшу увагу світової спільноти привертає азіатська модель вищої освіти, яка являє собою унікальний синтез східних традицій та західних підходів до організації освітнього процесу [86, 98]. Ця модель успішно інтегрувала як традиційні для азіатських країн елементи, так і запозичені інституційні структури та механізми управління з США, Великобританії та інших європейських країн [85, 94]. Показовим прикладом ефективності цієї моделі є стрімке зростання наукової продуктивності китайських університетів, де щорічний приріст кількості наукових публікацій досягає 70% [327, 158].

Професор С. Марджинсон, аналізуючи феномен успіху азіатської моделі вищої освіти, підкреслює роль сильної держави та уряду з високим моральним авторитетом, що забезпечує стабільність та гармонійний розвиток суспільства [43, 72]. Важливою особливістю азіатської моделі є ефективна бюрократична система, де спадкоємність розглядається не як недолік, а як перевага [53, 268]. Характерною рисою є також те, що найкращі випускники університетів часто обирають кар'єру в державному секторі, на відміну від західних країн, де талановита молодь переважно орієнтується на бізнес-сферу [232, 301].

Порівняльний аналіз різних моделей вищої освіти свідчить про те, що вплив окремих факторів на розвиток освітніх систем у різних країнах світу проявляється неоднаково [239, 241]. Проте можна виділити певні загальні тенденції, що характеризують сучасний етап розвитку вищої освіти [4, 83]. До них належать інтернаціоналізація освітнього простору, підвищення ролі інформаційних технологій, посилення конкуренції між університетами на глобальному рівні, зростання значення науково-дослідної складової в

діяльності університетів та поглиблення співпраці між освітніми закладами та бізнес-сектором [20, 37, 51, 57, 206].

На підставі проведеного аналізу прикладів підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти можна виділити ключові чинники, що дозволили європейським, американським та азіатським університетам посилити свої позиції на міжнародній арені [40, 83]. Першим і одним з найважливіших чинників є розвиток міжнародної академічної діяльності університету [37, 97]. Інтернаціоналізація освіти стає центральним елементом стратегії розвитку провідних університетів світу не через брак власних талантів, а через необхідність інтеграції до глобальних мереж обміну знаннями та досвідом [20, 83]. Експерти в галузі освітньої політики визначають інтернаціоналізацію як "прискорюючий фактор" підвищення конкурентоспроможності університету, оскільки вона дозволяє швидко покращити показники міжнародного моніторингу та підвищити репутацію закладу на світовому ринку освітніх послуг [37, 64].

Особливе значення в контексті інтернаціоналізації має мовне питання [156, 327]. Хоча існують припущення щодо можливого зменшення домінуючої ролі англійської мови в міжнародному академічному середовищі в майбутньому, наразі розробка англомовних освітніх програм та підвищення рівня володіння англійською мовою серед викладачів і студентів залишається важливим інструментом залучення іноземних студентів [37, 156].

Важливим аспектом розвитку міжнародної діяльності є вдосконалення систем перекладу та комунікації [157, 327]. Сучасні технології пропонують нові можливості для автоматизації перекладу, особливо в сфері письмової комунікації [158, 257]. Водночас існує потреба в розширенні використання інформаційних технологій для забезпечення синхронного перекладу та усної комунікації, що могло б значно розширити можливості навчання для іноземних студентів [257, 320].

Другим ключовим чинником є диверсифікація джерел фінансування

університетів [281, 284]. Аналіз світового досвіду показує, що успішні університети зазвичай мають чотири основні джерела надходжень: державне фінансування, доходи від науково-дослідної діяльності, благодійні внески та ендавменти, а також плату за навчання [172, 281]. Важливо відзначити, що ефективна фінансова модель передбачає не просто наявність різних джерел фінансування, а їх збалансоване співвідношення та стратегічне управління фінансовими потоками [140, 284].

Третім визначальним чинником є впровадження ефективних систем управління та контролю [48, 195]. Світова практика демонструє тенденцію до децентралізації управління закладами вищої освіти, що передбачає розширення їхньої автономії та права приймати рішення на тому рівні, де вони мають безпосередньо впроваджуватися [132, 215]. Така автономія супроводжується впровадженням сучасних систем забезпечення якості освіти та механізмів підзвітності [60, 71].

Децентралізація управління в сучасних університетах передбачає не лише розширення прав закладів вищої освіти, але й підвищення їхньої відповідальності за результати діяльності [185, 270]. Це вимагає розвитку внутрішніх систем контролю якості, впровадження механізмів стратегічного планування та ефективного менеджменту на всіх рівнях університетської структури [89, 195]. Важливим елементом сучасної системи управління є також залучення стейкхолдерів до процесів прийняття рішень та забезпечення прозорості управлінських процесів [188, 233].

Особливу роль у забезпеченні ефективного управління відіграє професіоналізація університетського менеджменту [292, 251]. Це передбачає як підвищення кваліфікації керівних кадрів, так і впровадження сучасних управлінських технологій та інформаційних систем підтримки прийняття рішень [158, 260]. Важливою тенденцією в розвитку університетської освіти є формування ефективних систем самоврядування та самоконтролю [215, 316]. У багатьох країнах створено моделі управління, що включають широке коло учасників: незалежних експертів, представників академічної спільноти,

студентства, місцевих органів влади та бізнесу [233, 270]. Така інклюзивна модель управління забезпечує врахування інтересів усіх стейкхолдерів та сприяє підвищенню якості освітніх послуг [60, 188]. При цьому система оцінювання якості освіти є прозорою та відкритою для громадського контролю [71, 83].

Спеціалізація у вузьких галузях знань стає все більш важливим фактором конкурентоспроможності університетів [111, 246]. В умовах, коли не всі заклади вищої освіти можуть конкурувати з провідними світовими університетами за загальними показниками, зокрема за кількістю високоцитованих науковців, багато університетів обирають стратегію розвитку excellence centers у specific niche areas [246, 259]. Такий підхід дозволяє досягати високих результатів у дисциплінарних рейтингах та формувати унікальні конкурентні переваги [64, 111].

Інновації та комерціалізація наукових розробок стають невід'ємною складовою діяльності сучасного університету [24, 142]. В умовах глобальної конкуренції здатність генерувати та впроваджувати інновації є критично важливою для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності закладу вищої освіти [55, 140]. При цьому важливо розуміти, що оцінка інноваційної діяльності університету не може базуватися лише на щорічних рейтингових показниках, оскільки розробка та впровадження інновацій вимагає тривалого часу [142, 315].

Успішне вирішення завдань підвищення конкурентоспроможності університетів можливе лише за умови реалізації адекватної державної політики у сфері вищої освіти [91, 264]. Аналіз міжнародного досвіду показує, що ефективна освітня політика має бути системною, відповідати сучасним викликам та належати до пріоритетних напрямів державної політики [201, 273].

Конкурентоспроможність університету слід розглядати як комплексну характеристику, що відображає його здатність успішно функціонувати на ринку освітніх послуг у певний період часу [40, 64]. Ця характеристика

формується під впливом багатьох факторів, включаючи якість викладацького складу, рівень студентів, наявні ресурси та ефективність управління [162, 195].

Незважаючи на певні обмеження та недоліки, міжнародні рейтинги університетів залишаються важливим інструментом порівняльного аналізу конкурентоспроможності закладів вищої освіти [2, 59]. Ключовими факторами успіху в цьому контексті є:

- висока концентрація талановитих викладачів та студентів [43, 162];
- достатній рівень інвестицій та ресурсного забезпечення [281, 284];
- ефективна система управління [195, 270];
- наявність "прискорюючих факторів" підвищення конкурентоспроможності [64, 83].

Важливо розуміти, що формування цих умов потребує тривалого часу — як правило, не менше 8-10 років послідовної роботи [318, 83]. При цьому реформаторські зусилля мають бути системними та послідовними, враховувати як зовнішні, так і внутрішні фактори впливу на університет [106, 245]. В умовах глобалізації та інтеграції освітнього простору університети перебувають під впливом двох взаємопов'язаних процесів — зовнішніх змін у глобальному освітньому середовищі та внутрішніх трансформацій [4, 87]. Подолання можливих протиріч між цими процесами вимагає формування нової парадигми розвитку університетів, яка б дозволяла уникати як надмірної ідеалізації минулого досвіду, так і необґрунтованого впровадження неперевірених інновацій [229, 245].

Виявлені в процесі дослідження загальні принципи та критерії реформування вищої освіти створюють основу для розробки матриці реформ, яка може бути адаптована до національних особливостей та умов розвитку конкретної країни [83, 267]. При цьому важливо забезпечити збалансований підхід до впровадження змін, що враховує як глобальні тенденції розвитку

вищої освіти, так і національні освітні традиції та потреби [99, 203].

Проведене дослідження міжнародного досвіду реформування закладів вищої освіти дозволяє зробити наступні висновки. Сучасна система вищої освіти функціонує в умовах глобальної конкуренції та постійних трансформацій, що вимагає від університетів гнучкості та здатності адаптуватися до нових викликів [4, 62]. У світовій практиці сформувалися три основні моделі організації вищої освіти — європейська, американська та азіатська, кожна з яких має свої особливості та переваги [74, 85].

Європейська модель характеризується високим ступенем державного регулювання та фінансування, значною роллю академічної спільноти в управлінні університетами та розвиненою системою професійного навчання [141, 182]. Американська модель відзначається диверсифікацією джерел фінансування та високим рівнем автономії університетів [5, 70]. Азіатська модель демонструє ефективний синтез традиційних цінностей та сучасних підходів до організації освітнього процесу [86, 98].

Дослідження показало, що ключовими факторами підвищення конкурентоспроможності університетів є розвиток міжнародної академічної діяльності та інтернаціоналізація освіти, диверсифікація джерел фінансування, впровадження ефективних систем управління та контролю якості, спеціалізація у певних галузях знань, а також розвиток інноваційної діяльності та комерціалізація наукових розробок [37, 142, 195, 246, 281].

Важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності університетів відіграють системи самоврядування та самоконтролю, що включають представників різних стейкхолдерів та забезпечують прозорість процесів управління та оцінювання якості освіти [215, 316]. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності університетів вимагає тривалого часу (8-10 років) та системних зусиль, спрямованих на забезпечення високої концентрації талановитих викладачів та студентів, достатнього рівня інвестицій та ефективного управління [318, 284].

Успішне реформування системи вищої освіти можливе лише за умови

реалізації адекватної державної політики, яка враховує як глобальні тенденції розвитку вищої освіти, так і національні особливості та потреби [91, 264]. При цьому важливо забезпечити баланс між впровадженням інновацій та збереженням кращих освітніх традицій [265, 315].

Для України вивчення та адаптація міжнародного досвіду реформування закладів вищої освіти має особливе значення в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності підвищення конкурентоспроможності національної системи вищої освіти [99, 141]. Особливу увагу слід приділити розвитку систем забезпечення якості освіти, впровадженню ефективних механізмів фінансування та управління, а також посиленню міжнародної складової діяльності університетів [60, 97, 281].

Виявлені в процесі дослідження принципи та критерії реформування створюють основу для розробки комплексної матриці реформ, яка може бути використана при формуванні національної концепції реформування закладів вищої освіти з урахуванням специфічних умов їх функціонування [83, 267]. Такий підхід дозволить забезпечити системність та послідовність реформ, спрямованих на підвищення якості вищої освіти та конкурентоспроможності українських університетів на міжнародному рівні [229, 264].

Висновки з другого розділу

За результатами проведеного у другому розділі дослідження методологічних засад, організаційно-правових механізмів та міжнародного досвіду реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання можна зробити наступні висновки.

Методологічний апарат філософії освіти відіграє ключову роль у дослідженні проблем вищої освіти в Україні. Встановлено, що соціальне призначення освіти в умовах розвитку українського суспільства обумовлено завданнями утвердження демократичних та правових засад, впровадження

ефективних методів господарювання, інтеграції України у світовий освітній простір. Глобалізація та пов'язане з нею вирішення проблем сталого розвитку, інтеграції освіти відповідно до вимог Болонської декларації визначають розвиток сучасної системи освіти як соціального інституту.

Розвитку конституційних принципів освітньої політики України служить Закон України "Про освіту" (2017 р.) та Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Ці документи визначають основні засади державної освітньої політики та встановлюють соціальні вимоги до системи освіти. Їх суть полягає у формуванні особистості з новими життєвими установками: сучасно освіченої, морально зрілої, підприємливої, здатної приймати відповідальні рішення в ситуації вибору.

Дослідження стану освіти в Україні показують, що внаслідок реформ останніх десятиліть система освіти потребує посилення своєї соціоутворюючої ролі, що актуалізує необхідність впровадження ефективних механізмів взаємодії між системою освіти та державою. Особливої уваги потребує розвиток кадрового потенціалу та покращення фінансування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

На основі аналізу організаційно-правового механізму державного регулювання стабілізації кадрового корпусу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання визначено, що ефективність кадрового потенціалу значною мірою залежить від цілеспрямованості та наукової обґрунтованості державної кадрової політики. В ході дослідження виявлено основні методи правового регулювання: централізоване регулювання через вертикаль державного управління, децентралізоване регулювання через координацію діяльності різних органів влади, та субсидіарне регулювання як допоміжний механізм.

Встановлено, що сучасна освіта є важливим чинником національної безпеки, інструментом просування національних інтересів та поширення власних цінностей. Це зумовлює застосовність концепції "м'якої сили" при осмисленні логіки трансформації вищої освіти та характеру міжнародної

освітньої політики. Проявом міжнародної освітньої політики як політики "м'якої сили" є неухильне посилення конкуренції на світовому ринку освітніх послуг. Вивчення міжнародного досвіду реформування закладів вищої освіти дозволило виділити три базові моделі вищої освіти: європейську, американську та азіатську. Європейська модель характеризується переважно державним фінансуванням та високим ступенем централізації. Американська модель відрізняється поєднанням державного фінансування з активною участю приватного бізнесу. Азіатська модель є синтезом східних і західних, традиційних і сучасних підходів. Кожна з цих моделей має свої переваги та особливості, які можуть бути корисними для розвитку української системи вищої освіти.

В контексті міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання визначено ключові фактори успіху: висока концентрація талановитих викладачів та студентів, достатнє ресурсне забезпечення, ефективне управління, розвинена міжнародна академічна діяльність, впровадження інновацій та комерціалізація розробок, спеціалізація у профільних галузях. При цьому конкурентоспроможний заклад має виступати як лідер вищої освіти у своїй сфері, науковий та експертний центр, осередок міжнародного співробітництва та інновацій.

Важливим висновком проведеного дослідження є розуміння того, що підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання — це довгострокове завдання, яке вимагає системного підходу та послідовної роботи. Недостатньо просто запустити процес перетворень — необхідно враховувати специфіку конкретного закладу, особливості національної системи освіти та загальносвітові тенденції розвитку вищої освіти.

Результати проведеного дослідження засвідчили необхідність подальшого поглибленого аналізу механізмів підтримки інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Особливої уваги потребують організаційний та економічний механізми

системи управління, функціонально-цільова модель системи державного регулювання економічної безпеки та фінансовий механізм державного регулювання цих закладів.

Саме тому логічним продовженням дослідження є аналіз взаємозв'язку між організаційно-економічними механізмами управління та фінансовою стійкістю закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Важливим є визначення критеріїв оцінки ефективності цих механізмів та розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення з урахуванням специфіки діяльності таких закладів в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства. Ці аспекти будуть детально розглянуті у наступному розділі дисертаційного дослідження.

В цілому, проведене у другому розділі дослідження створює теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого аналізу організаційних, економічних та фінансових механізмів підтримки інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в контексті забезпечення їх сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності в умовах глобалізації освітнього простору.

РОЗДІЛ ІІІ
АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

3.1 Оцінка організаційного та економічного механізмів системи управління закладами вищої освіти за специфічними умовами навчання

У третьому розділі ми використовуємо теоретико-методологічний апарат філософії освіти для аналізу фундаментальних засад, що визначають трансформацію системи вищої освіти України на межі XX-XXI століть, зокрема закладів зі специфічними умовами навчання [135, 159]. Проаналізуємо соціокультурні аспекти цієї трансформації та визначимо ключові проблеми реформування таких закладів в умовах євроінтеграції та цифровізації освітнього простору [154, 158].

У цьому розділі розглянемо основні організаційні та економічні механізми управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання [117, 195]. Особливу увагу приділимо аналізу матеріально-технічного забезпечення, фінансування та модернізації освітнього процесу в таких закладах [172, 284]. В умовах реформування системи МВС України, формування нової правоохоронної системи європейського зразка, заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання потребують особливих підходів до організації освітнього процесу та управління [143, 168].

У XXI столітті професійна підготовка фахівців для силових структур та правоохоронних органів набуває особливого значення [126, 167]. Це пов'язано з новими викликами у сфері національної безпеки, необхідністю протидії кіберзлочинності, тероризму та іншим сучасним загрозам [177, 254]. Відповідно, заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання мають забезпечувати підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно

виконувати професійні обов'язки в сучасних умовах [149, 169].

Трансформація системи професійної підготовки в таких закладах має відбуватися з урахуванням як національних особливостей, так і передового міжнародного досвіду [94, 97]. При цьому особливої ваги набуває впровадження інноваційних освітніх технологій, практико-орієнтованого навчання та сучасних методів управління освітнім процесом [142, 315]. Розуміння атрибутивного характеру сфери освіти у сучасних державах має особливе значення для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [21, 93]. Якщо система професійної підготовки фахівців для правоохоронних органів та силових структур не відповідає сучасним вимогам, це створює загрози для національної безпеки держави [146, 177]. Недостатній рівень професійної підготовки особового складу може призвести до деформації всієї правоохоронної системи, її неефективності та нездатності протистояти сучасним викликам [118, 279].

Атрибутивність освітньої сфери в контексті закладів зі специфічними умовами навчання проявляється у її тісному взаємозв'язку з системою національної безпеки та правопорядку [103, 254]. Соціально-економічні трансформації в державі безпосередньо впливають на організацію освітнього процесу в таких закладах, визначають потребу в модернізації матеріально-технічної бази, впровадженні нових освітніх технологій та методів управління [121, 139]. В умовах реформування правоохоронної системи України відбувається докорінна зміна підходів до професійної підготовки кадрів [105, 168]. Це вимагає трансформації організаційних та економічних механізмів управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання [106, 195]. Особливої ваги набувають питання фінансування, матеріально-технічного забезпечення та впровадження інноваційних освітніх технологій, що відповідають європейським стандартам підготовки правоохоронців [182, 315].

У результаті соціально-економічних реформ вищої освіти в Україні сформувалось декілька економічних форм навчання та відповідних освітніх

установ [116, 274]. Це:

- державна бюджетна освіта;
- державна позабюджетна освіта;
- недержавна (комерційна) освіта. При цьому заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання належать переважно до першої категорії, оскільки підготовка фахівців для правоохоронних органів та силових структур здійснюється за державним замовленням [224, 273]. Кожна форма має свою специфіку, переваги та недоліки. Загалом зазначені форми освітніх установ здійснюють підготовку фахівців, бакалаврів і магістрів у системі вищої освіти України [224, 286].

Державна бюджетна освіта в Україні має глибокі історичні корені. У радянський період монопольне становище займали державні заклади вищої освіти, які надавали безоплатну освіту [134, 212]. Особливе місце в цій системі посідали відомчі навчальні заклади, що готували фахівців для правоохоронних органів [143, 179]. В історії української освіти можна виділити три основні етапи: 1. Дорадянський період, коли формувались основні принципи національної освіти [265, 319]. 2. Радянська освіта, яка створила потужну систему підготовки фахівців, зробила освіту загальнодоступною [52, 100]. 3. Сучасний період розвитку української освіти, що характеризується впровадженням європейських стандартів, модернізацією системи підготовки фахівців, особливо в закладах зі специфічними умовами навчання, та пошуком оптимальних шляхів реформування освітньої системи в умовах євроінтеграції [141, 182].

У рамках державної системи освіти вища школа України за радянських часів працювала виключно на цільове державне замовлення [203, 273]. Освітній простір формувався за територіально-регіональним принципом, а випускники закладів вищої освіти могли працювати у будь-якому регіоні СРСР [238, 249]. У змістовному відношенні вищій школі був притаманний галузевий принцип [152, 274].

У період соціально-політичних реформ 90-х років XX століття

кількість закладів вищої освіти в Україні значно збільшилася — за рахунок відкриття філій державних закладів та створення недержавних освітніх установ [99, 317]. Особливе місце в цій системі посіли заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку фахівців для правоохоронних органів та силових структур [143, 145]. Галузеві заклади вищої освіти здебільшого трансформувалися в університети різного типу — класичні, технічні, педагогічні, а також в академії [213, 319]. У сучасній структурі вищої освіти України функціонує розгалужена мережа державних та приватних закладів вищої освіти [206, 313]. Значна їх частина розташована у великих містах — Києві, Харкові, Львові, Одесі, що створює потужну економічну та наукову базу [238, 250].

Наприклад, підготовку фахівців для правоохоронних органів в Україні здійснюють такі заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання як: Національна академія внутрішніх справ, Харківський національний університет внутрішніх справ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Львівський державний університет внутрішніх справ, Одеський державний університет внутрішніх справ та інші [143, 169]. У цих закладах навчається значна кількість здобувачів вищої освіти, підготовку яких забезпечують висококваліфіковані науково-педагогічні працівники, серед яких значна частка докторів і кандидатів наук [162, 179].

Державна підтримка освіти є необхідною умовою розвитку нації [174, 203]. Доступність та безоплатність здобуття вищої освіти здобувачами, які пройшли конкурсні випробування, закріплені Конституцією України [212, 224]. Усі державні заклади вищої освіти зобов'язані проводити конкурсний відбір, оскільки вони обмежені обсягом державного замовлення та можливостями бюджетного фінансування [263, 273]. Законодавство про освіту (Закони України "Про освіту" та "Про вищу освіту") регламентує нормативні терміни навчання у державних закладах освіти [224, 225].

До показників, що характеризують державні гарантії у галузі вищої освіти в Україні, належать:

- норми забезпеченості населення безоплатними освітніми послугами [210, 225];
- щорічне виділення на вищу освіту визначеного відсотка видатків державного бюджету [172, 284];
- встановлене законодавством співвідношення середньої заробітної плати науково-педагогічних працівників та середньої заробітної плати в промисловості [212, 292];
- додаткові виплати за науковий ступінь та вчене звання [162, 301];
- доплати за особливі умови праці в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [169, 306];
- встановлені законодавством податкові пільги та соціальні гарантії [224, 312];
- нормативи забезпечення навчально-лабораторними площами та місцями у гуртожитках [156, 290];
- нормативне співвідношення кількості здобувачів вищої освіти на одного науково-педагогічного працівника [222, 286];
- норми матеріального забезпечення здобувачів вищої освіти пільгових категорій [172, 312];
- стипендіальне забезпечення та інші форми матеріальної підтримки здобувачів вищої освіти [212, 263].

Особливої уваги потребує фінансування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку фахівців для правоохоронних органів та силових структур, що обумовлено специфікою їх діяльності та підвищеними вимогами до матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу [172, 182].

До початку 90-х років фінансування закладів вищої освіти здійснювалося виходячи з фактичних витрат [281, 284]. Починаючи з 1995 року, система бюджетної підтримки зазнала суттєвих змін [116, 172]. Характерними ознаками нової ситуації стали: дефіцит бюджетного фінансування розвитку закладів, недостатність коштів на ремонт, утримання,

придбання навчального обладнання та забезпечення освітнього процесу [121, 172]. Нестабільним став фінансовий потік коштів для виплати заробітної плати та стипендій [140, 212].

З 1999 року ситуація почала поступово покращуватися [284]. Витрати державного бюджету на освіту значно зросли, хоча ці показники не відображали повною мірою реальної фінансово-економічної ситуації через інфляцію та зміни податкового навантаження [121, 172]. Відповідно до програм соціально-економічного розвитку України, реалізація політики у сфері освіти має будуватися з урахуванням пріоритетності розвитку цієї галузі як невід'ємної умови модернізації суспільства та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки [67, 264]. Визначено, що пріоритетною сферою державних інтересів є створення умов для якісної реалізації освітніх програм на основі бюджетного та позабюджетного фінансування [172, 284].

Особлива увага приділяється фінансуванню закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [172, 182]. Система їх фінансування передбачає:

Реалізацію освітніх програм на основі державного замовлення з урахуванням потреб правоохоронних органів та силових структур [169, 273]. При цьому зберігаються всі встановлені законодавством особливості вступу та навчання у таких закладах, а також можливість цільового прийому [224, 225]. Механізми фінансування враховують специфіку підготовки фахівців для правоохоронних органів, необхідність спеціального матеріально-технічного забезпечення та особливі умови організації освітнього процесу [143, 172].

Розвиток матеріально-технічної бази закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, їх комп'ютеризація та інформатизація [158, 257]. Особлива увага приділяється оновленню комп'ютерного парку, придбанню спеціалізованого навчально-лабораторного та наукового обладнання, поповненню бібліотечних фондів, розробці сучасних навчальних

програм з урахуванням специфіки підготовки правоохоронців [142, 315]. Розподіл бюджетних коштів на ці напрями здійснюється централізовано з урахуванням пріоритетності та нагальності потреб кожного закладу [172, 270]. Адресне фінансування соціальних послуг, що супроводжують освітній процес, включаючи особливі умови забезпечення курсантів та слухачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [169, 312].

Вплив держави на систему вищої освіти, особливо на заклади зі специфічними умовами навчання, посилюється [201, 270]. Ключовим питанням є характер заходів, що ініціюється державою, та їх наслідки для розвитку вищої школи та майбутнього України [264, 273]. Регулююча роль держави щодо управління закладами вищої освіти проявляється у проведенні процедури ліцензування та акредитації освітньої діяльності, запровадженні державних стандартів вищої освіти [71, 304]. Ліцензування є процедурою надання закладу освіти дозволу на провадження освітньої діяльності за визначеними спеціальностями та рівнями вищої освіти за умови дотримання ліцензійних умов [225, 263]. Це включає забезпечення організаційно-правових засад, матеріально-технічної бази та освітніх ресурсів [248, 304]. Акредитація визначає відповідність освітньої діяльності державним стандартам вищої освіти [71, 225]. Стандарти встановлюють вимоги до змісту освіти за кожною спеціальністю та визначають компетентності, якими має володіти випускник [152, 262].

Незважаючи на складнощі з бюджетним фінансуванням, держава продовжує реалізацію освітньої політики щодо забезпечення доступу молоді до вищої освіти [201, 212]. Прийом до закладів вищої освіти за державним замовленням суттєво збільшився [263, 273]. При цьому відбувається трансформація структури підготовки фахівців відповідно до потреб сучасного ринку праці та пріоритетів національної безпеки [274, 273].

Особливої уваги потребує підготовка фахівців у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [149, 168]. Незважаючи на загальну тенденцію до збільшення частки гуманітарних спеціальностей в системі

вищої освіти, підготовка кадрів для правоохоронних органів та силових структур зберігає свою пріоритетність та специфіку [126, 279]. Розвиток ринкових відносин та трансформація економіки призвели до зміни структури державного замовлення на підготовку фахівців [121, 274]. Водночас, важливим залишається збереження балансу між різними напрямами підготовки фахівців, особливо у сфері національної безпеки та правопорядку [177, 254]. Спостерігається підвищений попит на фахівців правоохоронної сфери, які володіють сучасними компетенціями у галузі інформаційних технологій, економічної безпеки, кібербезпеки [158, 323].

Оцінку ефективності розвитку вищої освіти, особливо в контексті підготовки фахівців для правоохоронних органів, слід здійснювати за такими критеріями:

- загальна кількість підготовлених фахівців [125, 273];
- відповідність структури підготовки потребам сектору безпеки і оборони [254, 275];
- якість професійної підготовки та її відповідність сучасним викликам [162, 176];
- рівень матеріально-технічного та кадрового забезпечення освітнього процесу [156, 172].

Важливим напрямом залишається збалансований розвиток мережі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання при збереженні єдиних стандартів підготовки фахівців [168, 182].

Централізована система освіти, що розглядалася як джерело поповнення професійних кадрів в умовах "галузевого підходу", значною мірою виправдала себе в радянський період [100, 152]. Особливо ефективною вона виявилася у підготовці фахівців для правоохоронних органів та силових структур, де централізований підхід забезпечував єдині стандарти та високу якість підготовки кадрів [143, 179].

Державна система підготовки фахівців для правоохоронних органів стала важливою складовою освітньої системи України [168, 224].

Сформована структура підготовки кадрів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання є важливим надбанням держави [167, 179]. Вона дозволила створити високий рівень підготовки фахівців, сформувати потужні науково-педагогічні школи, які забезпечують потреби правоохоронної системи та інших силових структур [126, 162].

Реформування вищої освіти у період з 1992 до 2003 року відбувалося у пошуку балансу між збереженням ефективних традицій та впровадженням необхідних інновацій [98, 229]. Прихильники традиційного підходу обґрунтовували необхідність збереження науково-педагогічного потенціалу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, накопиченого протягом попередніх десятиліть [162, 280].

Після 2003 року посилилися тенденції до лібералізації системи вищої освіти, зумовлені євроінтеграційними процесами та розвитком ринкових відносин [141, 206]. У 2004-2005 роках розпочалася розробка нормативно-правової бази реформування освіти [224, 229]. Важливим завданням стало збереження доступності вищої освіти, особливо у закладах зі специфічними умовами навчання, які забезпечують підготовку фахівців для сектору безпеки і оборони держави [167, 212]. При цьому необхідно було зберегти високі стандарти підготовки та врахувати специфіку професійної діяльності майбутніх правоохоронців [149, 169].

Сучасні тенденції реформування вищої освіти в Україні спрямовані на пошук оптимального балансу між державним регулюванням та автономією закладів вищої освіти [270, 313]. Особливо це стосується закладів зі специфічними умовами навчання, де принцип державності залишається фундаментальним для забезпечення якісної підготовки фахівців правоохоронної сфери [168, 224]. Важливість збереження державного контролю над підготовкою кадрів для сектору безпеки і оборони підкреслюється у стратегічних документах розвитку вищої освіти України [254, 264].

Економічні умови функціонування закладів вищої освіти зі

специфічними умовами навчання в Україні зазнали суттєвих змін [121, 172]. Хоча основне фінансування таких закладів здійснюється з державного бюджету, виникає необхідність пошуку додаткових джерел фінансування для підтримки матеріально-технічної бази, впровадження інноваційних освітніх технологій та забезпечення якості освітнього процесу [281, 315].

Аналіз практики позабюджетного фінансування закладів вищої освіти виявив кілька основних механізмів залучення додаткових коштів:

- надання платних освітніх послуг [206, 212];
- участь у грантових програмах [91, 140];
- реалізація науково-дослідних проектів [140, 195];
- міжнародна технічна допомога [97, 182]. При цьому специфіка діяльності закладів вищої освіти системи МВС накладає певні обмеження на можливості залучення позабюджетних коштів та визначає особливості їх використання [143, 172].

Платні освітні послуги у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання мають свої особливості та обмеження, враховуючи специфіку підготовки фахівців для правоохоронних органів [169, 206]. Водночас, така діяльність надає певні можливості:

- допомагає фінансувати додаткові витрати закладу освіти, оскільки бюджетного фінансування часто недостатньо для повноцінного матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, модернізації навчальних лабораторій та тренінгових центрів [172, 284];
- дозволяє розширити спектр освітніх програм, зокрема для підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів та перепідготовки фахівців [152, 276];
- сприяє підвищенню якості освітніх послуг через конкурентні механізми [60, 71];
- забезпечує додаткове фінансування для впровадження інноваційних освітніх технологій [142, 315].

Можна виділити три основні напрями реалізації платних освітніх

послуг у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання:

1. Додаткові освітні програми та курси підвищення кваліфікації для працівників правоохоронних органів [276, 277];

2. Підготовка фахівців за спорідненими спеціальностями на умовах контракту [169, 206];

3. Надання освітніх послуг у сфері післядипломної освіти [207, 269].

Важливо підкреслити, що розвиток платних освітніх послуг не повинен призводити до зменшення державного фінансування основних освітніх програм підготовки фахівців для правоохоронних органів [172, 273]. Кошти, отримані від надання платних послуг, мають спрямовуватися на розвиток матеріально-технічної бази, впровадження інновацій та підвищення якості освітнього процесу [315, 284].

Надання платних освітніх послуг у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання має свої особливості [206, 212]. Хоча ця діяльність може бути економічно вигідною, оскільки використовує наявну матеріально-технічну базу та кадровий потенціал, необхідно враховувати специфіку підготовки правоохоронців та соціальну складову освітнього процесу [169, 237]. Важливо пам'ятати, що для багатьох громадян плата за навчання може стати суттєвим фінансовим навантаженням, особливо враховуючи, що через систему оподаткування вони вже фінансують державну освіту [212, 312]. Тому не можна розглядати платну освіту як єдиний шлях вирішення фінансових проблем закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [172, 206].

Механізм освітнього кредитування в Україні, особливо для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, потребує додаткового опрацювання [112, 172]. На сьогодні передбачається, що держава може надавати гарантії за такими кредитами або використовувати бюджетні кошти для пільгового кредитування [172, 284]. Такий підхід міг би розширити можливості для здобувачів освіти обирати оптимальний заклад освіти без

суттєвих фінансових обмежень, фінансувати не лише навчання, але й супутні витрати, мати гнучкий графік оплати [112, 212].

Для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання система кредитування могла б забезпечити стабільне додаткове фінансування та можливість розвитку нових спеціалізацій відповідно до потреб правоохоронної системи [169, 172]. Проте практична реалізація механізму освітнього кредитування має враховувати специфіку підготовки правоохоронців та потребує детального опрацювання нормативно-правової бази [225, 248]. Реальне значення кредитування навчання часто суттєво відрізняється від декларованого, маючи значно більше проблемних аспектів, ніж переваг [112, 172].

Одним із механізмів фінансового забезпечення вищої освіти є накопичувальне страхування [297, 312]. За цією схемою батьки майбутнього здобувача вищої освіти укладають договір страхування з компанією, яка має відповідні угоди із закладами вищої освіти [172, 281]. Такий договір зазвичай укладається на етапі здобуття середньої освіти. Якщо вступник успішно складає вступні випробування та зараховується на місце державного замовлення, накопичені кошти повертаються [273, 284]. В іншому випадку навчання відбувається за рахунок накопичених страхових коштів [172, 312].

Залучення позабюджетних коштів у систему вищої освіти, особливо в контексті закладів зі специфічними умовами навчання, може здійснюватися за кількома напрямами одночасно [140, 281]. Це дозволяє закладам розширити фінансові можливості для модернізації матеріально-технічної бази освітнього процесу та підвищення якості підготовки фахівців [156, 315]. Однак практична реалізація фінансових механізмів має певні складнощі [172, 281]. При впровадженні платних освітніх послуг необхідно враховувати як позитивні, так і негативні аспекти [206, 212]. Важливо брати до уваги різні можливості доступу до кредитних послуг серед різних соціальних верств населення та в різних регіонах України [112, 238].

Серед ключових проблем кредитування та страхування освітніх послуг

у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання варто виділити:

- зниження успішності частини здобувачів через недостатню вмотивованість [222, 278];
- зарахування на контрактній основі абітурієнтів з нижчим рівнем підготовки [125, 152];
- надмірне навантаження науково-педагогічних працівників через недостатній рівень оплати праці [162, 292];
- обмеженість навчальних площ та їх територіальна розпорошеність [156, 290];
- недостатнє матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу [172, 284];
- функціонування закладів в умовах жорсткої конкуренції та мінливості державної освітньої політики [43, 270].

Сучасні заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання мають значний потенціал для здійснення діяльності, що приносить додаткові надходження, що сприяє їх збереженню та розвитку [195, 259]. В умовах трансформації економіки значення позабюджетної діяльності суттєво зростає [121, 140]. На певному етапі розвитку вона змінює статус закладу, перетворюючи його на повноцінного суб'єкта економічної діяльності [74, 295]. Це зумовлює необхідність впровадження сучасних методів управління, характерних для ділових підприємств, при збереженні високих стандартів підготовки фахівців та забезпеченні якісного засвоєння професійних компетентностей [48, 251].

Заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання набули ознак суб'єктів господарювання ще з початку 1990-х років, коли стали платниками податків від позабюджетної діяльності [140, 295]. Для забезпечення своєї діяльності вони активно взаємодіють з фізичними та юридичними особами щодо реалізації фінансових операцій та ведення розрахунків [172, 281].

Планування доходів стало невід'ємною складовою діяльності закладів вищої освіти для забезпечення покриття необхідних витрат та фінансової

стійкості [140, 284]. Позабюджетна діяльність набула системного характеру і стала однією з основних у діяльності закладів [195, 259]. Це вимагає від керівництва впровадження сучасних економічних та фінансових інструментів управління, характерних для суб'єктів господарювання [48, 251]. За останні роки заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання успішно вирішували завдання стабілізації свого соціально-економічного становища [121, 172]. Проте значна частка позабюджетних коштів у загальному обсязі фінансування загострює організаційно-управлінські проблеми їх подальшого розвитку [195, 270].

У закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання виникають суперечності між методами управління бюджетною та позабюджетною діяльністю [140, 195]. Постає необхідність розробки нової стратегії розвитку на основі підприємницького підходу в умовах нестабільної економіки [53, 259]. Важливим аспектом є потреба в удосконаленні системи прийняття управлінських рішень з урахуванням зростання частки позабюджетних ресурсів [48, 270]. Актуалізується питання оновлення та розвитку інвестиційної діяльності за рахунок диверсифікації джерел фінансування [140, 281]. Особливої уваги потребує адаптація системи підготовки та перепідготовки кадрів до роботи в нових умовах, зокрема підготовки професійних менеджерів для закладів освіти [243, 292].

Реалізація концептуальних положень розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання можлива з урахуванням системного підходу до управління [68, 195]. Через покращення координації складових елементів з'являються можливості досягнення позитивних результатів у ділових та конкурентних відносинах з іншими закладами освіти [43, 256].

При переході до стратегії системного управління заклад як самостійна соціально-економічна система має виробити набір прийомів та методів для проектування освітнього процесу як виду фінансово-економічної діяльності відповідно до цілей збереження та розвитку організації [74, 295]. У такому контексті заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання набуває

ознак бізнес-організації [53, 259]. Позабюджетну діяльність можна представити як сукупність бізнес-процесів — внутрішніх видів діяльності, що починаються з одного або кількох "входів" і завершуються підготовкою фахівців відповідно до запитів замовників [74, 273]. Рушійною силою закладу як суб'єкта господарювання є потреба покращення свого фінансового стану [140, 295].

Сучасні реалії вимагають від закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання вміння самостійно генерувати доходи та ефективно їх використовувати [140, 281]. Це передбачає розробку стратегії трансформації закладу з організації, що змушена займатися комерційною діяльністю, у суб'єкт господарювання з концепцією підприємницького управління [53, 259]. Необхідно переглядати усталені принципи неекономічної поведінки та виробляти нові підходи до визначення стратегії та цілей закладу [270, 273]. Важливо активно опановувати ринкові механізми освітньої економіки, нарощувати досвід поєднання державного планування та сучасних економічних методів [121, 206].

Концепція підприємницького управління передбачає оптимізацію вартості бізнес-процесів, скорочення надлишкових внутрішніх витрат, підвищення ефективності педагогічної діяльності та забезпечення гідної оплати праці [53, 292]. При цьому науково-педагогічний працівник і здобувач освіти залишаються основними структурними елементами, завдяки яким функціонує заклад як освітня установа [162, 237]. Закладам також необхідно оптимізувати використання ресурсів і переходити на інвестиційну стратегію вкладення коштів із запланованим довгостроковим ефектом [140, 281].

В умовах трансформації економіки заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання як суб'єкт господарювання має виробити сучасні форми управління, що поєднують адміністративні підходи до організації та управління діяльністю [195, 270]. Необхідно формувати сучасні правила прийняття раціональних рішень з урахуванням загальних та специфічних умов діяльності [48, 270]. На їх основі заклад управляє

внутрішніми змінними та враховує зовнішні фактори для забезпечення динамічної рівноваги з мінливим середовищем [121, 195]. У теорії менеджменту це відповідає ситуативному підходу, який базується на всебічному врахуванні системно-екологічних чинників діяльності організації [48, 256].

Існуюча структура управління в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, сформована в період адміністративно-командного стилю, залишається консервативною [270, 271]. Це не дозволяє закладам повністю трансформуватися в суб'єкти господарювання, що має як позитивні, так і негативні наслідки для української освіти [74, 295]. З одного боку, необхідно ефективно реагувати на зміни середовища та адаптуватися до нових економічних умов [121, 259]. З іншого боку, державна освіта продовжує виконувати фундаментальну функцію для суспільства — формування особистості певного суспільно-економічного рівня [21, 237].

Прихильники ринкових механізмів в освіті вважають, що жорстка структура організації та управління, яка склалася на основі державної власності, обмежує можливості закладів реалізовувати стратегії підприємницького управління [53, 206]. Вони наголошують на необхідності перебудови організаційної структури, що має спричинити зміни бізнес-процесів освітньої діяльності [74, 195]. Нова структура управління має забезпечити формування ринкової поведінки державного закладу як суб'єкта господарювання та сприяти впровадженню нових бізнес-процесів в освітню та наукову діяльність [259, 295].

У діяльності закладів вищої освіти значного розвитку набули напрями, не пов'язані безпосередньо з освітньою діяльністю та наукою: маркетинг, менеджмент, фінанси тощо [48, 140]. Це спрямовано на взаємодію закладу із зовнішнім середовищем за відповідного делегування прав внутрішнього управління керівникам підрозділів [190, 270]. У такому випадку заклад здійснює внутрішній і зовнішній менеджмент відповідно до ситуативного управління [48, 256]. Центрами прибутку в новій структурі закладів вищої

освіти зі специфічними умовами навчання виступають факультети, кафедри, наукові підрозділи та комерційні структури [195, 259]. Інші структурні підрозділи функціонують як центри витрат [140, 172].

У рамках ринкового підходу до вищої освіти необхідно розширити та доповнити традиційну структуру управління закладом [206, 270]. Першочергово слід посилити економічну складову, яка визначає стратегію планування, бізнесу та фінансів, маркетингу та інновацій [140, 142]. Важливо запровадити нову організаційну структуру, відповідальну за організаційну концепцію, функціональну структуру управління, розвиток організаційного потенціалу закладу [195, 289]. Необхідно розвивати технологічну та педагогічну складові, що відповідають за освітню стратегію, зміцнювати теоретико-методологічну структуру, яка визначає зміст освітніх процесів [142, 315]. Ці нові структурні елементи допоможуть закладу як складній динамічній системі у вирішенні питань економічної ефективності освітньої діяльності [74, 295].

Метою розробки нового механізму управління позабюджетною діяльністю закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання як суб'єкта господарювання є формування єдиної системи управління організаційним, функціональним, інформаційним та кадровим потенціалом для успішного функціонування та розвитку в нових економічних умовах [195, 292]. Позабюджетна діяльність розглядається як ефективний шлях забезпечення стійкого розвитку закладу в умовах суспільних трансформацій [140, 259]. Основними цілями стають постійне покращення фінансового стану та оптимізація витрат на здійснення освітньої та інших видів діяльності для задоволення потреб в освіті [172, 295]. Важливо наголосити, що економічна оптимізація не повинна переходити певних соціальних меж, за якими праця науково-педагогічних працівників втрачає свою привабливість, а вища освіта стає недоступною для широких верств населення з фінансових причин [212, 237].

У такому позабюджетному фінансово-економічному підході заклади

вищої освіти зі специфічними умовами навчання орієнтуються не лише на державне замовлення, а й на зростаючий суспільний освітній попит, інтереси окремих громадян, місцевих спільнот та підприємств [273, 295]. Вважається, що саме орієнтація на реальні запити споживачів освітніх послуг та широка роз'яснювальна робота у цьому напрямі формують основу залучення додаткових фінансових і матеріально-технічних ресурсів у вищу школу [206, 281]. Однак при цьому важливо враховувати суттєву проблему: ринок орієнтований на задоволення поточних потреб, на бізнес-діяльність «тут і зараз», тоді як сфера освіти забезпечує не лише сьогодення, а й стратегічний розвиток соціально-державної системи [21, 267]. Тому орієнтація освіти виключно на ринок послуг є потенційно небезпечною для розвитку країни, особливо в умовах посилення глобальної конкуренції [43, 62].

За останні десятиліття сфера освіти в Україні зазнала суттєвих трансформацій: вона еволюціонувала від системи, що обслуговувала централізовану державу, до багатовекторної структури, яка представляє інтереси як держави, так і громадянського суспільства, приватних організацій та окремих осіб [98, 249]. Відбулася природна лібералізація освітньої сфери, що призвело до формування закладів вищої освіти різних форм власності [206, 313].

Становлення недержавного сектору вищої освіти в Україні розпочалося на початку 90-х років [99, 317]. Ключовими факторами розвитку приватної освіти стали: можливість самостійно визначати зміст освітніх програм, впроваджувати інноваційні підходи до організації навчального процесу, забезпечувати конкурентний рівень оплати праці викладачам і реалізовувати підприємницькі підходи в освіті [152, 315]. В умовах трансформації української вищої школи поява недержавного сектору стала закономірним явищем, що стимулювало розвиток всієї системи вищої освіти [206, 249].

На початковому етапі більшість приватних закладів вищої освіти зосереджувалася на підготовці фахівців з економіки та права, реагуючи на значний суспільний попит на ці спеціальності [212, 267]. Згодом відбулася

диверсифікація освітніх програм, проте питання якості освіти залишається актуальним [60, 71]. За даними Міністерства освіти і науки України, значна частина приватних ЗВО має складнощі з отриманням акредитації, що свідчить про необхідність підвищення стандартів якості освітніх послуг у недержавному секторі [225, 304]. При цьому акредитовані приватні заклади демонструють різні рівні освітньої діяльності та якості підготовки фахівців [71, 148].

Вступ до провідних приватних закладів вищої освіти характеризується ретельним відбором абітурієнтів та конкурсним вступом (в середньому до двох осіб на місце) [125, 236]. Більшість таких закладів мають власні підготовчі відділення та ліцеї, що свідчить про системний підхід до забезпечення якості освіти [148, 215]. Ці заклади орієнтовані на надання якісної сучасної освіти, встановлюючи високі вимоги до знань студентів, які в окремих випадках перевищують вимоги державних закладів [60, 267]. Незважаючи на контрактну форму навчання, вони не практикують формальний підхід до зарахування, а проводять ретельний конкурсний відбір абітурієнтів [125, 152].

Якість освіти у провідних приватних ЗВО підтверджується низкою показників [60, 180]. Зокрема, їх випускники успішно продовжують навчання в престижних міжнародних бізнес-школах за програмами MBA [87, 313]. Деякі українські приватні університети впроваджують міжнародні освітні програми у співпраці з європейськими та американськими університетами-партнерами [20, 97]. Випускники таких програм отримують як український диплом про вищу освіту, так і відповідні міжнародні сертифікати [82, 225]. Серед приватних ЗВО України є заклади, які одними з перших інтегрувалися в європейський освітній простір та здобули міжнародне визнання, зокрема Український католицький університет, Київська школа економіки та інші [141, 317].

Значна частина успішних приватних закладів вищої освіти розвинулася на базі потужних державних університетів, що дозволило їм успадкувати

кращі освітні традиції, використовувати розвинену матеріально-технічну базу та залучати висококваліфікований науково-педагогічний персонал [162, 313]. Це забезпечило їм можливість швидко досягти високих стандартів у підготовці фахівців різних спеціальностей [215, 236]. В сучасних умовах, коли державне фінансування покриває лише близько 40% потреб державних закладів вищої освіти, спостерігається поступове зближення правових та господарських механізмів функціонування державних і приватних закладів [172, 281]. Це створює передумови для формування єдиних стандартів якості освіти та конкурентного освітнього середовища, незалежно від форми власності закладу [60, 304].

За останнє десятиліття в українській вищій освіті спостерігається певна трансформація поглядів щодо академічних свобод [311, 313]. Якщо раніше освітянська спільнота з ентузіазмом сприймала розширення академічної автономії, то сьогодні постає питання збалансування свобод із системним державним управлінням освітньою галуззю [270, 316]. Важливим завданням є забезпечення доступності якісної освіти для широких верств населення при збереженні академічних свобод, варіативності навчання та розвитку недержавного сектору освіти [212, 313].

Існує поширена думка, що приватні заклади вищої освіти більш гнучко реагують на зміни ринку праці [206, 274]. Проте, як свідчить практика та позиція керівників закладів освіти, ситуація складніша [233, 270]. Оскільки навчання у приватних ЗВО є платним, вибір спеціальностей та адаптація освітніх програм потребують особливо виваженого підходу [152, 212]. Сучасний споживач освітніх послуг став більш вимогливим та оцінює заклад освіти за комплексом важливих критеріїв [60, 83].

При виборі закладу освіти абітурієнти та їхні батьки звертають увагу на тривалість існування закладу на ринку освітніх послуг, наявність ліцензії та акредитації, репутацію закладу в медіа-просторі та серед стейкхолдерів [225, 304]. Важливими факторами є умови оплати навчання та її стабільність протягом усього періоду навчання, можливість отримання відстрочки від

військової служби, статус диплому та його визнання роботодавцями, а також перспективи працевлаштування випускників [169, 306].

Приватні заклади вищої освіти в Україні стикаються з низкою суттєвих викликів [206, 313]. Особливо гострими залишаються питання проходження акредитації та атестації, визнання дипломів на державному рівні та надання відстрочки від військової служби студентам [71, 225]. Ці аспекти потребують особливої уваги з боку абітурієнтів при виборі закладу освіти та ретельного вивчення всієї документації [304, 306]. В умовах реформування системи вищої освіти України та впровадження нових механізмів забезпечення якості освіти, приватні заклади мають докладати додаткових зусиль для підтвердження свого статусу та конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг [60, 318].

Відповідно до чинного законодавства України, кожен новий заклад вищої освіти має пройти три обов'язкові процедури: ліцензування, атестацію та акредитацію [225, 304]. За даними Міністерства освіти і науки України, значна кількість приватних закладів вищої освіти мають ліцензію на освітню діяльність, проте лише частина з них успішно проходить акредитацію [71, 210]. Важливо розуміти, що само ліцензування не дає права на видачу диплома державного зразка — для цього обов'язковою є акредитація [225, 263]. Законодавство України чітко визначає, що саме диплом державного зразка надає право працювати за спеціальністю відповідно до набутої кваліфікації та обіймати відповідні посади [224, 225]. Відтак, заклади вищої освіти без акредитації можуть видавати лише документи про освіту власного зразка, що суттєво обмежує можливості працевлаштування їхніх випускників [169, 306].

Аналізуючи специфіку приватних закладів вищої освіти, варто відзначити як переваги, так і недоліки їх діяльності [206, 313]. З одного боку, вони забезпечують ширший доступ громадян до освітніх послуг, часто пропонуючи спрощену процедуру вступу, яка базується переважно на співбесіді та можливості оплати навчання [212, 236]. Це відкриває доступ до

вищої освіти для різних категорій абітурієнтів [213, 321]. Проте така практика створює ризик зниження загального рівня підготовки фахівців [152, 180]. Це може негативно впливати на конкурентоспроможність випускників на ринку праці та, як наслідок, призводити до зниження рейтингу закладу освіти та його привабливості для потенційних студентів [40, 59]. Усвідомлюючи ці ризики, приватні заклади вищої освіти змушені постійно вдосконалювати свою діяльність, шукаючи баланс між доступністю освіти та забезпеченням її належної якості [60, 212].

В сучасних умовах як приватні, так і державні заклади вищої освіти все частіше функціонують як самостійні суб'єкти господарювання, що мають власне майно та надають платні освітні послуги [206, 295]. Зокрема, відокремлені структурні підрозділи провідних державних університетів часто працюють на засадах повної оплати за навчання [172, 212]. Це демонструє реалізацію прав закладів вищої освіти різних форм власності як суб'єктів господарювання, що діють на принципах повного або часткового самофінансування [140, 281]. Особливого значення набуває забезпечення рівності прав студентів державних і приватних закладів, що мають державну акредитацію, що є важливим кроком у розвитку справедливої системи вищої освіти в Україні [225, 312].

Важливим аспектом реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є впровадження сучасних механізмів управління та фінансування [195, 284]. В умовах трансформації економіки України такі заклади мають розвивати додаткові компетенції як суб'єкти господарювання, зберігаючи при цьому високі стандарти підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони [254, 295].

Механізм управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання повинен враховувати їх подвійне підпорядкування — Міністерству освіти і науки України та відповідним силовим відомствам [210, 270]. Це створює додаткові вимоги до організації освітнього процесу, забезпечення якості освіти та формування професійних компетентностей майбутніх

фахівців [149, 262].

Особливої уваги потребує розвиток матеріально-технічної бази таких закладів [156, 172]. Враховуючи специфіку підготовки фахівців для правоохоронних органів та інших силових структур, необхідне постійне оновлення спеціалізованого обладнання, програмного забезпечення, тренувальних комплексів [158, 315]. В умовах обмеженого бюджетного фінансування заклади повинні шукати додаткові джерела для модернізації своєї інфраструктури [140, 281].

Одним із перспективних напрямів є розвиток науково-дослідної діяльності та комерціалізація її результатів [24, 140]. Заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання мають унікальний науковий потенціал у сфері безпеки, правоохоронної діяльності, криміналістики, що може бути використаний для виконання замовлень від державних та приватних структур [195, 254]. Система внутрішнього забезпечення якості освіти у закладах зі специфічними умовами навчання має базуватися на регулярному моніторингу та оновленні освітніх програм відповідно до потреб ринку праці та вимог роботодавців [60, 156]. Важливим є забезпечення професійного розвитку науково-педагогічних працівників та впровадження сучасних методів навчання й оцінювання [162, 315].

Особливістю таких закладів є необхідність поєднання академічної складової з практичною підготовкою майбутніх фахівців [149, 231]. Це вимагає тісної співпраці з потенційними роботодавцями — правоохоронними органами, силовими структурами, забезпечення можливості проходження практики в реальних умовах професійної діяльності [169, 274]. В сучасних умовах заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання мають активно впроваджувати інноваційні освітні технології [142, 315]. Це включає використання симуляційних технологій навчання, інтерактивних методів підготовки, спеціалізованих програмних комплексів та систем дистанційного навчання для теоретичної підготовки [158, 257].

Розвиток міжнародного співробітництва є важливим напрямом

реформування [20, 97]. Незважаючи на специфіку підготовки фахівців для силових структур, доцільним є вивчення та адаптація кращого міжнародного досвіду, участь у спільних освітніх та наукових проектах, програмах академічної мобільності [78, 182]. Економічний механізм функціонування цих закладів має забезпечувати стабільне бюджетне фінансування підготовки фахівців за державним замовленням та можливість залучення додаткових коштів [172, 281]. При цьому важливим є ефективне використання наявних ресурсів, розвиток матеріально-технічної бази та забезпечення належного рівня оплати праці працівників [156, 292].

Підвищення ефективності управління потребує впровадження сучасних інформаційних систем, які забезпечують автоматизацію основних процесів, електронний документообіг, управління навчальним процесом та моніторинг якості освіти [158, 260]. Це дозволяє приймати управлінські рішення на основі актуальних даних та підвищувати загальну ефективність діяльності закладу [195, 270]. Отже, реформування системи управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання має носити комплексний характер та враховувати як загальні тенденції розвитку вищої освіти, так і специфічні вимоги до підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України [143, 254]. Успішна реалізація окреслених напрямів дозволить забезпечити високу якість підготовки фахівців та підвищити конкурентоспроможність цих закладів на ринку освітніх послуг [40, 168].

Підсумовуючи проведений аналіз організаційного та економічного механізмів системи управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання, можна зробити наступні висновки. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується суттєвими трансформаціями, які стосуються як державного, так і приватного сектору освіти [98, 206]. Заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, зберігаючи свою відомчу специфіку, також зазнають значних змін у системі управління та фінансування [143, 195]. Дослідження показало, що ефективність їх функціонування значною мірою залежить від

збалансованості організаційних та економічних механізмів управління [106, 172].

Встановлено, що ключовими факторами успішного розвитку таких закладів є модернізація матеріально-технічної бази, впровадження інноваційних освітніх технологій, забезпечення якості освіти та розвиток науково-дослідної діяльності [156, 315]. При цьому особливого значення набуває пошук додаткових джерел фінансування та ефективне використання наявних ресурсів [140, 281]. Виявлено, що важливою особливістю управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання є необхідність збалансування академічної автономії з вимогами відомчого підпорядкування, що створює додаткові виклики в процесі реформування системи управління [311, 313].

Подальше дослідження механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання доцільно зосередити на аналізі організаційно-правових засад їх функціонування в умовах євроінтеграції та цифрової трансформації освітнього простору, що буде детально розглянуто у наступному підрозділі [141, 154].

3.2 Узагальнена характеристика функціонально-цільової моделі системи державного регулювання економічної безпеки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

XX століття стало переломним етапом у розвитку світової системи вищої освіти, ознаменувавшись стрімким накопиченням інформації та знань. Особливо показовим став період 60-х років, коли провідні світові дослідники, зокрема Д. Белл [10], М. Кастельс [16], Й. Масуда, сформулювали концепцію інформаційного суспільства. Згідно з цією концепцією, інформація перетворилася на стратегічний ресурс розвитку, фактично ставши

"четвертою владою" поряд із традиційними гілками державного управління.

У другій половині XX століття відбулося безпрецедентне зростання кількості здобувачів вищої освіти у світовому масштабі. За даними ЮНЕСКО [82], якщо в 1950 році у світі налічувалося близько 6,5 млн студентів, то до 2000 року ця цифра перевищила 100 млн осіб. Така динаміка відображала глобальні трансформаційні процеси переходу до інформаційного суспільства [29].

Для України 90-ті роки XX століття стали періодом складних випробувань у сфері вищої освіти. Після здобуття незалежності країна зіткнулася з необхідністю радикального реформування успадкованої радянської системи освіти [172]. Внаслідок глибокої економічної кризи та різкого скорочення бюджетного фінансування відбулося суттєве зменшення кількості студентів порівняно з 1980 роком. Система вищої освіти опинилася під загрозою деформації та руйнування усталених механізмів функціонування [222].

Особливо гостро постала проблема вибору моделі реформування вищої освіти. В українському суспільстві розгорнулася широка дискусія щодо доцільності запозичення західних, насамперед американських, освітніх практик [98]. Головними напрямами реформування вищої школи стала диверсифікація типів вищої освіти за термінами навчання та програмами професійної підготовки. Паралельно відбувалася інтеграція українських ЗВО у світовий освітній простір та вирішувалися питання визнання документів про освіту, наукових ступенів та вчених звань на міжнародному рівні [224]. Важливим аспектом реформ стала децентралізація та демократизація управління вищою школою з наданням закладам вищої освіти реальної автономії при збереженні єдиного освітнього простору [132]. Також розпочався розвиток недержавного сектору вищої освіти як альтернативи державній системі [206].

Особливої актуальності набуло питання реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які готують фахівців для силових

структур та правоохоронних органів. Ці заклади потребували особливого підходу до модернізації, оскільки мали зберегти свою специфіку при одночасній адаптації до нових соціально-економічних умов та міжнародних стандартів вищої освіти [143].

Трансформаційні процеси в системі вищої освіти України супроводжувались прийняттям низки важливих законодавчих актів, зокрема Закону України "Про освіту" (1991), який заклав правові основи для реформування галузі [225]. При цьому особлива увага приділялася збереженню кращих традицій національної системи освіти при її модернізації відповідно до європейських стандартів. Це дозволило уникнути радикальної руйнації існуючої системи та забезпечити еволюційний характер перетворень [159].

Важливим аспектом реформування стало переосмислення ролі та місця закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в новій системі координат. Ці заклади мали не лише зберегти свою унікальність та професійну спрямованість, але й адаптуватися до нових вимог часу, забезпечуючи підготовку висококваліфікованих фахівців для сектору безпеки і оборони України відповідно до міжнародних стандартів [127].

Процес реформування вищої освіти в Україні на початку 90-х років характеризувався пошуком оптимальної моделі розвитку, яка б враховувала як міжнародний досвід, так і національні особливості [208]. При цьому важливо було уникнути механічного копіювання західних освітніх моделей, зокрема американської, яка, попри свої переваги, не могла бути повністю адаптована до українських реалій без суттєвих модифікацій [106].

Особливу дискусію викликало впровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) як аналога американської системи стандартизованого тестування. Хоча ЗНО і стало важливим інструментом забезпечення рівного доступу до вищої освіти, його впровадження супроводжувалося критикою з боку освітянської спільноти [180]. Основні застереження стосувалися того, що стандартизоване тестування не завжди дозволяє виявити творчий

потенціал абітурієнтів та їх здатність до нестандартного мислення. Саме тому в Україні було розроблено комбіновану систему вступу до ЗВО, яка поряд із результатами ЗНО враховує й інші показники [164].

Особливо складним для української системи вищої освіти став період 1990-х та початку 2000-х років, коли відбулося суттєве скорочення фінансування фундаментальної науки [121]. Численні науково-дослідні інститути та лабораторії при університетах опинилися на межі виживання через припинення державного фінансування наукових розробок. Науково-педагогічні працівники, які традиційно належали до інтелектуальної еліти суспільства, зіткнулися з різким падінням рівня оплати праці та соціального статусу [207].

За даними Державної служби статистики України, реальна заробітна плата науково-педагогічних працівників у середині 90-х років становила лише 40-50% від рівня 1990 року. При цьому навантаження на викладачів постійно зростало через необхідність адаптації до нових освітніх стандартів та вимог [262]. Особливо гостро ця проблема постала в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де поряд із загальними освітніми завданнями необхідно було забезпечувати специфічну професійну підготовку майбутніх фахівців [279].

Критичною проблемою стало "старіння" науково-педагогічного корпусу. За період 1991-2000 років середній вік викладачів збільшився з 47 до 55 років. Це було зумовлено кількома факторами: значна частина молодих талановитих науковців емігрувала за кордон у пошуках кращих умов для професійної реалізації; інша частина перейшла до більш прибуткових сфер діяльності в межах України [202]. Особливо відчутним став відтік кадрів з технічних та природничих спеціальностей, що призвело до руйнування багатьох наукових шкіл та напрямів досліджень [200].

Водночас, незважаючи на складні соціально-економічні умови, українська система вищої освіти зберегла свій потенціал для подальшого розвитку. Важливу роль у цьому відіграла активна позиція академічної

спільноти та поступове впровадження нових механізмів фінансування освіти і науки, включаючи грантові програми та міжнародні проекти [220]. Особлива увага приділялася збереженню та розвитку системи підготовки кадрів у закладах зі специфічними умовами навчання, які мають стратегічне значення для забезпечення національної безпеки України [169].

Період 90-х років XX століття характеризувався глибокою кризою в системі забезпечення закладів вищої освіти України навчально-методичними матеріалами. Централізована система забезпечення підручниками та навчальними посібниками, успадкована від радянських часів, фактично припинила своє існування. За даними Міністерства освіти України, фінансування видання навчальної літератури скоротилося у 5-7 разів порівняно з 1990 роком [284]. Особливо гострою ця проблема стала для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які потребували спеціалізованої навчальної літератури [129].

Ситуація ускладнювалася тим, що наявні у бібліотечних фондах підручники здебільшого не відповідали новим реаліям та вимогам часу. Більшість з них була видана ще за радянських часів і потребувала суттєвого оновлення змісту. Університетські бібліотеки опинилися у складному становищі — через брак фінансування вони не могли оновлювати свої фонди, припинилася передплата наукової періодики, зокрема закордонних видань [151]. За оцінками експертів, до 2000 року забезпеченість студентів навчальною літературою становила лише 30-40% від потреби [182].

Комерційні видавництва, які з'явилися в цей період, пропонували навчальну та наукову літературу за цінами, що значно перевищували фінансові можливості як самих закладів освіти, так і студентів. Вартість одного підручника могла сягати половини місячної стипендії студента. Особливо критичною була ситуація з науковими виданнями та фаховими журналами, доступ до яких став вкрай обмеженим [116]. Суттєво постраждала система міжвузівської співпраці та академічної мобільності. Традиційні зв'язки між закладами вищої освіти були порушені, що негативно

позначилося на обміні досвідом та науковими досягненнями [37]. Система підвищення кваліфікації викладацьких кадрів, яка раніше функціонувала на загальнодержавному рівні, фактично припинила своє існування через відсутність фінансування [244].

Нові форми підвищення кваліфікації, запроваджені у цей період, часто мали формальний характер. Викладачі, перевантажені навчальною роботою та змушені шукати додаткові джерела доходу, не мали ні часу, ні можливості для повноцінного професійного розвитку [299]. За даними соціологічних досліджень, лише 15-20% викладачів мали можливість регулярно підвищувати свою кваліфікацію [286].

Особливе занепокоєння викликала поява значної кількості приватних закладів вищої освіти, частина яких не забезпечувала належної якості освітніх послуг. Деякі з них фактично перетворилися на "фабрики дипломів", що завдавало значної шкоди репутації всієї системи вищої освіти України [245]. Недостатня інформованість абітурієнтів про якість освітніх послуг таких закладів призводила до того, що молоді люди витрачали роки життя та кошти, не отримуючи належної освіти [230]. Міністерство освіти України було змушене посилити контроль за діяльністю приватних закладів вищої освіти та запровадити більш жорсткі вимоги до ліцензування та акредитації [210]. Проте процес упорядкування цієї сфери зайняв тривалий час і вимагав суттєвого вдосконалення нормативно-правової бази. Особливо важливим було забезпечення належного контролю за якістю освіти в закладах зі специфічними умовами навчання, де підготовка фахівців вимагає особливої відповідальності та високих стандартів [173].

Криза системи вищої освіти в Україні на початку 90-х років проявилася у низці фундаментальних протиріч, які потребували системного вирішення [104]. Аналіз ситуації дозволяє виділити кілька ключових проблем, що характеризували стан освітньої галузі у цей період. Перш за все, спостерігався значний розрив між змістом освіти та сучасним рівном розвитку наукових знань. Навчальні програми, розроблені ще за радянських

часів, не відповідали новим реаліям та вимогам інформаційного суспільства [138]. Особливо гострою ця проблема була для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де технологічні зміни вимагали постійного оновлення знань та компетенцій [149].

Суттєвою проблемою став дисбаланс між освітніми програмами та реальними потребами суспільства і ринку праці. Система вищої освіти виявилася недостатньо гнучкою для швидкої адаптації до нових соціально-економічних умов [77]. За даними Державного центру зайнятості України, у середині 90-х років понад 50% випускників закладів вищої освіти не могли знайти роботу за спеціальністю [238]. Загострилася проблема соціальної нерівності в доступі до якісної вищої освіти. Впровадження контрактної форми навчання при низькому рівні доходів більшості населення створило додаткові бар'єри для талановитої молоді з малозабезпечених сімей [312]. За статистичними даними, можливість отримати вищу освіту для молоді з сільської місцевості була втричі нижчою порівняно з міською молоддю [267].

Особливо відчутним став розрив між потребою в сучасній науковій інформації та можливостями доступу до неї. Університетські бібліотеки, які традиційно були центрами накопичення та поширення знань, опинилися в скрутному становищі через брак фінансування для оновлення фондів та передплати наукової періодики [327]. Фінансування освітньої галузі в Україні зазнало драматичного скорочення. Якщо у 1990 році витрати на освіту становили близько 7% ВВП, то до середини 90-х років цей показник знизився до 3,5-4% [212]. Це суттєво контрастувало з практикою розвинених країн, де фінансування освіти постійно зростало. Наприклад, у країнах ЄС середній показник витрат на освіту становив 5-6% ВВП, а в скандинавських країнах сягав 7-8% [51].

Найбільш болючим наслідком недофінансування стало різке падіння рівня оплати праці науково-педагогічних працівників. Незважаючи на законодавчо закріплені гарантії щодо рівня заробітної плати освітян, який мав бути не нижчим за середній показник у промисловості, реальна ситуація

була критичною. Заробітна плата викладача вищої категорії часто була нижчою за прожитковий мінімум, що змушувало багатьох викладачів шукати додаткові джерела доходу або взагалі залишати освітню галузь [292].

Ситуація ускладнювалася відсутністю ефективних механізмів залучення недержавного фінансування в освітню галузь. На відміну від розвинених країн, де активно використовувались різноманітні форми державно-приватного партнерства в освіті, в Україні такі механізми перебували лише на стадії формування [281]. Особливо гостро ця проблема проявлялася в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які мали обмежені можливості для диверсифікації джерел фінансування через специфіку своєї діяльності [325].

З кінця 90-х років XX століття, а особливо на початку XXI століття, система вищої освіти України розпочала активну інтеграцію до європейського освітнього простору через приєднання до Болонського процесу [154]. Цей процес, започаткований у 2005 році, став важливим кроком у модернізації національної системи вищої освіти, хоча його впровадження супроводжувалося значними труднощами та викликами [13].

Трансформація української системи вищої освіти відповідно до принципів Болонського процесу передбачала комплексні зміни в організації освітнього процесу. Впровадження двоциклової системи навчання (бакалаврат та магістратура) потребувало суттєвого перегляду навчальних планів та програм [79]. Особливо складним цей процес виявився для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де традиційно існувала власна система підготовки фахівців [136].

Перехід на європейську кредитно-трансферну систему (ЄКТС) вимагав не лише технічної адаптації навчальних планів, але й зміни самої філософії організації навчального процесу. Це передбачало посилення ролі самостійної роботи студентів, впровадження нових форм оцінювання, розвиток академічної мобільності [184]. За даними Міністерства освіти і науки України, до 2010 року менше 30% закладів вищої освіти змогли повністю

адаптувати свої програми до вимог ЄКТС [210].

Розвиток міжвузівської співпраці та академічної мобільності також зіткнувся з низкою перешкод, головною з яких став брак фінансування. Якщо в європейських країнах на програми академічної мобільності виділялися значні кошти, то в Україні більшість закладів вищої освіти могли розраховувати лише на міжнародні гранти та програми обміну [43]. Це особливо ускладнювало ситуацію для закладів зі специфічними умовами навчання, де міжнародна співпраця часто обмежувалася додатковими нормативними вимогами [153]. Впровадження нових форм контролю якості освіти та атестації науково-педагогічних працівників часто відбувалося формально, без створення належних умов та відповідного матеріально-технічного забезпечення [71]. Це призводило до зростання бюрократичного навантаження на викладачів, які змушені були витрачати значну частину робочого часу на підготовку різноманітних звітів та документації [195].

Особливе занепокоєння викликала тенденція до комерціалізації вищої освіти. Намагання перетворити заклади вищої освіти на самоокупні установи без належної державної підтримки створювало ризики зниження якості освіти та доступності вищої освіти для широких верств населення [70]. За даними соціологічних досліджень, понад 60% українських родин вважали вищу освіту малодоступною через її високу вартість [273].

Складність реформування української вищої школи була обумовлена кількома ключовими факторами. По-перше, відсутністю чіткої стратегії реформування, яка б враховувала національні особливості та потреби. По-друге, обмеженими термінами впровадження змін — Україна намагалася за короткий період реалізувати трансформації, які в європейських країнах відбувалися поступово протягом десятиліть [252]. Важливим аспектом реформування стало збереження балансу між європейською інтеграцією та національними освітніми традиціями. Особливо це стосувалося закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які мали адаптувати європейські стандарти до специфіки підготовки фахівців для сектору безпеки

і оборони України [287]. Це вимагало розробки особливих механізмів забезпечення якості освіти та оцінювання результатів навчання, які б відповідали як міжнародним стандартам, так і національним потребам [60].

Питання необхідності глибокого реформування системи вищої освіти в Україні викликає активні дискусії в академічному середовищі. Частина науковців та освітян апелює до історично високого рівня української академічної освіти радянського періоду, особливо в галузі природничих наук та математики [240]. Дійсно, до 1991 року українська система вищої освіти була однією з найпотужніших у СРСР, а провідні університети України мали світове визнання [74].

Українська система вищої освіти становить особливий інтерес для міжнародної спільноти через свою специфіку. З одного боку, вона зберегла значні досягнення: високий рівень фундаментальної підготовки в природничих науках і математиці, практично стовідсоткову грамотність населення, загальну доступність освіти. За даними ЮНЕСКО [82], Україна входить до топ-20 країн світу за рівнем грамотності населення. З іншого боку, ця система сформувалася в умовах планової економіки і потребує суттєвої адаптації до ринкових реалій [319].

Особливу стурбованість викликає тенденція до надмірної уніфікації освітнього процесу в рамках Болонської системи. В Україні функціонують університети з різною історією та традиціями — від класичних закладів з багатовіковою історією (як-от Львівський національний університет імені Івана Франка, заснований у 1661 році) до сучасних інноваційних вишів. Кожен з них має власні освітні традиції та науковий потенціал [249].

Впровадження системи ECTS викликає дискусії щодо можливості уніфікації оцінювання в різних закладах. Очевидно, що рівень вимог у провідних університетах, таких як Київський національний університет імені Тараса Шевченка чи Національний університет "Києво-Могилянська академія", суттєво відрізняється від вимог регіональних закладів з меншим ресурсним забезпеченням [250]. За даними досліджень, різниця у вимогах до

студентів між провідними та периферійними вишами може сягати 40% [290].

Значні сумніви викликає і реалізація принципу академічної мобільності в українських реаліях. Концепція навчання в різних університетах протягом періоду здобуття освіти ставить під сумнів традиційне розуміння alma mater та створює проблеми з визначенням випускаючого закладу [241]. Особливо гостро це питання постає для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де безперервність та послідовність підготовки має критичне значення [168].

Практична реалізація академічної мобільності в Україні стикається з низкою перешкод. За статистичними даними, лише 5-7% українських студентів беруть участь у програмах академічної мобільності, причому більшість з них — за рахунок міжнародних грантів [317]. Основними бар'єрами є:

- недостатнє державне фінансування програм мобільності;
- мовний бар'єр (за даними соціологічних досліджень, лише 30% українських студентів володіють іноземними мовами на рівні, достатньому для навчання);
- обмежені можливості для отримання грантової підтримки;
- складнощі з визнанням результатів навчання, отриманих в інших закладах.

Варто зазначити, що навіть у Європі не всі провідні університети повністю підтримують Болонський процес. Наприклад, такі визнані центри освіти як Кембриджський університет та Паризький інститут політичних наук зберігають значну автономію в організації освітнього процесу [18]. Це свідчить про необхідність більш гнучкого підходу до впровадження Болонських принципів з урахуванням національної специфіки та особливостей окремих закладів вищої освіти [318].

Для України особливо важливим є збереження балансу між інтеграцією до європейського освітнього простору та збереженням власних освітніх традицій, особливо в контексті підготовки фахівців для сектору безпеки і

оборони [100]. Це вимагає розробки адаптованих механізмів впровадження європейських освітніх стандартів із збереженням національної специфіки та забезпеченням високої якості підготовки фахівців [227]. Відповідно до рішень Берлінської конференції та подальших документів Болонського процесу, докторська підготовка визначається як третій рівень вищої освіти. Таким чином, в європейському освітньому просторі формується трирівнева система: бакалавр-магістр-доктор філософії [13]. Це рішення відображає зростаюче значення дослідницької складової у вищій освіті та необхідність посилення наукового потенціалу університетів [91].

В Україні впровадження цієї системи створило певні виклики, пов'язані з існуванням традиційної двоступеневої системи наукових ступенів — кандидата і доктора наук. З прийняттям у 2014 році нового Закону України "Про вищу освіту" [224] було запроваджено ступінь доктора філософії (PhD), що відповідає європейським стандартам. Водночас збережено можливість здобуття наукового ступеня доктора наук як вищого наукового рівня.

За даними Міністерства освіти і науки України, станом на 2023 рік в країні було створено понад 250 спеціалізованих вчених рад з правом присудження ступеня доктора філософії, що свідчить про активну імплементацію нової системи [210]. При цьому виникає питання співвідношення кваліфікаційних вимог та рівня підготовки здобувачів різних наукових ступенів. Українська система підготовки наукових кадрів традиційно відзначалася високими вимогами. Кваліфікаційні критерії для здобуття ступеня кандидата наук часто перевищували вимоги до отримання ступеня PhD у багатьох західних університетах [235]. Наприклад, для захисту кандидатської дисертації в Україні традиційно вимагалася більша кількість публікацій та більш ґрунтовне експериментальне дослідження.

Особливої уваги потребує питання підготовки наукових кадрів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Специфіка досліджень у сфері національної безпеки, правоохоронної діяльності та оборони вимагає особливих підходів до організації наукової роботи та оцінки

її результатів [179]. За статистикою, близько 15% всіх здобувачів наукових ступенів в Україні навчаються саме в таких закладах [295]. Експерти відзначають певні ризики надмірної уніфікації системи наукових ступенів. Головною метою реформування має бути не механічне копіювання європейських моделей, а підвищення якості підготовки наукових кадрів та розвиток дослідницького потенціалу українських університетів [175].

Важливим аспектом є також питання міжнародного визнання українських наукових ступенів. Хоча формально ступінь PhD має забезпечити кращу інтеграцію українських науковців у світовий академічний простір, на практиці виникають певні складнощі [97]. За даними досліджень, лише близько 30% українських науковців активно залучені до міжнародної наукової співпраці [122]. Існує думка, що одним із прихованих завдань Болонського процесу є розширення освітнього ринку країн Західної Європи за рахунок залучення студентів з інших регіонів [35]. Для України це створює певні ризики відтоку талановитої молоді та наукових кадрів. Статистика показує, що щороку близько 20% випускників магістратури провідних українських університетів продовжують навчання за кордоном [259].

Тому впровадження європейських освітніх стандартів в Україні має відбуватися виважено, з урахуванням національних інтересів та збереженням кращих традицій української наукової школи [242]. Особливо це стосується системи підготовки наукових кадрів у сфері національної безпеки та оборони, де важливо зберегти високі стандарти якості при одночасній інтеграції до міжнародного наукового простору [254].

Необхідно розробити чітку стратегію адаптації української системи наукових ступенів до європейських вимог, яка б враховувала специфіку різних галузей знань та особливості підготовки фахівців у закладах зі специфічними умовами навчання [316]. Це дозволить зберегти високий рівень наукової підготовки при забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності українських науковців [144].

Особливої уваги потребує врахування сучасних викликів

інформаційного суспільства при підготовці фахівців для сектору безпеки і оборони. В умовах, коли підростаюче покоління має широкий доступ до інформації через мережу Інтернет, важливо зберегти баланс між теоретичною підготовкою та формуванням практичних компетентностей [158]. Як зазначав ще Геракліт, "багатознання розуму не навчає" — тому просте накопичення інформації не може замінити глибокого розуміння предмету та здатності приймати виважені рішення в складних умовах професійної діяльності [123].

Актуальною проблемою стає розвиток у здобувачів освіти критичного мислення, здатності до самоорганізації та прийняття самостійних рішень в нестандартних ситуаціях [152]. Особливо це стосується закладів зі специфічними умовами навчання, де майбутні фахівці мають бути готові діяти в умовах невизначеності та підвищеного ризику [166]. При цьому важливо запобігти негативним тенденціям, коли надмірне занурення у віртуальний простір призводить до втрати здатності ефективно діяти в реальному середовищі та вирішувати практичні завдання професійної діяльності [300].

Таким чином, модернізація освітнього процесу в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання має враховувати необхідність формування у здобувачів не лише професійних знань, але й соціальних компетентностей, морально-етичних якостей та практичних навичок, необхідних для ефективного виконання професійних обов'язків [269].

Сучасні дослідники освіти, наголошують, що інформаційні технології мають виконувати лише допоміжні функції в освітньому процесі, забезпечуючи доступ до об'єктивної навчальної інформації [257]. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій роль викладача не зменшується, а навпаки, стає більш значущою. Саме педагог здатен спрямовувати здобувача освіти у складному інформаційному просторі, допомагаючи відрізняти достовірну інформацію від маніпулятивної, розвивати критичне мислення та перетворювати теоретичні знання на

практичні компетентності [315].

Особливого значення набуває суб'єкт-суб'єктна взаємодія між викладачем і здобувачем освіти як основа формування професійних компетентностей майбутніх фахівців сектору безпеки і оборони України [114]. Високий рівень доступності інформаційних технологій сам по собі не гарантує якісної підготовки фахівців. Навпаки, неконтрольоване використання інформаційних ресурсів може нести певні ризики як для окремої особистості, так і для національної безпеки загалом [323]. Тому важливим завданням закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є підготовка викладачів, здатних ефективно поєднувати традиційні та інноваційні методи навчання [189].

Актуальність цього питання підтверджується тим, що з початку 2000-х років в Україні відбувається активне реформування системи вищої освіти в умовах складних соціально-економічних трансформацій [186]. Завдяки відданості своїй справі працівників освіти та науки вдалося зберегти потенціал академічної та університетської науки [96]. Проте система вищої освіти потребує посилення державної підтримки для забезпечення якісної підготовки фахівців, розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень та збереження науково-технічного потенціалу країни [270].

Початок XXI століття в Україні характеризується складними трансформаційними процесами у сфері освіти. Ця криза є характерною для пострадянського періоду з його часто непослідовними освітніми реформами, що зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками [229]. Значною мірою вона відображає глобальну кризу освіти, що включає політичні, економічні, демографічні та інші складові. Світова спільнота все більше усвідомлює наявність глибинних механізмів цієї кризи, хоча їх природа ще недостатньо досліджена [91].

Важливим є розуміння того, що подолання кризових явищ у освіті має відбуватися з урахуванням національної специфіки кожної країни, її історичних традицій та геополітичних особливостей, що формувалися

протягом століть [268]. Для України це означає необхідність розвитку системи вищої освіти на основі власних культурно-освітніх традицій, з урахуванням багатонаціонального характеру держави та її європейського вибору [174].

При цьому важливо не відкидати позитивний досвід освітніх систем інших країн. Його варто інтегрувати в українську систему освіти органічно, з урахуванням національних особливостей та потреб, особливо у контексті підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони [94].

Технологічна революція другої половини XX століття, пов'язана зі створенням електронно-обчислювальних машин та подальшою появою персональних комп'ютерів, призвела до формування концепції інформаційного суспільства [164]. Ця концепція, розроблена такими дослідниками як Д.Белл [10], П.Дракер [23], М.Маклюен, М.Кастельс [16], А.Тоффлер та інші, визначає інформацію як ключовий ресурс суспільного розвитку. В інформаційному суспільстві виробництво та розподіл інформації стають визначальними видами економічної, політичної та культурної діяльності. При цьому інформація набуває різних форм функціонування: як товар, як інструмент управління, як засіб впливу в економічній і політичній сферах [155].

Наприкінці 90-х років XX століття стало зрозуміло, що концепція інформаційного суспільства, зосереджена переважно на технологічних аспектах, не повністю відображає складність соціальних трансформацій [300]. У цьому контексті формується нова концепція — "суспільства знань". За визначенням заступника генерального директора ЮНЕСКО Абдула Вахіда Хана, ці концепції є взаємодоповнюючими. При цьому інформаційне суспільство виступає функціональним компонентом суспільства знань [82]. Якщо концепція інформаційного суспільства акцентує увагу на "технологічних інноваціях", то концепція суспільства знань охоплює ширший спектр соціальних, економічних, політичних та правових аспектів розвитку, пропонуючи більш плюралістичний погляд на майбутнє [165].

Досліджуючи ці концепції в контексті вищої освіти України, особливо щодо закладів зі специфічними умовами навчання, можна відзначити суттєві відмінності у їх підходах. В рамках концепції інформаційного суспільства достатньо зосередитися на аналізі "професійно-технологічних" змін: розвитку дистанційної освіти, впровадженні інформаційних технологій, інтеграції до європейського освітнього простору в рамках Болонського процесу [214].

Натомість концепція суспільства знань вимагає більш комплексного підходу, що включає [55]:

- всебічний аналіз ролі системи вищої освіти в період трансформації до суспільства знань;
- обґрунтовані прогнози розвитку освітньої системи;
- дослідження трансформації соціальних функцій освіти;
- розробку критеріїв якості освіти, що відповідають вимогам суспільства знань.

Особливої актуальності ці питання набувають для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де важливо забезпечити баланс між впровадженням інноваційних технологій та збереженням специфіки підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони [128]. Саме система освіти з оновленими соціальними функціями може стати фундаментом розвитку суспільства знань в Україні [322].

Концепція суспільства знань є найбільш адекватною для розуміння місця та ролі освіти в сучасному світі, органічно вписуючись у філософію освіти третього тисячоліття [135]. Особливого значення ця концепція набуває при дослідженні системи вищої освіти України, зокрема закладів зі специфічними умовами навчання. Це зумовлено тим, що саме в системі вищої освіти та університетської науки формуються та передаються найсучасніші та найскладніші знання про світ, кристалізуються світоглядні установки розвитку людини та суспільства [321]. Йдеться про інтеграцію природничо-наукового, соціально-гуманітарного та прикладного техніко-

технологічного знання на найвищому рівні.

У рамках концепції суспільства знань, яка враховує фундаментальний взаємозв'язок традицій і інновацій, може бути розроблена ефективна стратегія відновлення та сталого розвитку освітньої сфери України у XXI столітті [264]. В основу такої стратегії має бути покладена ідея розвитку національної системи освіти з урахуванням власних соціокультурних особливостей та міжнародного контексту.

Успішна реалізація цієї стратегії можлива за умови її підтримки як на державному рівні, так і з боку академічної спільноти та широких верств населення [130]. Історичний досвід різних країн свідчить, що консолідація зусиль держави і суспільства навколо стратегічних освітніх реформ сприяє підвищенню творчої активності в усіх сферах соціального життя та успішному впровадженню запланованих перетворень [268].

Для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання це означає необхідність оновлення змісту та методів підготовки фахівців з урахуванням як національних потреб у сфері безпеки і оборони, так і сучасних світових тенденцій розвитку освіти [167]. При цьому важливо забезпечити науково обґрунтований підхід до впровадження інновацій, зберігаючи кращі традиції національної системи підготовки кадрів [190].

Важливо уникати формального підходу до реформування освіти, коли зміни впроваджуються без урахування реальних потреб та можливостей системи. Непродумані реформи, що базуються на маніпулятивних технологіях та імітації перетворень, зустрічають пасивний опір з боку академічної спільноти та суспільства загалом [233]. Більше того, спроби авторитарного впровадження таких реформ можуть викликати активну протидію, оскільки їх негативні наслідки безпосередньо впливають на якість освіти та життя людей [71].

Для успішного розвитку системи вищої освіти України необхідна чітка стратегія, що спирається на науково обґрунтовані підходи та користується підтримкою суспільства [201]. Реалізація такої стратегії можлива лише за

умови функціонування ефективної системи освіти, особливо її вищої ланки, яка забезпечує формування наукового світогляду та професійних компетентностей нових поколінь фахівців [283]. Реформування вищої освіти України, зокрема закладів зі специфічними умовами навчання, відбувається під впливом як внутрішніх факторів, так і зовнішніх чинників, серед яких найбільш значущим є участь у Болонському процесі [33]. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема збалансування національних освітніх традицій та міжнародного досвіду [272].

Взаємодія інновацій із традиційними підходами в освіті може розвиватися різними шляхами. Незначні інновації, що не відповідають традиціям, часто залишаються чужорідними елементами, не змінюючи систему загалом. Натомість адекватні інновації здатні органічно інтегруватися в існуючу систему, збагачуючи її — це можна вважати оптимальним варіантом розвитку [191]. У випадку впровадження потужних, але адекватних інновацій може відбуватися позитивна трансформація традиційної системи при збереженні її базових цінностей. Водночас існує ризик руйнування традиційної системи через впровадження неадекватних радикальних змін, що призводить до втрати її ідентичності та ефективності [328].

Для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання критично важливим є забезпечення такого шляху модернізації, який дозволить оновити систему підготовки фахівців відповідно до сучасних вимог, зберігаючи при цьому її унікальні характеристики та високу ефективність [127]. Це вимагає виваженого підходу до впровадження інновацій та ретельної оцінки їх потенційного впливу на якість підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України [302].

Узагальнюючи результати дослідження функціонально-цільової моделі системи державного регулювання економічної безпеки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, можна зробити наступні висновки. Аналіз взаємодії традицій та інновацій у процесі реформування вищої освіти

свідчить, що найбільш оптимальними є сценарії, які передбачають або органічну інтеграцію інновацій у існуючу систему, або її позитивну трансформацію зі збереженням базових цінностей [289]. Натомість радикальні неадаптовані зміни можуть призвести до руйнування ефективних освітніх практик та зниження якості підготовки фахівців [310].

В умовах інтеграції до європейського освітнього простору особливої актуальності набуває завдання збереження та розвитку унікальних характеристик системи підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України [254]. Це вимагає виваженого підходу до впровадження положень Болонського процесу з урахуванням специфіки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [150].

Концепція суспільства знань надає теоретико-методологічну основу для розуміння сучасних трансформацій у сфері вищої освіти та визначення стратегічних напрямів її розвитку [55]. В рамках цієї концепції освіта розглядається не лише як процес передачі знань, але й як ключовий механізм формування людського капіталу та забезпечення національної безпеки держави [9]. Важливим завданням залишається забезпечення доступності якісної вищої освіти при збереженні високих стандартів підготовки фахівців. Це дозволить зберегти та примножити інтелектуальний потенціал нації, запобігти відтоку кваліфікованих кадрів за кордон та забезпечити сталий розвиток держави [252].

Система вищої освіти України, зокрема заклади зі специфічними умовами навчання, має значні досягнення та потенціал для подальшого розвитку в сучасних соціокультурних умовах. Водночас реалізація цього потенціалу потребує ефективних механізмів державного регулювання та управління ризиками, що виникають у процесі реформування [221]. Саме тому у наступному підрозділі буде розглянуто специфіку ризик-менеджменту у системі державного регулювання закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

3.3. Аналіз ризик-менеджменту державного регулювання закладів вищої освіти

В результаті проведеного теоретичного аналізу передумов, викликів та сучасних трендів, а також наукових підходів до визначення соціальних ризиків та їхньої класифікації [7], було виявлено нові обставини, що дозволяють типологізувати ризики адміністративного управління закладами вищої освіти за характером наслідків. Висновки, отримані під час теоретичного аналізу, стали підґрунтям для діагностики диспозицій учасників освітнього процесу щодо ризиків, що виникають у системі адміністративного управління закладом вищої освіти [42]. Це було здійснено за допомогою авторського соціологічного дослідження "Соціальні ризики управління регіональним закладом вищої освіти".

У межах дослідження вирішувалися такі завдання: визначення уявлень працівників регіонального закладу вищої освіти про систему управління установою [130]; виявлення організаційних змін у внутрішньому менеджменті, що впливають на динаміку ризикогенних ситуацій в адміністративному управлінні [186]; аналіз факторів адміністративного управління, що впливають на зростання ризикогенності системи [310]; визначення ставлення співробітників до змін та перетворень в процесі адміністративного управлінні [223]; виявлення соціальних ризиків в адміністративному управлінні [146]; визначення специфіки індивідуальної поведінки працівників за умов соціального ризику та її впливу на прийняття рішень [108]; окреслення заходів, спрямованих на мінімізацію наслідків конкретних ризиків або отримання можливих переваг [307].

Для забезпечення об'єктивності аналізу отриманих результатів соціологічної діагностики здійснювався порівняльний аналіз із дотичними дослідженнями з даної тематики [89]. Також було проаналізовано емпіричні дані опитування завідувачів кафедр, проведеного Центром соціологічних

досліджень Національного університету "Києво-Могилянська академія" у 2021 році, та матеріали опитування керівників закладів вищої освіти, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології [271].

Результати опитування роботодавців, проведеного в період з 2020 по 2022 рік науковою групою під керівництвом О.В. Коваленка, дозволили визначити вимоги ринку праці до підготовки конкурентоспроможних випускників закладів вищої освіти в частині практичних навичок [220]. Для аналізу були також використані результати дослідження, проведеного В.М. Петренком на базі Національного університету "Львівська політехніка" та Львівського національного аграрного університету. Було виявлено показники мотивації викладачів до досягнення успіху та фактори ризику у професійній діяльності [222].

Для проведення соціологічного дослідження було обрано різні за чисельністю адміністративних та науково-педагогічних співробітників, контингенту, спрямованості, але однакові за статусом університети, розташовані у Львівській області [256]. Дослідження проводилося з 1 листопада 2022 року по 1 лютого 2023 року у Національному університеті "Львівська політехніка", Львівському національному університеті природокористування та Українському католицькому університеті.

Для збирання даних застосовувався метод анкетного опитування. Участь у дослідженні була анонімною. Алгоритм проведення анкетування включав три етапи [151]: 1. Розробка інструментарію дослідження, проведення пілотажного заповнення анкети з метою її апробації; 2. Безпосереднє проведення анкетування; 3. Обробка та аналіз отриманих даних. Обробка результатів опитування проводилася за допомогою комп'ютерних програм SPSS Statistics (описова статистика) та Microsoft Excel (побудова таблиць та діаграм).

Як респонденти виступили адміністративно-управлінський персонал, штатні науково-педагогічні працівники та експерти. Генеральна сукупність становила 3155 респондентів. При довірчій ймовірності 95% і помилці

вибірки трохи більше 5% необхідний мінімальний обсяг вибіркової сукупності становив 343 респонденти [89]. У соціологічному дослідженні застосовувалася випадкова вибірка. В опитуванні взяли участь 364 респонденти з числа викладачів та науковців, 144 респонденти з числа співробітників адміністрації, зокрема: завідувачі кафедр, декани факультетів/інститутів, представники органів управління. З метою забезпечення об'єктивності отриманих результатів та їх інтерпретації було проведено експертне опитування методом глибинних інтерв'ю за заздалегідь підготовленим сценарієм з відкритими питаннями, в якому взяли участь 18 респондентів-експертів [286]. Ступінь компетентності експертів була встановлена на основі наступних критеріїв: наявність досвіду науково-дослідної роботи в галузі вищої освіти, стаж роботи, посада у закладі вищої освіти [301].

Усі опитані експерти є науковими співробітниками, викладачами закладів вищої освіти, мають науковий ступінь доктора наук або кандидата наук, стаж їхньої роботи у закладі вищої освіти становить від 10 років і більше. Серед респондентів з числа штатних викладачів та наукових співробітників 43% (156 респондентів) мають стаж роботи у закладі вищої освіти від 10 до 25 років, 25% (91 респондент) — від 1 року до 10 років, 17% (62 респонденти) — понад 25 років та 15% (55 респондентів) — менше 1 року. Серед співробітників адміністрації стаж роботи у закладі вищої освіти від 1 року до 10 років мають 47% (68 респондентів), від 10 до 25 років — 25% (36 респондентів), менше 1 року — 17% (24 респонденти) та понад 25 років — 11% (16 респондентів). Розподіл респондентів за стажем роботи у вищому навчальному закладі представлений на діаграмі 1.

■Науково-педагогічні працівники, %

■Адміністративно-управлінський персонал, %

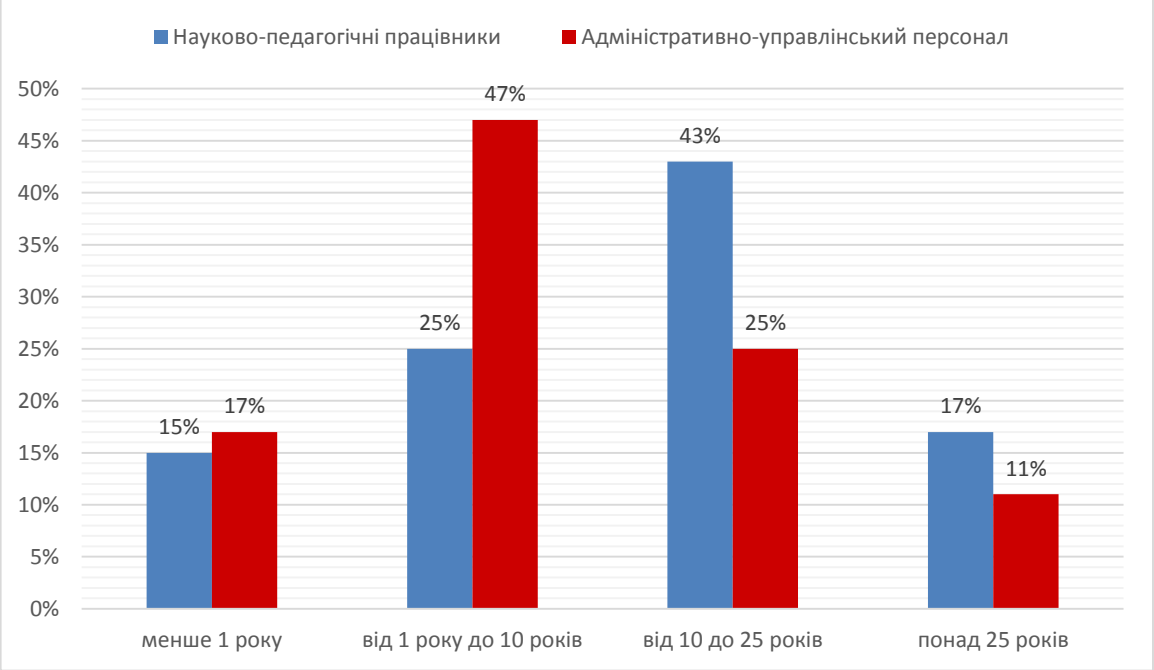

Діаграма 1. Розподіл респондентів за стажем роботи у закладі вищої освіти (у % з числа опитаних)

У результаті дослідження виявлено, що більшість респондентів (75% з числа опитаних) погодилися із твердженням про наявність тенденції до посилення адміністративного характеру управління закладами вищої освіти в Україні. Це підтверджує висновки багатьох вітчизняних дослідників про те, що посилення адміністрування у закладах вищої освіти характеризується широкомасштабним впровадженням документованих правил, що сприяють всебічній формалізації діяльності та всеохоплюючому зовнішньому контролю. Респонденти також відзначають надмірне дотримання формальних правил та зайві нормативні вимоги, які призводять до спрощення та бюрократизації освітнього процесу.» (Діаграма 2).

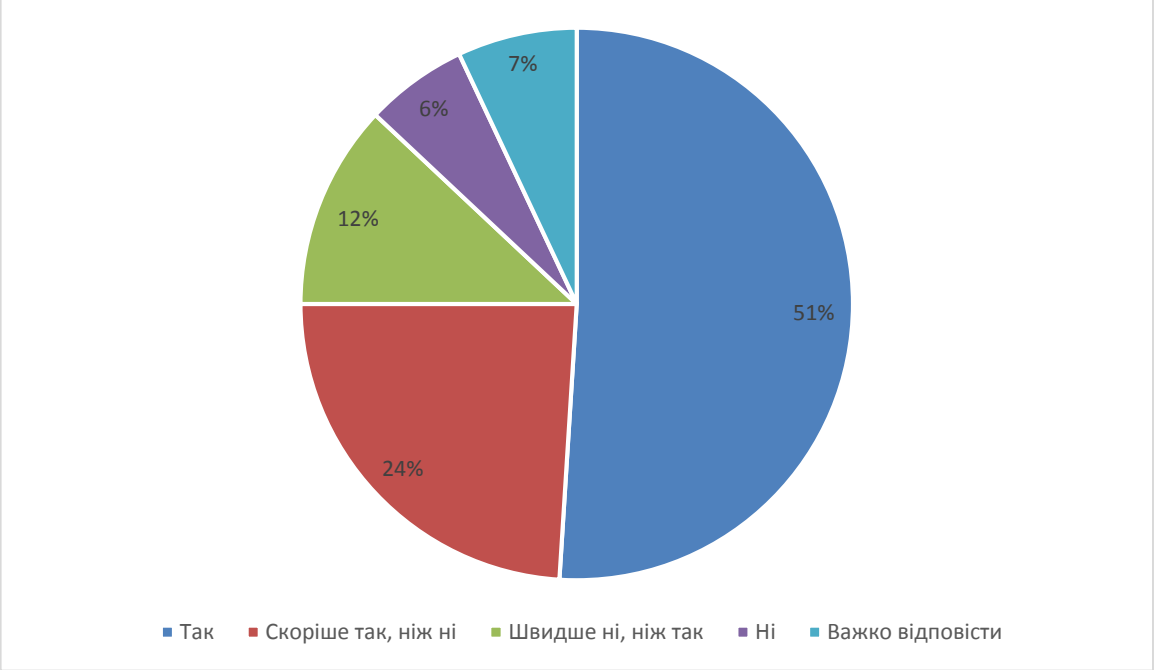

Діаграма 2. Розподіл відповідей респондентів питанням: «Чи згодні ви з твердженням, що управління Вашим вузом має характер бюрократичного адміністрування?» (У % від числа опитаних)

Аналіз думок респондентів щодо особливостей адміністративної системи управління їхнім закладом вищої освіти виявив наступний розподіл. Результати опитування показали такі основні характеристики:

Регламентація всіх внутрішніх процесів, на думку 44% респондентів з-поміж науково-педагогічних працівників та 47% — з-поміж адміністративно-управлінського персоналу, виконує роль локального нормативного регулятора науково-освітніх процесів, що забезпечує прозорість, об'єктивність та безсуб'єктність системи управління закладом. Різноманітні інструкції, регламенти, правила, порядки та інші види організаційних документів необхідні для впорядкування дій кожного підрозділу та співробітника університету та поєднання зусиль навколо вирішення стратегічних завдань.

Упорядкування посадових інструкцій з визначенням функцій, прав і обов'язків працівників, вважають 27% респондентів у складі науково-педагогічних працівників та 24% — у складі адміністративно-управлінського

персоналу, передбачає наявність чітко встановлених принципів посадової субординації, тобто опосередкованої форми висловлювання юридичних норм, заборон, дозволів і розпоряджень щодо активної поведінки кожного працівника навчального закладу.

Наявність чіткої організаційної структури, як зазначають 25% респондентів у складі науково-педагогічних працівників та 38% — адміністративно-управлінського персоналу, сприяє ієрархічному розподілу співробітників організації за ролями і статусами за вертикальною ознакою. Думка працівників закладу вищої освіти відображає позицію українських дослідників щодо того, що ієрархічна структура сприяє досягненню єдності мети організації, її стійкості та ефективності.

Розробка та використання системи санкцій та заохочень, яка, на думку 25% респондентів з числа науково-педагогічних працівників та 8% — адміністративно-управлінського персоналу, є інструментом підпорядкування нижчих ланок вищим, що акцентований на страху втрати чи можливості отримання додаткового блага, а не на зацікавленості у досягненні загальних.

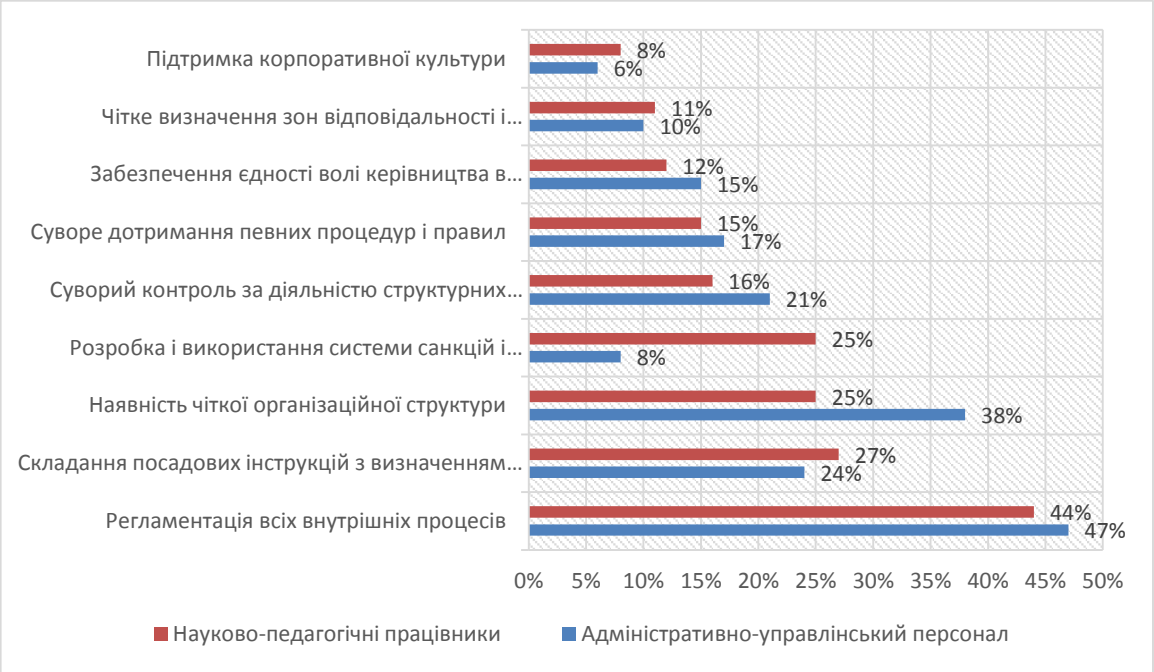

Діаграма 3. Розподіл відповідей респондентів питанням: «Як Ви вважаєте, що найбільш притаманно адміністративної системи управління Вашим вузом?» (У % з числа опитаних).

Аналізуючи отримані дані, варто відзначити відмінність у сприйнятті характеристик закладу вищої освіти різними групами респондентів. Якщо щодо перших двох характеристик частки науково-педагогічних працівників і адміністративно-управлінського персоналу, що відповіли, приблизно рівні, то щодо двох інших простежується явний дисбаланс оцінок. При цьому респонденти з числа науково-педагогічних працівників значно рідше пов'язують адміністративне управління з наявністю чіткої організаційної структури, водночас вони частіше називають його характеристикою розробку та використання системи санкцій та заохочень.

Такий розрив між кількісними показниками позитивних відповідей респондентів різних груп пояснюється тим, що в сучасному регіональному закладі вищої освіти адміністрація часто виступає як посередник між Міністерством освіти і науки та працівниками закладу [210]. Адміністратори контролюють та оцінюють діяльність працівників, встановлюють розмір винагороди, що іноді призводить до нівелювання академічних стандартів та професійної репутації [195]. Адміністратори змушені приймати нові стандарти поведінки і мислення, підтримуючи бюрократичні нововведення [130]. У свою чергу, науково-педагогічні працівники досить гостро сприймають посилення адміністративних санкцій. Більше того, через цю "призму" вони нерідко розглядають систему управління загалом, оцінюючи її переважно негативно. За низкою параметрів така система викликає "відторгнення" у багатьох працівників закладу вищої освіти багато в чому тому, що, на їхню думку, вона посилює невизначеність та стимулює ризики, які сприймаються майже виключно у негативному контексті [7].

Лише деякі респонденти у відкритих відповідях наголошували на необхідності використання адміністративної системи управління закладом

вищої освіти, у тому числі й ризиків, які вона ініціює: "Заклад занадто великий, щоб використовувати диспозитивні методи. Не буде адміністративного управління — заклад втратить усі ресурси та показники. Усі працюватимуть у режимі походу з кабінету до кабінету", "Не пов'язую адміністративний підхід в управлінні з великими ризиками для споживачів освітнього продукту" та інші.

Для діагностики змін та перетворень, які сьогодні відбуваються в системі управління закладом вищої освіти, важливо було виявити, якими, на думку респондентів, є зовнішні причини посилення адміністрування в системі управління. Відповіді респондентів розподілилися наступним чином.

Опитування показало, що більшість респондентів вбачають зовнішні причини надмірного адміністрування переважно у бюрократизації всієї системи вищої освіти (68% — науково-педагогічні працівники, 61% — адміністративно-управлінський персонал), її комерціалізації (36% — науково-педагогічні працівники, 35% — адміністративно-управлінський персонал) та входження до Європейського освітнього простору (25% — науково-педагогічні працівники, 27% — адміністративно-управлінський персонал) [12].

Дійсно, як зазначалося вище, бюрократизація стає однією з провідних тенденцій розвитку системи вищої освіти і проявляється у функціонуванні кожного закладу вищої освіти. Бюрократизація є суттєвою проблемою установ вищої освіти. Вони починають наслідувати комерційну організацію, переймати механізми її роботи, "грати за її правилами". Це призводить до неефективного менеджменту більшості українських університетів (особливо регіональних), який характеризується малою залученістю професорсько-викладацького складу до процесу прийняття рішень, недостатньою залученістю студентів до процесу прийняття рішень та конструювання освітнього середовища, відсутністю підзвітності ректорату перед співробітниками, а також суттєвим розривом у заробітних платах між викладачами та адміністрацією закладу. На те, що рішення в українських

закладах вищої освіти приймаються не колегіально, ступінь участі адміністрації занадто великий, тоді як участь викладачів дуже мала, вказують також результати дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології.

Не можна заперечувати рівень впливу комерціалізації на посилення адміністрування. Проте вплив комерціалізації неоднозначний. Вона потребує підприємницької активності від кожного співробітника всіх підрозділів університету. Але при цьому призводить до перетворення соціально-орієнтованих принципів і цінностей вищої освіти в організаційно-управлінські, у результаті чого "менеджери починають відігравати важливішу роль, ніж науковці".

Таким чином, у класичному університеті, трансформованому в "бюрократичний тип корпорації", управління все більше ґрунтується на використанні стандартизованих навичок та процедур, стандартних дій з метою виявлення формальних показників результативної діяльності університету та досягнення цих показників. Значна частина формальних показників не враховується змістовна складова освітнього процесу, вона визначається механічно. Це призводить до розробки формально масштабних, ускладнених програм та проектів, більшість яких у повному обсязі не реалізуються через дефіцит необхідних умов та низьку мотивацію співробітників. Подібна ситуація тягне за собою зміни в організаційній структурі закладу вищої освіти, збільшення дистанції між адміністративною ланкою та науково-педагогічними працівниками.

На думку 25% з-поміж науково-педагогічних працівників та 27% адміністративно-управлінського персоналу, інтеграція української вищої освіти до Європейського освітнього простору також сприяє посиленню адміністративного характеру управління закладом. У руках адміністраторів опинилися всі нововведення, пов'язані з Болонською системою, в результаті праця викладача все більше оцінюється переважно не за реальними педагогічними зусиллями, а за кількістю годин, проведених в аудиторії.

Парадоксальність ситуації, зазначає І.В. Коваленко, полягає в тому, що внаслідок прагнення адміністрації закладу скорочується кількість викладачів, а кількість персоналу, який обслуговує навчальний процес, продовжує зростати.

Незважаючи на те, що практична реалізація Болонського процесу і сьогодні супроводжується його суперечливими оцінками з боку академічної спільноти, провідних закладів вищої освіти та наукових шкіл, цю причину назвала лише чверть респондентів. Як ми вважаємо, низький відсоток відповідей пов'язаний з тим, що досвід роботи респондентів серед науково-педагогічних співробітників і адміністраторів варіюється, в основному, від 1 року до 25 років. Це не дозволяє їм повною мірою пов'язати модернізаційні зміни, які відбуваються у вищій освіті та системі управління закладом, з приєднанням до Болонського процесу, який був започаткований в Україні у 2005 році. Проте ступінь впливу євроінтеграційних процесів на посилення адміністрування у системі управління закладом вищої освіти ними не заперечується.

Приблизно однакова частка респондентів пов'язує зловживання адмініструванням з такими чинниками зовнішнього середовища закладу вищої освіти:

– масовізація вищої освіти (15% респондентів у складі науково-педагогічних працівників, 12% — адміністративно-управлінського персоналу);

– скорочення державного фінансування (16% респондентів у складі науково-педагогічних працівників, 20% — адміністративно-управлінського персоналу);

– посилення державного контролю над усіма сферами життєдіяльності суспільства (15% респондентів у складі науково-педагогічних працівників, 13% — адміністративно-управлінського персоналу);

– глобалізація у сфері освіти (12% респондентів із числа науково-

педагогічних працівників, 16% — адміністративно-управлінського персоналу).

Для якіснішої інтерпретації отриманих даних використовувався кореляційний аналіз. У дослідженні застосовувався коефіцієнт Крамера, що має значення корелюючих змінних від 0 до 1, який дозволив виявити взаємозв'язок стажу роботи співробітників університету із розумінням зовнішніх та внутрішніх факторів, що посилюють адміністративний характер управління у закладі вищої освіти. У соціологічних дослідженнях значення кореляційних коефіцієнтів понад значення 0,5 зустрічаються рідко, тому соціологи беруть до уваги ті, що рівні або перевищують показник 0,3. Значення відповідних коефіцієнтів кореляції перебувають у межах 0,316 (помірний зв'язок).

Знайдено статистично значущі взаємозв'язки між стажем роботи респондентів у закладах вищої освіти та їх вибором із певної кількості тих зовнішніх факторів, які, на їхню думку, справили найбільший вплив на зміни, що відбуваються в системі управління закладом. Так, найбільше респондентів (64%), чий досвід роботи варіюється в межах 10-25 років, зазначають, що останніми роками їх університет відчув вплив бюрократизації системи вищої освіти. Це пояснюється тим, що ставлення цих співробітників до своєї професійної діяльності склалося за умов мінімально бюрократичного чи зовсім небюрократичного управління. Саме тому бюрократичні методи, що використовуються сьогодні в системі управління закладом вищої освіти, суперечать їх професійному досвіду та умовам, в яких була сформована їхня професійна компетентність.

Найбільш типовими внутрішніми факторами, що сприяють посиленню адміністративної спрямованості управління, респонденти найчастіше називали такі:

– бюрократизація внутрішніх процесів управління (45% респондентів у складі науково-педагогічних працівників, 52% — адміністративно-управлінського персоналу);

– розрив комунікацій між структурними підрозділами (42% респондентів у складі науково-педагогічних працівників, 19% — адміністративно-управлінського персоналу);

– неузгодженість інтересів керуючих та керованих (32% респондентів у складі науково-педагогічних працівників, 18% — адміністративно-управлінського персоналу);

– посилення залежності працівників закладу від рішень адміністрації (23% респондентів з числа науково-педагогічних працівників, 20% — адміністративно-управлінського персоналу);

– непрозорість системи управління (21% респондентів у складі науково-педагогічних працівників, 11% — адміністративно-управлінського персоналу).

Отримані результати свідчать про те, що і співробітники адміністративних підрозділів закладу, і професорсько-викладацький склад основну причину зловживання адмініструванням в управлінні бачать у бюрократизації внутрішніх процесів.

Фактично йдеться про те, що бюрократизація системи вищої освіти в цілому відтворюється у формі бюрократизації внутрішнього середовища закладів. Ці процеси взаємно стимулюють один одного і розглядаються учасниками освітньої діяльності як органічно пов'язані.

Близько половини респондентів (45% — науково-педагогічні працівники, 52% — адміністративно-управлінський персонал) переконані: бюрократизація призводить до збільшення формальних звітних документів, файлових потоків, в основному орієнтованих на адміністративний апарат із числа керівників нижчої ланки та викладачів. Можна стверджувати, що у внутрішніх формалізованих та структурованих відносинах "людьми керують процедури та формальні правила". Низька оцінка важливості звітних документів та сумніви щодо їх необхідності підтверджуються відповідями респондентів на відкриті питання. До найбільш типових серед них належать такі: "Мені здається, що ми пишемо звіти тільки для звіту", "Ми багато

готуємо зайвих та непотрібних документів, які ніяк не впливають на роботу закладу", "Через щоденні звіти я не можу нормально виконувати свою поточну роботу", "Вчити ніколи!", "Мені доводиться затримуватись на роботі, тому що потрібно терміново зробити черговий звіт для керівника".

Експерти відзначили, що вирішення внутрішніх проблем закладу вищої освіти шляхом створення регламентуючих документів призводить до збільшення їх кількості, але на вирішенні проблем це не позначається: "Загальна тенденція до збільшення кількості планів, дорожніх карт і програм, що супроводжуються необхідністю виконання різних індикаторів та показників, насправді істотно не впливають на діяльність закладу".

На збільшення обсягу діловодства в університеті вказують результати дослідження Інституту соціологічних досліджень Національного університету "Києво-Могилянська академія" у 2021 році. За даними опитування завідувачів кафедр, більше половини респондентів (54,39%) зазначили, що останніми роками стало більше "паперової роботи". "Процентоманія", веде до деградації університету, дестабілізації його організаційної структури, розриву зв'язків між ланками та основних робочих процесів.

Значна частка респондентів з числа науково-педагогічних працівників як причини надмірного адміністрування вказали розрив комунікацій між структурними підрозділами (42% — науково-педагогічні працівники, 19% — адміністративно-управлінський персонал) та неузгодженість інтересів керуючих та керованих (32% — науково-педагогічні працівники, 18% — адміністративно-управлінський персонал). Це пояснюється тим, що викладачі та науковці найбільш гостро сприймають проблеми сучасних університетів, пов'язані з неузгодженістю, нашаруванням, непрозорістю вимог керівництва, що призводить до наростання невизначеності в адміністративному управлінні.

Невизначеність часто ототожнюють із ризиком як неминучим чинником управлінської діяльності, проте ймовірність настання подій у

ситуації невизначеності оцінити заздалегідь неможливо, тоді як ситуації ризику можна оцінити кількісно. Ризик пов'язаний з нестабільністю та невизначеністю, з окремими складовими організаційного середовища, несприятливими обставинами економічної діяльності та отриманням непередбачуваного результату від ухваленого управлінського рішення. При цьому ризик найімовірніший під час переходу від визначеності до невизначеності, що зазвичай має місце під час впровадження адміністративних практик.

Запровадження адміністративних практик орієнтоване на усунення невизначеності в системі управління закладом вищої освіти, що має вести до мінімізації ризикових ситуацій, проте насправді призводить до протилежного ефекту. Це відбувається через те, що принципи адміністративного управління впроваджуються непослідовно, часто суперечать усталеним традиціям та мають спотворену форму. Отримані дані соціологічного дослідження свідчать про високу ризикогенність системи управління. Так, більше половини респондентів (71%) різною мірою згодні із твердженням, що надмірна орієнтація на адміністративні методи управління в умовах невизначеності створює ризики, які розцінюються учасниками освітнього процесу як відхилення від норми і стимулюють адміністративні структури до пошуку нових управлінських підходів.

Співвідносячи ризик з феноменом мети та норми, як ступеня обумовленості сприйняття та меж допустимості в умовах "обґрунтованої можливості вибору при оцінці ймовірності досягнення результату", вказує на важливість з'ясування змісту, який учасники освітнього простору вкладають у поняття управлінської норми. При цьому йдеться про інтеріоризовану норму, співвіднесену з цілями та цінностями. Саме ймовірність відхилення від інтеріоризованої норми сприймається співробітниками університету як ризик, що виникає при функціонуванні та розвитку закладу вищої освіти.

Аналіз уявлень про структуру інтеріоризованих норм управління базується на відповідях респондентів щодо рис системи управління закладом

вищої освіти, які відповідають управлінським нормам або є відхиленнями від них. При цьому позитивна оцінка рівнозначна визнанню нормальності явища, негативна — відхиленню від нормального стану.

Для науково-педагогічного персоналу та адміністративного апарату найбільш значущими нормами управління є:

– встановлення суворих правил, регламентів та стандартів (45% респондентів із числа науково-педагогічних працівників, 36% — адміністративно-управлінського персоналу);

– концентрація влади на рівні управління (23% та 21%);

– швидка реакція системи на зовнішні та внутрішні зміни (20% та 18%);

– застосування заходів адміністративної відповідальності (7% та 19%).

Жодна із запропонованих норм управління не отримала підтримки більшості опитаних, що свідчить про негативне сприйняття адміністративних практик загалом. Дані також показують наявність суттєвих розбіжностей між відповідями різних груп респондентів.

Для відносної більшості респондентів нормою управління є "встановлення суворих правил, регламентів та стандартів". Це узгоджується з основними засадами сучасної моделі управління закладом адміністративного типу. Чітко складені документи забезпечують ефективне здійснення правовстановлюючої та правозастосовчої функцій, оптимізують управлінську діяльність та контроль.

Відмінності в оцінках норм пояснюються специфікою професійної діяльності опитуваних та їх статусом: викладачі та науковці не беруть активної участі у розробці внутрішніх правил та регламентів, але мають їх дотримуватися. Представники адміністративно-управлінського персоналу частіше вказували як норму "застосування заходів адміністративної відповідальності", оскільки для них це є нормою внутрішніх управлінських відносин, а для науково-педагогічних працівників — обмеженням

професійної діяльності.

Відмінності у диспозиціях представників науково-педагогічних працівників та адміністративно-управлінського персоналу виявляються щодо відхилень від норм у системі управління. Науково-педагогічні працівники вбачають відхилення насамперед у: порушенні комунікативної взаємодії між структурними підрозділами (44%), переважанні в адміністративному апараті колишніх управлінців (38%), просуванні на керівні посади знайомих та родичів (23%). Для адміністративних співробітників відхиленнями є: збільшення кількості звітів (53%), переважання колишніх управлінців (49%), порушення комунікації між підрозділами (26%). Вони гостріше сприймають збільшення формальних документів, оскільки це безпосередньо впливає на їхню роботу.

Дослідження виявляє відмінності у рефлексії управлінських норм різними групами працівників, які розглядають систему управління з позиції своїх корпоративних інтересів. Це позначається при визначенні ризиків: 66% адміністративного персоналу вважають основним ризиком збільшення документообігу, тоді як серед науково-педагогічних працівників цей показник становить лише 29%. За даними опитування 2022 року, 68,6% викладачів відзначали різке збільшення навчально-методичної роботи. Сьогодні викладачі менш гостро сприймають зростання документації, що свідчить про зміну ситуації у закладах вищої освіти за останні роки.

Більшість науково-педагогічних працівників (57%) вважають, що адміністративна система управління створює ризик зниження якості освіти, тоді як серед адміністративно-управлінського персоналу цей ризик відзначили лише 36%. Це пояснюється різним розумінням поняття "якість освіти": викладачі розглядають її як змістовний аспект навчання, тоді як для адміністраторів це переважно формальний показник іміджу закладу.

Ризик зростання непрофесіоналізму відзначили 34% адміністративного персоналу і 29% науково-педагогічних працівників, пов'язуючи його з відсутністю управлінської компетентності керівників. Це призводить до

імітації управління та створення штучних умов для досягнення корпоративних цілей. Лише 2% адміністративного персоналу та 5% науково-педагогічних працівників вказують на ризик зростання конфліктних ситуацій. Це свідчить, що респонденти пов'язують ризики не з самими адміністративними практиками, а зі зловживанням ними.

Експерти дають більш розгорнуту картину ризиків, включаючи неефективні управлінські технології, втрату якості кадрового потенціалу та структурні проблеми. На основі отриманих даних можна диференціювати соціальні ризики на ті, що мають переважно негативний та переважно позитивний потенціал. В інтерпретації поняття ризику простежується його подвійна природа. З одного боку, це можливість небезпеки, з іншого — потенційна можливість досягнення мети. Проте позитивні наслідки ризику менше усвідомлюються порівняно з негативними, оскільки досягнення мети сприймається як норма.

Аналіз даних показав, що респонденти акцентують увагу переважно на негативних наслідках адміністративного управління. Серед них: старіння кадрів, втрата статусу закладу, закриття дисертаційних рад, зниження якості освіти, відтік кваліфікованих викладачів.

Експерти також підкреслюють негативні аспекти:

- розростання управлінського апарату призводить до втрати якісної інформації про освітні процеси;
- надмірна бюрократизація ускладнює співпрацю з партнерами та роботодавцями;
- спостерігається емоційне та професійне вигорання працівників;
- зростання кількості рейтингів створює лише видимість прогресу.

Хоча позитивність і негативність ризиків є відносними поняттями і залежать від позиції оцінювання та часової перспективи, респонденти не змогли виділити ризики з потенційно позитивними наслідками.

Теоретичне обґрунтування необхідності диференціювати наслідки ризиків залежно від учасників освітнього простору підтвердилося під час

емпіричного аналізу негативних наслідків адміністративного управління закладом вищої освіти.

Найбільш типові негативні наслідки ризиків для адміністративних підрозділів, на думку респондентів:

- необґрунтована формалізація внутрішніх процесів (50% респондентів обох груп);
- фаворитизм і непотизм (11% адміністративного персоналу, 21% науково-педагогічних працівників).

Фаворитизм і непотизм більше турбують науково-педагогічних працівників, оскільки ці явища призводять до штучного створення керівних посад, розриву в оплаті праці між керівництвом та рядовими співробітниками. Представники адміністрації менше акцентують увагу на цих наслідках, оскільки вони є невід'ємними рисами функціонування адміністративної системи.

Найбільш типові негативні наслідки ризиків для викладачів:

– зниження інтересу до роботи (50% адміністративного персоналу, 54% науково-педагогічних працівників) через невідповідність матеріальної винагороди витраченим зусиллям та відсутність належної оцінки їхньої праці;

– зниження творчої активності (30% і 35% відповідно) внаслідок неможливості впровадження змін, оскільки творчість в адміністративній системі розглядається як перешкода для її функціонування;

– втрата довіри до керівництва (23% і 34% відповідно) призводить до демотивації професійної діяльності.

Жорстка бюрократична система вимагає чіткого виконання обов'язків, при цьому творча ініціатива працівників придушується усталеною системою управління.

Система "ефективного контракту" в закладах вищої освіти, що мала на меті підвищити престижність професії викладача, часто сприймається як механізм тиску, що призводить до імітації діяльності та фальсифікації

показників.

Для здобувачів освіти та випускників респонденти відзначили такі негативні наслідки ризиків:

– несформованість практичних навичок (38% адміністративного персоналу, 53% науково-педагогічних працівників);

– невідповідність якості освіти вимогам роботодавців (42% і 28% відповідно);

– втрата довіри до закладу (26% і 34% відповідно);

– демотивація до освіти (25% і 41% відповідно).

Більшість науково-педагогічних працівників (53%) вказують на несформованість практичних навичок як основний негативний наслідок, що впливає на працевлаштування випускників. За даними досліджень, 67% роботодавців відзначають нестачу практичних навичок у випускників. У відповідь на це заклади вищої освіти посилюють практичну складову підготовки здобувачів освіти для підвищення якості освіти.

Щодо невідповідності якості освіти вимогам роботодавців існує різниця в оцінках між адміністративним персоналом (42%) та науково-педагогічними працівниками (28%). Це пояснюється тим, що адміністрація безпосередньо залучена до профорієнтаційних заходів та має більше інформації про потреби ринку праці.

Науково-педагогічні працівники частіше вказують на демотивацію здобувачів до освіти (41% проти 25% адміністративного персоналу) та втрату довіри до закладу (34% проти 26%). Це пов'язано з тим, що викладачі безпосередньо впливають на формування у студентів оцінки роботи закладу через демонстрацію власного прикладу, створення сприятливої атмосфери та розвиток самостійності.

Основні негативні наслідки для закладу в цілому:

– руйнування цілісності інформаційних потоків (48% адміністративного персоналу, 22% науково-педагогічних працівників);

– погіршення репутації закладу на світовому ринку освітніх послуг

(19% і 29% відповідно);

– кількісне збільшення управлінського апарату (19% і 32% відповідно).

Зловживання адмініструванням, на думку адміністративного персоналу, призводить до руйнування цілісності інформаційних потоків через збільшення кількості інформаційних ланок. Це пов'язано з "роздутістю" адміністративного апарату та довгими інформаційними ланцюгами, де відбувається спотворення початкової інформації. В результаті виникають організаційні дисфункції, такі як втрата контролю керуючої підсистеми, неузгодженість дій та цілей, розмитість відповідальності.

Щодо погіршення репутації закладу на ринку освітніх послуг висловились 19% адміністративного персоналу та 29% науково-педагогічних працівників. На їх думку, це є наслідком погіршення якості програм, зниження мобільності та проблем координації дій на всіх рівнях управління.

Значна частина науково-педагогічних працівників (32%) вказує на збільшення числа управлінців як негативний наслідок, що не залежить від зміни функцій закладу. Це явище відповідає закономірності, описаній в теорії управління, згідно з якою бюрократичний апарат має тенденцію до постійного зростання, що може стати суттєвою перешкодою для розвитку організації.

На думку лише 19% респондентів з адміністративно-управлінського персоналу, зловживання адміністративними практиками може сприяти збільшенню кількості управлінців у закладі. Така відмінність у розумінні цього негативного наслідку пояснюється тим, що викладачі та науковці більш гостро сприймають кількісне зростання управлінського апарату порівняно зі збільшенням числа науково-педагогічних працівників.

Для всієї системи вищої освіти, за оцінками респондентів, ризики призводять до таких негативних наслідків: зниження якості освіти (52% адміністративного персоналу, 68% науково-педагогічних працівників), втрата змістовної складової освіти (41% та 36% відповідно), відмова від вітчизняних

традицій в освіті (26% та 24% відповідно).

Більшість респондентів відзначають зниження якості освіти як основний наслідок ризиків, оскільки якість розглядається не лише як результат педагогічної діяльності, а й як результат поєднання внутрішнього потенціалу закладу із зовнішніми умовами. При цьому внутрішні чинники мають прямий вплив на якість освіти, адже від системи управління залежить організованість, мотивованість та матеріальна оснащеність освітнього процесу. Невисокі результати при зростаючій ресурсній базі часто обумовлені неефективним управлінням, коли виникає протистояння між органами управління освітою та викладацьким складом через впровадження непотрібних новацій.

Науково-педагогічних працівників більше непокоїть можливість зниження якості освіти, ніж адміністративний персонал, оскільки вони орієнтуються на класичну модель університету, де основною місією є передача знань у поєднанні з науковими дослідженнями та соціалізація молоді через вільну взаємодію учасників освітнього процесу.

Кореляційний аналіз виявив, що респонденти з найменшим стажем роботи у закладі вищої освіти частіше вагалися з відповіддю щодо негативних наслідків. Коефіцієнт Крамера 0,347 свідчить про статистично значущий зв'язок: варіант "важко відповісти" характерний для респондентів зі стажем менше 1 року та від 1 до 10 років. Це пов'язано з тим, що менший досвід роботи зумовлює менш адекватні уявлення про феномен ризику, причини його виникнення та наслідки для системи управління закладом.

Варто зазначити, що позитивна логіка суспільного виробництва, характерна для індустріального суспільства, все більше витісняється негативною логікою виробництва та поширення ризиків. Сьогодні ризики є неминучим продуктом процесу прийняття рішень, і цей процес має сприйматися як об'єктивна тенденція сучасного розвитку.

Результати соціологічного дослідження дозволили визначити характер сприйняття наслідків ризиків системи управління закладом для різних

учасників освітнього простору. На думку респондентів, ризик сприймається як подія з негативним характером і ототожнюється лише з негативними наслідками. Через таке усталене сприйняття адміністративно-управлінський персонал та науково-педагогічні працівники не готові до використання можливостей ризик-менеджменту, що додатково ускладнюється відсутністю системи мінімізації ризиків з переважно негативним потенціалом.

Результати дослідження стали підґрунтям для формування комплексу заходів щодо мінімізації соціальних ризиків. Більшість респондентів погоджується з можливістю обмеження зловживання адмініструванням у закладах вищої освіти, про що свідчить високий відсоток позитивних відповідей (61% адміністративного персоналу та 51% науково-педагогічних працівників). Це демонструє зацікавленість працівників у діяльності, спрямованій на превенцію соціальних ризиків у системі управління, зниження їхнього ступеня або повну ліквідацію.

Водночас 44% викладачів та наукових співробітників (порівняно з 26% адміністративного персоналу) вважають, що в сучасних умовах обмежити адміністрування в системі управління закладом неможливо.

Найбільш типові пропозиції респондентів щодо заходів, які сприятимуть обмеженню зловживання адмініструванням, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Як Ви вважаєте, що необхідно вжити для обмеження зловживанням адмініструванням у ЗВО?»

Варіанти відповіді	Науково-педагогічні працівники	Адміністративно-управлінський персонал
Спрощувати адміністративні процедури	55%	72%
Підвищувати рівень професіоналізму управлінських кадрів	37%	19%
Впроваджувати ефективні методики оцінювання результатів	29%	24%
Впроваджувати ефективні методи громадського контролю	23%	12%
Розвивати внутрішньовузівську демократію	19%	11%
Впроваджувати сучасні технології в управління	17%	36%
Важко відповісти	14%	8%

Більшість респондентів (72% адміністративного персоналу і 55% науково-педагогічних працівників) вважають можливим обмежити вплив адміністративних процедур на систему управління закладом через їх спрощення. Проте залишається невизначеним, наскільки організаційна структура закладу дозволяє реалізувати це завдання.

Спостерігається кількісна невідповідність у відповідях респондентів різних груп, що відображає специфіку їхнього сприйняття освітнього процесу. Заходи, які науково-педагогічні працівники вважають найефективнішими, адміністрація оцінює як менш дієві. Це свідчить про недостатнє розуміння природи ризиків та неготовність до їх мінімізації.

У відкритих відповідях респонденти пропонують впровадити реально працюючу систему відповідальності, відкриті методи оцінювання результатів діяльності всіх працівників та створити систему вертикального контролю. Експерти рекомендують: цифровізувати документообіг для зменшення дистанції між керівництвом та виконавцями; сформувати систему оцінки діяльності закладу, орієнтовану на реальні результати; створити "адміністрацію на місцях" у структурі факультетів; відмовитися від

репресивно-контрольної моделі комунікації на користь партнерської; переглянути систему рейтингування викладачів та здобувачів освіти.

Проведене соціологічне дослідження виявило високу ризикогенність системи управління закладами вищої освіти. 71% респондентів погоджуються, що надмірна орієнтація на адміністративні методи управління в умовах невизначеності створює ризики, які розцінюються учасниками освітнього процесу як відхилення від норми.

Виявлено суттєві розбіжності у сприйнятті ризиків різними групами респондентів. Науково-педагогічні працівники більше занепокоєні зниженням якості освіти (68%) та демотивацією здобувачів (41%), тоді як адміністративний персонал акцентує увагу на збільшенні документообігу (66%) та руйнуванні цілісності інформаційних потоків (48%). Дослідження продемонструвало, що учасники освітнього процесу сприймають ризики виключно в негативному контексті, не враховуючи їх потенційно позитивні аспекти. Це свідчить про недостатнє розуміння природи ризиків та обмежує можливості ефективного ризик-менеджменту.

Встановлено, що досвід роботи впливає на здатність оцінювати ризики: респонденти зі стажем менше 10 років демонструють менш адекватні уявлення про ризики та їх наслідки для системи управління закладом. Більшість респондентів (61% адміністративного персоналу та 51% науково-педагогічних працівників) визнають можливість мінімізації ризиків через впровадження відповідних заходів. Серед ключових рекомендацій: цифровізація документообігу, створення ефективної системи оцінювання діяльності закладу, децентралізація адміністративних функцій та перехід до партнерської моделі комунікації.

Отримані результати вказують на необхідність розробки комплексної системи управління ризиками в закладах вищої освіти, яка враховувала б інтереси всіх учасників освітнього процесу та сприяла б не лише мінімізації негативних наслідків, але й використанню потенційних можливостей, що виникають в умовах невизначеності.

Висновки з третього розділу

На основі проведеного аналізу механізмів підтримки інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання можна зробити низку важливих висновків. Дослідження організаційного та економічного механізмів системи управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання виявило суттєві трансформації, що відбуваються в умовах реформування системи вищої освіти України. Встановлено, що ефективність функціонування таких закладів значною мірою залежить від збалансованості організаційних та економічних механізмів управління. При цьому особливого значення набуває пошук додаткових джерел фінансування та ефективне використання наявних ресурсів.

Аналіз функціонально-цільової моделі системи державного регулювання економічної безпеки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання засвідчив необхідність розробки адаптованих механізмів впровадження європейських освітніх стандартів із збереженням національної специфіки та забезпеченням високої якості підготовки фахівців. В умовах інтеграції до європейського освітнього простору особливої актуальності набуває завдання збереження та розвитку унікальних характеристик системи підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України.

Проведене соціологічне дослідження ризик-менеджменту державного регулювання закладів вищої освіти підтвердило факт підвищення ролі адміністративних інструментів в управлінні. При цьому виявлено, що посилення адміністрування є наслідком взаємного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, які, накладаючись один на одного, створюють синергетичний ефект. Серед найбільш значущих зовнішніх факторів респонденти відзначили бюрократизацію та комерціалізацію системи вищої освіти, а серед внутрішніх — бюрократизацію процесів управління, розрив

традиційних комунікацій між структурними підрозділами та неузгодженість інтересів керуючих і керованих.

Важливим результатом дослідження стало виявлення суттєвих відмінностей у сприйнятті управлінських норм та ризиків різними групами працівників закладів вищої освіти. Встановлено, що науково-педагогічні працівники та адміністративний персонал по-різному оцінюють як самі ризики, так і їх потенційні наслідки. При цьому обидві групи респондентів схильні розглядати ризики переважно в негативному контексті, що свідчить про недостатнє розуміння можливостей ризик-менеджменту як інструменту розвитку закладу освіти.

Особливої уваги заслуговує той факт, що в умовах трансформації системи вищої освіти України заклади зі специфічними умовами навчання стикаються з необхідністю пошуку балансу між збереженням власної унікальності та впровадженням інноваційних підходів до організації освітнього процесу. Це створює додаткові виклики в процесі реформування системи управління та вимагає розробки спеціальних механізмів забезпечення якості освіти. Результати дослідження підтверджують необхідність модернізації системи підготовки фахівців у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання з урахуванням сучасних викликів та вимог ринку праці. При цьому важливо забезпечити збалансований розвиток усіх складових освітнього процесу — від матеріально-технічного забезпечення до впровадження інноваційних освітніх технологій.

Проведений аналіз створює підґрунтя для подальшого дослідження інноваційних механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Особливої актуальності набуває вивчення можливостей впровадження інноваційних підходів до механізмів державного управління у сфері підготовки спеціалістів для системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій, аналіз міжнародного досвіду та розробка рекомендацій щодо модернізації державної кадрової політики у цій сфері. Варто зазначити, що ефективне реформування закладів вищої освіти зі

специфічними умовами навчання можливе лише за умови системного підходу, який враховує як загальні тенденції розвитку вищої освіти, так і специфічні потреби підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони. При цьому особливу увагу слід приділити питанням інноваційного розвитку, впровадження сучасних освітніх технологій та забезпечення відповідності підготовки фахівців міжнародним стандартам.

Подальше дослідження має зосередитися на розробці та впровадженні інноваційних механізмів реформування закладів вищої освіти системи ДСНС України, що дозволить підвищити ефективність підготовки фахівців та забезпечити їх готовність до виконання професійних обов'язків в сучасних умовах. Це передбачає детальний аналіз міжнародного досвіду, вивчення можливостей його адаптації до українських реалій та розробку відповідних рекомендацій щодо модернізації системи підготовки кадрів.

РОЗДІЛ IV.
ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

4.1 Інноваційний підхід до механізмів державного управління у сфері підготовки спеціалістів для системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Після здобуття незалежності Україна розпочала масштабну реформу освітньої системи та інтеграцію до світового освітнього простору [100, 203]. Цей процес характеризувався впровадженням інформаційних технологій, комп'ютеризацією освітнього процесу та забезпеченням принципу безперервності освіти з її індивідуалізацією [158, 315]. Початок етапу модернізації та реформування системи вищої освіти в Україні збігся із соціально-економічними трансформаціями 90-х років минулого століття [106, 229]. На вітчизняній політичній арені з'явилася нова концепція освітньої політики, спрямована на створення економічних і політичних інститутів за західним зразком [211, 270]. Період активного впровадження цих ідей припав на 1989-1991 роки, коли відбувався процес демократизації суспільства та освітньої системи [188, 311].

У контексті трансформації пострадянського простору європейський вектор розвитку став цивілізаційним вибором України, пропонуючи чітку модель проєвропейської ідентичності [181, 227]. Реформатори 1990-х років наголошували на важливості модернізації освітньої системи через розвиток інститутів західного типу [107, 229]. У середині 90-х років в українському суспільстві розгорнулася широка дискусія щодо необхідності реформування вітчизняної системи освіти за західним зразком [114, 283]. Результатом цієї

дискусії стало рішення уряду України щодо модернізації системи вищої освіти відповідно до вимог Болонської угоди [141, 154]. Проте, як зазначають дослідники освітніх реформ, більшість запропонованих рекомендацій передбачали кардинальну трансформацію усталеної системи вітчизняної освіти [240, 249].

Очевидно, що якщо рівень розвитку передових освітніх систем виявиться недосяжним для освітньої системи України, вона не зможе витримати конкуренції не лише на глобалізованому ринку освітніх послуг, але й на ринках праці, трудових ресурсів, фінансів та інвестицій [43, 91]. Внаслідок усвідомлення та оцінки загальносвітових тенденцій розвитку освіти, глобального інформаційного і наукового простору та альтернатив, що постають перед Україною як країною з перехідною економікою, освітні реформи були визначені як необхідна передумова успішної реалізації стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку [121, 267].

Світові тренди розвитку та породжені ними вектори трансформації вищої освіти визначають виклики і тенденції розвитку національної системи вищої освіти України [3, 4]. Особливу увагу варто приділити питанням фінансування закладів вищої освіти, заходам у сфері ефективного управління та контролю якості освіти [172, 281].

В Україні активно впроваджується міжнародний досвід реформування системи вищої освіти при розробці освітньої політики [20, 84]. З метою підвищення конкурентоспроможності українських закладів вищої освіти з 2006 року започатковано масштабні програми фінансування, спрямовані на посилення наукової складової у вишах [64, 186]. Україна поставила амбітну мету — входження провідних українських університетів до престижних міжнародних рейтингів [2, 59].

При розробці програм розвитку вищої освіти Україна враховує успішний досвід європейських країн, зокрема німецьку програму "Excellence Initiative", що реалізується з 2006 року та охоплює 15 провідних університетів, а також французьку модель створення великих науково-

освітніх кластерів, започатковану в 2011 році [63, 85]. Важливим орієнтиром є також досвід азійських країн, зокрема Китаю, де цілеспрямована підтримка обраних університетів дозволила двом з них увійти до ТОП-100 світових рейтингів [75, 76].

Перші роки реалізації програми модернізації вищої освіти в Україні продемонстрували, що заклади вищої освіти, які беруть у ній активну участь, демонструють більш динамічний розвиток порівняно з іншими [119, 260]. Особливо помітні зміни відбуваються у розумінні сучасної місії університету, його трансформаційного потенціалу та механізмів функціонування [49, 61]. В таких закладах створюються сучасні лабораторії із залученням провідних українських та закордонних науковців, реалізуються програми "подвійних дипломів" у партнерстві з провідними міжнародними університетами та науковими організаціями [37, 189]. Спостерігається значне зростання кількості публікацій, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus і Web of Science [122, 195]. Запроваджено прозорі конкурсні процедури на заміщення професорсько-викладацьких посад, що суттєво підвищило рівень конкуренції [222, 301].

Концепція модернізації вищої освіти України передбачає залучення талановитих науковців з глобального академічного середовища, представників бізнесу та інших сфер [160, 202]. Незважаючи на складні геополітичні умови останніх років, це завдання залишається пріоритетним [208, 277]. У провідних українських університетах створюються сприятливі умови для професійного зростання талановитої молоді через програми підготовки кадрового резерву [276, 299]. Такі можливості зумовлені як високим потенціалом самих закладів, так і підвищеними вимогами до їхньої репутації у освітньому просторі [69, 193].

Важливим елементом модернізації стали зміни в управлінні закладами вищої освіти [69, 282]. Розширено повноваження Наглядових рад, які тепер можуть активно впливати на процеси трансформації університетів [316, 330]. Міністерство освіти і науки України запровадило нові підходи до

призначення ректорів, надавши більше повноважень Наглядовим радам [210, 313]. В університетах створено Міжнародні академічні ради, які подекуди виконують функції конкурсних комісій при відборі проектів для фінансування [85, 289]. Таким чином, відбувається суттєва трансформація моделі університетського управління [17, 18]. До традиційних напрямів діяльності університету — науки, освіти та зв'язків з промисловістю — додався ще один обов'язковий компонент — інтернаціоналізація [20, 37].

Згідно зі Стратегією розвитку вищої освіти України, до 2024 року планується суттєво посилити позиції країни у сфері наукових розробок за пріоритетними напрямами науково-технологічного розвитку [264, 201]. Передбачається збільшення фінансування науки з різних джерел, включаючи як державні, так і приватні інвестиції, а також створення привабливих умов для роботи вітчизняних та закордонних дослідників і науковців [38, 295]. Для досягнення цієї мети заплановано розвиток потужних наукових проектів, створення сучасних науково-освітніх центрів, оновлення матеріально-технічної бази наукових установ [83, 289]. Важливим компонентом є формування цілісної системи підготовки та професійного зростання наукових кадрів [231, 280].

У контексті інновацій та комерціалізації розробок, з початком реалізації пріоритетного національного проекту в галузі освіти, в Україні було впроваджено новий підхід до фінансування закладів вищої освіти на конкурсній основі [230, 303]. У 2006-2008 роках проводився конкурсний відбір вишів, що впроваджували інноваційні проекти [139, 259]. З 2008 року започатковано конкурсний відбір програм закладів вищої освіти для надання їм статусу дослідницьких університетів [40, 64]. Метою такої категоризації став відбір закладів, здатних не лише забезпечити ефективний освітній процес, але й інтегрувати його з науковими дослідженнями [28, 96].

Важливим напрямом реформування вищої освіти в Україні стало досягнення критичної маси науковців через об'єднання та модернізацію існуючих закладів [74, 85]. Одним із вагомих мотивів об'єднання

університетів є прагнення покращити їх позиції у міжнародних рейтингах [2, 76]. Також консолідація закладів вищої освіти сприяє більш ефективному використанню матеріальних та людських ресурсів, розширює доступ до об'єктів інфраструктури та забезпечує їх спільний розвиток [292, 303]. Проте варто зазначити, що механічне об'єднання великих закладів вищої освіти, які не мають достатнього науково-освітнього потенціалу, не може автоматично забезпечити якісні зміни в системі роботи таких інтегрованих структур [197, 274]. Необхідним є комплексний підхід до модернізації об'єднаних закладів з урахуванням їх специфіки та потенціалу розвитку [255, 289].

Сучасна політична ситуація в Україні суттєво впливає на міжнародні зв'язки закладів вищої освіти [252, 267]. Попри певні виклики, пов'язані з військовою агресією, українська вища освіта зберігає свою привабливість для іноземних студентів завдяки високій якості освітніх послуг та конкурентній вартості навчання [91, 317]. В умовах глобальної конкуренції за іноземних студентів українські університети активно працюють над пошуком своїх унікальних ніш на міжнародному освітньому ринку [94, 300]. Україна є активним учасником європейського освітнього простору та має розвинену мережу міжнародного співробітництва в освітній сфері [25, 181]. Особливо важливим є поглиблення співпраці з країнами Європейського Союзу в рамках програми Erasmus+ та інших освітніх ініціатив [27, 181]. Така співпраця сприяє інтеграції української вищої освіти до європейської освітньої спільноти [79, 242].

Важливим напрямом культурно-освітньої політики України є популяризація української мови та культури у світі [97, 327]. Українська мова розглядається як ключовий інструмент культурної дипломатії та засіб формування позитивного іміджу країни на міжнародній арені [233, 288]. Створення та робота українських культурних центрів за кордоном є ефективним інструментом підвищення позицій України у міжнародному культурно-освітньому просторі [210, 233]. Стратегія розвитку вищої освіти України передбачає посилення "м'якої сили" через експорт освітніх послуг,

що сприяє підвищенню конкурентоспроможності української освіти на міжнародному рівні [264, 309]. Міністерство освіти і науки України спільно з Міністерством закордонних справ реалізує політику міжнародного культурно-гуманітарного співробітництва в галузі освіти, науки, культури, спорту та молодіжних зв'язків [100, 210]. Ця політика ґрунтується на концепції використання "м'якої сили" як важливого інструменту міжнародної взаємодії та просування українських інтересів у світі [62, 87].

Важливо підкреслити, що інструментарій "м'якої сили" в освітній політиці України значно ширший за просте залучення іноземних студентів [84, 94]. Особливу роль відіграє активна міжнародна науково-освітня діяльність, що включає проведення міжнародних конференцій, семінарів, літніх шкіл та реалізацію спільних проектів [189, 240]. Показовим прикладом є діяльність провідних українських університетів, які щорічно організовують різноманітні освітні програми для іноземних студентів [253, 269]. Такі програми поєднують інтенсивне навчання з багатою культурно-дозвіллєвою складовою, включають міжнародні конкурси наукових та інноваційних проектів молодих учених, забезпечують можливості участі у регіональних науково-дослідних проектах [195, 320]. Особливої уваги заслуговують програми підвищення кваліфікації для викладачів української мови як іноземної, що приваблюють фахівців з різних країн світу [244, 327].

Україна має вагомі об'єктивні передумови для створення конкурентоспроможної освітньої стратегії на міжнародному рівні [175, 318]. Серед них варто відзначити потужний інтелектуальний потенціал науково-педагогічних працівників, багаті традиції національної вищої школи, що формувалися протягом століть, розвинену матеріально-технічну базу та сучасну інфраструктуру закладів вищої освіти [114, 198]. Водночас існує низка викликів, що потребують системного вирішення [208, 250].

Одним із таких викликів є подолання так званого "міфу про українську самодостатність", який може призвести до небезпечної тенденції формування закритої освітньої моделі в сучасних умовах глобалізації [165, 328]. Важливо

усвідомлювати, що найбільш успішні та перспективні освітні моделі у світі базуються на принципах міжнародної співпраці, спільній реалізації проектів та дотриманні взаємно визнаних норм і правил [87, 94]. Освітній ізоляціонізм, який часто ґрунтується на припущенні про неспроможність конкурувати за світовими стандартами, може суттєво обмежити можливості розвитку національної системи вищої освіти та її участь у формуванні нових освітніх парадигм [62, 300].

Сьогодні необхідне чітке розуміння того, що українська вища школа, зберігаючи свої національні традиції та унікальність, розвивається в системі координат глобального освітнього простору [135, 174]. Це вимагає гармонійного поєднання національних освітніх традицій з найкращими світовими практиками та інноваціями в галузі вищої освіти [191, 322].

Сфера науки та освіти визначена як один із пріоритетних напрямів у Стратегії національної безпеки України, що підкреслює її фундаментальне значення для розвитку держави [201, 264]. На цьому напрямі зосереджуються значні зусилля та ресурси системи забезпечення національної безпеки [146, 234]. Особливо важливим аспектом є гарантування права громадян на доступну якісну освіту та культурний розвиток, що розглядається як один із ключових елементів запобігання загрозам національній безпеці [175, 312]. Серед стратегічних цілей забезпечення національної безпеки у сфері освіти особливе місце посідає підвищення соціальної мобільності населення, покращення рівня загальної та професійної освіти, розвиток професійних якостей кадрів вищої кваліфікації через забезпечення доступу до конкурентоспроможної освіти [19, 67].

У стратегічних документах України відзначається, що існуючий рівень соціального захисту науково-педагогічних працівників, зокрема інженерно-технічного, професорсько-викладацького та педагогічного складу, а також якість освіти на всіх рівнях — від загальної середньої до вищої — потребують суттєвого покращення [175, 290]. Ці фактори мають безпосередній вплив на стан національної безпеки у сфері науки, технологій

та освіти, що вимагає системного підходу до їх вирішення [146, 323].

Відповідно до стратегічних положень, вирішення завдань національної безпеки у сфері науки та освіти здійснюється за кількома ключовими напрямами [201, 307].

По-перше, це створення мережі потужних національних університетів та дослідницьких центрів, які через систему коопераційних зв'язків забезпечують підготовку висококваліфікованих фахівців для наукової та освітньої сфери, розробляють конкурентоспроможні технології та наукомістку продукцію, організовують інноваційне виробництво [64, 295].

По-друге, реалізуються програми створення спеціалізованих навчальних закладів, орієнтованих на підготовку кадрів відповідно до потреб регіонального розвитку та системи національної безпеки [168, 238].

По-третє, забезпечується активна участь українських наукових та освітніх установ у міжнародних технологічних та дослідницьких проектах, що сприяє інтеграції української науки у світовий дослідницький простір та підвищенню її конкурентоспроможності [83, 195].

Така комплексна стратегія спрямована на створення ефективної системи забезпечення національної безпеки через розвиток науково-освітнього потенціалу країни, що є особливо актуальним в умовах глобальних викликів та необхідності захисту національних інтересів України [146, 234].

У затвердженій Указом Президента України Доктрині інформаційної безпеки України наголошується на критичній важливості захисту національного інформаційного простору та протидії деструктивним інформаційним впливам [183, 310]. Документ акцентує особливу увагу на тому, що розширення масштабів використання спеціальними службами окремих держав засобів інформаційно-психологічного впливу дестабілізує внутрішньополітичну та соціальну ситуацію в різних регіонах світу, що безпосередньо призводить до підриву суверенітету та порушення територіальної цілісності держав [72, 87]. До цієї деструктивної діяльності

активно залучаються різноманітні релігійні, етнічні, правозахисні та інші організації, а також окремі групи громадян, які широко використовують можливості сучасних інформаційних технологій [158, 164].

У контексті національної безпеки України особливо гостро постає питання щодо недостатньої кількості кваліфікованих фахівців у галузі інформаційної безпеки, а також низького рівня обізнаності громадян щодо забезпечення особистої інформаційної безпеки [323, 324]. Ці виклики визначають пріоритетні напрямки безпекової політики у сфері освіти та підготовки відповідних спеціалістів [128, 177].

Доктрина інформаційної безпеки України констатує посилення деструктивного інформаційного впливу на українське суспільство, особливо на молодь, що спрямований на розмивання традиційних духовно-моральних цінностей [108, 165]. У зв'язку з цим одним із ключових пріоритетів політики інформаційної безпеки визначено нейтралізацію такого впливу, особливо того, що спрямований на підрив історичних основ та патріотичних традицій, пов'язаних із захистом України [99, 174]. В умовах активної інтеграції України до світового освітнього простору набуває особливої актуальності завдання збереження національної самобутності, культурної ідентичності та ментальних особливостей українського народу [135, 174]. Це має фундаментальне значення для майбутнього розвитку держави [121, 199].

Особливий науковий інтерес становить проблема співвідношення впливу світових освітніх трендів на розвиток вищої освіти України з етапами становлення та розвитку української освітньої політики [3, 4]. Дослідники традиційно звертають увагу насамперед на внутрішні, переважно інституційно-правові фактори як критерії відповідної періодизації [50, 224]. У контексті реформування вищої освіти України можна виділити наступні етапи: етап адаптації (1991-2005 рр.), коли система освіти зазнавала впливу ринкових реформ, демократизації, децентралізації управління та інших трансформаційних процесів [124, 188]; етап модернізації (2005-2014 рр.), протягом якого відбувалася інтенсивна модернізація національної системи

освіти та її перехід на європейські стандарти освітньої діяльності [141, 154]; етап інтенсифікації (з 2014 р.), обумовлений необхідністю відповіді на демографічні виклики, прагненням збалансувати ринок освіти та ринок праці, а також завданнями переходу від екстенсивної до інтенсивної моделі розвитку національної освіти [264, 277].

Відповідно до ще однієї періодизації, перший етап реформування охоплює 1991-1992 рр., що характеризується формуванням основ національної системи освіти [99, 203]; другий етап, що супроводжувався лібералізацією та індивідуалізацією освіти — 1993-1997 рр. [115, 225]; третій етап, пов'язаний із змінами підходів до фінансування та як наслідок перетворення сфери освіти на зону соціальної напруженості — 1997-2000 рр. [172, 284]; четвертий етап розпочався з ухвалення програми розвитку освіти та національної доктрини освіти у 2000 р., що отримали подальший розвиток у концепції модернізації української освіти на période до 2010 р. [201, 225]. Початок наступного етапу пов'язаний із приєднанням України до Болонського процесу у 2005 р. [13, 154]. У цей період, що тривав до 2010 року, формується система професійних стандартів та система оцінки якості освітніх послуг, у тому числі за допомогою участі в організації та проведенні міжнародних порівняльних досліджень [71, 151]. Початок шостого етапу реформування системи освіти в Україні припадає на 2010 р., із продовженням до 2016 р. та подальших років [218, 277]. На цьому етапі глобальна конкурентоспроможність української освіти стала головною метою освітньої системи, проте головною проблемою залишається соціальна диференціація та нерівний доступ до якісної освіти [43, 180].

Варто зазначити, що наведені періодизації, відображені зокрема в роботах вітчизняних дослідників [155, 240], хоча частково і враховують вплив чинників міжнародного середовища на освітній процес в Україні, визначаються, передусім, датами прийняття ключових нормативних документів, таких як Закон України "Про освіту" та інші законодавчі акти [224, 225]. Проте логіка впливу світових трендів на розвиток освітнього

процесу виявляється складнішою, а формальне прийняття того чи іншого нормативного документа не завжди свідчить про якісні зрушення у процесах реформування системи [242, 270]. Наприклад, формальне приєднання до Болонського процесу потребувало певного часу для повноцінної імплементації його принципів у систему вищої освіти України, що стало особливо помітним у період 2008-2010 рр., коли всередині самого Євросоюзу, з одного боку, виявилася фінансово-економічна та інституційна криза, а з іншого боку, посилилася критика щодо власне Болонської системи [6, 33].

Подальше наростання деглобалізаційних процесів, імпульсом до розвитку яких стала криза 2008-2010 рр., суттєво вплинуло на освітній процес в Україні [73, 86]. Спостерігалося розділення закладів вищої освіти на ті, що активно інтегрувалися в європейський освітній простір, і ті, що залишалися осторонь цього інтеграційного процесу [112, 252]. Це стосувалося передусім регіональних закладів вищої освіти, які не мали достатніх фінансових ресурсів для повноцінної участі в міжнародних освітніх програмах [170, 238]. Незважаючи на певні труднощі участі України у Болонському процесі, до 2016 року в освітній політиці переважали євроінтеграційні тенденції [227, 318].

В умовах глобальних геополітичних трансформацій, особливо у період з 2014-2016 років, усередині освітньої системи України відбуваються складні процеси модернізації [194, 242]. З одного боку, державна політика у сфері освіти спрямована на розвиток національно-патріотичного виховання та захист освітнього простору від деструктивних зовнішніх впливів [99, 174]. З іншого боку, триває процес поглиблення євроінтеграції української освіти, що супроводжується активною модернізацією освітніх програм та стандартів відповідно до європейських вимог [79, 184].

Враховуючи вищевикладене, слід констатувати, що в 2016-2018 рр. українська система вищої освіти вступила в новий етап розвитку, що характеризується інтенсивною модернізацією та адаптацією до європейських

освітніх стандартів [260, 291]. Цей процес відбувається в умовах складної геополітичної ситуації та потребує виваженого підходу до реформування вищої освіти [194, 227]. У цьому контексті розвиток української вищої освіти визначається як внутрішніми потребами держави, так і процесами європейської інтеграції, що вимагає збалансованого підходу до впровадження освітніх інновацій [191, 264].

Погодимося з думкою провідних українських науковців, які наголошують на фундаментальній важливості визначення цивілізаційної приналежності України в сучасному глобалізованому світі, оскільки будь-яке національно-державне утворення може ефективно зберегти себе як особливу цілісність лише в рамках власної чіткої цивілізаційної самоідентифікації [135, 174]. У цьому контексті Україні, як молодій європейській державі, необхідно виробити такий стратегічний шлях розвитку, який би гармонійно відповідав як об'єктивним історичним та соціально-економічним передумовам, так і фундаментальним інтересам населення країни в довгостроковій перспективі [121, 199].

Виявити та реалізувати можливості такого перспективного шляху можна через комплексну призму європейської інтеграції та збереження національної ідентичності в освітньому просторі [25, 97]. Відповідно до сучасних теоретичних концепцій та практичного досвіду державотворення, Україна є невід'ємною та органічною частиною європейської цивілізації, зі збереженням та розвитком власної багатої культурної та освітньої самобутності [135, 318]. Це переконливо підтверджується як багатовіковим історичним розвитком країни, так і її сучасними стратегічними прагненнями до повноцінної євроінтеграції у всіх сферах суспільного життя [100, 203]. Водночас надзвичайно важливим пріоритетом залишається дбайливе збереження та примноження національних освітніх традицій та унікальних культурних особливостей українського народу [114, 174].

Сучасна міжнародна освітня політика України визначається стратегічними пріоритетами її зовнішньої політики загалом та специфікою

розвитку національної системи освіти зокрема [211, 233]. Серед ключових напрямків розвитку — створення максимально сприятливих умов для повноцінної інтеграції в європейський освітній простір, розвиток багатосторонніх партнерських відносин з провідними освітніми установами країн Європейського Союзу, активна участь у престижних міжнародних освітніх проєктах та інноваційних програмах академічної мобільності [20, 27]. У цьому контексті Україна має суттєві конкурентні переваги для залучення іноземних студентів, зокрема завдяки оптимальному співвідношенню ціни та якості освітніх послуг, розвиненій та постійно вдосконалюваній системі міжнародних освітніх програм, вигідній географічній близькості до європейських країн та зростаючій міжнародній репутації провідних українських університетів на глобальному ринку освітніх послуг [57, 91].

Слід зазначити, що Україна має значний позитивний досвід у сфері міжнародного академічного співробітництва [84, 240]. Особливо важливим є розвиток партнерських відносин з провідними європейськими університетами та участь у різноманітних освітніх програмах Європейського Союзу, що сприяє підвищенню якості вищої освіти та її конкурентоспроможності на міжнародному рівні [181, 326]. В останні роки активно розвиваються програми подвійних дипломів, спільні наукові дослідження та академічні обміни з провідними університетами Польщі, Німеччини, Франції та інших європейських країн [37, 189].

Українські заклади вищої освіти беруть активну участь у міжнародних освітніх мережах та консорціумах, що дозволяє реалізовувати актуальні освітні програми, здійснювати підготовку висококваліфікованих викладачів та науковців, проводити спільні наукові дослідження з провідними світовими науково-освітніми центрами [195, 320]. Така співпраця відкриває нові можливості для розвитку української вищої освіти та її подальшої інтеграції у світовий освітній простір [83, 252].

Одним із найважливіших стратегічних процесів є поглиблення

інтеграції України у загальноєвропейський освітній простір [25, 79]. Цей процес має чітке стратегічне визначення та глибоке концептуальне осмислення [227, 242]. Приєднання України до Болонського процесу має фундаментальне міжнародно-політичне значення та засвідчує послідовний розвиток європейського вектору України [13, 154]. Головною метою є не лише модернізація української системи вищої освіти відповідно до європейських стандартів, але й повноцінне включення країни у європейські освітні ініціативи та програми [181, 318].

Підсумовуючи міжнародні аспекти участі України у Болонському процесі, доцільно розглянути основні параметри у трьох ключових вимірах: національному, інституційному та індивідуальному [141, 154]. На національному рівні можна виділити стратегічні переваги, які отримала Україна від інтеграції до Болонського процесу [35, 79]. Це насамперед можливість знаходження спільних з європейськими партнерами відповідей на виклики глобалізації у сфері освіти, а також ефективне використання їхнього досвіду при реформуванні української системи вищої освіти [20, 84]; розширення студентської та академічної мобільності, запровадження додатку до диплому єдиного зразка, впровадження системи академічних кредитів ECTS, що суттєво сприяє більшій інтернаціоналізації та підвищує конкурентоспроможність українських закладів вищої освіти у світі [37, 85]; визнання дипломів на міжнародному рівні [60, 326]; розвиток програм подвійних дипломів з європейськими університетами [189, 253].

На інституційному рівні ключовою перевагою стало підвищення автономності закладів вищої освіти та розширення їх академічних свобод, що дозволяє більш гнучко реагувати на потреби ринку праці та розвивати інноваційні освітні програми [17, 160]. На індивідуальному рівні важливим досягненням є розширення можливостей для формування власної траєкторії навчання через вибір навчальних дисциплін, гнучкі терміни навчання та академічну мобільність [1, 152].

Варто зазначити, що процес імплементації цих переваг Болонської

системи в Україні триває та потребує подальшого вдосконалення [79, 262]. Для максимально ефективного використання можливостей європейської інтеграції у сфері освіти, українські університети мають продовжувати роботу над усуненням існуючих бар'єрів та розвитком партнерських відносин з європейськими закладами вищої освіти [181, 289]. Особливу увагу слід приділити питанням якості освіти, розвитку академічної мобільності та впровадженню інноваційних освітніх технологій конкурентоспроможності вишів [71, 290].

Досвід використання міжнародних практик реформування системи вищої освіти був детально розглянутий у другому розділі дисертаційного дослідження [84, 241]. З проведеного аналізу очевидно, що процес розробки української освітньої політики на державному рівні охоплює широкий спектр міжнародного досвіду, не обмежуючись лише європейськими практиками [75, 94]. Академічна мобільність в рамках європейського простору демонструє позитивну динаміку, хоча її потенціал використовується ще не повною мірою через низку об'єктивних факторів [37, 240]. Геополітичні виклики та економічні обмеження останніх років вплинули на масштаби міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, проте не зупинили процес інтеграції української освіти у європейський простір [227, 252].

Динаміка мобільності українських студентів до закладів вищої освіти країн Європи, починаючи з 2000-х років, зазнала суттєвих трансформацій [252, 267]. Сьогодні спостерігається активізація обмінів студентами та викладачами між Україною та європейськими країнами, хоча існує певна асиметрія в цих процесах [84, 300]. У загальнонаціональному масштабі вищу освіту в Україні здобувають десятки тисяч іноземних студентів, що становить значну частку від загальної кількості студентів закладів вищої освіти країни [91, 317]. Водночас, порівняно з показниками країн ОЕСР, відсоток українських студентів, які навчаються у закордонних університетах, має потенціал для зростання [51, 84].

Важливо відзначити, що географія походження іноземних студентів в

українських закладах вищої освіти суттєво змінилася порівняно з минулими роками [94, 300]. Відбулася диверсифікація країн походження іноземних студентів, що свідчить про зростання привабливості української вищої освіти на міжнародному ринку освітніх послуг та її адаптацію до сучасних глобальних викликів [252, 309]. Трансформація національної системи вищої освіти України в рамках Болонського процесу значною мірою визначається необхідністю забезпечити можливість українським та міжнародним студентам отримувати документи про вищу освіту, які визнаються та конвертуються в міжнародному масштабі [60, 79].

Парадигмальні зміни, які приніс Болонський процес, викликали активну дискусію в академічній спільноті України [131, 159]. Зокрема, від працівників закладів вищої освіти вимагалася додаткова робота з адаптації освітніх програм до європейських стандартів, включаючи перерахунок годин на кредити ECTS, розробку системи консультування студентів, формування індивідуальних освітніх траєкторій тощо [115, 152].

В українському академічному середовищі триває конструктивна дискусія щодо ефективності дворівневої болонської системи [184, 262]. Деякі науковці висловлюють занепокоєння щодо того, що програми бакалаврату можуть бути надто вузькоспеціалізованими, що може обмежувати формування фундаментальних основ спеціальності та знижувати готовність випускників до професійної мобільності та самостійного професійного зростання [205, 239].

Водночас, значна частина освітянської спільноти наголошує на необхідності розвитку прикладного бакалаврату, враховуючи сучасні потреби ринку праці [220, 238]. Головна мета такого підходу полягає у підвищенні соціального статусу кваліфікованих фахівців та їх конкурентоспроможності [41, 46]. Завдання прикладного бакалаврату полягає в забезпеченні випускників повним набором практичних знань та навичок, необхідних для негайного працевлаштування за фахом без додаткового стажування [204, 226].

У контексті подальшого розвитку магістерських програм доцільно враховувати досвід провідних європейських університетів, які розглядають ступінь магістра як найвищий рівень професійних компетенцій, що безпосередньо застосовуються у практичній діяльності відповідно до конкретних напрямків та профілів освіти [184, 205]. Таким чином, проведений аналіз інноваційного підходу до механізмів державного управління у сфері підготовки спеціалістів для системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій дозволяє зробити наступні висновки [126, 136].

По-перше, сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується складними трансформаційними процесами, що відбуваються в умовах глобальних викликів та соціально-економічних змін [194, 277]. Особливої актуальності набуває питання реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, зокрема тих, що готують фахівців для Державної служби України з надзвичайних ситуацій [149, 178]. Інноваційний підхід до механізмів державного управління у цій сфері має враховувати як національні особливості та потреби, так і міжнародні стандарти підготовки відповідних фахівців [126, 167].

По-друге, дослідження показало, що процес інтеграції України до європейського освітнього простору має багатовимірний характер і охоплює національний, інституційний та індивідуальний рівні [79, 242]. На національному рівні це проявляється у формуванні нормативно-правової бази, що відповідає європейським стандартам, та створенні механізмів забезпечення якості освіти [71, 224]. На інституційному рівні відбувається трансформація закладів вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу, розширення їх автономії та впровадження інноваційних освітніх технологій [115, 289]. На індивідуальному рівні забезпечується можливість формування гнучких освітніх траєкторій та розширення академічної мобільності [1, 37].

По-третє, аналіз показав, що важливим аспектом реформування

системи вищої освіти є збереження національної освітньої ідентичності при одночасній інтеграції до європейського освітнього простору [135, 174]. Це особливо актуально для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які мають враховувати як міжнародні стандарти підготовки фахівців, так і специфічні національні потреби у сфері цивільного захисту та надзвичайних ситуацій [143, 179].

По-четверте, дослідження виявило необхідність удосконалення механізмів державного управління у сфері інформаційної безпеки освітнього процесу [323, 324]. Це включає захист від деструктивних інформаційних впливів, збереження традиційних освітніх цінностей та формування професійної культури майбутніх фахівців служби надзвичайних ситуацій [166, 279].

По-п'яте, аналіз періодизації реформування вищої освіти в Україні дозволив виділити кілька ключових етапів, кожен з яких характеризується специфічними особливостями та викликами [155, 218]. Особливої уваги заслуговує сучасний етап, який розпочався після 2014 року і характеризується активною модернізацією системи вищої освіти відповідно до європейських стандартів при збереженні національних освітніх традицій [194, 264].

По-шосте, важливим аспектом інноваційного розвитку є міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти [84, 189]. Аналіз показав, що Україна має значний потенціал для розширення міжнародної академічної мобільності, розвитку програм подвійних дипломів та участі у міжнародних освітніх проектах [37, 240]. Однак реалізація цього потенціалу потребує вдосконалення механізмів державного управління та створення відповідних умов на інституційному рівні [186, 221].

По-сьоме, дослідження виявило необхідність вдосконалення системи підготовки фахівців на рівні бакалаврату та магістратури [204, 262]. Особливої уваги потребує розвиток прикладного бакалаврату, який має забезпечувати формування практичних навичок та компетенцій, необхідних

для негайного працевлаштування випускників [220, 239]. При цьому важливо зберігати баланс між практичною підготовкою та формуванням фундаментальних теоретичних знань [114, 236].

По-восьме, аналіз показав необхідність розвитку системи безперервної освіти та підвищення кваліфікації фахівців служби надзвичайних ситуацій [207, 244]. Це вимагає впровадження інноваційних освітніх технологій, розвитку дистанційного навчання та створення ефективної системи оцінки якості освіти [158, 315].

По-дев'яте, важливим аспектом інноваційного розвитку є забезпечення якості освіти відповідно до міжнародних стандартів [71, 290]. Це вимагає впровадження ефективних механізмів внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості, розвитку системи акредитації освітніх програм та створення умов для незалежної оцінки якості освіти [151, 180].

По-десяте, дослідження виявило необхідність удосконалення механізмів фінансування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [172, 234]. Це включає розвиток системи державного фінансування, залучення додаткових джерел фінансування та створення ефективних механізмів розподілу фінансових ресурсів [182, 284].

Узагальнюючи проведений аналіз, можна стверджувати, що інноваційний підхід до механізмів державного управління у сфері підготовки спеціалістів для системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій потребує комплексного вдосконалення на всіх рівнях [136, 186]. Це включає модернізацію нормативно-правової бази, впровадження інноваційних освітніх технологій, розвиток міжнародного співробітництва та забезпечення якості освіти відповідно до міжнародних стандартів [189, 315].

Отримані результати дослідження створюють підґрунтя для подальшого аналізу специфічних механізмів інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що буде розглянуто у наступному підрозділі дисертаційного дослідження.

4.2 Впровадження закордонного досвіду в моделі професійної підготовки фахівців для Державної служби України з надзвичайних ситуацій

У сучасному світі рівень розвитку країни, її політична та економічна незалежність безпосередньо пов'язані з ефективністю системи вищої освіти та організації наукових досліджень [121, 295]. Це зумовлює зацікавленість усіх держав у розбудові ефективних національних систем вищої освіти, перетворюючи освітню реформу на стратегічне загальнонаціональне завдання [186, 264].

В умовах глобальних трансформацій, цифровізації та інтеграції освіти у світовий ринок послуг, університети постають перед необхідністю підтверджувати свою ефективність та конкурентоспроможність на міжнародній арені [16, 43]. Заклади вищої освіти змушені адаптувати моделі свого розвитку відповідно до викликів сучасності [194, 267]. Особливого значення набуває формування освітньої стратегії та політики з урахуванням вимог міжнародної конкурентоспроможності [43, 57].

Важливим індикатором якості вищої освіти стали міжнародні рейтинги університетів [2, 76]. Незважаючи на певну суб'єктивність критеріїв оцінювання, саме рейтингування стало визначальним інструментом для світової спільноти у визначенні провідних закладів вищої освіти [40, 59]. Для України, яка прагне посилити свої позиції у світовому освітньому просторі, підвищення конкурентоспроможності університетів та їх інтеграція до спільноти лідерів вищої освіти є одним із пріоритетних завдань освітньої політики [264, 318]. У огляді національних стратегій інтернаціоналізації країн ОЕСР, підготовленому на основі доповіді «OECD. Internationalisation and Trade in Higher Education: Opportunities and Challenges (2004)», визначено чотири основні стратегічні підходи до розвитку міжнародної освітньої політики [51, 84].

Перший — узгоджений підхід, що базується на довгострокових політичних, культурних та академічних цілях розвитку країни [20, 84]. Він орієнтований на міжнародне співробітництво через формування інституційних партнерств у сфері вищої освіти та підтримку академічної мобільності [37, 189]. Такий підхід успішно впроваджують Японія, Південна Корея, Мексика та Іспанія [51, 75].

Другий підхід — стратегія залучення кваліфікованої робочої сили, що супроводжується відповідними змінами у візовому та імміграційному законодавстві [58, 238]. Цю стратегію активно використовують країни Західної Європи та Канада [51, 84].

Третій — стратегія отримання доходу, за якої держава стимулює експорт освітніх послуг на комерційній основі без державних субсидій [12, 172]. Таку модель обрали Австралія та Нова Зеландія [51, 91].

Четвертий підхід — стратегія розширення можливостей, спрямована на підтримку міжнародної мобільності викладачів, науковців та студентів [37, 240]. Її дотримуються Польща, Чехія, Словаччина та країни Південно-Східної Азії [51, 75].

Вибір країною певної стратегії чи їх комбінації визначається комплексом факторів: станом національної системи освіти та її конкурентоспроможністю, соціально-економічними та політичними умовами, стратегічними пріоритетами, наявними ресурсами, історичним і геополітичним контекстом [84, 121]. При цьому конкуренція у сфері вищої освіти передбачає суперництво закладів освіти за досягнення кращих результатів у наданні освітніх послуг та отримання відповідних переваг на міжнародному ринку [5, 43]. Конкурентоспроможність національної системи вищої освіти визначається насамперед конкурентоспроможністю окремих університетів, що входять до її складу [57, 240]. Конкурентоспроможність університету являє собою комплексну характеристику закладу вищої освіти, яка відображає його переваги перед конкурентами в умовах конкретного ринку освітніх послуг протягом певного періоду [43, 91].

Для визначення конкурентоспроможності університетів на світовому рівні використовуються міжнародні рейтинги, які базуються на комплексному аналізі різних показників [2, 76]. Такий аналіз включає статистичні дані діяльності університетів, результати аудитів, а також експертні оцінки представників міжнародної академічної спільноти та роботодавців [40, 89]. При оцінюванні якості університетів застосовуються репутаційний, результативний та загальний підходи [60, 71]. Серед найвпливовіших міжнародних рейтингових систем слід відзначити Шанхайський рейтинг (ARWU), Times Higher Education та QS World University Rankings [2, 59]. Важливими критеріями оцінювання в цих рейтингах виступають академічна та наукова репутація закладу вищої освіти [40, 122]. Суттєве значення мають також масштаб університету та його історична спадщина, оскільки заклади з багатою історією традиційно приваблюють більше видатних науковців та талановитих студентів [63, 193].

Сучасні системи оцінювання якості вищої освіти характеризуються зростанням ролі студентського самоврядування [71, 151]. Зокрема, у Швеції та Великій Британії студенти беруть активну участь у процедурах зовнішнього оцінювання [60, 326]. На європейському рівні налагоджується тісна співпраця між Європейським Союзом студентів (ESIB) та Європейською мережею контролю якості (ENQA), що сприяє підвищенню об'єктивності оцінювання діяльності університетів [71, 326]. У світовій практиці для оцінки ефективності наукової діяльності університетів широко використовується індекс цитування наукових публікацій [122, 195]. Показовим є досвід південнокорейських університетів, де за останнє десятиліття кількість публікацій у Science Citation Index (SCI) зросла майже в чотири рази — з 10739 до 39843 публікацій [28, 96].

Важливим фактором підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти є досягнення критичної маси науковців [74, 85]. Для цього у світовій практиці застосовується стратегія об'єднання та модернізації існуючих університетів, оскільки масштаб закладу часто впливає на його

конкурентні позиції [74, 255]. Оцінювання зростання конкурентоспроможності університету є складним завданням через два ключових фактори: часовий (процес модернізації триває щонайменше 8-10 років) та атрибутивний [64, 259]. Попри це, існують методики оцінки прогресу навіть за короткі періоди [69, 151]. Наприклад, досвід китайських університетів демонструє, як впровадження нових стандартів якості дозволило підвищити розуміння міжнародної конкуренції та посилити конкурентоспроможність закладів [75, 320].

Аналізуючи фактори підвищення конкурентоспроможності університетів, важливо враховувати дослідження провідних експертів у галузі глобальної вищої освіти, зокрема Джаміля Салмі та інших [64, 240]. Їхні роботи висвітлюють трансформаційні процеси в системах вищої освіти розвинених країн в умовах інтернаціоналізації освіти [84, 252]. Особлива увага приділяється міжнародному освітньому співробітництву в контексті зростаючої конкуренції на світовому ринку освітніх послуг [43, 300].

На основі аналізу міжнародного досвіду розвитку університетів було виявлено загальні та специфічні характеристики забезпечення конкурентоспроможності, які будуть враховані при формуванні матриці політики реформування університетської освіти в Україні [85, 242].

На основі аналізу міжнародних ініціатив щодо підвищення якості вищої освіти можна виділити чотири взаємопов'язані групи факторів, які визначають конкурентоспроможність провідних університетів світу [64, 240].

До першої групи належить висока концентрація талановитих викладачів та студентів [160, 202]. Цей фактор як ключовий виділяють у своїх дослідженнях такі відомі експерти як Дж. Салмі, С. Вегес, З. Маргінсон та інші [43, 44].

Друга група факторів пов'язана з ресурсним забезпеченням університетів [172, 295]. Значущість цього аспекту для розвитку освітньої політики детально досліджували А. Тейк, Дж. Салмі та Х. Хорта [64, 91].

Третьою важливою складовою є ефективне управління закладом вищої

освіти [69, 282]. На цьому наголошують у своїх працях Дж. Ломбарді, Л.Л. Армстронг, Ф. Альтбах та інші провідні дослідники [3, 5].

Четверта група включає так звані "прискорюючі фактори" підвищення конкурентоспроможності університету, які досліджували А. Тейк, Х. Хорта, Дж. Салмі та Б. Кларк [17, 64].

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що сучасні університети світового рівня мають вирішувати комплексне завдання: забезпечувати розвиток інтелектуального та духовного потенціалу суспільства, одночасно підтримуючи власну конкурентоспроможність на міжнародному рівні [49, 295].

Важливо розуміти, що не всі успішні міжнародні ініціативи можуть бути безпосередньо впроваджені в українську систему вищої освіти [240, 291]. Проте їх вивчення дає цінний матеріал для розробки власних реформ [84, 241]. Досвід різних країн демонструє, що ефективна державна підтримка є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності університетів [186, 303]. Це включає цільове фінансування провідних університетів, підтримку перспективних наукових напрямків та залучення провідних міжнародних фахівців [64, 202].

Система вищої освіти в Україні формується з урахуванням власного історичного досвіду та національних традицій, що унеможливлює її реформування шляхом простого копіювання зарубіжних моделей [114, 174]. Водночас, якісне оновлення вітчизняної вищої освіти потребує ретельного вивчення та адаптації передового міжнародного досвіду [84, 240].

Дослідження світового освітнього простору має особливу цінність, оскільки дозволяє не лише розширити знання про функціонування різних освітніх систем, але й допомагає уникнути потенційних помилок при проведенні реформ [241, 270]. Аналіз міжнародного досвіду дає можливість більш виважено оцінювати доцільність та ризики впровадження тих чи інших змін у вітчизняну систему вищої освіти [155, 242]. У сучасній науковій літературі виділяють різні моделі вищої освіти, що сформувалися під

впливом специфічних історичних, культурних та економічних факторів [74, 240]. Серед основних можна виокремити три базові моделі: європейську, американську та азіатську [51, 84].

Європейська модель характеризується переважно державним фінансуванням та безоплатністю освіти, відносно високим ступенем централізації управління [6, 172]. При цьому європейські університети мають історично сформовану автономію, хоча й меншу порівняно з американськими закладами [17, 160]. Важливою особливістю є значна роль академічної спільноти в управлінні університетами [69, 193].

В межах європейської моделі виділяють кілька специфічних підвидів [63, 85]. Німецька модель відзначається "дуальним принципом", що передбачає тісний зв'язок навчання з виробництвом [24, 220]. Французька модель характеризується загальною доступністю та безоплатністю освіти [6, 172]. Британські університети вирізняються гнучкістю у реагуванні на потреби ринку праці та активним впровадженням нових спеціалізацій відповідно до запитів роботодавців [36, 238].

Європейська модель вищої освіти характеризується розвиненою системою професійної підготовки та перепідготовки кадрів [202, 244]. Важливим її елементом є безоплатні програми навчання робітничим професіям, що реалізуються через державні служби зайнятості [238, 312]. Паралельно функціонує розгалужена система підвищення кваліфікації, що фінансується роботодавцями або самими слухачами [207, 292]. Американська модель вирізняється диверсифікованими джерелами фінансування, де поряд із державною підтримкою значну роль відіграє приватний капітал [12, 70]. При цьому локальні джерела фінансування переважають над загальнодержавними [53, 172]. Хоча початкова та середня освіта переважно безкоштовна, вища освіта є здебільшого платною [91, 172]. Проте функціонує розвинена система фінансової підтримки студентів через гранти та освітні кредити [9, 91].

Важливим джерелом фінансування американських університетів є

відрахування від дослідницьких грантів, цільові гранти та благодійні внески [12, 70]. Значну частку бюджету (20-30%) формують пожертви випускників, які досягли успіху [91, 172]. Навіть приватні університети отримують державне фінансування в обсязі близько 10% свого бюджету [53, 70]. По суті, американські університети функціонують як приватні корпорації у сфері освітніх послуг [12, 92].

Окремої уваги заслуговує азіатська модель вищої освіти, яка являє собою синтез східних і західних підходів, поєднуючи традиційні цінності з сучасними освітніми технологіями [94, 300]. В цій моделі успішно адаптовані інституційні структури та елементи управління, запозичені з систем освіти США, Великобританії та інших європейських країн [75, 84]. Показовим є приклад Китаю, де щорічний приріст кількості наукових публікацій сягає 70% [28, 320].

На думку професора С. Марджинсона, успіх азіатської моделі вищої освіти базується на кількох ключових факторах [43, 44]. Передусім, це потужна роль держави з високим моральним авторитетом, яка забезпечує стабільність та гармонійний розвиток суспільства [50, 121]. В азіатських країнах послідовність у функціонуванні бюрократичної системи розглядається як перевага, а не недолік [275, 311]. Характерною особливістю є те, що найталановитіші випускники обирають державну службу, тоді як у західних країнах вони надають перевагу бізнес-сектору [220, 301].

Аналіз світового досвіду свідчить, що вплив різних факторів на розвиток систем вищої освіти має національну специфіку [84, 174]. Водночас можна виділити загальні тенденції, що характеризують процеси вдосконалення вищої освіти у глобальному масштабі [4, 87].

На основі проведеного дослідження можна визначити ключові фактори, які сприяли посиленню міжнародних позицій різних моделей вищої освіти [43, 240]. Одним з найважливіших є розвиток міжнародної академічної діяльності університетів [20, 189]. Інтернаціоналізація стає центральним елементом освітніх стратегій не через брак власних талантів, а через

необхідність включення місцевих науковців до міжнародних мереж обміну передовими знаннями [37, 240]. Особливе значення має мова викладання як фактор залучення іноземних студентів та фахівців [77, 327]. Експерти в галузі освітньої політики визначають цей чинник як каталізатор підвищення конкурентоспроможності університету, що у короткостроковій перспективі сприяє покращенню показників міжнародного моніторингу та посиленню репутації закладу на глобальному ринку освітніх послуг [43, 300].

Хоча англійська мова зараз домінує в міжнародному академічному середовищі, її роль може змінюватися разом із трансформацією глобальної культурної моделі [62, 87]. Проте наразі впровадження англомовних освітніх програм та підвищення рівня володіння англійською мовою в академічному середовищі залишається ефективним інструментом залучення іноземних студентів [253, 300]. Важливим аспектом є розвиток технологій перекладу, зокрема впровадження сучасних інформаційних технологій не лише для письмового, але й для усного перекладу, що може суттєво розширити можливості навчання для іноземних студентів [158, 315].

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виділити кілька ключових напрямів підвищення конкурентоспроможності університетів [43, 240]. Першим є диверсифікація джерел фінансування [12, 172]. Провідні університети світу зазвичай мають чотири основні джерела надходжень: державне фінансування, доходи від дослідницьких контрактів, надходження від інвестицій та благодійних внесків, а також плата за навчання [70, 284].

Другим важливим напрямом є вдосконалення системи управління та контролю [69, 188]. Сучасні тенденції включають децентралізацію управління та розширення автономії закладів вищої освіти, що дозволяє приймати рішення на тому рівні, де вони мають реалізовуватися [17, 124]. У багатьох країнах ефективно функціонує система самоврядування та самоконтролю за участю незалежних експертів, представників академічної спільноти, студентства та місцевих органів влади, а система оцінювання якості освіти є прозорою для громадськості [71, 314].

Третім напрямом є розвиток спеціалізації у конкретних галузях [85, 240]. Оскільки не всі університети можуть конкурувати з провідними світовими закладами за загальними показниками, багато з них зосереджуються на досягненні високих результатів у окремих дисциплінарних напрямах, що дозволяє їм займати помітні позиції у спеціалізованих міжнародних рейтингах [2, 59].

Інноваційна діяльність є невід'ємною складовою розвитку сучасного університету та ключовою умовою його конкурентоспроможності [189, 320]. При цьому важливо розуміти, що глобальні рейтинги, попри їх значущість, є лише допоміжним інструментом оцінювання, адже якість університетської освіти не може кардинально змінитися протягом одного року, як може здатися з щорічних публікацій рейтингів [40, 180]. Вирішення завдань підвищення конкурентоспроможності університетів потребує системної державної політики у сфері вищої освіти, яка враховує сучасні виклики та має пріоритетний статус [186, 270]. У цьому контексті конкурентоспроможність університету слід розглядати як комплексну характеристику, що відображає його переваги над конкурентами за низкою показників: фінансово-економічних, маркетингових, матеріально-технічних, кадрових та соціально-політичних [43, 256]. Ця характеристика має забезпечувати стабільний розвиток закладу в умовах динамічних змін [190, 322].

Незважаючи на певні недоліки, міжнародні рейтинги університетів надають можливість порівняльного аналізу їх конкурентоспроможності [40, 180]. Ключовими факторами успіху є висока концентрація талановитих викладачів та студентів, належне ресурсне забезпечення, ефективне управління та наявність "прискорюючих факторів" розвитку [64, 160]. Формування цих умов потребує тривалого часу (8-10 років) та системних, послідовних реформаторських зусиль [259, 289].

В умовах глобалізації та інтеграції університети зазнають одночасного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів [16, 62]. Подолання можливих

суперечностей між ними вимагає нової парадигми розвитку, яка дозволяє уникнути як надмірної ідеалізації минулого досвіду, так і поспішного впровадження неапробованих інновацій [131, 159]. Виявлені в процесі дослідження загальні принципи та критерії реформування вищої освіти створюють основу для побудови матриці реформ, яка може слугувати орієнтиром для розробки національних концепцій реформування університетів з урахуванням специфіки їх розвитку та функціонування [242, 270].

Адаптація національної системи вищої освіти являє собою процес її пристосування до змінних умов зовнішнього середовища [15, 227]. В результаті такої адаптації відбувається модифікація системи освіти, що безпосередньо впливає на якість вищої освіти в країні [194, 260]. Підвищення якості освіти є головною метою освітніх реформ, включаючи впровадження принципів Болонського процесу [79, 175]. Для досягнення цієї мети впроваджуються різноманітні перетворення, серед яких важливе місце посідають моніторинг ефективності діяльності університетів та їх акредитація [151, 180].

Проблема адекватної оцінки якості освіти залишається актуальною і не має остаточного вирішення, оскільки критерії якості еволюціонують разом із трансформацією освітньої системи [180, 290]. Відсутність єдиного розуміння категорії "якість вищої освіти" ускладнює суспільно-науковий діалог з цієї проблематики [175, 290].

В сучасній науковій літературі категорія "якість освіти" розглядається з різних точок зору [71, 180]. Результуючий підхід, визначимо якість освіти як відповідність характеристик освітнього процесу та його результатів вимогам державних стандартів, соціальним нормам та особистісним потребам [71, 224]. У цьому контексті якість освіти розуміється як ступінь відповідності реальних результатів освітнього процесу запланованим цілям, зафіксованим в освітніх стандартах [71, 262].

Це розуміння знайшло відображення в глосарії Болонського процесу,

де якість вищої освіти визначається як комплексна характеристика, що включає відповідність результатів освітнього процесу та діяльності освітніх структур актуальним потребам особистості, держави та суспільства [13, 79].

В українському законодавстві якість освіти визначається як комплексна характеристика освітньої діяльності та підготовки здобувача освіти, що відображає відповідність результатів навчання вимогам державних освітніх стандартів та/або потребам заінтересованих сторін, включаючи ступінь досягнення запланованих результатів освітньої програми [224, 225]. Існують різні підходи до розуміння якості освіти [71, 175]. Особистісно-орієнтований підхід, розглядає якість освіти через призму відповідності результатів навчання цілям освіти, спрямованим на розкриття потенціалу особистості [114, 205]. При цьому якість освіти визначається як сукупність характеристик освіченості випускника [180, 290].

Соціально-економічний підхід, трактує якість освіти як здатність освітньої системи задовольняти потреби споживачів різних рівнів [66, 91]. У цьому контексті якість розглядається як міра задоволеності індивідуальних та суспільних потреб у освітніх послугах [172, 309]. З позиції результуючого підходу оцінка якості вищої освіти здійснюється через внутрішню експертизу (процедуру акредитації) та зовнішню експертизу (процедуру рейтингування) діяльності закладів вищої освіти [151, 180]. В умовах глобальної конкуренції рейтинги університетів виступають не лише інструментом діагностики якості освіти, але й важливим механізмом конкурентної боротьби та формування освітньої політики [43, 270].

Згідно з Принципами ранжування вищих навчальних закладів (IREG-2, Берлін, 2006), рейтинги формуються на основі оцінки набору показників, що відображають рівень діяльності закладів вищої освіти та впливають на результативність їх роботи [40, 59]. Рейтингування є важливим інструментом оцінки якості вищої освіти та моніторингу внутрішніх процесів у закладах освіти [151, 196]. Серед найавторитетніших міжнародних рейтингів закладів вищої освіти виділяються чотири основні системи [2, 76]. Шанхайський

рейтинг (ARWU), що публікується з 2003 року Інститутом вищої освіти Шанхайського університету, став першим глобальним рейтингом університетів [2, 40]. З 2004 року британське агентство Quacquarelli Symonds спільно з US News & World Report публікує рейтинг QS World University Rankings [59, 76]. Times Higher Education (THE) — рейтинг, що формується з 2010 року агентством Thomson Reuters, раніше існував у форматі спільного рейтингу THE-QS [76, 326]. Особливе місце посідає Лейденський багатофакторний рейтинг, започаткований у 2010 році Центром науки та технологічних досліджень Лейденського університету [96, 122].

Методологія рейтингування базується на зборі та аналізі інформації за визначеними кількісними індикаторами [40, 89]. Ключовими показниками виступають: академічна репутація закладу в науковій спільноті та серед роботодавців, рівень ресурсного забезпечення наукової та освітньої діяльності, результативність навчання та досліджень, якісні характеристики студентського та викладацького складу [122, 195]. Кожен індикатор відображає певний аспект якості освіти, причому його вище значення вказує на вищий рівень якості [71, 180]. Цей підхід викликає дискусії в академічній спільноті, оскільки питання визначення якості вищої освіти залишається предметом обговорення [175, 290]. Значення індикаторів формуються на основі офіційної статистики та експертних оцінок, кожному з них присвоюється певна вага, а сума зважених показників формує підсумковий результат [89, 196].

Окремо виділяються багатофакторні рейтинги (ренкінги), які представляють результати у вигляді баз даних без процедури зважування та агрегування показників [40, 256]. Прикладом такого підходу є Лейденський рейтинг, який дозволяє більш детально аналізувати різні аспекти діяльності університетів [96, 122]. При аналізі механізмів підтримки інноваційного розвитку закладів вищої освіти важливо розглянути основні характеристики провідних світових рейтингових систем, зокрема глобальний рейтинг ARWU [2, 189].

Академічний рейтинг світових університетів (Academic Ranking of World Universities — ARWU), розроблений Шанхайським університетом у 2003 році, оцінює заклади вищої освіти за шістьма ключовими показниками [2, 40].

Глобальний рейтинг QS

Розглянемо особливості рейтингу QS (THES-QS) World University Rankings, який є одним із найвпливовіших міжнародних рейтингів закладів вищої освіти. Методологія рейтингу була розроблена британським агентством Quacquarelli Sysmonds (QS), яке з 2004 по 2009 роки спільно з Thomson Reuters публікувало рейтинг під назвою THES. Після 2010 року QS продовжує самостійно складати рейтинг за усталеною методологією, яка включає наступні критерії оцінювання (табл. 2).

Таблиця *2*

Характеристика рейтингу QS (THES-QS) World University Rankings

Критерій	Індикатор	Вага, %	
		2021	2018-2023
Академічна оцінка (авторитетність у галузі наукових досліджень)	Експертна оцінка (в результаті глобального опитування академічної спільноти)	50	40
Оцінка роботодавців	Експертна оцінка (внаслідок глобального опитування роботодавців)	-	10
Оцінка цитування	Число цитувань на одного співробітника відповідно до баз даних Thomson Scientific (2021) / Scopus (2018-2023).	20	20
Студентський коефіцієнт	Співвідношення кількості студентів до професорсько-викладацького складу	20	20
Міжнародна діяльність	Співвідношення числа іноземних студентів, які навчаються в університеті, до загальної кількості студентів	5	5
	Співвідношення числа іноземних дослідників та викладачів, які працюють в університеті, до загальної кількості професорсько-викладацького складу	5	5

Глобальний рейтинг THE

Рейтинг інформаційно-аналітичного агентства Thomson Reuters вперше було опубліковано у 2011 році. Методологія відрізняється від QS збільшенням числа індикаторів: Times Higher Education (THE) охоплює 13 індикаторів, об'єднаних у три укрупнені групи: дослідження, освіту та поширення знань (міжнародне співробітництво).

Таблиця 3

Характеристика рейтингу (Times Higher Education World University Ranking)

Критерій	Індикатор	Вага, %
Оцінка досліджень	1.Число високоритованих публікацій (цитат) у журналах, проіндексованих Thomson Reuters.	30
	2.Кількість наукових статей, опублікованих у журналах бази Thomson Reuters на одного вузівського співробітника.	6
	3. Дохід від дослідницької діяльності	6
	4.Доход від впровадження інноваційних розробок (у розрахунку одного співробітника)	2,5
	5.Дослідна репутація	18
Оцінка освітнього середовища	6.Ставлення доходу університету до співробітників	2,25
	7.Оцінка академічної репутації (експертне опитування)	15
	8.Ставлення числа присуджених докторських ступенів до співробітників вузу	6
	9.Ставлення числа докторантів (PhD-студентів) до студентів бакалавріату	2,25
	10.Ставлення числа викладачів до студентів	4,5
Міжнародне співробітництво	11. Співвідношення числа іноземних та вітчизняних студентів	2,5
	12. Співвідношення числа іноземного та вітчизняного професорсько-викладацького складу ЗВО	2,5
	13. Частка наукових статей з іноземними співавторами	2,5

Глобальний рейтинг CWTS

Одним із найбільш об'єктивних міжнародних рейтингів вважається Лейденський рейтинг, що розробляється та публікується Центром науки та технологічних досліджень Лейденського університету (CWTS) з 2010 року [96, 122]. Особливістю цього рейтингу є його багатофакторність — оцінювання закладів вищої освіти здійснюється окремо за кожним показником без зведення результатів до єдиного балу [40, 256]. В основу

рейтингування покладено аналіз публікаційної активності університетів [122, 195].

Методологія Лейденського рейтингу відрізняється повною прозорістю та об'єктивністю, оскільки базується виключно на бібліометричних даних із бази Web of Science (Clarivate Analytics), уникаючи суб'єктивних оцінок на основі репутаційних опитувань чи даних від самих університетів [96, 122]. Основними індикаторами рейтингу виступають загальна кількість наукових публікацій, їх вплив у певній галузі (визначається часткою публікацій, що входять до 1%, 5% та 10% найбільш цитованих), а також рівень міжнародної наукової співпраці, що вимірюється кількістю публікацій у співавторстві з іншими організаціями [195, 320].

Аналізуючи систему міжнародних рейтингів закладів вищої освіти загалом, варто відзначити як їх переваги, так і недоліки [40, 180]. До позитивних аспектів рейтингування належить спрощення процесу вибору закладу освіти для потенційних здобувачів та інвесторів, підвищення впізнаваності університетів завдяки маркетинговому ефекту, стимулювання розвитку наукових досліджень та вдосконалення системи збору статистичних даних у сфері вищої освіти [43, 151].

Водночас система рейтингування має певні обмеження та недоліки [175, 290]. Зокрема, існує ризик викривлення оцінки якості освіти через орієнтацію на легкодоступні показники (як-от публікації та цитування) замість комплексної оцінки освітнього процесу [180, 290]. Проблемним залишається питання об'єктивності диференціації якості через складність вибору методів агрегації показників та визначення їх вагових коефіцієнтів [89, 196]. Додаткові труднощі створює зміна індикаторів та методів їх обробки з часом, що ускладнює порівняльний аналіз у динаміці [40, 180]. Крім того, універсальні рейтинги часто не враховують специфіку різних типів закладів вищої освіти [66, 74].

З огляду на складність оцінювання багатовимірного поняття "якість освіти", найбільш оптимальним підходом вважається використання

багатофакторного рейтингу (ренкінгу) [256, 290]. Такий формат зберігає повну неагреговану базу даних усіх індикаторів без визначення їх відносної ваги, що забезпечує більшу об'єктивність оцінювання та дозволяє користувачам формувати власні рейтинги відповідно до своїх пріоритетів [89, 256]. Варто відзначити, що глобальні міжнародні рейтинги здебільшого зосереджують увагу на дослідницькій діяльності університетів, тоді як освітня функція часто відходить на другий план [64, 122]. Це пояснюється об'єктивними труднощами вимірювання та порівняння якості навчання у різних закладах вищої освіти та країнах [71, 180]. Рейтингові системи також демонструють обмежену здатність адекватно оцінювати досягнення у сфері гуманітарних наук та мистецтва, хоча залишаються достатньо надійним інструментом оцінювання у галузі природничих наук [47, 95].

Поширення рейтингових систем оцінювання діяльності закладів вищої освіти є закономірним наслідком масовізації вищої освіти, посилення конкуренції та комерціалізації освітньої галузі у глобальному масштабі [12, 78]. Дискусії щодо доцільності застосування рейтингування та ранжування закладів вищої освіти триватимуть доти, доки існуватимуть різні підходи до розуміння сутності якості вищої освіти та методів її вимірювання [175, 290]. При цьому прихильники рейтингових систем наголошують на їх користі для розвитку освітньої галузі, тоді як критики акцентують увагу на недоліках наявних методик та технологій рейтингування [61, 180].

Таким чином, впровадження рейтингових оцінок можна розглядати як важливий крок до стандартизації системи діагностики якості вищої освіти, що є необхідною передумовою формування єдиного освітнього простору [71, 326].

Аналіз динаміки позицій провідних європейських закладів вищої освіти у Лейденському рейтингу демонструє тенденцію до поступового зниження показників університетів Німеччини, Франції, Італії та Великобританії починаючи з 2013 року, що відображено на відповідних діаграмах (4-7). Така динаміка свідчить про необхідність перегляду існуючих підходів до

організації освітньої та наукової діяльності європейських університетів в умовах зростаючої глобальної конкуренції.

Діаграма 4 — Динаміка закладів освіти Німеччини у рейтингу CWTS з 2018 по 2023 роки.

Діаграма 5 — Динаміка закладів освіти Франції у рейтингу CWTS з 2018 по 2023 роки.

Діаграма 6 — Динаміка закладів освіти Великобританії у рейтингу CWTS з 2018 по 2023 роки.

Діаграма 7 — Динаміка закладів освіти Італії у рейтингу CWTS з 2018 по 2023 роки.

За результатами проведеного кількісного аналізу виявлено тенденцію до зниження представництва європейських закладів вищої освіти у провідних міжнародних рейтингових системах [40, 180]. Це може свідчити про те, що впровадження принципів Болонського процесу не призвело до очікуваного

підвищення якості вищої освіти в європейських країнах [33, 79].

Для глибшого розуміння динаміки якості вищої освіти в європейських країнах було проведено спеціальне дослідження з використанням бально-рейтингової (якісної) оцінки позицій університетів у міжнародних рейтингах [89, 196]. Метою цього аналізу було виявлення якісних змін у системі вищої освіти європейських країн через відстеження динаміки позицій їхніх закладів вищої освіти у міжнародних рейтингах [2, 151].

Методологія дослідження передбачала застосування бальна-рейтингової оцінки для аналізу динаміки позицій університетів у глобальних академічних рейтингах [40, 256]. Кожному закладу вищої освіти присвоювався відповідний рейтинговий бал: мінімальний (1 бал) — для закладу на останньому місці рейтингу, максимальний (що дорівнює загальній кількості закладів у рейтингу) — для лідера рейтингу [89, 196]. Сумарний показник для кожного регіону розраховувався шляхом додавання рейтингових балів усіх закладів вищої освіти цього регіону [40, 59].

Динаміка сумарних балів у міжнародних рейтингових системах дозволяє простежити зміни позицій європейських закладів вищої освіти [180, 290]. Детальні результати дослідження представлені у відповідних таблицях та діаграмах, зокрема проаналізовано дані Шанхайського рейтингу (ARWU) [2, 76].

Аналіз даних Шанхайського рейтингу (ARWU) демонструє не лише зменшення частки представництва європейських закладів вищої освіти, але й погіршення їхніх позицій у рейтингу [2, 180]. Починаючи з 2007 року спостерігається стійка тенденція до зниження сумарного балу європейських університетів, що свідчить про зниження якісних показників вищої освіти в європейських країнах [33, 290].

Процеси освітньої інтеграції не забезпечили очікуваного підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи на міжнародному рівні [6, 43]. Радикальна трансформація національних систем вищої освіти відповідно до зовнішніх стандартів не призвела до покращення якості освіти,

що підтверджується, зокрема, послідовним зниженням позицій німецьких університетів у міжнародних рейтингах [63, 180].

Особливої уваги заслуговує досвід провідних британських університетів, які відмовились від участі в Болонському процесі [36, 79]. Попри загальне приєднання Великої Британії до Болонської системи, деякі всесвітньо відомі заклади вищої освіти, зокрема Університети Кембриджа та Оксфорда, а також Лондонська школа економіки (LSE), вирішили зберегти свої традиційні освітні моделі [36, 193]. Ці університети аргументували своє рішення особливостями структури та організації власних освітніх програм, які недоцільно адаптувати до кредитної системи [35, 79].

Водночас деякі провідні британські університети обрали шлях інтеграції до Болонського процесу [36, 85]. Зокрема, Ноттінгемський університет, який входить до п'ятірки найпопулярніших закладів вищої освіти Великобританії та, за оцінкою Times, є "головною альтернативою Оксбріджу", повністю долучився до європейської освітньої інтеграції [36, 76]. Аналогічний шлях обрав і Сент-Ендрюський університет — один із найстаріших британських закладів вищої освіти [36, 63].

Хоча окремі приклади не можуть слугувати підставою для глобальних узагальнень, загальні тенденції розвитку європейської вищої освіти викликають занепокоєння [33, 180]. За оцінками чотирьох провідних світових рейтингових агентств, європейські університети демонструють негативну динаміку як за кількісними показниками (частка представництва), так і за якісними параметрами (сумарний рейтинговий бал) [2, 76]. Попри значні зусилля реформаторів у межах Болонського процесу, спрямовані на підвищення якості освіти та наукових досліджень, позиції європейських закладів у світових рейтингах продовжують знижуватися [13, 290].

Особливо показовим є контраст між динамікою європейських та азійських університетів [43, 75]. Якщо європейські заклади втрачають позиції, то азійські університети демонструють стрімке зростання своєї присутності у світових рейтингах [75, 320]. Така протилежна динаміка

спонукає до критичного переосмислення ефективності освітніх реформ у Європі та ретельного вивчення успішного досвіду розвитку вищої освіти в країнах Азії [94, 240].

Проведений аналіз впровадження закордонного досвіду в моделі професійної підготовки фахівців для Державної служби України з надзвичайних ситуацій дозволяє зробити низку важливих висновків щодо сучасних тенденцій розвитку вищої освіти та їх впливу на систему підготовки кадрів [126, 178].

У сучасних умовах жодна країна не може забезпечити високий рівень свого розвитку та існування, свою політичну та економічну незалежність без налагодженої системи вищої освіти та організації наукових досліджень [121, 295]. Саме тому реформування освітньої галузі стає загальнонаціональним завданням стратегічного значення [186, 264]. Особливої актуальності це набуває в контексті підготовки фахівців для специфічних сфер державної служби, зокрема системи ДСНС України [126, 136].

Дослідження світового досвіду реформування вищої освіти демонструє різноманітність підходів та моделей [84, 240]. Проведений аналіз засвідчив, що найбільш ефективними є європейська, американська та азійська моделі вищої освіти, кожна з яких має свої особливості та переваги [51, 75]. При цьому особливу увагу привертає стрімкий розвиток азійської моделі, яка демонструє вражаючі результати за останні роки [75, 320].

Важливим інструментом оцінки ефективності освітніх систем стали міжнародні рейтинги університетів [2, 59]. Аналіз динаміки позицій закладів вищої освіти у провідних світових рейтингах (ARWU, QS, THE, CWTS) виявив тенденцію до зниження позицій європейських університетів попри впровадження масштабних реформ у рамках Болонського процесу [33, 180]. Це свідчить про необхідність критичного переосмислення європейського досвіду реформування вищої освіти [79, 242].

Особливу увагу при впровадженні закордонного досвіду в українську систему підготовки фахівців для ДСНС слід приділити збалансованому

підходу до реформування [153, 167]. Механічне копіювання зарубіжних моделей без урахування національної специфіки та особливостей професійної діяльності може призвести до негативних наслідків [114, 240]. Натомість, необхідно забезпечити виважену адаптацію кращих світових практик з урахуванням українських реалій та потреб служби цивільного захисту [126, 179].

Результати проведеного дослідження свідчать про необхідність комплексного підходу до модернізації системи підготовки кадрів для ДСНС України [136, 186]. Такий підхід має включати удосконалення нормативно-правової бази, впровадження сучасних освітніх технологій, розвиток матеріально-технічної бази, підвищення якості викладацького складу та забезпечення міжнародної співпраці у сфері підготовки фахівців служби цивільного захисту [178, 189]. Критичний аналіз міжнародного досвіду також демонструє важливість збереження балансу між загальносвітовими тенденціями розвитку вищої освіти та національними освітніми традиціями [114, 174]. Особливо це стосується закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де поряд із загальними освітніми компетенціями формуються специфічні професійні навички та вміння [143, 149].

Перспективним напрямком подальшого дослідження є вивчення можливостей адаптації успішного досвіду азійських країн, які демонструють позитивну динаміку розвитку своїх освітніх систем [75, 94]. Також важливим є дослідження механізмів забезпечення якості освіти в умовах зростаючої міжнародної конкуренції та глобальних викликів [71, 290].

Таким чином, впровадження закордонного досвіду в модель професійної підготовки фахівців для ДСНС України має здійснюватися на основі системного підходу з урахуванням як міжнародних тенденцій розвитку вищої освіти, так і специфічних потреб служби цивільного захисту [153, 256]. Це створює передумови для переходу до розгляду конкретних механізмів модернізації державної кадрової політики закладів вищої освіти у системі ДСНС України, що буде детально проаналізовано у наступному підрозділі

дослідження [186, 259].

4.3 Модернізація державної кадрової політики закладів вищої освіти підпорядкування державної служби України з надзвичайних ситуацій

Сьогодні держава залишається головним суб'єктом політики реформування вищої освіти, хоча активну участь у цьому процесі беруть міжнародні організації та громадянське суспільство [186, 270]. Зміна парадигми вищої освіти створила нові виклики для університетів, особливо для закладів зі специфічними умовами навчання, таких як заклади вищої освіти ДСНС України [149, 178]. Реформа передусім означає трансформацію соціальної культури людей, що призводить до якісних змін у суспільстві та системі підготовки фахівців [121, 242]. В умовах формування інформаційного суспільства суттєво зросла значущість "соціального капіталу" та "людського фактора", оскільки джерела соціально-економічного прогресу перемістились із матеріальної в інтелектуальну сферу [19, 295]. Це особливо актуально для підготовки фахівців служби цивільного захисту, де поряд із професійними компетенціями важливу роль відіграють особистісні якості та здатність до прийняття рішень у критичних ситуаціях [126, 166]. Вища освіта має не лише задовольняти поточні суспільні потреби, а й формувати майбутні можливості розвитку суспільства та системи цивільного захисту [175, 320].

Сучасне реформування вищої освіти відбувається в контексті глобальних процесів та євроінтеграційних прагнень України [227, 242]. При цьому важливо зберегти національну самобутність освітньої системи України, яка є ключовим механізмом соціалізації та розвитку культури, особливо в контексті підготовки фахівців для специфічних сфер державної

служби [114, 174]. Розвинені країни пропонують власні моделі глобалізації освіти, проте їх пряме запозичення може призвести до втрати культурної ідентичності та освітнього суверенітету держави, що особливо критично для системи підготовки кадрів ДСНС України [135, 328].

Для формування ефективних принципів реформ необхідно розуміти не лише особливості українського суспільства та специфіку службової діяльності в системі ДСНС, а й загальносвітовий контекст, що визначає нову соціальну та освітню парадигму [131, 159]. Без такого розуміння неможливо створити дієву матрицю політики реформ сучасного університету, особливо в контексті закладів зі специфічними умовами навчання [143, 242]. Матриця реформ, як вихідна форма перетворень, являє собою сукупність необхідних передумов, умов, вимог та суб'єктів реформування з чітко визначеними цілями, завданнями та механізмами їх реалізації [270, 303]. При цьому особлива увага приділяється балансу між загальними вимогами до вищої освіти та специфічними потребами підготовки фахівців служби цивільного захисту [143, 166].

Враховуючи специфіку дослідження закладів вищої освіти ДСНС України, ми обрали матрицю як модель політики реформ [186, 256]. Хоча її елементи складно формалізувати, якісна модель має значний евристичний потенціал і відкриває можливості для подальшої формалізації та кількісного аналізу [40, 89]. Такий підхід успішно застосовується в наукометричних дослідженнях діяльності університетів та особливо актуальний для закладів зі специфічними умовами навчання [122, 196]. Сучасна соціальна парадигма характеризується глобалізацією та інформатизацією, які докорінно змінюють не лише суспільство загалом, але й систему підготовки фахівців служби цивільного захисту зокрема [16, 164]. За масштабом впливу ці зміни можна порівняти з трансформаціями епохи Відродження, яка привнесла в середньовічний університет ідею гуманізму, та Наукової революції, що утвердила ідею освіти як рушія секуляризації та індустріалізації Європи [47, 135]. В контексті підготовки фахівців ДСНС України ці історичні паралелі

набувають особливого значення, оскільки демонструють важливість поєднання професійної підготовки з гуманістичними цінностями [114, 174].

На відміну від попередніх історичних трансформацій, які розвивалися поступово та регіонально, сучасні процеси мають транснаціональний і динамічний характер, що особливо помітно у сфері підготовки фахівців для служб надзвичайних ситуацій [62, 87]. Рівень протиріч значно вищий через залучення різнорідних регіонів та країн, а також через збереження суттєвого розриву між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються [86, 121]. Перші виступають виробниками знань і передових технологій, зокрема у сфері цивільного захисту, тоді як другі переважно є їх споживачами [55, 75].

Трансформація форм соціальної комунікації суттєво змінила не лише соціальну структуру суспільства, але й підходи до підготовки фахівців служби цивільного захисту [158, 164]. Традиційна ієрархічна модель доповнюється мережевими формами комунікації та управління, що особливо важливо для координації дій у надзвичайних ситуаціях [81, 188]. При цьому університет зберігає статус інституції, що забезпечує універсальну та цілісну освіту, відкриваючись світові через розбудову різноманітних коаліцій та партнерств у сфері цивільного захисту [49, 189].

Сучасний заклад вищої освіти ДСНС України активно розвиває освітню співпрацю як по вертикалі освітньої системи, так і по горизонталі, долучаючись до різних освітніх асоціацій та мереж, зокрема міжнародних організацій у сфері цивільного захисту [189, 240]. Він формує спеціалізовані дослідницькі групи для реалізації наукових проектів у сфері безпеки життєдіяльності, взаємодіє з місцевими громадами та громадськими організаціями щодо питань цивільного захисту, створює науково-практичні колективи для впровадження інноваційних розробок у сфері безпеки [195, 320]. Важливими напрямами діяльності стають просування цінностей безпеки життєдіяльності, розвиток професійної культури рятувальників та сприяння міжнародній співпраці у сфері цивільного захисту [126, 179].

В умовах цих змін держава, яка традиційно діяла в межах ієрархічної

моделі, шукає шляхи адаптації до нових реалій через взаємодію з громадянським суспільством, що особливо важливо для системи ДСНС України [188, 233]. У сфері реформування університетської освіти формується колективний суб'єкт політики, що об'єднує державу, профільні відомства, громадянське суспільство та міжнародні організації у сфері цивільного захисту [136, 186].

У сучасному суспільстві відбувається фундаментальна трансформація — перехід від постіндустріального до інформаційного типу розвитку, що суттєво впливає на підготовку фахівців служби цивільного захисту [10, 16]. Особливістю цього переходу є те, що інформація стає якісно новим ресурсом, використання якого не призводить до його вичерпання, а навпаки, розширює можливості суспільства та системи цивільного захисту [55, 295]. Активне використання інформаційного ресурсу створює передумови для формування суспільства знань та розвитку інноваційних підходів у сфері безпеки життєдіяльності, проте цей перехід вимагає здатності до модернізації, де реформування закладів вищої освіти ДСНС України відіграє ключову роль [38, 183].

Незважаючи на певне послаблення домінування держави у соціальній сфері, вона зберігає провідну роль в управлінні системою підготовки фахівців служби цивільного захисту [104, 186]. Університетська освіта в системі ДСНС України залишається важливим соціальним благом, хоча і набуває характеристик спеціалізованої освітньої послуги [66, 172]. Водночас відбувається розширення ролі професійної освіти — вона перестає бути окремим сегментом службової підготовки і стає невід'ємною складовою розвитку фахівця завдяки можливостям безперервного професійного навчання та підвищення кваліфікації [202, 244].

Нова соціальна парадигма характеризується тим, що заклади вищої освіти ДСНС України, залишаючись головними центрами підготовки фахівців служби цивільного захисту, взаємодіють з іншими суб'єктами освітнього процесу [143, 178]. Формальна система професійної підготовки

доповнюється програмами неформальної освіти, стажуваннями та обміном досвідом з міжнародними партнерами [189, 240]. При цьому за профільними закладами вищої освіти зберігається особлива соціальна відповідальність та обов'язок бути провідниками інновацій у сфері цивільного захисту, що забезпечують модернізацію системи безпеки життєдіяльності в широкому розумінні [149, 320].

Така трансформація освітньої системи вимагає нових підходів до організації навчального процесу, впровадження сучасних освітніх технологій та розвитку міжнародної співпраці у сфері підготовки фахівців служби цивільного захисту [158, 315]. Особлива увага приділяється формуванню професійних компетенцій, що відповідають сучасним викликам та загрозам безпеці життєдіяльності [166, 205].

Нова соціальна парадигма в контексті підготовки фахівців ДСНС України несе відбиток постмодернізму з його принциповою відмовою від єдиної істини та визнанням множинності підходів до вирішення професійних завдань [131, 159]. За визначенням У. Еко, це означає зміну однієї культурної доби іншою [62, 135]. В освітньому контексті це проявляється у тому, що ні держава, ні заклади вищої освіти більше не можуть претендувати на роль єдиного носія професійних знань у сфері цивільного захисту [19, 188]. Соціальне благо має трансформуватися у соціальний капітал служби цивільного захисту, який може ефективно використовуватися для забезпечення безпеки життєдіяльності, впровадження інновацій та розбудови партнерських мереж у сфері надзвичайних ситуацій [58, 295].

Хоча ці висновки можуть здаватися очевидними після проведеного дослідження, реальна практика реформування системи підготовки фахівців ДСНС України свідчить про інше [186, 242]. В ній все ще домінує підхід економікоцентризму, який передбачає, що саме економічне зростання зумовлює прогрес в інших сферах, зокрема у розвитку закладів вищої освіти як соціальних інститутів [121, 261]. Проте нова парадигма демонструє, що всі сфери діяльності служби цивільного захисту перебувають у постійній

взаємодії, яка породжує системні зміни на всіх рівнях професійної підготовки та практичної діяльності [256, 310].

У контексті нової освітньої парадигми першочергового значення набуває переосмислення культурної місії закладів вищої освіти ДСНС України [135, 174]. Ця місія зазнала змін відповідно до трансформації суспільства та нових викликів у сфері цивільного захисту [126, 179]. Хоча пошук і формулювання нової місії є складним завданням, її визначення становить важливий елемент матриці реформування системи підготовки фахівців [242, 270]. Саме в місії закладено головну мету реформи — зміну соціокультурних параметрів та формування нової культури професійної діяльності в системі цивільного захисту [114, 171].

Особливого значення набуває інтеграція традиційних цінностей служби цивільного захисту з інноваційними підходами до вирішення професійних завдань [279, 302]. При цьому важливо зберегти баланс між стандартизацією освітнього процесу та врахуванням специфіки підготовки фахівців для роботи в умовах надзвичайних ситуацій [143, 149]. Трансформація освітньої системи має забезпечити формування не лише професійних компетенцій, але й розвиток особистісних якостей, необхідних для ефективної діяльності в системі ДСНС України [166, 223].

Реалізація нової освітньої парадигми вимагає системного підходу до модернізації закладів вищої освіти ДСНС України, включаючи оновлення змісту освіти, впровадження інноваційних методів навчання, розвиток матеріально-технічної бази та забезпечення ефективної взаємодії з міжнародними партнерами у сфері цивільного захисту [186, 189].

Сучасний заклад вищої освіти ДСНС України перебуває у процесі формування не лише нової системи підготовки фахівців, але й нового типу професійної культури та способу організації освітнього процесу [143, 171]. Він відіграє ключову роль у розвитку культури безпеки життєдіяльності, що визначає його державну та соціальну місію [174, 279]. Такий заклад стає не просто центром професійної підготовки, а й набуває нової якості — здатності

формувати систему цивільного захисту нового типу [126, 178]. Ця місія визначає стратегічні напрямки розвитку та реалізується через інноваційні освітні програми, науково-дослідну діяльність та систему безперервної професійної підготовки [189, 320].

В контексті нової парадигми заклад вищої освіти ДСНС України має потенціал стати регіональним центром безпеки, формуючи "інтелектуальну платформу" з функціями координації системи цивільного захисту регіону [170, 307]. Такий заклад отримує можливість розробляти власні інноваційні підходи до забезпечення безпеки життєдіяльності, що робить його важливим як для місцевої громади, так і для міжнародної спільноти фахівців у сфері надзвичайних ситуацій [189, 238]. Глобалізація, створюючи виклики системі підготовки фахівців служби цивільного захисту, водночас відкриває нові можливості через регіоналізацію та спеціалізацію [62, 170]. Це дозволяє по-новому сформулювати місію закладу вищої освіти ДСНС України: мислити глобально в контексті світових стандартів безпеки, але діяти локально, враховуючи специфіку регіональних ризиків та загроз [87, 328].

Проведений аналіз дозволяє зробити важливий методологічний висновок: перспектива розвитку закладів вищої освіти ДСНС України полягає не в уніфікації відповідно до глобальних стандартів, а в інтернаціоналізації як формі взаємодії та обміну досвідом на міжнародному рівні при збереженні національної специфіки підготовки фахівців [20, 37]. Це стає основоположним принципом нової парадигми розвитку системи підготовки кадрів для служби цивільного захисту України [135, 174].

Така трансформація вимагає збалансованого підходу до модернізації освітнього процесу, що передбачає інтеграцію міжнародних стандартів підготовки фахівців з національними традиціями та специфікою діяльності ДСНС України [189, 240]. При цьому особлива увага має приділятися розвитку науково-дослідного потенціалу закладів та впровадженню інноваційних освітніх технологій [195, 315].

Інтернаціоналізація створює для закладів вищої освіти ДСНС України

широкі можливості міжнародної співпраці у сфері підготовки фахівців служби цивільного захисту, дозволяючи уникнути професійної ізоляції та технологічного відставання [37, 84]. Вона надає можливість використовувати передовий міжнародний досвід у сфері безпеки життєдіяльності та підтримувати високі стандарти професійної підготовки через співпрацю з провідними профільними закладами освіти інших країн [240, 320].

За такого підходу взаємодія між різними суб'єктами системи цивільного захисту стає більш ефективною та орієнтованою на практичні результати [189, 233]. При цьому заклади вищої освіти ДСНС України зберігають свою унікальну специфіку підготовки фахівців, що робить їх привабливими партнерами для міжнародної співпраці у сфері надзвичайних ситуацій [143, 240].

Таким чином, інтернаціоналізація є оптимальним шляхом розвитку системи підготовки кадрів ДСНС України, що дозволяє поєднати впровадження міжнародних стандартів безпеки із збереженням національних особливостей організації цивільного захисту [37, 174]. Це створює основу для формування сучасної системи професійної підготовки, здатної ефективно відповідати як на глобальні виклики у сфері безпеки життєдіяльності, так і на специфічні потреби забезпечення цивільного захисту в Україні [126, 320].

Особливого значення набуває розвиток міжнародних освітніх програм та наукових досліджень у сфері цивільного захисту, що дозволяє інтегрувати кращі світові практики в систему підготовки українських фахівців [189, 195]. При цьому важливо забезпечити баланс між запозиченням передового досвіду та збереженням ефективних національних підходів до організації служби цивільного захисту [114, 179].

Спираючись на сценарії розвитку вищої освіти, запропоновані ОЕСР, можна визначити ключові вектори розвитку сучасного університету в Україні [51, 84].

Вектор 1. Університет як відкрита мережева взаємодія Університет трансформується у відкритий мережевий майданчик для взаємодії всіх

зацікавлених сторін: викладачів, студентів, представників державних органів, бізнесу, громадянського суспільства та батьків [81, 188]. Коло учасників такої взаємодії постійно розширюється, включаючи нові групи, зокрема творчі спілки [189, 269]. Ключовою особливістю цього вектору є орієнтація на співпрацю замість конкуренції [5, 31].

Вектор 2. Університет як центр регіонального розвитку Цей вектор розвитку є особливо перспективним, оскільки місія університету безпосередньо пов'язана з потребами розвитку регіону [36, 170]. Хоча для більшості українських закладів вищої освіти досягнення статусу університету світового рівня може бути складним через обмеженість ресурсів, вони цілком спроможні стати центрами інтелектуального, наукового та культурного розвитку своїх регіонів, осередками формування громадської думки [193, 238]. Особливої актуальності це набуває в контексті розвитку регіональних закладів вищої освіти України [170, 252].

В контексті розвитку сучасних закладів вищої освіти в Україні можна виділити декілька ключових функцій університету як центру регіонального розвитку [193, 238]:

Перша функція полягає у створенні соціально значущого майданчика для обговорення проблем розвитку регіонів, організації міждисциплінарного та суспільного діалогу, здійснення довгострокового прогнозування [188, 233]. Ці тенденції зумовлюють суттєві інституційні зміни та трансформацію ролі університету в розвитку регіону [15, 50].

Друга функція університету передбачає генерування нових знань, ідей та ініціатив, перетворення закладу на регіональну "фабрику думки" [55, 295]. В умовах стрімких суспільних змін та нових викликів, що постають перед Україною, ця роль набуває особливого значення для формування стратегій регіонального розвитку [121, 170].

Третя функція фокусується на підготовці та закріпленні кваліфікованих кадрів у регіоні, що є критично важливим для забезпечення сталого розвитку територій [238, 292]. Четверта функція полягає в акумулюванні науково-

технічного потенціалу регіонів [295, 320].

Важливим аспектом розвитку регіональних університетів є розширення міжнародної співпраці через програми подвійних дипломів, академічну мобільність студентів та викладачів, участь у міждержавних освітніх проектах та програмах [37, 189].

Вектор 3. Університет як форма громадсько-державної відповідальності У цій моделі університет виступає не лише центром підготовки професійних кадрів, але й осередком формування громадянськості [269, 312]. Характерними рисами є участь усіх зацікавлених сторін в управлінні, диверсифікація джерел фінансування та впровадження нових форм стимулювання учасників освітнього процесу [172, 188].

Вектор 4. Університет як корпорація Цей вектор, притаманний передусім англосаксонській моделі, зазнає трансформації у напрямку інтеграції досвіду класичного європейського університету з його чіткою соціокультурною місією [12, 92]. Глобальна конкуренція на ринку освітніх та дослідницьких послуг змушує корпоративні університети повертатися до класичних освітніх традицій, щоб уникнути перетворення на простого постачальника освітніх послуг [61, 92].

Матриця політики реформ університетської освіти в Україні має враховувати всі ці вектори розвитку, але їх конкретне поєднання залежить від реальних умов країни [242, 270]. Хоча матриця слугує моделлю для реформування, її параметри можуть варіюватися залежно від соціального, культурного, політичного та економічного контексту [121, 256].

Представлені вектори розвитку університету є ідеалізованими моделями ключових процесів, що впливають на його трансформацію в сучасних умовах [84, 240]. В кожній країні, зважаючи на конкретні умови реформування, формується власна комбінація параметрів перетворень та реалізується унікальний сценарій розвитку [114, 174]. Хоча він може частково збігатися з описаними векторами, але неминуче набуває специфічних регіональних особливостей [170, 240].

Більшість університетів збережуть свій регіональний характер, що не є негативною характеристикою [252, 267]. Навпаки, саме регіональні заклади вищої освіти здатні забезпечити масовий характер сучасної освіти, відповідаючи на локальні потреби та враховуючи специфіку розвитку конкретних територій [78, 238]. Це дозволяє створити розгалужену систему вищої освіти, яка ефективно задовольняє освітні потреби населення та сприяє розвитку регіонів [193, 267].

Більшість університетів збережуть свій регіональний характер, що не є негативною характеристикою [252, 267]. Навпаки, саме регіональні заклади вищої освіти здатні забезпечити масовий характер сучасної освіти, відповідаючи на локальні потреби та враховуючи специфіку розвитку конкретних територій [78, 238]. Це дозволяє створити розгалужену систему вищої освіти, яка ефективно задовольняє освітні потреби населення та сприяє розвитку регіонів [193, 267].

Оптимальні параметри розвитку закладів вищої освіти України можна визначити наступним чином [240, 242]:

1. Активне входження до міжнародних асоціацій, союзів та об'єднань є нагальною потребою [189, 240]. Це забезпечує механізм "самоналагодження" через залучення до референтної групи університетів [85, 320]. Політика ізоляціонізму чи закрита освітня система може мати негативні наслідки [62, 328];

2. Перспективним є розвиток співпраці з університетами європейського освітнього простору та поглиблення євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, що відповідає стратегічному курсу України [181, 227];

3. Подальша імплементація положень Болонського процесу (мобільність, визнання дипломів, автономія закладів) з урахуванням національної специфіки освітньої системи України залишається важливим пріоритетом [79, 318];

4. Для більшості українських університетів досяжною і важливою

метою є становлення центрами інтелектуального, наукового та культурного розвитку регіону, осередками формування громадської думки [193, 238]. Ключове завдання — мислити глобально, діяти локально та міжнародно [87, 328];

5. Роль вищої школи полягає не лише в забезпеченні соціального благополуччя та конкурентоспроможності на міжнародному рівні, але й у зміцненні держави через політику "м'якої сили" [57, 233]. Важливим завданням є формування привабливого образу України в умовах глобальної конкуренції [309, 327];

6. Міжнародне співробітництво виступає пріоритетним напрямком діяльності університету та важливим фактором у сучасній світовій дипломатії [189, 233];

7. Для більшості українських університетів досяжною і важливою метою є становлення центрами інтелектуального, наукового та культурного розвитку регіону, осередками формування громадської думки. Ключове завдання — мислити глобально, діяти локально та міжнародно;

8. Роль вищої школи полягає не лише в забезпеченні соціального благополуччя та конкурентоспроможності на міжнародному рівні, але й у зміцненні держави через політику "м'якої сили". Важливим завданням є формування привабливого образу України в умовах глобальної конкуренції;

9. Міжнародне співробітництво виступає пріоритетним напрямком діяльності університету та важливим фактором у сучасній світовій дипломатії;

10. Необхідне постійне підвищення якості освіти та освітнього рівня випускників. Бакалаврат має забезпечувати підготовку фахівців, які володіють фундаментальними засадами спеціальності та готові до професійної мобільності й самостійного професійного зростання. Оптимальне співвідношення масовості прикладного бакалаврату та елітарності магістратури й аспірантури може сприяти вирішенню проблеми якості підготовки випускників;

11. Розвиток інноваційної діяльності, вузькопрофільна спеціалізація та дисциплінарні наукові досягнення можуть стати важливими чинниками підвищення привабливості української вищої освіти на міжнародному рівні.

В умовах розвитку вищої освіти України важливо критично підходити до ідеї корпоративного університету як частини західної моделі освітньої політики [92, 328]. Перетворення університету на простого постачальника освітніх послуг, що є наслідком глобалізації та постнаціоналізму, може призвести до послаблення його ролі у формуванні національної ідентичності [61, 174]. Український університет має зберігати потужну гуманітарну складову, а завдання соціалізації та формування громадянськості повинні залишатися його ключовими функціями [114, 135].

Погоджуючись з думкою Т. Іглтона, для потреб українського суспільства доцільнішим є пошук ефективної національної моделі університету, а не копіювання неоліберальних шаблонів в університетській сфері [92, 114]. Важливим кроком має стати концептуальна зміна розуміння освіти — повернення їй статусу інституту навчання та соціалізації, перегляд трактування освіти виключно як послуги [66, 175].

Сучасний університет потребує виваженої державної підтримки та політики, спрямованої на створення конкурентоспроможної системи освіти, яка, за висловом Е. Тоффлера, буде "освітою майбутнього часу" [186, 320]. Держава має сприяти розвитку університетів як центрів формування національної еліти та збереження культурної ідентичності [174, 176].

Розглядаючи параметри матриці реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в системі ДСНС України, важливо виокремити ключові елементи, що формують основу модернізації освітньої системи [143, 186]. Нормативно-правова організація діяльності університету постає фундаментальним параметром, який забезпечує збалансоване поєднання доступності освіти та пріоритету національних інтересів [224, 313]. При цьому особливого значення набуває гармонізація міжнародних договірних відносин із внутрішнім законодавством України, а також

розширення академічної автономії закладів освіти при збереженні необхідного рівня державного регулювання [17, 316]. В контексті реформування закладів вищої освіти ДСНС України це означає пошук оптимального балансу між специфічними вимогами служби цивільного захисту та загальними тенденціями розвитку вищої освіти [143, 179].

Система забезпечення якості освіти виступає другим важливим параметром матриці [71, 290]. Для закладів вищої освіти ДСНС України вона має включати як загальнодержавні механізми контролю, так і специфічні інструменти оцінювання професійних компетентностей майбутніх рятувальників [151, 166]. Ефективність такої системи повинна підтверджуватися об'єктивним моніторингом на всіх рівнях [180, 196]. Конкурентоспроможність університету в сучасних умовах неможлива без урахування міжнародних стандартів та тенденцій розвитку вищої освіти [43, 57]. Для профільних закладів ДСНС України це означає не лише відповідність загальним освітнім стандартам, але й розвиток унікальних освітніх програм у сфері цивільного захисту та безпеки життєдіяльності [126, 189].

Академічна мобільність набуває особливого значення в контексті інтеграції української вищої освіти до європейського освітнього простору [37, 181]. Заклади вищої освіти ДСНС України активно розвивають міжнародне співробітництво, запроваджують програми обміну студентами та викладачами, беруть участь у спільних науково-дослідних проектах з провідними профільними закладами освіти інших країн [189, 240]. Важливим аспектом є впровадження англомовних освітніх програм та розвиток партнерських зв'язків з іноземними закладами освіти відповідного профілю [253, 327].

Академічна мобільність у європейському просторі вищої освіти демонструє стійку тенденцію до зростання, що підтверджується положеннями Болонської декларації та рішеннями міністрів освіти в Будапешті та Відні 2010 року [13, 27]. Встановлена мета досягнення 20%

мобільності студентів до 2025 року свідчить про пріоритетність цього напряму в європейській освітній політиці [37, 85].

В українській системі вищої освіти, зокрема в закладах ДСНС, розвиток академічної мобільності стримується обмеженим фінансуванням [172, 240]. Часто відповідальність за реалізацію програм мобільності перекладається на самих викладачів, що суперечить системному підходу до реформування вищої освіти [186, 292]. Важливо розуміти взаємозалежність усіх параметрів освітньої системи, де послаблення одного компонента негативно впливає на функціонування інших [256, 270].

1. Кадровий потенціал університету набуває нового значення в контексті трансформації ролі викладача [160, 292]. Сучасний викладач закладу ДСНС України поєднує функції ефективного менеджера освітнього процесу та дослідника, здатного розвивати самостійні наукові компетенції студентів [222, 287]. Важливою характеристикою сучасної академічної спільноти стає професійна мобільність викладачів, їх здатність обирати заклад освіти відповідно до власних професійних інтересів та можливостей самореалізації [244, 276].

2. Дослідницький потенціал закладів вищої освіти ДСНС України не лише забезпечує якість освітнього процесу, але й створює можливості для додаткового фінансування через реалізацію науково-дослідних проектів [195, 320]. Особливого значення набуває міжнародна науково-дослідна співпраця, яка дозволяє об'єднувати ресурси різних країн для вирішення фундаментальних проблем у сфері цивільного захисту та безпеки життєдіяльності [83, 189].

3. У системі управління сучасними закладами вищої освіти ДСНС України відбувається поступовий перехід від директивної моделі до більш гнучких форм управління, що враховують як європейський досвід, так і специфіку службової діяльності [69, 188]. Основними засадами такого управління стає збереження університетської культури з її гуманітарною місією, розвиток демократичних внутрішніх відносин та впровадження

ефективних механізмів моніторингу якості освіти [114, 314].

4. Інформатизація освітнього процесу набуває особливого значення в контексті підготовки фахівців для ДСНС України [158, 315]. Сучасні комунікаційні технології не лише забезпечують ефективність навчального процесу, але й формують нову культуру професійної взаємодії, що особливо важливо для майбутніх рятувальників [183, 310].

5. Економічна стратегія розвитку закладів вищої освіти ДСНС України потребує диверсифікації джерел фінансування та впровадження нових підходів до бюджетування [172, 284]. Важливим аспектом стає не лише розвиток матеріальних ресурсів, але й формування позитивного іміджу та бренду освітніх закладів [216, 233]. При цьому особлива увага приділяється збалансуванню комерційної складової з виконанням основної місії підготовки висококваліфікованих фахівців для системи цивільного захисту [172, 309].

6. Особливо слід врахувати у матриці реформ такий важливий параметр як моніторинг та оцінка [89, 196]. Відсутність відповідних механізмів перетворює реформу на проект [270, 303]. У рамках програми «Знання для розвитку» (Knowledge for Development — K4D) Світовим банком розроблено методику, яка дає можливість оцінити готовність конкретної країни до переходу на значну модель розвитку університету [91, 295]. Ця методика включає сто дев'ять показників, об'єднаних у чотири групи ключових параметрів [89, 256].

Ми вважаємо, що у різних методиках обрані параметри можуть відрізнятися [196, 256]. Не так важливо, які саме показники будуть задіяні в моніторингу, важливо інше — наскільки вони презентують об'єктивну позитивну картину змін [151, 180].

У процесі модернізації державної кадрової політики закладів вищої освіти ДСНС України важливо враховувати комплекс взаємопов'язаних параметрів, що формують матрицю реформування університету [186, 256]. Першочергового значення набуває нормативно-правова організація

діяльності, яка має узгоджуватися з положеннями Концепції зовнішньої політики України, Стратегії національної безпеки та Доктрини інформаційної безпеки [201, 307]. При цьому особлива увага приділяється правовому забезпеченню університетської автономії та розвитку міжнародних академічних зв'язків [17, 313].

Система забезпечення якості освіти виступає наступним ключовим параметром, що передбачає постійне вдосконалення освітніх програм через механізми самоаналізу та незалежного контролю [71, 151]. Особливого значення набуває регулярне проведення експертних оцінок та своєчасне реагування на їх результати [180, 290].

Конкурентоспроможність закладів вищої освіти ДСНС України на міжнародному рівні забезпечується через формування унікального бренду, ефективне онлайн-позиціонування та інтеграцію до міжнародних університетських мереж [43, 233]. Важливим аспектом є забезпечення міжнародного визнання дипломів випускників та розвиток наукових проектів у співпраці з провідними освітніми установами [60, 189]. Академічна мобільність розглядається як інструмент підвищення якості освіти через організацію програм подвійних дипломів, обмінів студентами та викладачами [37, 189]. При цьому важливо забезпечити гнучкість освітніх програм та ефективні методики оцінки результатів мобільності [152, 240].

Представлена матриця політики реформ на рівні університету, хоча й подана в описовій формі, має потенціал для подальшої формалізації [256, 270]. На даному етапі дослідження ця форма презентації є достатньою для порівняльного аналізу освітніх політик різних країн та оцінки їх потенційної успішності [84, 241]. Матриця виступає необхідною, але не достатньою умовою реформи, оскільки її ефективність визначається практичними результатами впровадження [242, 303].

Політика реформування системи вищої освіти України спрямована на створення моделі, що відповідає глобальним викликам XXI століття [186, 264]. Реформа освіти набуває характеру загальнонаціонального завдання,

метою якого є підвищення якості людського капіталу та розширення суспільних можливостей країни [121, 295]. Аналіз сучасного стану реформування вищої освіти в Україні дозволяє виділити такі ключові аспекти [194, 277]:

Світові тенденції розвитку визначають трансформацію національної системи вищої освіти України, особливо у контексті підготовки фахівців для ДСНС [84, 126]. Це проявляється через впровадження інноваційних механізмів фінансування профільних закладів, удосконалення систем управління та контролю якості освіти, розвиток міжнародного співробітництва у сфері цивільного захисту та посилення позицій українських закладів вищої освіти на міжнародній арені [172, 189]. Особливої актуальності набуває відкритість системи підготовки фахівців ДСНС України до міжнародної співпраці при збереженні національних особливостей організації служби цивільного захисту [174, 240]. В умовах євроінтеграції пріоритетними напрямами стають розвиток партнерства з європейськими профільними закладами освіти, участь у спільних навчаннях та тренуваннях, реалізація програм академічної мобільності для курсантів та викладачів [181, 189].

Важливим аспектом є повноцінна реалізація переваг участі у Болонському процесі з урахуванням специфіки підготовки фахівців служби цивільного захисту [79, 143]. Це передбачає адаптацію європейських освітніх стандартів до особливостей професійної діяльності в системі ДСНС України, впровадження інноваційних методів навчання та розвиток системи практичної підготовки [149, 315]. Метою реформування є досягнення нової якості професійної освіти та підготовка компетентних фахівців, здатних ефективно діяти як у повсякденних умовах, так і при ліквідації надзвичайних ситуацій різного характеру [166, 178]. Для цього заклади вищої освіти ДСНС України розробляють сучасні моделі компетенцій випускника, що включають як професійні навички, так і особистісні якості, необхідні для успішної службової діяльності [126, 205].

На основі проведеного аналізу модернізації державної кадрової політики закладів вищої освіти ДСНС України можна констатувати, що сучасне реформування відбувається в умовах глобальних трансформацій освітньої системи [186, 242]. Запропонована матриця реформування включає комплекс взаємопов'язаних параметрів, що забезпечують системний підхід до модернізації підготовки фахівців служби цивільного захисту [143, 256].

Особлива увага приділяється розвитку науково-дослідного потенціалу профільних закладів освіти, впровадженню сучасних технологій навчання та тренування, формуванню ефективної системи практичної підготовки [195, 320]. При цьому важливим є забезпечення балансу між впровадженням міжнародних стандартів та збереженням позитивного національного досвіду організації цивільного захисту [114, 189]. Результативність запропонованих механізмів модернізації визначатиметься їх здатністю забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців, готових до виконання професійних завдань в умовах сучасних викликів та загроз безпеці життєдіяльності [126, 178]. Це вимагає постійного оновлення змісту освіти, розвитку матеріально-технічної бази та впровадження інноваційних підходів до організації освітнього процесу [189, 315].

Особливої уваги потребує збалансування міжнародної інтеграції із збереженням національної специфіки підготовки фахівців служби цивільного захисту [174, 179]. Євроінтеграційний вектор розвитку української вищої освіти створює нові можливості для підвищення якості підготовки кадрів через участь у міжнародних освітніх проектах, програмах академічної мобільності та науково-дослідній співпраці [181, 240].

Результативність запропонованих механізмів модернізації визначатиметься їх практичним впровадженням та здатністю забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців, що поєднують професійні компетенції з розумінням сучасних глобальних викликів [178, 320]. Це створює підґрунтя для формулювання висновків щодо перспективних

напрямів удосконалення державної кадрової політики у сфері підготовки фахівців для ДСНС України [186, 242].

Проведений аналіз розвитку та модернізації державної кадрової політики закладів вищої освіти ДСНС України засвідчив, що трансформація освітньої системи відбувається в контексті глобальних процесів, де держава виступає головним, але не єдиним суб'єктом реформування [186, 270]. Активну участь у цьому процесі беруть міжнародні організації та громадянське суспільство, що суттєво впливає на вектори розвитку освітньої галузі [188, 233]. В умовах формування інформаційного суспільства значно зросла роль "соціального капіталу" та "людського фактора", оскільки джерела соціально-економічного прогресу перемістились із матеріальної в інтелектуальну сферу [19, 295].

Запропонована матриця реформування університету, що включає взаємопов'язані параметри від нормативно-правового забезпечення до моніторингу результатів, дозволяє системно підійти до модернізації освітнього процесу та підготовки фахівців служби цивільного захисту [186, 256]. При цьому особливої уваги потребує збалансування міжнародної інтеграції із збереженням національної специфіки підготовки кадрів [174, 179]. Матриця охоплює такі ключові аспекти як нормативно-правова організація діяльності, забезпечення якості освіти, конкурентоспроможність, академічна мобільність, кадровий та дослідницький потенціал, управління, інформатизація, економіка університету та його гуманітарна місія [256, 270].

Встановлено, що євроінтеграційний вектор розвитку української вищої освіти створює нові можливості для підвищення якості підготовки фахівців через участь у міжнародних освітніх проектах, програмах академічної мобільності та науково-дослідній співпраці [181, 189]. Водночас важливим залишається збереження унікальних традицій підготовки фахівців для системи ДСНС України, що забезпечує формування необхідних професійних компетенцій для роботи в умовах надзвичайних ситуацій [143, 166].

Дослідження показало, що результативність запропонованих

механізмів модернізації визначатиметься їх практичним впровадженням та здатністю забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців, які поєднують глибокі професійні компетенції з розумінням сучасних глобальних викликів [178, 320]. Особливого значення набуває розвиток міжнародної співпраці закладів вищої освіти ДСНС України, що дозволяє використовувати передовий світовий досвід підготовки фахівців служби цивільного захисту [189, 240]. Виявлено, що важливим аспектом модернізації є вдосконалення системи управління закладами вищої освіти ДСНС України через впровадження сучасних моделей менеджменту, розширення автономії закладів та розвиток механізмів забезпечення якості освіти [69, 314]. При цьому необхідно зберігати баланс між академічною свободою та специфічними вимогами до підготовки фахівців служби цивільного захисту [143, 188].

Обґрунтовано необхідність розвитку кадрового потенціалу закладів вищої освіти ДСНС України через залучення висококваліфікованих викладачів, розвиток програм підвищення кваліфікації та стажування, в тому числі міжнародних [244, 292]. Особлива увага має приділятися формуванню у викладачів компетенцій, необхідних для підготовки сучасних фахівців служби цивільного захисту [126, 287]. Доведено, що інформатизація освітнього процесу та розвиток дослідницького потенціалу закладів вищої освіти ДСНС України є важливими факторами підвищення якості підготовки фахівців [195, 315]. Це передбачає впровадження сучасних освітніх технологій, розвиток науково-дослідної інфраструктури та активну участь у міжнародних дослідницьких проектах [189, 320].

Перспективними напрямами подальших досліджень визначено розробку конкретних механізмів впровадження запропонованої матриці реформування в практику діяльності закладів вищої освіти ДСНС України, оцінку їх ефективності та вдосконалення системи моніторингу якості підготовки фахівців служби цивільного захисту в умовах глобальних викликів та євроінтеграційних процесів [186, 259].

Висновки з четвертого розділу

У процесі дослідження інноваційних підходів до механізмів державного управління у сфері підготовки спеціалістів для системи ДСНС України встановлено, що сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується складними трансформаційними процесами в умовах глобальних викликів та соціально-економічних змін. Особливої актуальності набуває питання реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що готують фахівців для ДСНС України. Інноваційний підхід до механізмів державного управління у цій сфері має враховувати як національні особливості та потреби, так і міжнародні стандарти підготовки відповідних фахівців.

Аналіз впровадження закордонного досвіду в моделі професійної підготовки фахівців для ДСНС України засвідчив необхідність комплексного підходу до модернізації системи підготовки кадрів. Такий підхід має включати удосконалення нормативно-правової бази, впровадження сучасних освітніх технологій, розвиток матеріально-технічної бази, підвищення якості викладацького складу та забезпечення міжнародної співпраці у сфері підготовки фахівців служби цивільного захисту.

Дослідження показало, що процес інтеграції України до європейського освітнього простору має багатовимірний характер і охоплює національний, інституційний та індивідуальний рівні. На національному рівні це проявляється у формуванні нормативно-правової бази, що відповідає європейським стандартам, та створенні механізмів забезпечення якості освіти. На інституційному рівні відбувається трансформація закладів вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу, розширення їх автономії та впровадження інноваційних освітніх технологій.

Встановлено, що важливим аспектом реформування системи вищої освіти є збереження національної освітньої ідентичності при одночасній інтеграції до європейського освітнього простору. Це особливо актуально для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які мають враховувати як міжнародні стандарти підготовки фахівців, так і специфічні національні потреби у сфері цивільного захисту та надзвичайних ситуацій.

У процесі дослідження виявлено необхідність удосконалення механізмів державного управління у сфері інформаційної безпеки освітнього процесу. Це включає захист від деструктивних інформаційних впливів, збереження традиційних освітніх цінностей та формування професійної культури майбутніх фахівців служби надзвичайних ситуацій.

Аналіз періодизації реформування вищої освіти в Україні дозволив виділити кілька ключових етапів, кожен з яких характеризується специфічними особливостями та викликами. Особливої уваги заслуговує сучасний етап, який розпочався після 2014 року і характеризується активною модернізацією системи вищої освіти відповідно до європейських стандартів при збереженні національних освітніх традицій.

Дослідження модернізації державної кадрової політики закладів вищої освіти ДСНС України показало необхідність впровадження комплексної матриці реформування, що включає взаємопов'язані параметри від нормативно-правового забезпечення до моніторингу результатів. Ця матриця охоплює такі ключові аспекти як система управління якістю освіти, механізми фінансування, розвиток науково-дослідної діяльності, міжнародна співпраця та інформатизація освітнього процесу. Системний підхід до впровадження матриці реформування дозволяє забезпечити послідовну модернізацію всіх компонентів освітньої системи та підготовки висококваліфікованих фахівців служби цивільного захисту.

Визначено, що євроінтеграційний вектор розвитку української вищої освіти відкриває широкі можливості для підвищення якості підготовки фахівців через активну участь у міжнародних освітніх проектах, програмах

академічної мобільності та науково-дослідній співпраці. Особливого значення набуває розвиток партнерських відносин з провідними європейськими закладами освіти відповідного профілю, що дозволяє впроваджувати передові освітні технології та методики підготовки фахівців служби цивільного захисту. При цьому важливим залишається збереження та розвиток унікальних національних традицій підготовки фахівців для системи ДСНС України, що забезпечують формування необхідних професійних компетенцій з урахуванням специфіки службової діяльності в українських реаліях.

Обґрунтовано необхідність системного розвитку кадрового потенціалу закладів вищої освіти ДСНС України через впровадження сучасних механізмів залучення висококваліфікованих викладачів, створення ефективної системи мотивації та професійного розвитку науково-педагогічних працівників. Особлива увага має приділятися розробці та реалізації комплексних програм підвищення кваліфікації та стажування викладачів, в тому числі міжнародних, що забезпечують освоєння сучасних освітніх технологій та методик підготовки фахівців служби цивільного захисту. Важливим напрямком є формування у викладацького складу професійних компетенцій, необхідних для підготовки сучасних фахівців-рятувальників, включаючи володіння інноваційними методами навчання, навички використання спеціалізованого обладнання та програмного забезпечення, здатність до проведення практично-орієнтованих занять з урахуванням реальних умов службової діяльності.

Проведене дослідження створює підґрунтя для подальшого розгляду концептуальних засад забезпечення механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що передбачає визначення напрямів підвищення дієвості механізмів реформування, удосконалення державного менеджменту вищої освіти та розробку стратегічних напрямів інноваційного розвитку профільних закладів освіти.

РОЗДІЛ V.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

5.1 Напрями підвищення дієвості механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання

На основі проведеного у попередніх розділах теоретичного аналізу інноваційних процесів у вищій освіті, визначимо ключові напрями підвищення ефективності механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [143, 189]. Варто зазначити, що попри активний академічний та політичний дискурс щодо інноваційної тематики, в науковій спільноті досі відсутній уніфікований підхід до визначення інновацій та їх класифікації [32, 97]. Етимологічно термін "інновація" походить від латинських слів "in" (в) та "novus" (нове), що відображає його фундаментальну сутність — впровадження нового [105, 158]. Змістове наповнення цього поняття варіюється залежно від галузі знань та рівня теоретичного узагальнення [64, 127]. У загальнонауковому розумінні інновація трактується як нововведення у технологічному процесі, нове явище у певній системі, або ж як вкладення ресурсів, що забезпечує якісне оновлення технологій та процесів [88, 196].

Теоретико-методологічні засади дослідження інновацій у контексті розвитку організацій, соціальних механізмів та суспільних інститутів були закладені у працях провідних зарубіжних науковців, зокрема П. Дракера, К. Левіна, Е.М. Роджерса, Х.Р. Барнетта та інших [45, 159]. Особливу увагу привертає внесок Й. Шумпетера, якого вважають фундатором теорії інноваційного розвитку [286, 291]. Вчений розглядав інновації як процес

технологічних змін, що відкривають нові можливості для ефективного використання наявних ресурсів [265, 291].

Фундаментальні дослідження М. Кондратьєва, Й. Шумпетера та П. Сорокіна переконливо довели визначальну роль інновацій в еволюції соціально-економічних механізмів суспільного розвитку [155, 286]. Ці теоретичні напрацювання створюють методологічне підґрунтя для розуміння інноваційних процесів у контексті реформування вітчизняної системи вищої освіти [121, 256].

На тлі фундаментальних досліджень інноваційних процесів на макрорівні значна увага науковців була зосереджена на прикладних аспектах впровадження інновацій [45, 102]. Зокрема, визначний теоретик менеджменту П. Дракер розглядав інновації передусім як економічну категорію, визначаючи інноваційність через здатність створювати цінність новими способами [45, 268]. Такий підхід суттєво розширив розуміння інновацій за межі суто технологічних змін [73, 158]. Важливий внесок у розвиток теорії інновацій зробив Г. Фішер, який запропонував розглядати інновації як розвиток нових методів використання наявних знань [74, 115]. Це дозволило концептуалізувати інновації як сполучну ланку між винаходом та його практичним втіленням у серійному виробництві [88, 127]. Узагальнюючи західні підходи, можна стверджувати, що інновація розглядається як комплексний процес трансформації ідеї через організаційно-технологічні заходи у продукт, що має реальну економічну цінність [45, 196].

У працях українських науковців знайшов відображення комплексний підхід до розуміння інновацій, який охоплює різноманітні сфери суспільної діяльності [97, 158]. Інновація розглядається як об'єкт впровадження, що характеризується вищим технологічним рівнем реалізації або покращеними якісними характеристиками, включаючи соціальну складову в галузях науки, культури та освіти [127, 196]. Окремої уваги заслуговує економічний підхід до визначення інновацій, представлений у роботах вітчизняних дослідників

[73, 88]. Зокрема, інновація розглядається як об'єкт інвестування в нові технології, наголошуючи на параметрі рентабельності [105, 268]. Особлива увага акцентується на економічній віддачі інноваційних вкладень [64, 102]. Важливим є запропоноване ним розмежування понять "інновація" та "нововведення", де інновація розглядається як завершальна стадія впровадження нововведення [32, 127].

У розвиток теорії інновацій вагомий внесок зробили українські дослідники, які розвинули процесний підхід до розуміння інновацій [97, 196]. Згідно з їхніми працями, інновація розглядається як комплексний процес розробки, поширення та реалізації нових способів задоволення суспільних потреб, що призводить до конкретного економічного ефекту [88, 158]. Порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів до розуміння інновацій демонструє певні відмінності у розстановці акцентів дослідження [127, 256]. В умовах сучасних викликів для української економіки значна увага приділяється дослідженню продуктових інновацій, а також технологічних та фінансових процесів, що забезпечують їх впровадження [105, 121]. Натомість, дослідники з країн з інноваційно-орієнтованими економіками зосереджують увагу на більш специфічних аспектах, зокрема на соціальному, внутрішньоорганізаційному та компетентнісному вимірах систематичного створення й впровадження інновацій [73, 320].

Особливої уваги заслуговують сучасні наукові розробки щодо інструментарію стимулювання інноваційної діяльності [102, 268]. У профільних дослідженнях широко представлені механізми матеріального і нематеріального заохочення персоналу, спрямовані на підвищення інноваційної активності [159, 244]. Значна увага приділяється формуванню системи ключових показників ефективності у сфері створення інновацій, розробці методик генерування інноваційних рішень та модифікації теорії вирішення винахідницьких завдань (ТРВЗ) [115, 180]. Такий комплексний підхід до розуміння інноваційних процесів створює теоретико-методологічне підґрунтя для розробки ефективних механізмів реформування закладів вищої

освіти зі специфічними умовами навчання в Україні [143, 189]. При цьому особливого значення набуває адаптація передового світового досвіду управління інноваціями до специфіки вітчизняної системи вищої освіти [97, 320].

Аналіз широкого масиву наукової літератури свідчить про багатовимірність дослідження інноваційної проблематики [32, 127]. Науковці приділяють значну увагу як вивченню інновацій та їх класифікації як окремого явища, так і дослідженню інноваційної діяльності, інноваційних процесів та інноваційного розвитку в цілому [88, 196]. Ця проблематика знайшла своє відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії інновацій [45, 286].

Узагальнення наукових підходів дозволяє констатувати, що термін "інноваційна діяльність" застосовується у випадках, коли інновація розглядається як об'єкт, що створюється в межах цієї діяльності [105, 158]. Водночас, при розгляді інновації як процесу, ці поняття стають синонімічними [32, 127]. Поняття "інноваційний розвиток" використовується переважно для позначення загальної стратегії розвитку економічних суб'єктів різних рівнів: від окремих підприємств (мікрорівень) до галузевих кластерів (мезорівень) та держави загалом (макрорівень) [121, 196]. При цьому інноваційний розвиток трактується як безперервний процес реалізації функцій цих суб'єктів, за якого посилення їх конкурентних переваг досягається через систематичне створення інновацій [88, 268].

Важливо відзначити, що інноваційний розвиток та інноваційна діяльність розглядаються як об'єкти управління, що характеризуються відповідними індикаторами результативності та ефективності [102, 180]. Існуючі класифікації інноваційної діяльності здебільшого ґрунтуються на якісних чи кількісних параметрах інновацій, а також враховують сфери та функції їх застосування [73, 256]. Водночас, варто зауважити, що поширені класифікації мають певні обмеження [97, 127]. Зокрема, вони не враховують

контекст створення інновацій (наприклад, розробка власними силами організації, в межах аутсорсингу НДДКР чи партнерської співпраці) [115, 159]. Також поза увагою залишається критерій апостеріорних результатів впровадження інновацій, який мав би включати кількісну чи якісну оцінку ефективності інноваційних впроваджень [64, 196].

Ці теоретичні напрацювання створюють підґрунтя для розуміння специфіки інноваційних процесів у контексті реформування закладів вищої освіти України зі специфічними умовами навчання та розробки відповідних механізмів управління [143, 256].

Після розгляду фундаментальних понять інноваційної теорії доцільно перейти до аналізу концептуальних підходів щодо інноваційного розвитку закладів вищої освіти [189, 268]. Особливої уваги заслуговують дослідження, присвячені розвитку вищої освіти в умовах нової економіки та трансформації університетів як соціальних інститутів [45, 114]. У цьому контексті вагомими є праці, що розкривають різноманітні концептуальні та практичні аспекти реформування закладів вищої освіти [121, 186]. Зокрема, значний науковий інтерес становлять дослідження щодо формування підприємницьких університетів як інноваційної форми розвитку закладів вищої освіти у XXI столітті [49, 238].

Світова наукова спільнота, розробила низку концептуальних моделей сучасного університету: "університет-технополіс", "університет — освітня корпорація", "мультиверситет", "антіуніверситет" [61, 92]. Проблематика менеджменту інновацій у сфері вищої освіти активно досліджується сучасними науковцями, які зосереджують увагу на різних аспектах управління інноваційними процесами в освітніх закладах [102, 189].

Водночас, аналіз наукових праць, присвячених питанням інноваційного розвитку закладів вищої освіти, виявляє недостатньо глибоке опрацювання питання щодо ключових драйверів та векторів цього розвитку [143, 256]. Традиційно напрями розвитку інноваційної діяльності закладів вищої освіти розглядаються відповідно до основних бізнес-процесів (освітня та наукова

діяльність) або з організаційної точки зору (в межах функціональних сфер: фінанси, кадри, освіта, науково-дослідна робота) [172, 195].

При цьому часто залишається поза увагою важливий фактор інноваційної активності — зовнішні запити на продуктові та процесні інновації, що надходять від різних груп впливу, здатних ініціювати, стимулювати або каталізувати інноваційні процеси всередині закладу вищої освіти [188, 233]. Саме цей аспект потребує додаткового дослідження в контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні [143, 189].

Варто відзначити певний парадокс у дослідженнях інноваційного розвитку закладів вищої освіти [97, 256]. З одного боку, науковці наголошують на важливості врахування інтересів стейкхолдерів, проте з іншого — недостатньо уваги приділяється інноваційним аспектам побудови зворотного зв'язку з цими групами впливу [233, 269]. Це суттєвий недолік, оскільки саме такі комунікації часто визначають необхідність впровадження конкретних інновацій у закладах вищої освіти [188, 320]. Особливо помітним є брак уваги до цього аспекту в дослідженнях систем інноваційного розвитку, де систематичне створення затребуваних групами впливу інновацій має бути пріоритетним [102, 189].

Питання взаємодії закладів вищої освіти із групами впливу в контексті інноваційної діяльності частково розкривається у дослідженнях, присвячених формуванню інноваційного середовища освітніх закладів [115, 268]. Підкреслюється важливість забезпечення збалансованості між створенням та реалізацією інноваційних розробок і підготовкою фахівців на основі довготривалої співпраці із замовниками-партнерами [189, 320].

У контексті соціології інноватики, спираючись на результати соціологічних досліджень, виділяє два ключові фактори забезпечення інноваційного розвитку закладів вищої освіти [159, 233]:

- наявність відкритих каналів комунікації із замовниками проектів [188, 240];

- конструктивні відносини з керівництвом закладу [172, 292].

Наголошується, що ключовим результатом впровадження такого механізму має стати можливість реалізації повного інноваційного циклу: від науково-дослідних робіт до комерціалізації технологій і продуктів у тісній співпраці з підприємствами-партнерами [102, 320].

Розширюється розуміння завдань інноваційного середовища закладу вищої освіти, акцентуючи увагу на формуванні у випускників базових компетентностей, необхідних для ефективної інноваційної діяльності в умовах мережевої організації суспільства [158, 189]. Це особливо актуально для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де формування інноваційного мислення має поєднуватися з розвитком професійних компетентностей [143, 166].

Розвиваючи концепцію інноваційного середовища закладу вищої освіти, науковці наголошують на необхідності створення особливих умов для спільної діяльності викладачів та студентів у сучасному інформаційно-комунікативному просторі [158, 315]. При цьому розвиток такого середовища має здійснюватися за двома взаємопов'язаними напрямами [268, 310]:

- пошук та впровадження принципово нових, інноваційних форм навчання [189, 320];
- формування атмосфери інноваційно-освітньої діяльності студентів [158, 244].

Аналіз наукових праць виявляє певну обмеженість існуючих підходів до розуміння комунікативного аспекту інноваційного середовища закладів вищої освіти [97, 233]. Більшість дослідників зосереджується на взаємодії з окремими групами впливу (наприклад, підприємствами-партнерами чи студентами), не розглядаючи комунікативний аспект як цілісну систему взаємодій із різними стейкхолдерами, як зовнішніми, так і внутрішніми [188, 256].

Серед науковців світового рівня, які наголошують на важливості інтенсивної співпраці із зовнішніми групами впливу при побудові

інноваційно-орієнтованого закладу вищої освіти, варто відзначити Генрі Іцковіца [108, 295]. Проте навіть у своїй відомій концепції "Потрійної спіралі" автор обмежує сферу інноваційної активності закладу вищої освіти комунікацією лише з двома групами впливу: підприємствами та державою [186, 233].

Заслуговують на увагу дослідження українських науковців у цій сфері [121, 189]. Розглядаючи систему управління інноваційним розвитком закладу вищої освіти, наголошує на важливості врахування можливих змін неконтрольованих закладом факторів зовнішнього середовища, особливо інноваційного [102, 256]. Проте такий підхід демонструє певну обмеженість, оскільки зовнішнє середовище розглядається переважно з позиції мінімізації ризиків, а не максимізації можливостей для інноваційного розвитку закладу [73, 268].

Ця ситуація особливо актуальна для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні, де взаємодія із зовнішнім середовищем має розглядатися не лише як джерело потенційних ризиків, але й як ресурс для інноваційного розвитку та вдосконалення освітнього процесу [143, 320]. Аналіз наукових підходів до розуміння інноваційного розвитку закладів вищої освіти виявляє певні обмеження існуючих моделей [97, 256]. Зокрема, в динамічній моделі інноваційного потенціалу ЗВО функції маркетингу та комерціалізації віднесено до "керованої функціональної підсистеми", а не до "керуючої підсистеми" [115, 172]. Це свідчить про те, що комунікаціям із зовнішнім середовищем відводиться лише функція забезпечення збуту готових інновацій [102, 233].

Найбільш релевантним для сучасних умов є підхід, що розглядає інноваційну діяльність університету як комплекс активностей з виробництва інноваційної продукції та створення умов для такого виробництва [189, 320]. Важливою особливістю цього підходу є те, що до суб'єктів інноваційної діяльності відносяться не лише внутрішні стейкхолдери (підрозділи,

студенти та співробітники університету), але й зовнішні організації, які беруть участь в інноваційній діяльності закладу [158, 268].

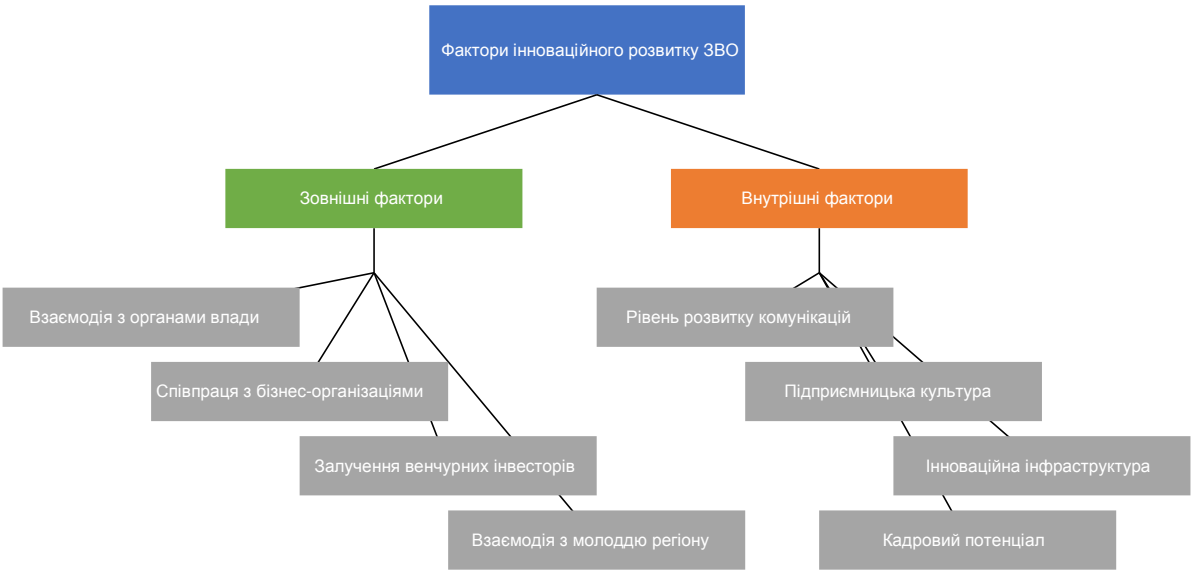

Рис.1. Фактори інноваційного розвитку ЗВО

Відповідно до запропонованої класифікації, виділяються два укрупнені блоки факторів інноваційного розвитку закладу: зовнішні та внутрішні. При цьому важливо відзначити, що зовнішні фактори, які включають взаємодію з різними групами впливу (органи влади, бізнес-організації, венчурні інвестори, молодь регіону), мають виражену залежність від внутрішнього фактора — рівня розвитку комунікацій закладу із зовнішнім середовищем.

Однак у дослідженні цей взаємозв'язок не отримує належної уваги. Крім того, хоча автор і наголошує на важливості розвитку підприємницької культури закладу вищої освіти, цей аспект також не отримує подальшого глибокого дослідження. Такий аналіз факторів інноваційного розвитку є особливо актуальним для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні, де ефективна взаємодія із зовнішніми стейкхолдерами має поєднуватися з розвитком внутрішнього потенціалу закладу.

На основі проведеного аналізу можна констатувати недостатнє методичне опрацювання питань побудови комунікацій закладу вищої освіти як одного з ключових факторів його інноваційного розвитку. Враховуючи,

що саме комунікації стають каталізатором розвитку та провідником інновацій на перетині зовнішніх та внутрішніх факторів інноваційної діяльності ЗВО, доцільно розглядати їх у надконтексті інших внутрішніх чинників інноваційного розвитку, як фундаментальну основу формування інноваційного середовища закладу.

Для обґрунтування визначальної ролі комунікативного фактора у забезпеченні інноваційного розвитку закладів вищої освіти пропонується застосувати холістичний підхід до аналізу цього фактора в ретроспективі.

У контексті дослідження інноваційного розвитку закладів вищої освіти доцільно уточнити ключові поняття:

Таблиця 4.

Поняття	Визначення
Інновація	Продукти, послуги (включаючи відокремлені процеси), орієнтовані на задоволення потреб внутрішніх або зовнішніх груп впливу організації, які: • вперше створені. • вперше знайшли застосування в межах аналізованого економічного суб'єкта чи групи економічних суб'єктів.
Інноваційна діяльність	Процес, спрямований на створення та впровадження інновацій
Інноваційне середовище	Сукупність процесів комунікацій зовнішніх та внутрішніх суб'єктів закладу вищої освіти в межах реалізації інноваційної діяльності*

* *Примітка:* В умовах постіндустріальної економіки, враховуючи високий рівень інформаційної транспарентності та мобільності капіталу, з трактування терміну "середовище" доцільно виключити інфраструктурно-ресурсний компонент, оскільки ресурсна база виступає забезпечувальним, а не керуючим компонентом інноваційної діяльності.

Таке уточнення понятійного апарату створює методологічне підґрунтя для подальшого дослідження механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні, де особливого значення набуває ефективна побудова комунікацій як з внутрішніми, так і з зовнішніми стейкхолдерами.

Історично університети відігравали ключову роль у формуванні інноваційного потенціалу суспільства. На відміну від спеціалізованих закладів вищої освіти, які набули поширення лише у XX столітті, університети від початку свого існування були орієнтовані не стільки на розвиток конкретних прикладних навичок, скільки на забезпечення глибокої теоретичної підготовки та формування універсальних наукових підходів до пізнання.

Таблиця 5.

Поняття	Визначення
Інноваційний розвиток ЗВО	Тип розвитку, при якому забезпечується функціонування механізму систематичного здійснення інноваційної діяльності та розвитку інноваційного середовища ЗВО, орієнтованого на: розкриття місії досягнення бачення організації та профільних груп впливу відповідність стратегічним цілям врахування тенденцій світової конкуренції
Інноваційно-орієнтований ЗВО	Організація, портфель продуктів та послуг якої: включає програми вищої та додаткової професійної освіти охоплює фундаментальні та прикладні дослідження має інституційно закріплену мету переходу до інноваційного розвитку в стратегічних документах.

Можна стверджувати, що саме університетська освіта науковців та дослідників сприяла появі винаходів, які стали проривними інноваціями. Розвиток університетів став фундаментом для:

- переходу до епохи Відродження;
- здійснення промислової революції;
- формування кадрового потенціалу для індустріального суспільства;
- становлення постіндустріального суспільства.

Саме університетське середовище сформувало особливий тип мислення, носії якого були здатні трансформувати як наукову, так і соціальну системи [114, 135]. У сучасних умовах університети продовжують

відігравати провідну роль у підготовці "інноваційних особистостей", затребуваних економікою та суспільством, залишаючись авторитетними центрами інтеграції освіти і науки та формуючи особливе "знаннєве середовище" [189, 295].

Ця історична перспектива є особливо важливою для розуміння ролі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в сучасній Україні, де поєднання традицій університетської освіти з інноваційними підходами створює унікальні можливості для підготовки фахівців нового покоління [143, 174].

Аналіз історичного розвитку університетів дозволяє виявити ключові фактори їх трансформації та механізми набуття здатності генерувати, акумулювати і поширювати нові знання, тобто реалізовувати інноваційний розвиток [47, 238]. Становлення закладів вищої освіти як центрів системної генерації інновацій для економіки в сучасному розумінні відбулося відносно недавно — починаючи з середини 30-х років XX століття [32, 121]. Проте фундаментальні принципи розвитку університетів як центрів примноження знань були закладені ще у XIX столітті, коли формувалися базові підходи до системи вищої освіти [186, 238].

Таблиця 6

Період	Характеристики	Особливості
XI-XII ст.	- Створення перших університетів (Болонський університет); - Відсутність дослідницької функції; - Фокус на навчанні студентів	- Збереження та передача знань античності; — Інтерпретація спадщини Західної Римської імперії
Середньовіччя	- Уніфікована організаційна структура; — Єдині статути та освітні програми; - Латина як універсальна мова науки	- Центри інтеграції феодальної Європи; — Визнання освіти по всій Європі; — Підготовка професіоналів у медицині, юриспруденції, теології

Примітно, що вже в середньовічних університетах почала формуватися спеціалізація: Болонський університет славився юридичним факультетом, а

Паризький — теологічним. Хоча заняття наукою було характерним для студентів старших курсів та професорів, воно мало індивідуальний, несистемний характер.

Особливий інтерес для сучасної освітньої парадигми становить система комунікацій середньовічних університетів. Поряд з формальною вертикальною передачею знань від професора до студента існували розвинені горизонтальні зв'язки. Ця особливість набуває нової актуальності в контексті сучасних тенденцій до індивідуалізації освітніх траєкторій та кастомізації навчання.

Цей історичний досвід є особливо цінним для розуміння перспектив розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні, де поєднання традиційних освітніх підходів з інноваційними методами набуває особливого значення.

Особливої уваги заслуговує "британська" концепція побудови університету, викладена в праці Дж. Ньюмана "The Idea of a University" (1852). Ключові положення цієї концепції можна представити у вигляді таблиці 7.

Таблиця 7

"Британська" концепція побудови університету

Історичний період	Характеристики розвитку	Ключові особливості
XIV століття	Відкриття університетів у Празі, Відні, Кракові	Зростання потреб у високоосвічених фахівцях; Освіта як умова призначення на керівні посади; Формування національних систем підготовки кадрів
Кінець XV — початок XVI ст.	Концентрація наукової діяльності в академіях наук	Мінімізація ролі університетів у прирощенні знань; Закріплення навчальної функції; Розширення кола дисциплін; Збільшення доступності освіти
Початок XIX століття	Промислова революція; Потреба в кваліфікованих фахівцях	Нові концепції розвитку університетів; Формування різних підходів до університетської освіти

Ця концепція суттєво відрізнялася від континентальних підходів до розвитку університетської освіти, зокрема від ідей А. Гумбольдта. Вона відображала особливості британського підходу до вищої освіти, який значною мірою був орієнтований на формування інтелектуальної еліти.

Таблиця 8

Ідеї континентального підходу до розвитку університетської освіти, А. Гумбольдта

Аспект	Зміст
Основна функція	Передача знань, а не наукова робота
Визначення	"Університет — місце викладання універсального знання"
Мета	Інтелектуальний розвиток через поширення та просування знань
Особливості підходу	Заперечення необхідності наукових досліджень в університеті; Негативне ставлення до прикладної апробації знань; Університет як самодостатня установа
Цінність освіти	Знання та академічна культура як самоціль, незалежно від практичного застосування

Розуміння цих історичних концепцій має важливе значення для сучасного реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні, оскільки дозволяє критично оцінити різні підходи до організації університетської освіти та обрати найбільш ефективні елементи для впровадження [143, 174].

На відміну від «британської» моделі запропонована А. фон Гумбольдтом (в той час, коли він обійняв посаду міністра освіти Пруссії) модель розвитку університету, що пізніше отримала також назву «німецької» моделі, передбачала поєднання освітньої та наукової діяльності [47, 114]. При цьому основну мету університету А. Гумбольдт бачив не просто у підготовці фахівців та поширенні знань (як Дж. Ньюман), а у формуванні особистості, здатної до самостійної творчості та інноваційної діяльності [135, 238]. Заняття наукою він розглядав для університетів як необхідне для

постійного інтелектуального та методологічного переозброєння як професорів, так і студентів [186, 295]. На думку Гумбольдта, університет має забезпечувати «тісний зв'язок школи та життя (...), науки і практики», отже, підхід до викладання має бути практико-орієнтованим [158, 189].

У контексті проблематики даного дослідження примітно, що А. Гумбольдт активно просував ідею множинності каналів комунікацій усередині університетів [188, 315]. Згідно із запропонованою ним концепцією, процес викладання мав перетворитися із класичної для того часу моделі «монологу професора» на діалогічну взаємодію між професорами та студентами [310, 320]. Також Гумбольдт вважав за необхідне розвиток горизонтальних комунікацій у викладацькому середовищі, для чого він пропонував проводити колективні обговорення лекційних курсів на так званих «наукових семінарах» [222, 244]. Таким чином, Гумбольдт фактично розглядав багатоканальні комунікації як один із ключових драйверів розвитку університетів у системі наука-освіта-практика [158, 268].

Незважаючи на певні обмеження концепції Ньюмана, деякі його ідеї зберігають актуальність і сьогодні, особливо в контексті гуманізації та просвіти суспільства [114, 135]. Зокрема, Ньюман вважав фундаментальною рисою університетів створення можливостей для обміну думками та взаємодії різних точок зору в рамках мультидисциплінарного підходу [189, 238]. За його переконанням, різноманіття наук, що викладаються в університеті, створює унікальне середовище для інтелектуального розвитку студентів [174, 295]. Особливу цінність він вбачав у взаємодії представників різних наукових галузей, які, через близьке спілкування, змушені адаптувати свої підходи та встановлювати міждисциплінарні зв'язки [158, 233]. Цей механізм згодом став основою для створення освітніх інновацій у багатьох класичних британських університетах [47, 189].

Паралельно з ідеями Ньюмана в Англії розвивався утилітаристський підхід до освіти, який знайшов своє втілення в організації Лондонського університету [66, 172]. Цей підхід акцентував увагу на розвитку практичних

навичок і знань, безпосередньо затребуваних економікою, а також на забезпеченні широкої доступності освіти [238, 292].

Революційною для свого часу стала концепція А. Гумбольдта, яка заклала основи розвитку університетської науки [47, 114]. Його інноваційне рішення об'єднати Берлінський університет з Королівською академією наук створило новий тип університету, де навчальна та наукова функції були рівноцінно представлені та інтегровані [186, 238]. Ключовими принципами цієї моделі стали [135, 174]:

- свобода викладання [310, 316];
- свобода навчання [292, 320];
- збереження автономності університетів від державних структур [17, 313];
- активне залучення до вирішення проблем фундаментальної науки та промисловості [195, 268].

Ефективність "гумбольдтської моделі" була підтверджена практикою — вона стала зразком для багатьох провідних європейських університетів та забезпечила Німеччині лідерські позиції в галузі технічних інновацій, наукової та філософської думки аж до Першої світової війни [47, 121].

Розвиток університетів у XX столітті характеризувався значними трансформаціями та переосмисленням їхньої ролі в суспільстві [84, 121]. Перша чверть століття ознаменувалася інноваційним бумом та появою потужних індустріальних корпорацій, що супроводжувалося активним розвитком університетів у США, Японії та Європі [32, 186]. У цей період значно розширився доступ до університетської освіти для всіх верств населення, посилилася роль університету як соціального ліфта, а також суттєво зросла суспільна увага до університетської діяльності [238, 267].

Міжвоєнний період (1918-1939) відзначився кризою концептуального осмислення університетської освіти [121, 174]. Провідні мислителі того часу пропонували різні, часто протилежні погляди [114, 135]. Зокрема, Альфред Уайтхед критикував традиційну модель університетської освіти та

висловлював сумніви в ефективності університетів як інститутів науки та освіти [27, 84]. Х. Ортега-і-Гассет натомість акцентував увагу на соціальній функції університету, надаючи пріоритет соціалізації та підвищенню культурного рівня мас, при цьому зменшуючи роль дослідницької функції [186, 269]. Макс Вебер, у свою чергу, підтримував елітарність університетської освіти, наголошуючи на важливості дослідницького компоненту, розвитку наукових когнітивних здібностей та просуванні гуманістичних ідей [114, 238].

Післявоєнний період (після 1945 року) приніс нові виклики та тенденції [84, 186]. Виникла нагальна необхідність соціалізації колишніх військових та надання їм цивільних кар'єрних можливостей [238, 292]. У 50-60-ті роки спостерігався активний розвиток галузевих та приватних вузів, що призвело до посилення конкуренції за абітурієнтів серед закладів вищої освіти [172, 267]. Важливим внеском у розуміння місії університету стала праця Карла Ясперaса "Ідеї університету" (1946), де він визначив три базові завдання університету: дослідницьке, яке він вважав пріоритетним, освітнє та виховне [12, 114]. Це комплексне бачення ролі університету стало важливим орієнтиром для подальшого розвитку вищої освіти [174, 238].

На основі проведеного аналізу історичних трансформацій та концептуальних підходів, визначимо ключові механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [143, 256]:

1. Забезпечення балансу між освітньою, науковою та інноваційною функціями [186, 195];
2. Впровадження адаптивних механізмів управління [69, 314];
3. Розвиток партнерства з професійними спільнотами [189, 233];
4. Модернізація освітніх програм відповідно до сучасних вимог [175, 315].

Важливий етап у розвитку університетської концепції пов'язаний з роботами Кларка Керра, який у 1960-ті роки запропонував інтегровану концепцію університету, відому як "мультиверситет" [78, 193]. Ця концепція

багато в чому перегукувалася з ідеями Ясперса, але мала свої унікальні особливості [12, 78].

Керр, як і його попередники Ньюман та Гумбольдт, центральним поняттям своєї концепції зробив "знання" [47, 295]. При цьому він органічно поєднав гумбольдтівське бачення ключової ролі наукових досліджень з ньюманівським прагненням до диверсифікації університетської діяльності [114, 195]. У своєму баченні сучасного університету Керр наголошував на його особливому статусі — не повністю приватному чи громадському, не повністю інтегрованому у світову систему, але й не ізольованому від неї [78, 233].

За Керром, природа університету парадоксальна: об'єднуючи велику кількість людей та об'єктів, він неминуче містить внутрішні протиріччя [193, 256]. Однак саме ця особливість робить університет здатним до адаптації при збереженні власної ідентичності [174, 238]. Керр став одним із провідних ідеологів посилення ролі університетів у формуванні економіки знань [295, 320]. Особливу роль у розвитку інноваційної активності Керр відводив Глобальним дослідницьким університетам [78, 189]. Він вважав, що в таких закладах дослідницька діяльність має стати рівнозначним джерелом доходу поряд з освітньою діяльністю [172, 320]. Керр також випередив свій час, прогнозуючи, що процеси кластеризації в промисловості США призведуть до необхідності розвитку кластерної взаємодії між освітніми та дослідницькими центрами, такими як Берклі і Стенфорд [189, 238]. Він підкреслював, що розвиток університетів та промислових секторів стає все більш взаємопов'язаним [195, 268].

Ці ідеї Керра залишаються актуальними для сучасної України, особливо в контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де інтеграція освітньої та дослідницької діяльності, а також взаємодія з промисловим сектором набувають особливого значення [143, 189].

60-70-ті роки XX століття позначилися суттєвими змінами у стратегіях розвитку університетів, зокрема в напрямі диверсифікації джерел фінансування [172, 284]. Університети почали активно розвивати взаємодію з бізнес-середовищем, виходити на міжнародний ринок освітніх послуг, створювати фонди підтримки, ради піклувальників та асоціації випускників [189, 233]. Це засвідчило усвідомлення важливості розбудови відносин з лояльними спільнотами [240, 269].

Розвиваючи концепцію Глобального дослідницького університету Керра, у 80-90-ті роки сформувалася концепція системи глобальної освіти, що базується на чотирьох взаємопов'язаних підсистемах [84, 189]. Перша — це підсистема відкритих знань, що характеризується мінімальною формалізацією та слабкою регламентацією обміну знаннями, підтримується горизонтальними зв'язками між дослідницькими підрозділами та науковими школами [195, 295]. Друга — підсистема глобальної оцінки та ранжирування вузів з жорсткими критеріями, що впливає на розподіл абітурієнтів та випускників у соціальній стратифікації та визначає перспективи розвитку закладів [57, 262]. Третя підсистема охоплює промислові та фінансові ринки, які залучають університети до економічного життя держави та визначають їх місце як економічних суб'єктів [121, 268]. Четверта підсистема включає державну політику та регулювання діяльності освітніх установ, що впливає на розвиток університетів як генераторів нових знань та кадрового потенціалу для національної економіки [186, 320].

Саме ця концепція утвердилася в умовах глобалізації 80-90-х років XX століття [84, 86]. У цей період посилився курс на міжнародну інтеграцію провідних освітніх установ світу, розпочався Болонський процес, спрямований на розвиток академічної мобільності та гармонізацію вищої освіти у світовому масштабі [37, 227]. Паралельно з глобалізаційними тенденціями зросла локальна та регіональна роль університетів [170, 238]. Університетські кампуси почали розглядатися як центри інноваційного підприємництва, здатні створювати робочі місця та залучати регіональні

інвестиції [49, 307]. Це сприяло розвитку тісної співпраці між університетським менеджментом та регіональною владою [188, 252].

У контексті України ці тенденції набувають особливого значення для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які мають поєднувати глобальні освітні стандарти з локальними потребами та специфікою [143, 174]. Еволюція провідних університетів наприкінці XX — початку XXI століття значною мірою визначалася зростанням нестабільності на глобальному ринку праці [84, 292]. Біржові кризи 1999-2001 років похитнули впевненість випускників у гарантованому працевлаштуванні, а перехід роботодавців до термінових договорів та часткової зайнятості змінив роль вищої освіти [238, 267]. Вона перестала бути гарантією успішної кар'єри, натомість перетворилася на необхідну умову її початку [172, 244].

Після кризи "доткомів" на початку 2000-х років відбувся бурхливий розвиток інтернет-підприємництва, знизилися бар'єри входу до високотехнологічних галузей економіки [102, 158]. Ці зміни сприяли формуванню концепції "підприємницького університету", яка не заміщувала, а доповнювала ідею глобального дослідницького університету [49, 189].

Провідні університети запропонували розвиток підприємницьких компетенцій як відповідь на поширення краудсорсингу, впровадження тимчасових проектних команд та технологій віддаленої роботи [158, 315]. Створення бізнес-інкубаторів та підтримка інноваційних проектів дозволили закладам вищої освіти забезпечити додаткове залучення інфраструктури та комунікативних інструментів у процес формування інновацій [189, 320].

За визначенням Хеннона, підприємницький університет характеризується наступними ознаками: він створює живильне середовище для стимулювання інноваційного мислення та підприємницьких ініціатив [268, 310]; прагне максимально залучити студентів до підприємницької активності [244, 276]; використовує мультидисциплінарний підхід до формування підприємницьких команд [158, 233]; активно співпрацює із зовнішніми партнерами для підтримки студентських ініціатив [189, 240]; має

потужну підтримку державних інститутів [186, 313]; володіє системою стимулювання підприємницької активності викладачів та студентів [102, 292]; розглядає підприємництво ширше, ніж просто створення стартапів, надаючи реальний інструментарій для ведення бізнесу [49, 320]. Ці тенденції мають особливе значення для розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні, де формування підприємницьких компетенцій та інноваційного мислення має поєднуватися з професійною специфікою підготовки фахівців [143, 166].

Концепція підприємницького університету отримала подальший розвиток у роботах провідних дослідників [49, 189]. Зокрема, Б. Кларк визначив додаткові ключові характеристики такого закладу [31, 238]. На його думку, підприємницький університет повинен мати потужне управлінське ядро, яке забезпечує ефективну взаємодію між адміністративним менеджментом та науково-педагогічними працівниками [69, 314]. Важливою рисою є наявність розвиненої мережі дослідницьких та науково-виробничих підрозділів, чия взаємодія із зовнішнім середовищем виходить за межі стандартних процесів діяльності закладу [195, 268]. Кларк також наголошував на необхідності диверсифікації джерел фінансування, включаючи як державні, так і корпоративні замовлення на освітні послуги та науково-дослідні роботи [172, 320]. Особливу увагу він приділяв формуванню та постійному розвитку внутрішньої культури підприємництва в академічному та студентському середовищі [158, 310].

Генрі Іцковіц, відомий експерт у сфері розвитку підприємницьких університетів та інноваційного розвитку, розширив це бачення [108, 295]. Він наголошував на необхідності орієнтації такого типу закладів насамперед на капіталізацію знань та постійну адаптацію до мінливої ринкової кон'юнктури [268, 320]. Іцковіц розглядав появу третього цільового орієнтиру університетів — внеску в економіку через формування інноваційних бізнесів та продуктів — як "другу революцію академічного середовища" [49, 189]. За

значимістю він прирівнював її до "першої революції", результатом якої стало формування університетів "гумбольдтського" типу [47, 186].

Ці концептуальні положення набувають особливої актуальності в контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні [143, 189]. Вони вказують на необхідність формування потужної управлінської структури, розвитку мережі дослідницьких підрозділів, диверсифікації джерел фінансування та створення підприємницької культури, при цьому зберігаючи специфіку та особливості професійної підготовки фахівців [314, 320].

Аналізуючи роботи Іцковіца, варто відзначити його дослідження на прикладах США, Бразилії, Швеції та Японії [108, 295]. Він переконливо довів високу значущість підприємницьких університетів як генераторів інновацій особливо в періоди економічних криз [189, 268]. Саме в такі періоди, коли інноваційний та фінансовий потенціал комерційних організацій вичерпується, а держава, маючи фінансові ресурси, не може ефективно запустити механізми відновлення економіки через пряме фінансування реального сектору, підприємницькі університети стають ключовими драйверами інноваційного розвитку [320, 186].

Бізнес-модель підприємницького університету найбільше відповідає сучасному розумінню інноваційно-орієнтованої організації і може слугувати еталонною моделлю для розвитку українських університетів [143, 256].

Таблиця 9

Еволюцію бізнес-моделей університетів

Історичний період	Основні функції	Домінуючі концепції	Формат позиціонування	Ключові групи впливу
XI-XV ст.	Збереження та передача знань	Монастирська модель	Закрита елітарна установа	Церква, феодальна аристократія
XVI-XVIII ст.	Освітня діяльність	Класична модель	Центр освіти та культури	Держава, міська еліта
XIX ст.	Освітня та наукова діяльність	Гумбольдтська модель	Центр науки та освіти	Держава, наукова спільнота
Початок XX ст.	Масова підготовка фахівців	Утилітарна модель	Центр професійної підготовки	Промисловість, держава
Середина XX ст.	Інтеграція освіти та науки	Дослідницька модель	Центр інновацій	Держава, бізнес, наукова спільнота
Кінець XX — початок XXI ст.	Освіта, наука, інновації, підприємництво	Підприємницька модель	Центр інноваційного розвитку	Глобальний ринок, бізнес, держава, суспільство

Підсумовуючи еволюцію бізнес-моделей університетів (табл. 9), можна визначити чотири ключові аспекти їх розвитку:

1. Трансформація основних функцій: від простої передачі знань до комплексної інноваційно-підприємницької діяльності;

2. Еволюція концепцій розвитку: від монастирської до підприємницької моделі;

3. Зміна формату позиціонування в суспільстві: від закритої елітарної установи до центру інноваційного розвитку;

4. Розширення кола зацікавлених сторін: від обмеженого кола церковної та феодальної еліти до широкого спектру стейкхолдерів глобального масштабу.

Це розуміння історичної еволюції університетських моделей має важливе значення для формування стратегії розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні, особливо в контексті їх адаптації до сучасних викликів та потреб.

Ключовим висновком з аналізу еволюційного розвитку університетів є значне збільшення кількості груп впливу — від 2 на початковому етапі до 12 укрупнених груп у сучасній моделі підприємницького університету. Це відображає ускладнення соціально-економічних взаємозв'язків у суспільстві та зростання невизначеності зовнішнього середовища, що змушує університети систематично розширювати коло взаємодії, переходячи від інтравертної до екстравертної стратегічної орієнтації.

Концептуально цей процес еволюції, починаючи від класичного університету і закінчуючи «Підприємницьким університетом» представлений на таблиці 10

Таблиця 10

Концептуальний цей процес еволюції

Параметр порівняння	XVI-XVIII ст.	XIX ст.	1900-1950-ті роки	1960-поч. 1990-х рр.	Кін. 1990-х — наш час
Функції університету	Навчання інтелектуальної еліти і аристократії	Навчання елітних кадрів для економіки, держави та науки, гуманізація суспільства, розвиток науки	Масове навчання кадрів для індустріальної промисловості, реалізація функцій соціального ліфта для широких мас, розвиток науки	Одержання прибутку через надання освітніх послуг на міжнародному ринку, проведення актуальних НДР та ДКР	Максимізація прибутку за рахунок ефективного задоволення потреб усіх груп впливу
Ключові групи впливу Церква Студенти	Держава Студенти Промисловість Наукова спільнота	Держава Студенти Промисловість Наукова спільнота Широка громадськість	Держава Студенти Абітурієнти Промисловість Наукова спільнота Випускники Вузівська корпорація	Держава Студенти Абітурієнти Промисловість Наукова спільнота Громадськість Випускники Інвестори Регіональна влада Корпорація ВНЗ Потенційні співробітники Рейтингові агенції	Позиціонування університету
Закритий "клуб" "жерців пізнання"	Важливий інститут соціалізації, інструмент збільшення знань	Університет як кузня кадрів для потреб економіки	Університет як міжнародний дослідницький і освітній центр	Університет як мережевий проектний центр створення інновацій та розвитку інноваційного підприємництв	Домінуючі концепції розвитку
Єдина система університетської освіти в Європі	Підходи Ньюмана та Гумбольдта: університет як місце викладання та досліджень	Підходи Гассета та Вебера: масова освіта vs елітарність	Підходи Ясперса та Керра: "мультиверситет"	Підхід Кларка: "Підприємницький університет"	

Проаналізувавши еволюційний розвиток університетів, можна зробити висновок, що адаптивність до запитів різних груп впливу стає однією з найважливіших компетенцій сучасного університету, особливо в контексті забезпечення інноваційного розвитку [15; 50; 186]. В умовах зменшення державного регулювання та зростання невизначеності суттєво розширюється поле контактів закладу вищої освіти [104; 227]. Це зумовлює необхідність розвитку інструментів своєчасної діагностики потреб стейкхолдерів, механізмів адаптації, форм партнерської взаємодії та кооперації, а також формування інноваційного середовища на основі комплексу комунікацій [233; 310].

При переході до моделі підприємницького університету заклад стикається з необхідністю управління складним портфелем інноваційних продуктів та послуг з коротким життєвим циклом [17; 24; 44]. У цих умовах особливого значення набувають комунікативний блок маркетингу, брендинг, спрямований на формування сталого знання про університет, та розвиток довгострокової лояльності партнерів [216; 259].

Комунікації з групами впливу стають основним інструментом адаптивності закладу, а їх рівень розвитку — визначальним фактором створення інновацій та забезпечення інноваційного розвитку в цілому [43; 161; 289]. Водночас специфіка закладів вищої освіти не дозволяє просто запозичити методи і підходи до побудови маркетингових комунікацій, що використовуються в класичних бізнес-структурах, орієнтованих на конкретні B2B чи B2C ринки [69; 149].

Освітня галузь має унікальні передумови для формування довгострокової взаємодії з клієнтами, підтримки відносин "через все життя" [77; 202]. Крім того, характерною рисою інформаційної епохи стала поява нових надорганізаційних комунікативних середовищ [16; 164; 300]. Розвиток мережевих та крос-мережевих зв'язків в освітній сфері охоплює міжвузівську кооперацію, інтеграцію з бізнес-структурами, створення "поясів" малих

інноваційних підприємств, розвиток корпоративних університетів та формування стратегічних партнерств [70; 140; 197].

Це вимагає синтетичного підходу до вибору концепцій побудови комунікацій, здатних забезпечити інноваційний розвиток закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання в сучасних умовах [143; 173; 179]. Такий підхід має враховувати як традиційні форми взаємодії, так і нові можливості, що відкриваються в умовах цифрової трансформації освітнього простору [158; 183; 257].

Проведений аналіз теоретичних засад інноваційного розвитку та еволюції університетської освіти дозволяє зробити наступні висновки щодо напрямів підвищення дієвості механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [147; 245].

Історичний розвиток університетів демонструє постійне розширення їх функцій та ускладнення взаємодії із зовнішнім середовищем [63; 193; 249]. Від початкової моделі закритої елітарної установи університети еволюціонували до складних багатофункціональних організацій, що поєднують освітню, наукову, інноваційну та підприємницьку діяльність [3; 36; 78]. Особливо важливим є те, що кількість груп впливу, з якими взаємодіє сучасний університет, зросла від двох до дванадцяти, що суттєво ускладнює процеси комунікації та вимагає розробки нових механізмів управління [74; 160; 188].

У контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання особливого значення набуває здатність до адаптації та розвитку ефективних комунікацій з різними групами стейкхолдерів [128; 145; 167]. При цьому важливо враховувати специфіку таких закладів, яка не дозволяє механічно переносити бізнес-моделі та маркетингові підходи, що використовуються у комерційному секторі [12; 303].

Аналіз сучасних концепцій розвитку університетів, зокрема моделі підприємницького університету, свідчить про необхідність формування комплексної системи управління інноваційним розвитком, яка б

забезпечувала ефективну взаємодію з усіма зацікавленими сторонами [90; 186; 260]. При цьому ключовими факторами успіху стають не лише традиційні освітні та наукові показники, але й здатність створювати та підтримувати інноваційне середовище, розвивати підприємницьку культуру, забезпечувати диверсифікацію джерел фінансування [142; 281; 295].

Особливу увагу слід приділити розвитку механізмів довгострокової взаємодії з партнерами, формуванню стійких мереж співпраці, що включають як освітні установи, так і представників бізнесу, державного сектору та громадянського суспільства [24; 121; 238]. Це створює передумови для сталого інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [126; 153; 234].

Враховуючи виявлені тенденції та закономірності, подальшого дослідження потребують конкретні механізми та інструменти забезпечення ефективної трансформації закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання відповідно до вимог сучасного інноваційного розвитку [98; 139; 242]. Саме цим питанням буде присвячено наступний підрозділ дисертаційного дослідження, де буде розглянуто організаційно-економічні механізми забезпечення інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в контексті сучасних викликів та можливостей.

5.2 Механізми державного менеджменту вищої освіти в системі реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання

У цьому розділі дисертаційного дослідження обґрунтовується необхідність комплексного розгляду маркетингових комунікацій закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [69; 173; 233]. Такий підхід

базується на трьох ключових складових: бренд-орієнтованому підході, теорії мережевої взаємодії та цілеспрямованому формуванні корпоративної культури закладу освіти [14; 216; 289].

Враховуючи особливості кожного з теоретико-практичних підходів, формується концептуальна модель структури системи інтегрованих комунікацій закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання [161; 257; 282]. В рамках цієї моделі розробляються базові принципи та підходи, а також описуються основні змістові блоки системи управління інтегрованими комунікаціями [114; 130; 276]. Важливим елементом дослідження є визначення основних об'єктів управління та формування комплексу завдань менеджменту в межах системи управління інтегрованими комунікаціями на стратегічному та тактичному рівнях [125; 266; 292].

Методичні підходи до реалізації заходів у рамках стратегічних блоків системи управління інтегрованими комунікаціями включають інструментарій проведення комплексного аналізу комунікативного потенціалу закладу освіти та механізми діагностики відповідності його компетенцій параметрам зовнішнього середовища [196; 222; 289]. Особлива увага приділяється розробці інструментів вибору стратегії брендингу, формування архітектури бренду та визначення формату позиціонування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [216; 304; 316].

Завершальним елементом дослідження є розробка системи критеріїв оцінки ефективності впровадження запропонованої системи управління інтегрованими комунікаціями та методів їх діагностики [89; 151; 329]. У контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні особливого значення набуває впровадження інтегрованих комунікацій як важливого механізму інноваційного розвитку [143; 229; 242]. Аналіз діяльності провідних університетів свідчить, що успішна реалізація моделі інноваційного розвитку потребує створення комплексної системи комунікацій із різними цільовими аудиторіями [186; 260; 303].

Дослідження показує, що ключовою передумовою становлення закладу вищої освіти як інноваційного центру є формування диверсифікованої системи фінансування його діяльності [172; 284; 281]. Це передбачає налагодження ефективної взаємодії з широким колом стейкхолдерів на різних ринках — освітніх послуг, інтелектуальної праці, наукової продукції, консалтингових послуг та фінансовому ринку [38; 120; 234].

Важливим аспектом є розбудова мережі тісних зв'язків із ключовими групами впливу на всіх рівнях комунікації [160; 188; 301]. До таких груп насамперед належать абітурієнти як первинні споживачі освітніх послуг, які формують перше враження про заклад вищої освіти [112; 215; 309]. Саме від якості комунікації з цією цільовою аудиторією значною мірою залежить подальший розвиток закладу та його конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг [43; 252; 290].

Третім важливим елементом є формування внутрішнього середовища, яке стимулює творчість та інновації [11; 295; 328]. Це середовище має забезпечувати умови для генерації нових ідей, реалізації інноваційних проектів та розвитку підприємницьких ініціатив науково-педагогічних працівників і здобувачів освіти [139; 189; 315].

Важливою складовою системи комунікацій закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є взаємодія з представниками бізнес-середовища [70; 140; 220]. Ця співпраця реалізується через замовлення корпоративних програм підвищення кваліфікації працівників та виконання науково-дослідних робіт [24; 197; 207]. Такий формат взаємодії сприяє практичній орієнтації освітнього процесу та посиленню інноваційного потенціалу закладу [134; 295; 320].

Особливе місце в системі комунікацій посідає наукова спільнота, яка виступає не лише замовником досліджень, але й партнером у реалізації науково-дослідних проектів [45; 195; 322]. Співпраця з науковою спільнотою забезпечує експертну оцінку діяльності закладу та сприяє підвищенню якості освітніх послуг [122; 180; 235]. Державні органи влади різних рівнів є

важливими стейкхолдерами, оскільки вони не тільки регулюють діяльність закладів вищої освіти, але й виступають замовниками освітніх послуг та наукових досліджень [113; 185; 316]. При цьому регіональні та місцеві органи влади особливо зацікавлені у розвитку закладів вищої освіти як центрів інноваційного розвитку територій [121; 170; 238].

Випускники формують особливу категорію стейкхолдерів, які є найбільш лояльними до бренду закладу та забезпечують мережеву взаємодію з професійним середовищем [19; 77; 237]. Широка громадськість, університетська спільнота, потенційні інвестори та співробітники, рейтингові агенції також відіграють важливу роль у розвитку закладу вищої освіти та формуванні його іміджу в українському освітньому просторі [2; 59; 76; 208].

Специфіка комунікаційної стратегії закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання суттєво відрізняється від підходів, що застосовуються комерційними організаціями [12; 303; 304]. Якщо бізнес-структури зазвичай використовують диференційований підхід до комунікації з різними цільовими аудиторіями, то для закладів вищої освіти така стратегія виявляється малоефективною через високий рівень інтеграції різних груп впливу [69; 149; 282].

Комунікаційне середовище сучасного закладу вищої освіти характеризується інтегрованою взаємодією між різними групами стейкхолдерів, що вимагає формування цілісного підходу до управління комунікаціями [161; 233; 310]. Наприклад, представники галузевих підприємств часто виступають інвесторами освітніх та наукових проектів, науково-педагогічні працівники активно співпрацюють з органами державної влади та бізнес-структурами, а абітурієнти формують своє рішення щодо вибору закладу освіти на основі комплексного інформаційного поля [140; 234; 295]. Ця взаємопов'язаність зумовлює необхідність формування цілісного образу закладу вищої освіти в сприйнятті усіх цільових аудиторій [14; 216; 289].

В умовах глобалізації освітнього простору та посилення конкуренції між закладами вищої освіти особливого значення набуває брендинг як ключовий інструмент комунікаційної стратегії [43; 62; 94]. Історично ця тенденція почала формуватися в останній чверті XX століття, коли європейські університети активно включилися в глобальну конкуренцію за абітурієнтів та розпочали системну роботу з розбудови власних брендів [3; 33; 63]. Для українських закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання впровадження сучасних підходів до брендингу стає важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку [143; 173; 304].

Еволюція підходів до брендингу у сфері вищої освіти України тісно пов'язана зі світовими тенденціями розвитку освітнього простору [84; 181; 252]. У 1980-х роках конкуренція між закладами вищої освіти переважно базувалася на ціновому факторі, особливо між державними та приватними закладами [5; 78; 106]. Проте вже у 1990-х роках, із посиленням глобальної конкуренції, виникла потреба у чіткій диференціації закладів освіти, оскільки широкий спектр освітніх послуг ускладнював вибір для абітурієнтів та потенційних партнерів [66; 240; 267].

Відповіддю на ці виклики стало створення у закладах вищої освіти спеціалізованих підрозділів, відповідальних за комунікаційну політику та управління рекламною діяльністю [69; 251; 282]. Спочатку їхня діяльність здебільшого обмежувалася взаємодією з державними структурами та великими підприємствами-партнерами [113; 188; 270]. Однак поступово прийшло розуміння необхідності комплексного підходу до маркетингових комунікацій та їх інтеграції [161; 233; 316].

Важливим етапом розвитку освітнього брендингу стало формування концепції "бренд-дому", згідно з якою заклад вищої освіти розглядається як система взаємопов'язаних суббрендів — факультетів, наукових лабораторій, бізнес-шкіл, об'єднаних спільними цінностями та ідентичністю [17; 85; 289]. На початку 2000-х років, з переходом до інноваційної моделі розвитку,

заклади вищої освіти остаточно усвідомили критичну важливість потужного бренду для підтримки науково-дослідних проектів та залучення інвестицій [139; 259; 295].

В українському контексті бренд закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання став розглядатися як комплексне поняття, що включає ім'я, імідж та ціннісні характеристики, які визначають його унікальність та привабливість для різних цільових аудиторій [14; 106; 173]. Провідні заклади освіти почали системно працювати над диференціацією власних брендів та збільшувати інвестиції у комунікаційні програми [147; 216; 304].

У 2000-х роках відбулося суттєве переосмислення підходів до брендингу закладів вищої освіти в Україні [100; 227; 249]. Основним трендом стало впровадження концепції інтегрованих бренд-комунікацій, яка передбачає узгодженість усіх комунікаційних заходів у часі, просторі та змістовному наповненні [161; 233; 310]. Особливу увагу почали приділяти внутрішньому брендингу, спрямованому на формування лояльності серед співробітників та здобувачів освіти [127; 162; 269]. Важливою інновацією стало впровадження концепції стейкхолдерів у практику управління закладами вищої освіти [160; 188; 301]. Це дозволило перейти від ситуативної взаємодії з різними групами впливу до системної довгострокової співпраці [31; 233; 270]. Такий підхід особливо актуальний для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які мають складну систему взаємозв'язків із різними державними структурами та професійними спільнотами [143; 173; 179].

Сучасний рівень розвитку маркетингових комунікацій у сфері вищої освіти України відповідає загальносвітовим тенденціям [84; 252; 267]. Бренд-орієнтований підхід став домінуючою парадигмою у побудові комунікаційних стратегій, при цьому особлива увага приділяється формуванню довгострокових партнерських відносин з усіма категоріями стейкхолдерів [14; 216; 289]. Динамічне конкурентне середовище стимулює постійне вдосконалення інструментів бренд-комунікацій [43; 186; 303]. На

стратегічному рівні ключовими напрямами управління брендом закладу вищої освіти стали: розвиток архітектури бренду, формування та адаптація брендингової стратегії, а також управління позиціонуванням на профільних ринках освітніх послуг [85; 258; 304].

Важливою складовою інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є формування системи тісних зв'язків з ключовими групами впливу на всіх рівнях комунікації [160; 188; 233]. На відміну від комерційних організацій, де лояльність формується переважно через програми клієнтської підтримки, заклади вищої освіти потребують більш комплексного підходу до побудови комунікацій [12; 69; 282].

Метою комунікаційної взаємодії в освітньому середовищі є не лише формування обізнаності про бренд, але й залучення партнерів до активної співпраці в інноваційному розвитку закладу [139; 259; 320]. Це передбачає спільну роботу над удосконаленням освітніх продуктів, обмін інформаційними ресурсами та реалізацію спільних проектів [24; 140; 197]. Особливого значення набуває взаємодія з професійними спільнотами та асоціаціями, що вимагає адаптації комунікаційних стратегій до специфіки різних професійних середовищ [126; 153; 238].

Теоретичним підґрунтям для розуміння таких комунікацій став концепт мережевої взаємодії, який активно розвивається з 70-80-х років XX століття [16; 62; 86]. Цей підхід сформувався під впливом розвитку інформаційних технологій та глобалізаційних процесів і став відображенням фундаментальних змін у соціальній структурі суспільства [54; 164; 300]. Концепція "мережевого суспільства" особливо актуальна для сфери вищої освіти України, де конкурентні переваги все більше залежать від інформаційної компетентності та здатності ефективно взаємодіяти в глобальному освітньому просторі [158; 183; 327].

Сучасний освітній простір України характеризується особливими властивостями, що створюють сприятливі умови для розвитку мережевих комунікацій [208; 252; 300]. Ключовими факторами є репутація провідних

закладів вищої освіти, які виступають центрами мережевої взаємодії, та стабільність позицій основних учасників освітнього ринку [36; 64; 193]. Це особливо важливо для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які мають розвинену систему професійних зв'язків та усталені традиції співпраці з профільними організаціями [128; 143; 167].

Успішний розвиток закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні значною мірою залежить від ефективності системи інформаційного обміну між партнерами та наявності унікальних освітніх пропозицій [158; 257; 327]. Особливістю таких закладів є те, що їхня унікальність визначається не лише освітніми програмами та науково-дослідною роботою, але й здатністю формувати інноваційні проектні команди та розвивати підприємницькі ініціативи [139; 189; 259]. При цьому важливу роль відіграють особисті професійні зв'язки, які сприяють залученню партнерів до науково-дослідних проектів [19; 237; 301].

В основі теоретичного осмислення сучасних комунікаційних процесів у вищій освіті лежить концепція мережевої взаємодії, розроблена М. Кастельсом [16]. У контексті реформування закладів вищої освіти особливо важливими є два аспекти мережевої взаємодії: як механізм адаптації до конкуренції в інформаційному суспільстві та як особливий формат комунікації [164; 300; 310]. Розглядаючи мережеву взаємодію як спосіб адаптації до конкурентного середовища, варто відзначити її вплив на трансформацію організаційних структур [50; 88; 256]. Відбувається перехід від жорстких ієрархічних моделей до більш гнучких форм організації, які забезпечують автономність підрозділів при збереженні інтенсивних комунікацій [42; 130; 228]. За теорією Дж. Істона та Л. Арауджо, позиція закладу освіти в мережі визначається кількістю та інтенсивністю його зв'язків з іншими учасниками [15; 43; 188]. При цьому розрізняють сильні зв'язки, що формуються через довгострокову співпрацю, та слабкі зв'язки, які здебільшого забезпечують інформаційний обмін [19; 233; 301].

Впровадження мережевого підходу в управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання сприяє оптимізації організаційних процесів та зниженню транзакційних витрат через заміну адміністративних механізмів більш ефективними ринковими інструментами взаємодії [50; 104; 261]. Це особливо важливо в умовах реформування системи вищої освіти України та необхідності підвищення її конкурентоспроможності [147; 227; 242].

У контексті розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні особливого значення набуває їх роль як центральних елементів освітніх мереж [160; 193; 238]. Навколо таких закладів формується система сильних зв'язків, що включає студентські підприємства, бізнес-інкубатори та інші інноваційні структури [24; 140; 259]. Водночас підтримуються слабкі зв'язки з профорієнтаційними центрами, установами науково-технічного профілю та органами державної влади [113; 168; 188].

Стратегічним завданням закладу вищої освіти, орієнтованого на інноваційний розвиток, є трансформація слабких мережевих зв'язків у сильні [186; 233; 289]. Для забезпечення стійкості мережевої взаємодії важливим є формування високих бар'єрів виходу з мережі [43; 160; 301]. Це досягається через створення унікальної інфраструктури, доступної лише учасникам мережі, та розробку спеціальних умов співпраці у сфері підготовки фахівців та проведення наукових досліджень [139; 197; 295].

З точки зору комунікаційного підходу, мережа являє собою складну систему взаємопов'язаних акторів [54; 164; 233]. При цьому значимість окремих вузлів мережі визначається не їх формальним статусом, а здатністю ефективно накопичувати та розподіляти інформацію [158; 310; 327]. Ця особливість дозволяє закладам вищої освіти зі специфічними умовами навчання, навіть не маючи глибокої інтеграції в певні галузі, створювати ефективні дискусійні майданчики та формувати дослідницькі команди під власним брендом [143; 179; 234].

Важливою характеристикою освітніх мереж є їх динамічний характер та часто неформальна структура [19; 77; 237]. В таких умовах особливого значення набуває робота з лідерами думок та розвиток особистих професійних зв'язків в середовищі студентів, випускників та викладачів [162; 269; 301]. Найбільш інтенсивне формування мережевих зв'язків відбувається безпосередньо в процесі навчання, що підкреслює важливість якісної організації освітнього процесу для розвитку всієї системи комунікацій закладу освіти [115; 189; 294].

В українській системі вищої освіти модель мережевої комунікації закладів зі специфічними умовами навчання базується на поетапному розвитку взаємодії [143; 173; 179]. Цей процес починається з формування спільних ціннісних принципів комунікації (Identity), що створює основу для подальшої взаємодії [131; 174; 285]. Наступним етапом є розвиток спільноти у відповідному соціальному середовищі (Community), після чого відбувається накопичення знань та досвіду взаємодії (Knowledge) [38; 122; 322]. Завершальним етапом стає реалізація узгоджених дій для досягнення спільних цілей (Action) [139; 197; 259].

У рамках такого підходу мережеві комунікації інтегруються в загальну систему розвитку закладу вищої освіти, охоплюючи всі напрями діяльності — від удосконалення освітніх програм до оптимізації внутрішніх бізнес-процесів [186; 242; 289]. Ключовим завданням стає забезпечення адаптивності закладу до потреб зовнішнього середовища через систему мережевих взаємодій [15; 50; 233]. На основі синтезу мережевого та маркетингового підходів можна виділити основні функції мережевих комунікацій у діяльності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [69; 161; 282]. Стратегічна функція забезпечує можливість впливу партнерів на формування конкурентних переваг закладу [57; 186; 290]. Аналітична функція дозволяє досліджувати профільні ринки та цільові аудиторії [43; 196; 303]. Продуктово-виробнича функція спрямована на вдосконалення освітніх продуктів та послуг [115; 189; 320].

Особливого значення набувають збутова та комунікативна функції, які забезпечують просування послуг закладу через мережевих партнерів та системну взаємодію з цільовими групами на різних комунікаційних платформах [158; 233; 310]. Функції контролю та адаптивності забезпечують моніторинг ефективності комунікацій та коригування комунікативного інструментарію відповідно до потреб розвитку закладу освіти [89; 151; 222].

У контексті розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні особлива увага приділяється формуванню внутрішнього інноваційного середовища [11; 139; 328]. Поряд із систематичною реалізацією функцій зовнішніх комунікацій, критичного значення набуває взаємодія з внутрішніми цільовими аудиторіями через механізми корпоративної культури та "корпоративної релігії" бренду [14; 127; 269].

Унікальне внутрішнє середовище, що стимулює інноваційну активність науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти, формується насамперед через розвиток корпоративної культури [80; 133; 294]. Вона являє собою специфічну для кожного закладу систему поведінкових моделей, що поділяється більшістю членів спільноти [29; 171; 285]. Ключовими елементами корпоративної культури, що безпосередньо пов'язані з брендингом та мережевою взаємодією, є політика підтримки лояльності, система внутрішніх комунікацій та спільні цінності колективу [14; 216; 301].

Розвиток корпоративної культури тісно пов'язаний із формуванням лояльності до бренду закладу освіти [127; 162; 237]. При цьому виділяють три рівні лояльності: поведінкову (базується на регулярному споживанні послуг), емоційну прихильність (позитивне ставлення до бренду) та комплексну лояльність (поєднання емоційної прихильності з активним споживанням послуг) [19; 58; 77]. З позиції корпоративної культури найбільш цінною є відданість організації, яка відповідає найвищому рівню лояльності та передбачає готовність до активних дій на користь закладу освіти [133; 269; 301].

Такий підхід особливо важливий для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де формування сильної корпоративної культури є не лише фактором забезпечення якості освіти, але й важливою передумовою професійного становлення майбутніх фахівців [126; 143; 153]. У контексті закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання організаційна відданість проявляється через три ключові компоненти [149; 179; 294]. Першим є ідентифікація з закладом освіти, яка найяскравіше проявляється під час міжвузівських заходів, коли колективна ідентичність ("ми-орієнтація") переважає над індивідуальною [29; 131; 174]. Цей особливий освітній патріотизм стає важливим фактором формування професійної ідентичності майбутніх фахівців [108; 166; 239].

Другим компонентом є залучення до діяльності закладу, що проявляється через академічну успішність, інноваційну активність та готовність представляти заклад у зовнішньому середовищі [115; 162; 320]. Особливого значення набуває участь у професійних конкурсах, наукових проектах та інших заходах, де здобувачі освіти виступають представниками свого закладу [139; 189; 315]. Цей показник можна визначити як "готовність до представництва" [126; 153; 237].

Третім компонентом є лояльність, яка включає як збереження професійних таємниць та стійкість до конкурентних пропозицій на ринку праці, так і готовність рекомендувати заклад освіти в своїх соціальних мережах [77; 162; 301]. Інтеграція підходів до лояльності з позиції корпоративної культури та брендингу втілюється в концепції "корпоративної релігії", яка спрямована на формування єдиного ціннісного поля всередині та за межами закладу освіти [14; 127; 285].

Розвиток закладу вищої освіти у напрямку формування "корпоративної релігії" починається зі стадії "бренд-концепції", коли освітній продукт збагачується атрибутами бренду та формується його впізнаваність [216; 258; 304]. Цей процес є особливо важливим для закладів зі специфічними умовами навчання, де сильна корпоративна культура є не лише елементом

брендингу, але й важливою складовою професійної підготовки [143; 173; 179].

На другому етапі розвитку — стадії "корпоративної концепції" — заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання зосереджуються на системному розвитку ідентичності та атрибутів бренду [85; 289; 316]. Ключовими характеристиками цього етапу стають послідовність та системність у просуванні бренду, а також формування специфічної внутрішньо корпоративної ідентичності, яка відображає унікальні особливості професійної підготовки [131; 174; 239].

На стадії "бренд-культури" відбувається накопичення значного капіталу бренду, коли заклад освіти стає синонімом якісної професійної підготовки у своїй галузі [14; 36; 290]. Найвищим рівнем розвитку є формування "корпоративної релігії" — потужної бренд-культури, яка охоплює всі групи стейкхолдерів та забезпечує постійну підтримку ідентичності бренду через ідеологічно вмотивовані групи впливу [133; 269; 301].

Специфіка закладів вищої освіти, особливо тих, що мають специфічні умови навчання, полягає у тому, що досягнення рівня "корпоративної релігії" для них є більш природним процесом порівняно з комерційними структурами [149; 294; 316]. Це зумовлено тривалістю взаємодії з цільовими аудиторіями та їх відносною однорідністю — це переважно спільноти здобувачів освіти, науково-педагогічних працівників та випускників [77; 162; 237].

З огляду на важливість формування "корпоративної релігії", комунікації з внутрішніми цільовими аудиторіями повинні розглядатися як цілісна система, що охоплює як корпоративний бренд закладу, так і його суббренди (наукові центри, лабораторії, факультети) [85; 161; 289]. При цьому основним об'єктом управління виступає профіль корпоративної культури, який має забезпечувати максимальну адаптивність до зовнішніх викликів та стимулювати інноваційну активність [127; 186; 328]. Відповідно до класифікації OCAI Камерона-Куїнна, оптимальною для інноваційно-

орієнтованого закладу освіти є комбінація кланової та адхократичної корпоративної культури [80; 294; 315].

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що запорукою інноваційного розвитку закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання є впровадження комплексного підходу до комунікацій [233; 289; 310]. Цей підхід базується на бренд-орієнтованому просуванні, яке поєднує елементи класичних бренд-комунікацій, забезпечує безперервну адаптацію через мережеву взаємодію та сприяє формуванню потужної корпоративної культури, що стимулює інноваційну активність внутрішніх груп впливу [14; 127; 216].

Концептуальна схема взаємозв'язку та співвідношення різних підходів до здійснення комунікацій інноваційно-орієнтованих закладів вищої освіти демонструє ієрархію теоретичних засад [186; 242; 282]. Теорія брендингу виступає як загальний підхід, що визначає контекст здійснення комунікацій [14; 216; 304]. Теорія мережевої взаємодії застосовується для цілеспрямованої роботи із зовнішніми групами впливу та професійними спільнотами [16; 160; 233]. Теорія корпоративної культури слугує основою для розбудови комунікацій з внутрішніми групами впливу [80; 127; 285].

При розвитку комунікативної активності закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання ключовими точками прийняття рішень мають бути [143; 173; 316]:

- формування загальної стратегії брендингу [14; 216; 304];
- розбудова архітектури брендів відповідно до характеру цільових ринків [85; 258; 289];
- розробка позиціонування корпоративного бренду та підпорядкованих брендів [43; 290; 303];
- реалізація маркетингових функцій через мережеву взаємодію з партнерами та трансформація слабких мережевих зв'язків у сильні [160; 188; 233];

- впровадження комплексу заходів щодо формування "корпоративної релігії" та цілеспрямованого впливу на профіль корпоративної культури закладу [127; 269; 285].

У дисертаційному дослідженні запропоновано розглядати зазначені теоретико-практичні блоки комунікацій через призму модифікованої "воронки продажів", що відображає специфіку інноваційної діяльності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [139; 259; 320]. Концептуальна схема забезпечення інноваційного розвитку таких закладів на основі інтегрованих комунікацій демонструє системний характер взаємодії різних комунікаційних підходів та їх спрямованість на досягнення стратегічних цілей розвитку [186; 242; 289].

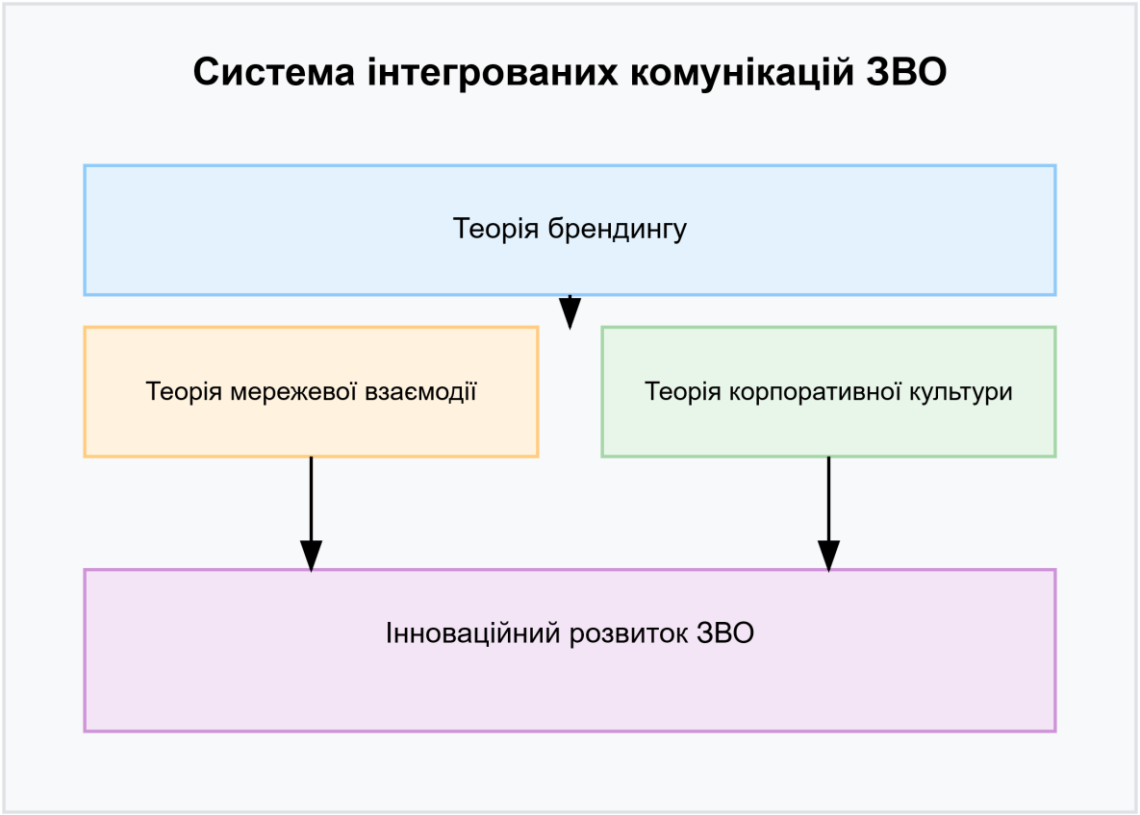

Рис.2. Інтегрований комунікацій ЗВО

На представленій схемі концептуально відображено механізм забезпечення інноваційного розвитку вузу на основі системної реалізації інтегрованих комунікацій.

Процес комунікації в системі інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання доцільно розглядати через призму трьох рівнів інтеграції з об'єктами комунікацій [161; 233; 310]. Важливо розуміти, що саме комплексна сукупність усіх комунікативних взаємодій формує цілісне інноваційне середовище закладу [11; 139; 328]. При цьому рівень інтеграції визначається сукупністю параметрів, що характеризують інтенсивність та широту діапазону взаємодії в межах повного циклу створення, впровадження та використання інновацій у широкому розумінні [28; 295; 320].

Перший рівень інтеграції зосереджується на формуванні цільової обізнаності та знань про бренд закладу та його освітньо-наукову діяльність через застосування маркетингового інструментарію [14; 216; 304]. На цьому рівні взаємодія з об'єктами комунікацій здебільшого обмежується споживанням інноваційних освітніх продуктів та послуг цільовими аудиторіями, насамперед у сфері вищої професійної освіти [112; 215; 309]. Мережева взаємодія з профільними групами впливу на першому рівні інтеграції створює підґрунтя для подальшого розвитку комунікацій на наступних рівнях [160; 188; 233]. Характерною особливістю є те, що комунікації відбуваються переважно на незалежних від закладу майданчиках та мають несистемний характер, зокрема через участь у виставках, форумах, конференціях, неформальних зустрічах випускників [77; 181; 237].

Другий рівень інтеграції характеризується більш глибокою та усвідомленою участю груп впливу в регулюванні напрямів та особливостей інноваційної діяльності закладу [140; 197; 259]. Цей рівень потребує активного залучення цільових груп до діяльності закладу освіти [24; 188; 301]. Досягнення другого рівня інтеграції можливе за наявності сформованого кола лояльних споживачів, зацікавлених у розвитку закладу, а

також розвинених мережевих комунікативних ресурсів, здатних підтримувати систематичну взаємодію для проактивного задоволення потреб груп впливу за їх безпосередньої участі [19; 58; 162]. Такий рівень інтеграції особливо важливий для реалізації фундаментальних науково-дослідних робіт та програм додаткової професійної освіти [45; 195; 207]. На другому рівні відбувається формалізація взаємодії через створення інституціоналізованих надорганізаційних структур, таких як стратегічні партнерства, асоціації, опікунські ради та експертні майданчики [31; 188; 270].

Третій, найвищий рівень інтеграції характеризується наявністю активних комунікацій, що сприяють становленню закладу вищої освіти як підприємницького університету [17; 44; 90]. На цьому рівні розробка інновацій здійснюється закладом спільно з мережевими партнерами або під їх патронатом [24; 140; 234]. При цьому партнери мають можливість впливати не лише на кінцевий результат інноваційної діяльності, але й на процеси її реалізації для досягнення спільних цілей [139; 197; 295]. Такий формат взаємодії найбільш характерний при розробці індивідуалізованих корпоративних освітніх програм, реалізації прикладних наукових досліджень, формуванні спільних проектних команд із здобувачів освіти та співробітників закладу, а також при реалізації програм спільного брендингу з провідними роботодавцями [70; 220; 238].

Особливістю другого та третього рівнів інтеграції є те, що висока щільність комунікацій та їх специфіка зазвичай не можуть бути забезпечені лише традиційними комунікативними каналами, такими як маркетингові та формалізовані мережеві комунікації [69; 161; 282]. Натомість критичного значення набуває розвиток корпоративної культури закладу, яка визначає ефективність роботи персоналу над інноваційними проектами та його готовність до адаптаційних змін при взаємодії з відповідними групами впливу [80; 127; 294]. Саме корпоративна культура стає ключовим фактором у формуванні та діяльності спільних проектних команд [133; 269; 315].

Викладені особливості різних рівнів інтеграції зумовлюють необхідність концептуального узагальнення при формуванні цілісної системи управління інтегрованими комунікаціями закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [143; 173; 316]. При цьому слід зазначити, що побудова системи бренд-комунікацій сучасного закладу освіти має стратегічний характер і виходить далеко за межі простого вибору каналів комунікації та їх наповнення [186; 242; 304]. В рамках даного дослідження структуру системи управління інтегрованими комунікаціями пропонується розглядати як фундаментальне уявлення, що відображає її базові структурні елементи та їх ієрархічні взаємозв'язки [130; 256; 289]. Принциповою новизною запропонованої системи є комплексний підхід до реалізації комунікативної активності закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання, який враховує його інноваційну орієнтацію, особливості українського освітнього простору та профільних ринків [98; 208; 252]. Важливою складовою є також холістичний підхід до розгляду процесів внутрішніх та зовнішніх комунікацій на основі теорії зацікавлених сторін [58; 160; 301].

При побудові системи управління інтегрованими комунікаціями закладу освіти особливого значення набувають кілька фундаментальних принципів [114; 130; 276]. Насамперед, це принцип цілісності та повноти, який передбачає врахування в системі комунікацій всього спектру напрямів та інструментів взаємодії, включаючи їх межі та взаємозв'язки [161; 233; 282]. Цей принцип забезпечує системність та комплексність комунікативної діяльності закладу [68; 186; 256].

Другим важливим принципом є принцип ефективності, який орієнтує на досягнення комунікативних цілей при оптимальному використанні ресурсів та часу [89; 196; 329]. Дотримання цього принципу вимагає впровадження системи регулярної оцінки ефективності за різними напрямами комунікації, включаючи бренд-комунікації із зовнішніми групами

впливу, мережеві комунікації та внутрішні комунікації в рамках корпоративної культури [151; 222; 290].

Принцип стійкості набуває особливого значення в сучасних умовах і передбачає здатність системи зберігати рівновагу при динамічних, часто непрогнозованих змінах зовнішнього середовища [8; 104; 310]. Цей принцип тісно пов'язаний з принципом адаптивності, який відображає здатність системи адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики [15; 50; 227].

Саме принцип адаптації є одним з ключових для системи управління інтегрованими комунікаціями закладу освіти [31; 242; 289]. Він передбачає необхідність реалізації комплексу як проактивних, так і реактивних заходів, пов'язаних зі зміною параметрів комунікативної активності [26; 48; 310]. Особливо важливим є впровадження функцій системного моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища, а також розробка механізмів реагування на кризові ситуації, що набуває особливої актуальності в контексті управління зв'язками з громадськістю [105; 233; 270].

В системі управління інтегрованими комунікаціями закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливу роль відіграють також додаткові принципи, що доповнюють базові засади її побудови [143; 173; 316]. Принцип диференціації та інтеграції комунікацій вимагає адресного підбору інструментів комунікації для різних цільових аудиторій з одночасним пошуком синергетичних ефектів при здійсненні різних типів комунікацій, враховуючи особливості аудиторій, часові параметри та формати взаємодії [69; 161; 282].

Принцип стратегічності розвитку забезпечує узгодженість розвитку системи управління інтегрованими комунікаціями з місією та довгостроковими цілями розвитку бренду закладу освіти [186; 260; 304]. В свою чергу, принцип єдності системи передбачає використання уніфікованих методологічних підходів та організаційного інструментарію для забезпечення її функціонування та розвитку [114; 130; 289].

При формуванні системи управління інтегрованими комунікаціями важливо враховувати різні підходи до її побудови [48; 228; 276]. Компетентнісний підхід розглядає заклад освіти як сукупність його компетенцій та обґрунтовує необхідність їх систематичної діагностики та розвитку [9; 184; 205]. Це особливо важливо для закладів зі специфічними умовами навчання, де професійні компетенції мають особливе значення [126; 153; 166]. Мережевий підхід фокусується на позиціонуванні закладу освіти відносно інших учасників освітньої мережі та передбачає посилення впливу його бренду через активізацію комунікативної діяльності та поглиблення інтеграції з мережевими партнерами [16; 160; 233]. В українському контексті це набуває особливого значення з огляду на необхідність інтеграції закладів вищої освіти в європейський освітній простір [84; 252; 318].

Особливої уваги заслуговують підходи цільового задоволення груп впливу та цільового збільшення лояльності, які у поєднанні зі структурно-функціональним, процесним та ціннісним підходами створюють комплексне методологічне підґрунтя для побудови ефективної системи комунікацій закладу освіти [58; 188; 301]. При цьому важливо забезпечити гармонійне поєднання усіх підходів для досягнення максимальної ефективності комунікативної діяльності [161; 282; 289].

Підхід цільового задоволення груп впливу застосовується як наскрізний у системі управління інтегрованими комунікаціями та визначає орієнтацію закладу вищої освіти на досягнення своїх цілей через активну взаємодію з групами впливу [113; 185; 270]. Така взаємодія спрямована на задоволення їхніх специфічних потреб, включаючи оптимізацію витрат, посилення позицій у професійних мережах та підвищення інституційної спроможності [121; 238; 295].

Підхід цільового збільшення лояльності, що базується на теорії брендингу, передбачає необхідність постійного проведення комунікативної політики, спрямованої на розвиток лояльності цільових груп [14; 216; 237]. Це означає поступовий перехід від початкового етапу формування

обізнаності про бренд закладу освіти до створення та підтримки довгострокової лояльності та прихильності стейкхолдерів [19; 77; 162]. Структурно-функціональний підхід розглядає елементи системи управління інтегрованими комунікаціями як взаємопов'язані компоненти, кожен з яких виконує специфічні функції [54; 88; 256]. Саме комплексність цих елементів забезпечує ефективний розвиток системи комунікацій в цілому [130; 186; 289].

Процесний підхід акцентує увагу на необхідності врахування взаємозв'язків, що виникають при реалізації окремих функцій системи управління комунікаціями [42; 48; 228]. В умовах високої динамічності конкурентного та інформаційного середовища особливо важливо розглядати комунікацію закладу освіти як динамічний процес, що постійно розвивається [158; 164; 310].

Ціннісний підхід ґрунтується на розумінні інвестиційної природи витрат на розвиток бренду та комунікативних компетенцій закладу освіти [57; 172; 295]. Інтегральним показником розвитку цього напряму діяльності є зростання цінності бренду закладу та його суббрендів [14; 85; 290]. Варто зазначити, що оцінка вартості бренду закладу вищої освіти має певні складнощі з огляду на специфіку освітньої галузі [43; 106; 303]. В українському контексті це пов'язано з обмеженою доступністю інформації, недостатнім розвитком досліджень брендів закладів освіти та особливостями ціноутворення на освітні послуги [172; 284; 309]. В такій ситуації доцільно використовувати непрямі методи оцінки вартості бренду для окремих цільових ринків або інтегральний показник, що відображає зростання фінансових надходжень від різних видів інноваційної діяльності закладу [139; 281; 329].

Узагальнюючи результати аналізу фундаментальних та прикладних теорій, а також комплексу підходів та принципів, що лежать в основі розробки системи управління інтегрованими комунікаціями, важливо враховувати певні стратегічні обмеження, які впливають на її

функціонування [98; 186; 242]. Перша група обмежень стосується загальної ідеології побудови комунікацій закладу вищої освіти [131; 174; 285]. Ключовою вимогою є забезпечення відповідності основної ідентичності корпоративного бренду базовим постулатам, закладеним у місії, стратегічному баченні та цілях розвитку закладу [14; 216; 304]. Це створює фундамент для формування цілісної та послідовної комунікаційної політики [161; 233; 270].

Друга група обмежень пов'язана з горизонтом планування бренд-комунікацій [258; 260; 289]. При цьому необхідно враховувати орієнтацію закладу на середньострокову чи довгострокову перспективу розвитку, а також можливості суттєвих змін у його профілізації чи структурі освітньо-наукового портфеля [147; 227; 242]. В українському контексті це особливо актуально з огляду на процеси інтеграції до європейського освітнього простору та необхідність посилення дослідницької складової діяльності закладів вищої освіти [84; 141; 318].

Третя група обмежень стосується ресурсного забезпечення закладу освіти та, відповідно, можливостей формування маркетингового бюджету в межах визначеного горизонту планування [172; 284; 329]. При цьому важливо розглядати витрати на комунікації як стратегічні інвестиції у розвиток закладу [295; 320; 325]. Саме тому бюджетування комунікаційної діяльності доцільно здійснювати на основі комбінованого проектно-процесного підходу, який дозволяє збалансувати поточні та перспективні потреби розвитку комунікацій [139; 281; 303].

Спираючись на викладені теоретико-практичні підходи, можна сформувати цілісну структуру системи управління інтегрованими комунікаціями, яка забезпечуватиме інноваційний розвиток закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання [143; 173; 316]. Концептуальна модель такої системи відображає взаємозв'язок усіх її компонентів та враховує особливості сучасного етапу розвитку вищої освіти в Україні [98; 208; 252].

Система управління інтегрованими комунікаціями закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання структурно поділяється на два основні блоки [186; 242; 289]. Перший включає стратегічно-координаційні компоненти, які формують загальну систему координат розвитку комунікацій [114; 130; 260]. Другий охоплює тактично-організаційні компоненти, що забезпечують розгортання організаційного механізму та практичного інструментарію комунікацій [228; 266; 282]. При цьому першочергової уваги потребує розгляд стратегічно-координаційних блоків як фундаменту всієї системи [186; 242; 304].

На першому етапі формування системи управління інтегрованими комунікаціями необхідно чітко визначити її базові компоненти [130; 256; 289]. В цьому контексті управління розглядається як цілеспрямований вплив на об'єкт для досягнення бажаних змін його параметрів або поведінки [53; 275; 292]. Особливо важливим є правильний вибір об'єктів управління, до яких традиційно відносять ресурси, інформацію та процеси [50; 261; 270].

У сфері маркетингових комунікацій класично виділяють три основні об'єкти управління: канали комунікації, інформаційні повідомлення та цільові аудиторії [69; 161; 282]. Однак для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання необхідний більш комплексний підхід до визначення об'єктів управління, який враховував би не лише маркетингово-комунікативний, але й інші релевантні підходи [143; 173; 316].

При цьому доцільно здійснити чітке розмежування об'єктів управління за рівнями — стратегічним та тактичним [186; 242; 260]. Стратегічний рівень визначає довгострокові орієнтири розвитку комунікацій, тоді як тактичний забезпечує їх практичну реалізацію [114; 228; 289]. Детальний розгляд об'єктів управління на оперативному рівні виходить за межі даного дослідження через їх високу специфічність та необхідність значної деталізації [48; 266; 282]. Такий структурований підхід до формування системи управління інтегрованими комунікаціями дозволяє забезпечити її

цілісність та ефективність у контексті специфічних потреб закладів вищої освіти в сучасних умовах розвитку української системи освіти [98; 208; 252].

На стратегічному рівні система управління інтегрованими комунікаціями закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання охоплює шість ключових об'єктів управління [186; 242; 304]. Стратегія брендингу є базовим набором стратегічних рішень, які визначають ключові елементи ідентичності бренду закладу та його орієнтацію на основних ринках освітніх послуг, включаючи взаємодію з цільовими аудиторіями та групами впливу [14; 216; 258]. Архітектура брендів представляє собою структуровану сукупність взаємопов'язаних брендів закладу освіти, яка формується з урахуванням їх ієрархічних та горизонтальних взаємозв'язків, історичного контексту розвитку закладу, а також поточної та перспективної ринкової кон'юнктури [85; 289; 303].

Стратегія позиціонування охоплює як загальне позиціонування закладу та його окремих брендів в освітньому просторі України, так і специфічне позиціонування на профільних ринках, серед ключових груп впливу та в професійних спільнотах [43; 252; 290]. Комунікативна стратегія, підпорядкована загальній стратегії брендингу та позиціонування, визначає пріоритетні канали комунікації та принципи їх змістовного наповнення, включаючи фірмовий стиль та медіамікс [161; 233; 316].

Профіль корпоративної культури як об'єкт управління являє собою комплекс цільових характеристик внутрішньої культури закладу, що досягається через реалізацію заходів внутрішнього брендингу [80; 127; 294]. Стратегія розвитку стратегічного партнерства формується у тісній взаємодії з партнерськими організаціями та має враховувати інтереси всіх учасників партнерства [24; 160; 238].

Специфікою об'єктів управління стратегічного рівня є значний часовий лаг їх адаптивності — управлінський цикл від прийняття рішення до повторної адаптації зазвичай триває 5-10 років [186; 260; 289]. Це зумовлює необхідність організації систематичного збору та аналізу інформації за

комплексом показників, що характеризують динаміку розвитку зазначених об'єктів управління [89; 196; 222]. Такий підхід забезпечує обґрунтованість прийняття стратегічних управлінських рішень та їх відповідність довгостроковим цілям розвитку закладу вищої освіти [114; 186; 242].

На тактичному рівні об'єкти управління інтегрованими комунікаціями закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання структуруються у чотири основні блоки, кожен з яких має свою специфіку та призначення [143; 173; 282].

Перший блок охоплює компетенції закладу освіти і включає три ключові складові: маркетингово-комунікативні компетенції, компетенції мережевої взаємодії та компетенції розвитку корпоративної культури [9; 184; 205]. Ці компетенції формують базис для ефективної реалізації комунікативної діяльності закладу [161; 233; 316].

Другий блок фокусується на об'єктах комунікацій та включає п'ять основних елементів: цільові аудиторії, цільові ринки, зовнішні та внутрішні групи впливу, а також стратегічні партнери [112; 160; 188]. Такий підхід забезпечує комплексне охоплення всіх значущих суб'єктів комунікативної взаємодії [69; 233; 301].

Третій блок стосується ресурсного забезпечення комунікативної діяльності [172; 284; 329]. Він включає консолідований бюджет комунікативної діяльності, медіаплан з визначеними параметрами частоти та глибини контактів, а також структуру розподілу кадрового потенціалу, що передбачає ефективне управління людськими ресурсами та інтелектуальним капіталом закладу [295; 301; 320].

Четвертий блок зосереджений на процесах комунікації та охоплює рекламну діяльність, зв'язки з громадськістю, взаємодію з державними органами, мережеву взаємодію та розвиток корпоративної культури [105; 233; 270]. Всі ці процеси потребують системного управління та координації [161; 282; 310].

В основу управління цими блоками покладено традиційний п'ятикомпонентний управлінський цикл, що включає стадії планування, прийняття рішень, реалізації, контролю та адаптації [42; 48; 228]. Цей цикл є універсальним для обох рівнів управління — стратегічного і тактичного [114; 130; 289].

Запропонована модель формування цілей має тривимірну структуру, де осями виступають об'єкти управління, управлінські функції та рівні управління інтегрованими комунікаціями [186; 242; 256]. Така структура забезпечує системний підхід до управління комунікаціями та дозволяє враховувати всі значущі аспекти комунікативної діяльності закладу вищої освіти [161; 233; 289].

У системі управління інтегрованими комунікаціями закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання кожен сектор управління формується на перетині трьох координат: рівня управління, обраного об'єкта управління та конкретної управлінської функції [143; 173; 316]. Це визначає межі окремих завдань закладу у сфері інтегрованих комунікацій та забезпечує системність управлінського впливу [130; 186; 282].

Особливістю даної системи є те, що цілі, сформовані на стратегічному рівні, проектуються на тактичний рівень таким чином, щоб забезпечити гармонійне поєднання завдань різних рівнів [114; 242; 289]. При цьому вирішення тактичних завдань за відповідними блоками узгоджується з реалізацією стратегічних цілей, створюючи цілісну систему управління комунікаціями [186; 260; 304].

Важливо підкреслити, що сформована сукупність завдань на обох рівнях управління має універсальний характер для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання та визначає загальні рамки розвитку системи управління інтегрованими комунікаціями [143; 173; 316]. Водночас рівень інтенсивності реалізації окремих завдань може регулюватися відповідно до специфіки конкретного закладу освіти.

Ключовим аспектом в процесі управління стає визначення пріоритетності виконання різних завдань в межах загальної системи [114; 242; 289]. Для здійснення такого ранжування необхідно провести комплекс робіт, передбачених другим, третім та четвертим етапами формування системи управління інтегрованими комунікаціями на стратегічному рівні [196; 222; 260]. Це дозволить забезпечити максимальну ефективність комунікативної діяльності закладу відповідно до його специфіки та стратегічних цілей розвитку [186; 304; 329].

У результаті дослідження механізмів державного менеджменту вищої освіти в системі реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання встановлено, що ефективна система управління інтегрованими комунікаціями є ключовим фактором успішного розвитку таких закладів в сучасних умовах [98; 147; 242]. Розроблена система управління інтегрованими комунікаціями базується на комплексному підході, який враховує специфіку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання та особливості українського освітнього простору [143; 173; 208]. В основу системи покладено принципи цілісності, ефективності, стійкості та адаптивності, що доповнюються принципами диференціації та інтеграції комунікацій, стратегічності розвитку та єдності системи [114; 161; 289].

Запропонована модель управління інтегрованими комунікаціями має тривимірну структуру, де взаємодіють об'єкти управління, управлінські функції та рівні управління [186; 242; 256]. На стратегічному рівні визначено шість ключових об'єктів управління: стратегія брендингу, архітектура брендів, стратегія позиціонування, комунікативна стратегія, профіль корпоративної культури та стратегія розвитку стратегічного партнерства [14; 85; 160; 216; 258; 304]. На тактичному рівні об'єкти управління структуровані у чотири блоки: компетенції закладу, об'єкти комунікацій, ресурсне забезпечення та канали комунікації [9; 69; 172; 184].

Важливим результатом дослідження є визначення механізму взаємодії стратегічного та тактичного рівнів управління, де цілі стратегічного рівня проектуються на тактичний рівень, забезпечуючи гармонійне поєднання завдань різних рівнів [114; 242; 289]. При цьому система залишається достатньо гнучкою, щоб враховувати специфіку конкретного закладу освіти через регулювання інтенсивності реалізації окремих завдань [130; 186; 316].

Практична цінність розробленої системи полягає в тому, що вона створює методологічне підґрунтя для ефективного управління комунікаціями закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання та може бути адаптована відповідно до конкретних потреб та особливостей кожного закладу [143; 173; 329]. Це особливо важливо в контексті сучасних процесів реформування системи вищої освіти України та її інтеграції до європейського освітнього простору [84; 227; 318].

5.3 Стратегічні напрями удосконалення інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання

В ході дослідження було виявлено низку аспектів формування СУІК, які потребують поглибленого теоретичного та практичного опрацювання [186]. Особливої уваги заслуговують питання діагностики сприйняття бренду закладу вищої освіти зовнішніми стейкхолдерами, дослідження особливостей розвитку корпоративної культури, формування цілісної архітектури бренду та визначення стратегічного позиціонування закладу в системі партнерських відносин. Саме ці елементи системи управління інтегрованими комунікаціями визначають ефективність взаємодії закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання із зовнішнім середовищем та його здатність адаптуватися до сучасних викликів.

Для забезпечення об'єктивності дослідження було розроблено комплексну методику оцінювання, що включає аналіз ключових показників діяльності закладів вищої освіти, проведення глибинних інтерв'ю з керівництвом та експертне анкетування стейкхолдерів [89]. Особлива увага приділялася вивченню сприйняття брендів закладів освіти зовнішніми групами впливу та дослідженню особливостей корпоративної культури.

Національний університет цивільного захисту України як провідний заклад у системі ДСНС продемонстрував найвищі показники за більшістю досліджуваних параметрів [146]. Університет має розвинену систему стратегічних партнерств, що охоплює понад 50 організацій, включаючи територіальні підрозділи ДСНС, провідні підприємства та науково-дослідні установи. Особливістю НУЦЗУ є системний підхід до розбудови комунікацій із зовнішніми стейкхолдерами, що базується на принципах інтеграції освітньої, наукової та практичної діяльності.

Результати глибинних інтерв'ю з керівництвом університету засвідчили наявність чіткого стратегічного бачення розвитку закладу та розуміння ключової ролі інтегрованих комунікацій у забезпеченні його конкурентоспроможності [242]. В університеті впроваджено систему управління якістю освіти, що відповідає вимогам міжнародного стандарту ISO 9001:2015, що підтверджує системність підходів до організації основних процесів діяльності.

Ключовою перевагою Національного університету цивільного захисту України є потужний науково-інноваційний потенціал, що підтверджується високими показниками публікаційної активності науково-педагогічних працівників та кількістю отриманих патентів [195]. За результатами наукометричного аналізу, університет займає провідні позиції серед закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання за кількістю публікацій у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science.

Особливу увагу в НУЦЗУ приділяють розвитку інноваційної інфраструктури [139]. На базі університету функціонує науково-інноваційний центр, оснащений сучасним лабораторним обладнанням, що дозволяє проводити унікальні дослідження у сфері пожежної та техногенної безпеки. Створено також тренінгові центри, де здобувачі освіти мають можливість набувати практичних навичок роботи з новітнім рятувальним обладнанням та спеціальною технікою.

Аналіз корпоративної культури університету показав високий рівень залученості персоналу та здобувачів освіти до процесів розвитку закладу [127]. В університеті сформовано потужні традиції наставництва, що забезпечують ефективну передачу професійного досвіду та формування необхідних компетентностей майбутніх рятувальників. Опитування співробітників та здобувачів освіти засвідчило високий рівень їх лояльності до бренду університету та розуміння його місії у системі підготовки кадрів для ДСНС України.

Експертне опитування представників роботодавців та партнерських організацій підтвердило високу якість підготовки випускників НУЦЗУ [238]. За оцінками експертів, понад 85% випускників університету демонструють відмінний рівень професійної підготовки та швидко адаптуються до практичної діяльності. Особливо відзначається їхня здатність ефективно діяти в екстремальних ситуаціях та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності.

Важливим показником ефективності системи управління інтегрованими комунікаціями НУЦЗУ є активна міжнародна співпраця [20]. Університет реалізує спільні освітні та наукові проекти з провідними профільними закладами вищої освіти Європейського Союзу, зокрема Main School of Fire Service (Польща), Technical University of Ostrava (Чехія) та Estonian Academy of Security Sciences (Естонія). Це дозволяє забезпечувати відповідність освітніх програм міжнародним стандартам та впроваджувати кращі світові практики підготовки фахівців у сфері цивільного захисту.

Продовжуючи аналіз діяльності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи ДСНС України, необхідно відзначити, що після проведеної реорганізації освітній ландшафт зазнав суттєвих змін [104]. Приєднання Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля та Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту до Національного університету цивільного захисту України створило принципово нову конфігурацію системи підготовки кадрів.

Національний університет цивільного захисту України після реорганізації значно посилив свої позиції як провідний заклад вищої освіти системи ДСНС [246]. Інтеграція ЧІПБ та ІДУНДЦЗ дозволила університету розширити географічне охоплення, створивши потужні регіональні центри у Черкасах та Києві. Це забезпечило формування розгалуженої мережі підготовки фахівців, що охоплює східний, центральний та столичний регіони України.

Процес інтеграції призвів до консолідації науково-інноваційного потенціалу трьох закладів [295]. Об'єднання наукових шкіл дозволило НУЦЗУ суттєво розширити спектр досліджень та посилити можливості прикладних розробок не лише у сфері пожежної безпеки, а й за всіма напрямами підготовки фахівців — від техногенної та екологічної безпеки до психології екстремальних ситуацій, управління в надзвичайних ситуаціях, інженерії безпеки, охорони праці та цивільного захисту населення. Особливо цінним стало долучення експертного потенціалу ІДУНДЦЗ, що підвищило якість аналітичних досліджень в технічних напрямах та з питань державного управління у сфері цивільного захисту.

За результатами проведеного дослідження, посилений НУЦЗУ демонструє найвищі показники за всіма аналізованими параметрами [186]. Система стратегічних партнерств університету розширилася до понад 120 організацій, включаючи партнерів, які раніше співпрацювали з ЧІПБ та ІДУНДЦЗ. Це створило унікальну мережу взаємодії з різними групами стейкхолдерів на національному та міжнародному рівнях.

Матеріально-технічна база університету після об'єднання значно покращилася завдяки оптимізації використання ресурсів та уникненню дублювання інфраструктури [329]. Концентрація фінансових ресурсів дозволила прискорити модернізацію навчально-тренувальних комплексів та створити нові спеціалізовані лабораторії. Особливо важливим стало об'єднання бібліотечних фондів та інформаційних ресурсів, що суттєво розширило можливості доступу до наукової інформації.

У сфері міжнародної співпраці посилений НУЦЗУ зберіг лідерські позиції, інтегрувавши міжнародні контакти приєднаних закладів [97]. Університет активно бере участь у програмах Erasmus+, реалізує спільні проекти з провідними європейськими закладами освіти та науковими установами. Розширення географії університету сприяло залученню нових міжнародних партнерів, зацікавлених у співпраці з регіональними підрозділами.

Корпоративна культура університету пройшла період адаптації, пов'язаний з необхідністю гармонізації різних організаційних традицій [127]. Проведені опитування показали, що процес інтеграції відбувся достатньо успішно, хоча потребував значних зусиль з боку керівництва для забезпечення єдності колективу. Система наставництва була розширена та уніфікована, що дозволило ефективніше використовувати досвід усіх структурних підрозділів.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, залишаючись другим за величиною закладом вищої освіти системи ДСНС України, продовжує стабільно функціонувати у західному регіоні [170]. Університет зберіг свою регіональну ідентичність та спеціалізацію, що дозволяє йому ефективно забезпечувати потреби західних областей у підготовці фахівців з цивільного захисту.

Система стратегічних партнерств ЛДУБЖД залишається переважно регіональною, охоплюючи близько 25 організацій [188]. Університет активно розвиває транскордонне співробітництво з профільними закладами освіти

Польщі та Словаччини, що є його конкурентною перевагою. Географічна близькість до кордонів ЄС створює додаткові можливості для участі у спільних європейських проектах.

Науково-інноваційна діяльність ЛДУБЖД зосереджена на кількох спеціалізованих напрямах [195]. Університет має значні досягнення у дослідженнях з пожежної безпеки, техногенної безпеки та управління надзвичайними ситуаціями. Хоча загальні наукометричні показники університету поступаються посиленому НУЦЗУ, він має певні унікальні компетенції, що доповнюють загальну картину наукових досліджень у системі ДСНС.

Матеріально-технічна база ЛДУБЖД забезпечує виконання основних освітніх завдань, хоча потребує подальшої модернізації для досягнення рівня провідних закладів галузі [329]. Навчально-тренувальні комплекси університету дозволяють проводити базову практичну підготовку, але мають обмежені можливості для відпрацювання складних сценаріїв.

За оцінками роботодавців, випускники обох університетів демонструють належний рівень професійної підготовки [238]. При цьому випускники посиленого НУЦЗУ мають ширший спектр компетенцій завдяки більш різноманітним можливостям практичної підготовки та доступу до сучасного обладнання. Випускники ЛДУБЖД високо цінуються у західному регіоні, де університет має усталену репутацію. У сфері цифровізації освітнього процесу обидва університети демонструють прогрес, хоча темпи розвитку digital-комунікацій у посиленому НУЦЗУ є вищими [183]. Університет створив комплексну систему дистанційного навчання, що інтегрує ресурси всіх структурних підрозділів, та активно розвиває присутність у соціальних медіа.

Підсумовуючи результати дослідження, можна констатувати, що реорганізація системи закладів вищої освіти ДСНС України створила оптимальну дворівневу структуру [104]. Посилений НУЦЗУ виконує роль національного лідера з розгалуженою мережею регіональних підрозділів,

тоді як ЛДУБЖД ефективно забезпечує потреби західного регіону, зберігаючи свою спеціалізацію та розвиваючи транскордонне співробітництво. Така конфігурація забезпечує раціональне використання ресурсів, уникнення дублювання функцій та створення здорової конкуренції, що стимулює розвиток обох закладів.

Досвід реорганізації показав, що консолідація ресурсів та потенціалу кількох закладів може суттєво підвищити ефективність системи підготовки кадрів для сил безпеки та оборони [176]. Водночас важливо зберігати регіональну диверсифікацію та спеціалізацію окремих закладів для забезпечення гнучкості системи та її здатності адаптуватися до місцевих потреб.

У процесі дослідження механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливим етапом є визначення ключових респондентів для проведення експертної оцінки [222]. До експертної групи доцільно залучати керівників різних рівнів: від очільників підрозділів з питань комунікацій та зв'язків з громадськістю до проректорів та ректорів закладів вищої освіти. Особливу увагу варто приділити залученню представників організацій-стратегічних партнерів, що мають тривалі партнерські відносини із закладом освіти. Важливим аспектом дослідження є також вивчення тактичного рівня управління, де ключовими респондентами виступають фахівці у сфері інформаційної діяльності, які безпосередньо займаються питаннями розвитку як загального бренду закладу, так і його структурних підрозділів [161].

Для апробації розробленого інструментарію було обрано Національний університет цивільного захисту України (НУЦЗУ) як провідний заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання [143]. До експертної оцінки було залучено керівний склад університету: проректорів з навчальної та наукової роботи, начальників інститутів, керівників наукових відділів та підрозділ по організації міжнародного співробітництва.

На основі проведеного аналізу діяльності НУЦЗУ визначено три ключові стратегічні пріоритети інноваційного розвитку закладу [186]. Перший пріоритет полягає у розбудові системи інженерної освіти світового рівня у сфері цивільного захисту через інтеграцію до міжнародної освітньої спільноти та впровадження концепції безперервного навчання. Другий — передбачає поглиблення співпраці з науковими установами та бізнес-середовищем для проведення актуальних досліджень та їх подальшої комерціалізації. Третій пріоритет спрямований на формування єдиного загальноукраїнського освітньо-наукового простору у сфері цивільної безпеки.

При формуванні системи комунікацій НУЦЗУ важливо враховувати специфіку закладу, зокрема пріоритетність завдань у сфері цивільного захисту над іншими напрямами діяльності [173]. При цьому заклад активно розвиває мережеву співпрацю як ключовий механізм інноваційного розвитку. Часовий горизонт стратегічного планування визначено у десять років, що відповідає терміну дії Програми розвитку університету як національного закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Після визначення загального вектору розвитку комунікацій та встановлення горизонту планування діяльності закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання, постала необхідність детального розгляду проблемних полів та проведення комплексної діагностики зовнішнього і внутрішнього середовища [289]. У ході апробації методики формування системи управління інтегрованими комунікаціями (СУІК) на базі Національного університету цивільного захисту України було проведено серію глибинних інтерв'ю, які дозволили виявити ключові проблемні поля, що характеризують поточний рівень розвитку комунікацій закладу.

Виявлені проблемні аспекти засвідчили необхідність впровадження СУІК як комплексного інструменту забезпечення переходу НУЦЗУ до інноваційного розвитку [242]. Відповідно до розробленої методики формування стратегічних блоків СУІК, було проведено дослідження

комунікаційного потенціалу університету через призму аналізу управлінських процесів та діагностику характеристик комунікаційного середовища. В рамках дослідження комунікаційного потенціалу НУЦЗУ здійснено комплексну діагностику сприйняття бренду ключовими групами впливу (абітурієнтами та студентами), а також проведено пілотне дослідження корпоративної культури закладу, що включало вивчення її сприйняття професорсько-викладацьким складом, адміністративно-управлінським персоналом та здобувачами [14].

У процесі формування стратегії брендингу було розроблено концепцію глобального позиціонування НУЦЗУ та запропоновано підготовку проекту Положення про систему управління інформаційно-рекламною діяльністю закладу [216]. Проведений аналіз маркетингово-комунікативних компетенцій профільних підрозділів на основі експертних інтерв'ю виявив середній рівень володіння маркетинговим інструментарієм у головного підрозділу та недостатній рівень у центрів прибутку університету. При цьому система медіапланування зосереджена переважно на іміджевій рекламі, не враховуючи належним чином витрати на підтримку окремих заходів закладу.

Особливо важливим результатом стало виявлення глибокої інтеграції університету до професійної спільноти у сфері цивільного захисту та безпеки життєдіяльності [160]. Створення за ініціативи НУЦЗУ Галузевого стратегічного партнерства у сфері цивільної безпеки створює передумови для перетворення комунікаційного майданчика університету на один із центральних вузлів мережевих взаємодій у галузі протягом наступного десятиліття.

Враховуючи, що забезпечення набору здобувачів є одним із ключових факторів формування бюджету закладу, особливу увагу було приділено дослідженню сприйняття бренду НУЦЗУ абітурієнтами та студентами [112]. При цьому важливо відзначити, що в рамках мережевого підходу ці групи розглядалися не лише як об'єкти комунікативного впливу, але й як потенційні

"ідеологи бренду", здатні просувати університет через соціальні мережі та прямі комунікації.

Для глибшого розуміння сприйняття бренду університету різними цільовими аудиторіями було застосовано комплексний підхід із використанням методів фокус-груп та анкетного опитування [89]. На початку дослідження було сформульовано дві ключові гіпотези: абітурієнти сприймають НУЦЗУ як галузевий технічний заклад вищої освіти, а студенти виступають носіями цінностей бренду університету і можуть ефективно транслювати їх потенційним вступникам. Для забезпечення репрезентативності дослідження учасників фокус-груп серед абітурієнтів було відібрано з числа учасників предметної олімпіади з математики. Це дозволило охопити широкий спектр майбутніх студентів різних спеціальностей у сфері цивільного захисту, пожежної безпеки та управління надзвичайними ситуаціями.

При формуванні студентських фокус-груп було обрано представників трьох ключових етапів навчання: першокурсників, які зберігають тісний зв'язок зі школами та можуть впливати на вибір майбутніх абітурієнтів; другокурсників, які демонструють пік внутрішньо університетської активності; та випускників, які можуть надати найбільш об'єктивну оцінку освітнього процесу та сформованого бренду університету [237].

За результатами проведених фокус-груп було виявлено стійкі закономірності у сприйнятті бренду НУЦЗУ. Використовуючи модифіковану модель чотиривимірного брендингу Томаса Геда, було проаналізовано функціональний вимір бренду університету — його здатність забезпечувати якісну освіту та виступати механізмом соціалізації. Дослідження продемонструвало, що студенти та абітурієнти мають чітке розуміння функціональних переваг НУЦЗУ, сприймаючи його як провідний національний заклад вищої освіти у сфері цивільного захисту [290]. Основними факторами привабливості університету визначено наявність підготовчих курсів, проведення предметних олімпіад, розвинуту спортивну

інфраструктуру та значну кількість місць державного замовлення. Особливо позитивно оцінюється система олімпіад як прозорий та демократичний механізм вступу до університету.

Порівняльний аналіз результатів якісного та кількісного досліджень виявив цікаві розбіжності у сприйнятті університету різними групами респондентів. Хоча загальні тенденції збереглися, анкетування продемонструвало суттєві відмінності між пріоритетами абітурієнтів та студентів щодо привабливості НУЦЗУ як закладу освіти.

Студенти значно більше уваги приділяють соціальному виміру бренду університету, виділяючи три ключові фактори: можливість здобуття високооплачуваної професії, престиж університету та гарантоване працевлаштування за фахом [77]. При цьому такі чинники як кількість бюджетних місць та інсайдерські зв'язки, які були важливими для абітурієнтів, відійшли на другий план. Така трансформація пріоритетів може пояснюватися як зміною уявлень про цінність навчання в процесі здобуття освіти, так і прагненням студентів надавати соціально схвальні відповіді під час анкетування.

Дослідження підтвердило, що найбільш значущими для формування привабливості НУЦЗУ є фактори, які піддаються цілеспрямованому брендингу: престиж університету, перспективи кар'єрного зростання та якість освіти [216]. Це корелює з раніше виявленими перевагами університету у сфері науково-інноваційного потенціалу та якості підготовки випускників.

Важливим аспектом соціального виміру бренду виявилася його здатність репрезентувати певну соціальну групу [19]. Дослідження показало, що внутрішньоуніверситетські зв'язки, особливо сімейні традиції навчання в НУЦЗУ, суттєво впливають на формування привабливого образу університету. Це підтверджується значною кількістю вступників з родин, де старші родичі є випускниками або співробітниками університету.

Високо оцінюється роль університету як середовища соціалізації та формування професійної спільноти. За результатами опитування, 92%

респондентів оптимістично оцінюють свої шанси на працевлаштування після випуску [238]. Примітно, що 80% опитаних другокурсників вважають диплом НУЦЗУ конкурентною перевагою не лише в сфері цивільного захисту, але й в інших галузях, що свідчить про високу універсальність отриманих компетенцій.

Аналіз емоційного виміру бренду НУЦЗУ виявив низку важливих характеристик, що формують його сприйняття цільовою аудиторією. Ключовим емоційним атрибутом стало відчуття "сили, мужності, гідності", що асоціюється з університетом [126]. Хоча це частково можна пояснити впливом фізичного середовища — сучасного гуртожитку з сучасним обладнанням та інтер'єром, де проводилося дослідження, такі асоціації цілком відповідають специфіці закладу та його місії у системі підготовки фахівців ДСНС.

Важливим елементом емоційного сприйняття виявилося розуміння вступу до НУЦЗУ як серйозного інвестиційного проекту, що вимагає особистісної мобілізації та підтримки родини [77]. При цьому респонденти підкреслювали важливість чесного вступу на основі знань та здібностей, що корелює з раніше виявленою високою оцінкою прозорості вступної кампанії.

Значний емоційний відгук викликає розвинена система позанавчальної діяльності університету — спортивні змагання, культурно-масові заходи, конкурси. Це свідчить про ефективність обраного університетом комплексного підходу до формування особистості майбутніх рятувальників.

Дослідження імперативного виміру бренду НУЦЗУ продемонструвало глибоке розуміння здобувачами соціальної значущості обраних професій [174]. Респонденти підкреслювали особливу роль фахівців з цивільного захисту в забезпеченні безпеки суспільства як у мирний час, так і в умовах надзвичайних ситуацій. Образ рятувальника асоціюється з такими якостями як мужність, надійність та готовність прийти на допомогу. Особливої уваги в контексті аналізу ефективності механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання заслуговує розгляд

результативності функціонування системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації [295]. Національний університет цивільного захисту України демонструє значні досягнення у сфері аспірантської підготовки, що підтверджується кількісними та якісними показниками захисту дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії.

Аналіз статистичних даних свідчить про стабільну позитивну динаміку в системі підготовки докторів філософії в НУЦЗУ. Протягом 2024-2025 навчального року в університеті було успішно захищено 17 дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії за різними спеціальностями, що охоплюють широкий спектр наукових спеціальностей: цивільного захисту — 2, пожежної безпеки — 6, техногенно-екологічної безпеки — 2, публічного управління та адміністрування — 5, психології — 2.

Така результативність свідчить про ефективність впроваджених механізмів державного управління розвитком наукового потенціалу закладу та підтверджує правильність обраних стратегічних орієнтирів реформування [104]. Диверсифікація спеціальностей, за якими відбувається підготовка докторів філософії, відображає комплексний підхід університету до формування інтелектуального капіталу галузі цивільного захисту та суміжних сфер діяльності.

Високі показники захисту дисертаційних робіт корелюють з раніше визначеними стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку НУЦЗУ, зокрема з другим пріоритетом, що передбачає поглиблення співпраці з науковими установами та бізнес-середовищем для проведення актуальних досліджень [186]. Підготовка значної кількості докторів філософії створює міцний фундамент для реалізації цього стратегічного напряму та забезпечує університет висококваліфікованими науковими кадрами, здатними проводити дослідження світового рівня.

Важливо підкреслити, що успішність аспірантської підготовки в НУЦЗУ є результатом системного впровадження інноваційних механізмів державного управління у сфері вищої освіти [139]. Це включає оптимізацію

процедур наукового керівництва, створення сприятливого середовища для проведення досліджень, забезпечення доступу до сучасної науково-технічної бази та налагодження міжнародної співпраці у сфері наукових досліджень.

Результативність підготовки докторів філософії також підтверджує ефективність формування єдиного загальноукраїнського освітньо-наукового простору у сфері цивільної безпеки, що визначено як третій стратегічний пріоритет розвитку університету [160]. Випускники ад'юнктури НУЦЗУ поповнюють лави науково-педагогічних працівників не лише в самому університеті, але й в інших закладах вищої освіти та практичних підрозділах системи безпеки та оборони України, сприяючи поширенню передових наукових знань та інноваційних підходів у галузі цивільного захисту.

Аналіз тематичної спрямованості захищених дисертаційних робіт свідчить про актуальність та практичну значущість досліджень, що проводяться в рамках аспірантської підготовки [195]. Дисертації охоплюють широкий спектр проблем від технічних аспектів забезпечення пожежної безпеки до психолого-педагогічних засад підготовки фахівців екстремального профілю, від питань публічного управління у сфері цивільного захисту до екологічних аспектів техногенної безпеки.

Така різноманітність наукових досліджень відображає комплексний характер завдань, що стоять перед системою цивільного захисту України, та підтверджує правильність обраного університетом міждисциплінарного підходу до підготовки наукових кадрів. Це також свідчить про високий рівень науково-методичного забезпечення аспірантської підготовки та професіоналізм наукових керівників.

Значний обсяг захищених дисертацій створює передумови для подальшого розвитку наукових шкіл в НУЦЗУ та формування потужного наукового потенціалу закладу [242]. Молоді доктори філософії становлять кадровий резерв для заміщення провідних науково-педагогічних посад та забезпечення наступності наукових традицій університету. Таким чином, досягнення НУЦЗУ у сфері підготовки докторів філософії слід розглядати як

важливий індикатор успішності впроваджених механізмів реформування та як підтвердження правильності обраної стратегії інноваційного розвитку закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства [176].

Характерною особливістю студентської спільноти НУЦЗУ є переважання колективістських цінностей над індивідуалістичними. Це проявляється у важливості неформальних зв'язків, що формуються під час навчання, та відсутності деструктивної конкуренції за лідерські позиції. Така корпоративна культура повністю відповідає специфіці майбутньої професійної діяльності, де командна робота та взаємна підтримка є критично важливими факторами успіху. Агрегування результатів фокус-груп та кількісного дослідження дозволило сформувати чотиривимірну модель сприйняття бренду НУЦЗУ, подану на Рис. 3.

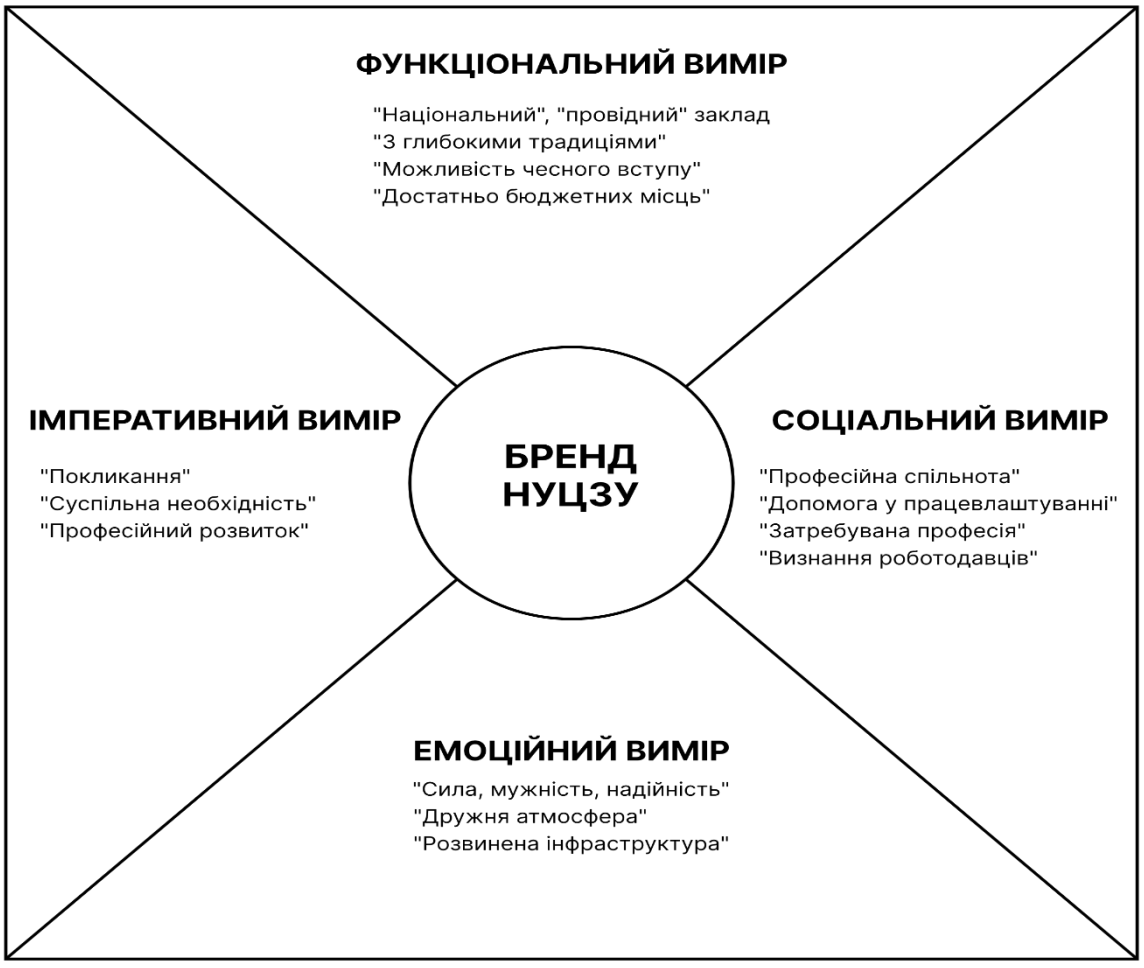

Рис. 3. Модель сприйняття бренду НУЦЗУ

Резюмуючи, можна відзначити, що проведений комплекс досліджень дозволив частково спростувати гіпотези пілотного дослідження. Так, не було виявлено сприйняття абітурієнтами НУЦЗУ як вузькопрофільного закладу, а студенти відзначили ширший, ніж очікувалося, діапазон можливих місць працевлаштування поза сферою цивільного захисту. Водночас отримані дані дозволили оцінити пріоритетність певних атрибутів бренду (включаючи роль профільної спеціалізації в іміджі бренду) у сприйнятті абітурієнтів, які не мали тривалого контакту з брендом, та студентів, які безпосередньо залучені до корпоративної культури НУЦЗУ.

Істотний внесок у розуміння комунікаційного потенціалу університету зробило пілотне дослідження корпоративної культури НУЦЗУ. В основу методики дослідження лягла типологія корпоративних культур Камерона-Куїнна, а також розроблений на базі даної типології стандартний опитувальний метод (OCAI, Organizational Culture Assessment Instrument). Метою проведення опитування в рамках методу OCAI стало визначення основних параметрів культури університету, що сприймається професорсько-викладацьким складом та студентами, а також можливих розбіжностей даних сприйнятів. Підсумком проведення пілотного дослідження мали стати висновки щодо можливого коригування комунікативної політики ЗВО, орієнтованої на внутрішні групи впливу [112].

У пілотному дослідженні взяли участь 30 респондентів з-поміж професорсько-викладацького складу. Вибіркова сукупність формувалася з урахуванням статі, а також посади, звання та наукового ступеня опитуваних викладачів. Аналіз сприйняття професорсько-викладацьким складом основ стратегічного розвитку університету показав, що об'єкти дослідження слабо поінформовані про зміст програмних документів закладу, що визначають напрями інноваційної політики університету. Проте, кланова підоснова низки стратегічних цілей близька ціннісним уявленням викладачів, наприклад, досягнення справедливого матеріального достатку [233].

Серед інших характеристик корпоративної культури НУЦЗУ 57,2% викладачів відзначили широку поширеність бюрократизму (дотримання правил, інструкцій, формальних процедур) та пов'язаних з ним передбачуваність та стабільність у взаєминах (42,8%). Багато хто вказав на важливість відданості справі, взаємну повагу та довіру, тобто цінності кланової культури. Водночас суперництво та досягнення цілей (цінності ринкової культури) відзначили лише 4,7% респондентів [127].

Клановість проявляється і у виборі кращих обрядів, традицій та свят. Акцент більшою мірою зміщується у бік підтримки неформальних стосунків та церемоній, особливо у відповідях викладачів-чоловіків.

Стиль управління в університеті більшістю респондентів, перш за все з-поміж жінок-викладачів, був визнаний авторитарним, що не влаштовує 66,7% опитаних. 47,6% викладачів вважають, що вирішення основних проблем залежить лише від керівництва, тобто від бюрократичного чинника. З бюрократією та характерною для неї координацією дій багато хто пов'язує рівень свободи та ініціативності в університеті [269].

Дослідження виявило, що 60% викладачів підтримують ініціативи, які узгоджуються з планами керівництва університету. При цьому 52% опитаних вважають, що основна відповідальність має лежати на керівництві, що відображає баланс між клановістю та бюрократизмом. Щодо каналів комунікації, 60% викладачів назвали основним джерелом інформації міжособистісне спілкування, тоді як офіційні документи посіли другу позицію (42%). Це свідчить про переважання традиційних форм комунікації над цифровими каналами та недостатню ефективність внутрішніх інформаційних систем університету [161].

Аналіз за методикою OCAI показав необхідність розвитку партнерських крос-ієрархічних комунікацій у колективі. Паралельне опитування 30 курсантів 2-3 курсів виявило їх прихильність до кланової культури, хоча наразі в університеті переважають ринкові характеристики.

Понад 70% студентів демонструють високу лояльність до університету та його цінностей. Водночас виявлено певні проблеми з навчальною мотивацією: близько третини студентів оцінюють власну активність нижче 50%. При цьому 68% респондентів підкреслюють важливість нематеріальних форм мотивації. Дослідження також показало високий потенціал розвитку студентських комунікацій: 65% опитаних відзначають атмосферу взаємодопомоги, а 79% задоволені відносинами в колективі. Студенти високо оцінюють професіоналізм (65,1%), справедливість (53,5%) та чуйність (51,7%) викладацького складу [237].

Аналіз каналів комунікації показав, що студенти отримують інформацію переважно через міжособистісне спілкування (41,0%) та інформаційні стенди (26,7%). При цьому спостерігається тенденція: старшокурсники більше уваги приділяють офіційним джерелам інформації, хоча загальний рівень звернення до офіційних каналів залишається низьким (лише 4,4% користуються офіційними документами).

Для ефективної комунікації зі студентами рекомендується комбінувати неформальні канали та сучасні технічні засоби, зокрема цифрові інформаційні панелі. Порівняльний аналіз поточного та бажаного профілів корпоративної культури НУЦЗУ виявив, що студенти загалом задоволені існуючим станом, на відміну від викладацького складу [158].

Дослідження корпоративних заходів виявило значні розбіжності у їх сприйнятті різними групами. Особливу увагу привертає низька залученість викладачів до загальноуніверситетських подій, що може свідчити про недостатній рівень корпоративної єдності. Це підтверджується і ситуацією з відзначенням ювілеїв факультетів: лише 21,4% студентів підтверджують їх проведення, хоча 34,8% вважають такі заходи необхідними.

Виявлені особливості вказують на необхідність подальшого дослідження субкультур різних факультетів та розробки заходів для посилення загальноуніверситетської ідентичності.

Дослідження виявило цікаву тенденцію: здобувачі НУЦЗУ демонструють більший інтерес до загальноуніверситетських заходів, тоді як викладачі надають перевагу заходам на рівні підрозділів. Це свідчить про необхідність диференційованого підходу до організації корпоративних подій з урахуванням потреб різних цільових груп.

З точки зору комунікаційного потенціалу, студенти виявилися більш ефективними амбасадорами бренду університету, ніж викладацький склад. Вони добре розуміють ключові цінності НУЦЗУ, активно підтримують внутрішні комунікації та позитивно оцінюють бренд закладу. Це обґрунтовує доцільність посилення роботи зі студентським активом для просування бренду університету через масові заходи та неформальні комунікації.

Результати дослідження вказують на необхідність розвитку корпоративної культури в напрямку поєднання кланових цінностей з інноваційною відкритістю. Ключовим інструментом такої трансформації може стати активізація взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами через створення спільних освітніх та наукових проектів [259].

Наступним етапом розвитку системи управління інтегрованими комунікаціями є формування цільової архітектури бренду. НУЦЗУ має центровану корпоративну архітектуру, що характеризується:

- диверсифікованим портфелем освітніх програм у сфері цивільного захисту;
- сфокусованою науково-дослідною діяльністю;
- централізованим управлінням маркетинговими комунікаціями;
- сильним корпоративним брендом, що перевищує за впливовістю суббренди окремих підрозділів [160].

В рамках обраної стратегії розвитку недоцільно інвестувати у створення окремих брендів підрозділів. Центрована корпоративна архітектура бренду НУЦЗУ передбачає орієнтацію суббрендів на розвиток внутрішніх комунікацій та підтримку зв'язків з випускниками і партнерами.

Важливим аспектом бренд-архітектури є позиціонування статусу національного університету. Соціологічні дослідження показують, що це підвищує престиж закладу та розширює його аудиторію. При цьому ключовим завданням стає консолідація освітніх та наукових програм під єдиним корпоративним брендом НУЦЗУ.

У рамках такої архітектури окремі підрозділи орієнтуються на зовнішні аудиторії лише за наявності специфічних цільових груп. Більшість суббрендів мають "латентний" характер, проявляючи свої особливості в процесі надання освітніх послуг. Їх розвиток спрямований переважно на посилення корпоративної культури та внутрішніх комунікацій.

Завершальним етапом формування системи управління інтегрованими комунікаціями є розробка концепції глобального позиціонування. НУЦЗУ позиціонується як провідний експертний та професійний центр у сфері цивільного захисту України, що формує стандарти безпеки життєдіяльності через підготовку висококваліфікованих кадрів, розвиток наукових досліджень та створення ефективного інституційного середовища [203].

Впровадження системи управління інтегрованими комунікаціями в НУЦЗУ продемонструвало комплексний позитивний ефект, що підтверджується як якісними, так і кількісними показниками:

- зростання кількості заявок на об'єкти інтелектуальної власності та збільшення частки їх успішної реєстрації;
- збільшення кількості дисертаційних досліджень за тематикою, визначеною МВС України університету;
- підвищення рівня поінформованості абітурієнтів про конкурентні переваги освітніх програм завдяки централізованому медіа-плануванню;
- зростання кількості заяв на вступ та збільшення набору на контрактну форму навчання;
- активізація співпраці з випускниками, що призвело до збільшення інвестицій в інфраструктуру університету;

- позитивна динаміка розвитку корпоративної культури, що підтверджується повторною діагностикою за методикою OCAI;
- розширення присутності університету в медіа-просторі через системну роботу зі ЗМІ [195].

Наступним етапом дослідження стала розробка та апробація методики діагностики розвитку мережевого партнерства. Відповідно до теоретичних засад, ключовим завданням мережевих комунікацій є адаптація діяльності закладу до потреб зовнішнього середовища. Мережева взаємодія дозволяє університету ефективно коригувати інноваційну діяльність відповідно до вимог стейкхолдерів при їх активній участі [242].

Враховуючи недостатню розробленість питань діагностики мережевих комунікацій, було створено спеціальний інструментарій для оцінки рівня розвитку такої взаємодії.

Методика діагностики мережевих комунікацій включала наступні етапи:

1. Підготовчий етап:

- розробка інструментарію електронного анкетування;
- формування експертної панелі;
- пілотне тестування анкети.

2. Етап збору даних:

- експертне опитування керівництва закладів;
- анкетування стратегічних партнерів;
- глибинні інтерв'ю з ключовими стейкхолдерами.

3. Етап аналізу:

- статистична обробка результатів;
- якісний аналіз глибинних інтерв'ю;
- формування рекомендацій.

Аналіз використання потенціалу стратегічних партнерств показав наступні результати:

1. Високий рівень розвитку (75-100% використання потенціалу):

- впровадження інтернет-технологій;
- розвиток спільних онлайн-платформ;
- проведення спільних заходів.

2. Середній рівень розвитку (50-74%):
- спільні наукові дослідження;
- програми практичної підготовки;
- профорієнтаційна робота.

3. Низький рівень розвитку (менше 50%):
- комерціалізація результатів досліджень;
- розробка інноваційних продуктів;
- міжнародні проекти.

Водночас спостерігається недостатнє залучення партнерів до просування освітніх програм та результатів науково-дослідної діяльності.

Особливу увагу в дослідженні було приділено оцінці адаптивності закладів освіти як ключової характеристики інноваційного розвитку. Додаткове опитування керівників підприємств-партнерів за 5-бальною шкалою показало високу оцінку внеску закладів освіти у розвиток кадрового потенціалу та нематеріальних активів партнерів. Проте виявлено необхідність посилення співпраці у сфері створення інноваційних продуктів та представлення спільних інтересів у професійних спільнотах [189].

Ці результати дозволяють визначити ключові напрями вдосконалення системи мережевих комунікацій закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання та окреслити перспективи їх подальшого інноваційного розвитку. Ключовим фактором ефективності мережевої взаємодії та інноваційного розвитку закладу вищої освіти є оптимальний рівень централізації функцій з ініціювання та прийняття рішень у сфері маркетингових комунікацій. Цей аспект безпосередньо впливає на адаптивність закладу в системі мережевого партнерства [170].

Спираючись на модель "підприємницького університету" як еталон інноваційного розвитку, важливо забезпечити максимальне залучення всіх

рівнів організаційної структури до процесу адаптації закладу до вимог стейкхолдерів. Це передбачає розвиток горизонтальних зв'язків з профільними спільнотами на рівні лабораторій, центрів та кафедр [44].

Проведене дослідження виявило, що баланс між ініціативою та прийняттям рішень не завжди відповідає цілям інноваційного розвитку. Часто цінна інформація від стратегічних партнерів, отримана на нижчих рівнях ієрархії, не враховується при прийнятті управлінських рішень, що знижує адаптивність закладу [228].

Хоча проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз феномену мережевої взаємодії закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, розроблений інструментарій має універсальний характер і може ефективно використовуватись у вітчизняній системі вищої освіти.

Результати дослідження свідчать про необхідність подальшого розвитку маркетинг-комунікативного підходу до стратегічного партнерства, оскільки саме мережа довгострокових партнерів відіграє ключову роль у адаптації закладу до вимог зовнішнього середовища. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка інструментарію для систематичного моніторингу задоволеності стратегічних партнерів та оцінки ефективності мережевої взаємодії [156].

Проведене дослідження стратегічних напрямів удосконалення інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання дозволило сформулювати ряд важливих висновків.

На основі комплексного аналізу діяльності провідних закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання визначено ключові аспекти формування системи управління інтегрованими комунікаціями, що потребують поглибленого опрацювання. Серед них особливої уваги потребують питання діагностики сприйняття бренду закладу зовнішніми стейкхолдерами, дослідження особливостей розвитку корпоративної культури, формування цілісної архітектури бренду та визначення стратегічного позиціонування закладу в системі партнерських відносин [186].

Розроблена та апробована комплексна методика оцінювання, що включає аналіз ключових показників діяльності закладів, проведення глибинних інтерв'ю з керівництвом та експертне анкетування стейкхолдерів, дозволила отримати об'єктивну картину сучасного стану та перспектив розвитку комунікаційних систем закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [89].

Дослідження на прикладі Національного університету цивільного захисту України виявило ефективність системного підходу до розбудови комунікацій із зовнішніми стейкхолдерами, що базується на принципах інтеграції освітньої, наукової та практичної діяльності. Підтверджено результативність впровадження системи управління якістю освіти відповідно до міжнародного стандарту ISO 9001:2015 [260].

Аналіз корпоративної культури та комунікацій продемонстрував високий рівень залученості персоналу та здобувачів освіти до процесів розвитку закладу, ефективність системи наставництва у формуванні професійних компетентностей, високу лояльність співробітників та студентів до бренду університету, а також чітке розуміння місії закладу в системі підготовки кадрів для ДСНС України [289].

Впровадження системи управління інтегрованими комунікаціями призвело до значних позитивних результатів, що підтверджується збільшенням кількості об'єктів інтелектуальної власності, зростанням частки дисертаційних досліджень за замовленням стратегічних партнерів, підвищенням ефективності вступної кампанії, активізацією співпраці з випускниками та розширенням присутності в медіа-просторі [195].

Дослідження виявило ключові фактори успішної реалізації стратегії мережевого партнерства, серед яких особливе значення мають оптимальний рівень централізації управлінських функцій, розвиток горизонтальних зв'язків на всіх рівнях організаційної структури, ефективна система збору та врахування інформації від стратегічних партнерів, а також баланс між ініціативою та прийняттям рішень [25].

На основі проведеного дослідження визначено стратегічні напрями удосконалення інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. У сфері управління комунікаціями це передбачає впровадження центрованої корпоративної архітектури бренду, розвиток digital-комунікацій та присутності в соціальних мережах, посилення системи внутрішніх комунікацій та вдосконалення механізмів зворотного зв'язку зі стейкхолдерами [282].

В освітній діяльності ключовими напрямами є поглиблення інтеграції з роботодавцями при формуванні освітніх програм, розширення практичної складової підготовки фахівців, впровадження інноваційних освітніх технологій та розвиток системи безперервної освіти. У науково-інноваційній сфері пріоритетними визначено активізацію спільних досліджень зі стратегічними партнерами, розширення міжнародної науково-освітньої співпраці, комерціалізацію результатів наукових досліджень та розвиток інноваційної інфраструктури [140].

Перспективними напрямами подальших досліджень є розробка інструментарію для моніторингу задоволеності стратегічних партнерів, вдосконалення методів оцінки ефективності мережевої взаємодії, дослідження механізмів адаптації закладів до змін зовнішнього середовища та розвиток маркетинг-комунікативного підходу до стратегічного партнерства [247].

Таким чином, проведене дослідження не лише виявило ключові аспекти вдосконалення інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, але й запропонувало конкретні інструменти та механізми їх реалізації. Отримані результати можуть бути використані при формуванні стратегії розвитку як окремих закладів, так і системи вищої освіти України в цілому [264].

Висновки з п’ятого розділу

Теоретичний аналіз показав, що в умовах соціально-економічної трансформації особливого значення набуває розвиток інноваційної діяльності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Це зумовлено тим, що саме такі заклади відіграють ключову роль у підготовці висококваліфікованих фахівців для силових структур та забезпеченні національної безпеки України в умовах продовження російської збройної агресії та необхідності відновлення постраждалих територій. При цьому ефективність їх реформування значною мірою залежить від здатності адаптуватися до сучасних викликів та впроваджувати інноваційні підходи в освітній процес.

Дослідження еволюції університетської освіти дозволило виявити, що історично заклади вищої освіти пройшли складний шлях трансформації від закритих елітарних установ до відкритих інноваційних центрів. Особливо важливим етапом стало формування моделі "підприємницького університету", яка передбачає активну взаємодію закладу освіти із зовнішнім середовищем та розвиток підприємницької культури. В українському контексті ця модель набуває особливого значення для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, оскільки дозволяє поєднати традиції професійної підготовки з інноваційними підходами до організації освітнього процесу.

Важливим аспектом реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є розвиток системи інтегрованих комунікацій. Проведене дослідження показало, що ефективна комунікація з різними групами стейкхолдерів стає ключовим фактором успішного розвитку закладу освіти в сучасних умовах. При цьому особливого значення набуває формування цілісної системи управління комунікаціями, яка охоплює як внутрішні, так і зовнішні аспекти діяльності закладу.

Проведений аналіз практичного досвіду реорганізованої системи закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи ДСНС України виявив значні переваги оптимізованої дворівневої структури. Зокрема, посилений Національний університет цивільного захисту України після приєднання Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля та Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту демонструє найвищий рівень розвитку комунікаційної системи. Розгалужена мережа стратегічних партнерств розширилася до понад 120 організацій завдяки інтеграції партнерів приєднаних закладів. Університет зберіг впроваджену систему управління якістю освіти відповідно до міжнародного стандарту ISO 9001:2015, що свідчить про системність підходів до організації основних процесів діяльності.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності зберіг свою регіональну ідентичність та демонструє стабільний розвиток комунікаційної системи. Заклад підтримує партнерські відносини з близько 25 організаціями, переважно зосередженими у західному регіоні України, та розвиває унікальні переваги транскордонного співробітництва з профільними закладами освіти Польщі та Словаччини що набуває особливого значення в контексті євроінтеграційних процесів та потреби модернізації систем цивільного захисту відповідно до стандартів ЄС. Університет активно впроваджує елементи системи управління якістю, хоча процес сертифікації за міжнародними стандартами ще триває.

Дослідження показало, що найбільш ефективною є консолідована модель, реалізована в посиленому НУЦЗУ, яка передбачає системну інтеграцію освітньої, наукової та практичної діяльності об'єднаних закладів. Ця модель забезпечує формування синергетичного ефекту від об'єднання наукових шкіл, оптимізацію використання ресурсів та уникнення дублювання функцій.

У контексті реформування особливого значення набув розвиток єдиної корпоративної культури в реорганізованих закладах. Аналіз показав, що

посилений НУЦЗУ успішно пройшов період адаптації, гармонізувавши різні організаційні традиції приєднаних закладів. Розширена та уніфікована система наставництва дозволила ефективніше використовувати досвід усіх структурних підрозділів та забезпечити високий рівень залученості персоналу до процесів розвитку університету. ЛДУБЖД продовжує демонструвати стабільний рівень розвитку корпоративної культури в межах своєї регіональної спеціалізації. Система наставництва функціонує відповідно до потреб закладу, забезпечуючи якісну підготовку фахівців для western region України.

Проведений аналіз також показав важливість консолідації ресурсів для цифрової трансформації освітнього процесу. Посилений НУЦЗУ створив комплексну систему дистанційного навчання, що інтегрує ресурси всіх структурних підрозділів, та активно розвиває digital-комунікації що виявилося критично важливим в умовах воєнного стану та необхідності забезпечення неперервності освітнього процесу. ЛДУБЖД демонструє прогрес у розвитку цифрових технологій відповідно до своїх регіональних потреб.

Встановлено, що реорганізація системи закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання створила оптимальну структуру для ефективного використання ресурсів. Формування національного лідера з розгалуженою мережею регіональних підрозділів у поєднанні з спеціалізованим регіональним закладом забезпечує раціональний розподіл функцій та створення здорової конкуренції, що стимулює розвиток обох університет.

Виявлено, що в умовах 2025 року особливої актуальності набуває адаптація системи підготовки кадрів для цивільного захисту до нових викликів, пов'язаних з необхідністю відновлення критичної інфраструктури, розмінування територій та інтеграції в європейські системи безпеки. Це потребує посилення міжнародного співробітництва та впровадження найсучасніших технологій навчання.

Таким чином, успішна реорганізація та подальше реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи ДСНС України підтвердили ефективність системного підходу, який враховує як національні особливості, так і кращі світові практики. При цьому ключовими факторами успіху стали консолідація науково-інноваційного потенціалу, оптимізація системи комунікацій та створення сприятливого середовища для професійного розвитку всіх учасників освітнього процесу у межах оптимізованої дворівневої структури.

ВИСНОВКИ

У роботі представлені результати наукових досліджень, щодо механізмів реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічної трансформації. Мультидисциплінарний характер досліджень зумовив необхідність аналізу інформації з широкого спектру галузей знань, включаючи державне управління, педагогіку, економіку, соціологію та менеджмент. Узагальнені результати дисертаційного дослідження полягають у наступному:

1. На основі аналізу сучасного рівня розвитку української економіки в контексті глобальної конкуренції та євроінтеграційних процесів, а також ретроспективного дослідження еволюції університетів, обґрунтовано необхідність розгляду інноваційного розвитку системи вищої освіти як однієї з базових умов забезпечення переходу України до європейського освітнього простору. Виявлено, що сучасні тенденції розвитку вищої освіти характеризуються посиленням конкуренції між закладами освіти, зростанням вимог до якості освітніх послуг та необхідністю консолідації освітнього потенціалу, що підтверджується успішним приєднанням ЧІПБ та ІДУНДЦЗ до НУЦЗУ. Доведено, що розвиток інтегрованих комунікацій є ключовим елементом формування інноваційного середовища закладу вищої освіти, особливо в контексті специфічних умов навчання. Проведена реорганізація створила оптимальну дворівневу структуру підготовки кадрів для системи ДСНС України.

2. Розроблено концептуальну модель забезпечення інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання на основі інтегрованих комунікацій. Модель враховує особливості реформованої структури закладів освіти системи ДСНС України після приєднання ЧІПБ та ІДУНДЦЗ до НУЦЗУ. Доведено, що інноваційна діяльність таких закладів у сучасних умовах має ґрунтуватися на побудові розгалуженої мережі комунікацій, яка охоплює східний, центральний та столичний регіони України. Визначено механізми консолідації науково-інноваційного

потенціалу об'єднаних закладів та розроблено відповідні комунікаційні стратегії для інтеграції наукових шкіл трьох установ.

3. Сформовано базові засади розвитку комунікативного компонента інноваційного середовища закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання з урахуванням досвіду реорганізації. Розроблена концептуальна модель управління інтегрованими комунікаціями базується на принципах системності, адаптивності та синергії від об'єднання ресурсів. Особливу увагу приділено механізмам гармонізації різних організаційних традицій та створення єдиної корпоративної культури в умовах посиленого НУЦЗУ, що інтегрував досвід ЧІПБ та експертний потенціал ІДУНДЦЗ.

4. З метою забезпечення розвитку інноваційної діяльності визначено ієрархічну структуру цілей та завдань управління у розрізі ідентифікованих об'єктів та процесів управління інтегрованими комунікаціями. Розроблено матрицю відповідальності з урахуванням нової організаційної структури після приєднання інститутів, що дозволяє ефективно координувати діяльність всіх структурних підрозділів посиленого університету. Система цілей враховує необхідність оптимізації використання об'єднаних ресурсів та уникнення дублювання функцій між підрозділами.

5. Для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання розроблено комплексну методику аналізу комунікаційного потенціалу, яка базується на системі збалансованих показників. Методика враховує результати реорганізації системи закладів ДСНС України та включає оцінку ефективності інтеграції комунікаційних мереж приєднаних інститутів. Запропоновано універсальну ієрархічну схему позиціонування таких закладів, яка відображає дворівневу структуру системи (посилений НУЦЗУ як національний лідер та ЛДУБЖД як регіональний центр). Розроблено типологію комунікаційних стратегій, адаптовану до умов функціонування об'єднаних закладів.

6. Розроблено систему критеріїв для здійснення цілепокладання, діагностики та контролю ефективності системи управління інтегрованими

комунікаціями. Система включає 52 показники, згрупованих за п'ятьма напрямами, з додатковими індикаторами ефективності процесів інтеграції. Запропонований інтегральний критерій ефективності враховує синергетичний ефект від об'єднання ресурсів трьох закладів. Особлива увага приділяється оцінці результативності консолідації науково-інноваційного потенціалу та розширення системи стратегічних партнерств до понад 120 організацій.

7. Розроблено та апробовано комплексний інструментарій діагностики сприйняття закладу вищої освіти зовнішніми стейкхолдерами та моніторингу профілю корпоративної культури в умовах пост-реорганізаційного періоду. Впровадження розроблених підходів у Національному університеті цивільного захисту України після приєднання ЧІПБ та ІДУНДЦЗ дозволило досягти значних результатів: розширити мережу стратегічних партнерств з 45 до 120 організацій, створити потужні регіональні центри у Черкасах та Києві, об'єднати бібліотечні фонди та інформаційні ресурси трьох закладів. Розроблено механізми адаптації корпоративної культури в період інтеграції колективів трьох установ.

8. За результатами апробації методичних підходів та основних елементів інструментарію підтверджено їх високу ефективність та практичну значущість в умовах реформованої системи закладів ДСНС України. Економічний ефект від реорганізації виявляється у концентрації фінансових ресурсів, що дозволила прискорити модернізацію навчально-тренувальних комплексів та створити нові спеціалізовані лабораторії. Соціальний ефект проявляється у створенні оптимальної дворівневої структури підготовки кадрів, яка забезпечує раціональне використання ресурсів та здорову конкуренцію між закладами. Результати дослідження підтверджують доцільність консолідації ресурсів та потенціалу кількох закладів для підвищення ефективності системи підготовки кадрів для сил безпеки та оборони при збереженні регіональної диверсифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 21st Century Skills for Students and Teachers. Honolulu: Kamehameha Schools, Research & Evaluation Division, 2020. 25 p.

2. Academic Ranking of World Universities. URL: https://www.shanghairanking.com/

3. Altbach P. G. Global Perspectives on Higher Education. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016. 352 p.

4. Altbach P. G. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. Paris: UNESCO, 2015. 246 p.

5. Armstrong L. A New Game in Town: Competitive Higher Education. Information, Communication & Society. 2017. Vol. 4, Iss. 4. P. 479-506.

6. Barroso J. M. Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Brussels: European Commission, 2020. 37 p.

7. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. London: Sage, 2020. 260 p.

8. Beck U. World at Risk. Cambridge: Polity Press, 2019. 240 p.

9. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. Chicago: University of Chicago Press, 2018. 402 p.

10. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books, 2019. 507 p.

11. Biesta G. Good Education in an Age of Measurement: Ethics, Politics, Democracy. Boulder: Paradigm Publishers, 2019. 146 p.

12. Bok D. Universities in the Marketplace: The Commercialization of Higher Education. Princeton: Princeton University Press, 2018. 256 p.

13. Bologna Process Implementation Report. Brussels: European Commission, 2020. 316 p.

14. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. Cambridge: Harvard University Press, 2018. 613 p.

15. Campbell J. L. Institutional Change and Globalization. Princeton:

Princeton University Press, 2019. 247 p.

16. Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford: Wiley-Blackwell, 2020. 656 p.

17. Clark B. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. Oxford: Pergamon Press, 2018. 180 p.

18. Clark B. The Higher Education System: Academic Organization in Cross-National Perspective. Berkeley: University of California Press, 2019. 315 p.

19. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology. 2019. Vol. 94. P. 95-120.

20. De Wit H. Internationalisation of Higher Education in Europe and its assessment, trends and issues. The Hague: NVAO, 2018. 28 p.

21. Delanty G. Challenging Knowledge: The University in the Knowledge Society. Buckingham: Open University Press, 2019. 175 p.

22. Denison E. F. Why Growth Rates Differ: Postwar Experience in Nine Western Countries. Washington: Brookings Institution, 2019. 494 p.

23. Drucker P. The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society. New Brunswick: Transaction Publishers, 2019. 420 p.

24. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. New York: Routledge, 2018. 164 p.

25. European Higher Education Area (EHEA). URL: https://www.ehea.info/

26. Fullan M. Change Theory: A Force for School Improvement. Jolimont: CSE, 2018. 157 p.

27. Fullan M. Leading in a Culture of Change. San Francisco: Jossey-Bass, 2021. 162 p.

28. Gibbons M. The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies. London: Sage, 2017. 179 p.

29. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Stanford: Stanford University Press, 2019. 256 p.

30. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Boston: Beacon

Press, 2018. 465 p.

31. Hargreaves A. Sustainable Leadership and Change in Education. Thousand Oaks: Corwin Press, 2019. 201 p.

32. Hayek F. A. The Road to Serfdom. Chicago: University of Chicago Press, 2017. 283 p.

33. Higher Education in Europe 2020: The Bologna Process Revisited. Brussels: European Commission, 2020. 214 p.

34. Humboldt W. von. On the Limits of State Action. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 178 p.

35. Keeling R. The Bologna Process and the Lisbon Research Agenda: the European Commission's expanding role in higher education discourse. European Journal of Education. 2016. Vol. 41, No. 2. P. 203-223.

36. King R. The University in the Global Age. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2019. 224 p.

37. Knight J. Updated Internationalization Definition. International Higher Education. 2018. No. 33. P. 2-3.

38. Knowledge Management in Higher Education Institutions. New Delhi: UNESCO, 2020. 189 p.

39. Lawn M. Modelling the Future: exhibitions and the materiality of education. Oxford: Symposium Books, 2019. 256 p.

40. Lombardi J. V. Quality Engines: The Strategic Principles for Competitive Universities in the Twenty-First Century. The Top American Research Universities. 2020. Annual Report. P. 3-11.

41. Lucas R. E. On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics. 2018. Vol. 22. P. 3-42.

42. March J. G. The Ambiguities of Experience. Ithaca: Cornell University Press, 2018. 152 p.

43. Marginson S. Dynamics of National and Global Competition in Higher Education. Higher Education. 2019. Vol. 52. P. 1-39.

44. Marginson S. The Enterprise University: Power, Governance and

Reinvention in Australia. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 250 p.

45. Merton R. K. The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations. Chicago: University of Chicago Press, 2018. 605 p.

46. Mincer J. Schooling, Experience and Earnings. New York: Columbia University Press, 2019. 152 p.

47. Morin E. Seven Complex Lessons in Education for the Future. Paris: UNESCO, 2018. 85 p.

48. Morrison K. Management Theories for Educational Change. London: Paul Chapman, 2018. 336 p.

49. Newman J. H. The Idea of a University. New Haven: Yale University Press, 2019. 444 p.

50. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 159 p.

51. OECD. Education at a Glance 2020: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2020. 474 p.

52. Ortega y Gasset J. Mission of the University. New York: Routledge, 2019. 96 p.

53. Osborne D. Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector. New York: Plume, 2018. 427 p.

54. Parsons T. The Social System. London: Routledge, 2017. 575 p.

55. Peters M. A. Global Knowledge Economy. New York: Peter Lang, 2019. 212 p.

56. Polanyi M. Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy. Chicago: University of Chicago Press, 2018. 428 p.

57. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 2020. 896 p.

58. Putnam R. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 2019. 258 p.

59. QS World University Rankings. URL: https://www.topuniversities.com/

60. Quality and Trust in European Higher Education. Brussels: European Commission, 2019. 96 p.

61. Readings B. The University in Ruins. Cambridge: Harvard University Press, 2018. 238 p.

62. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. London: Sage, 2019. 224 p.

63. Rüegg W. A History of the University in Europe. Vol. IV: Universities since 1945. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 742 p.

64. Salmi J. The Challenge of Establishing World-Class Universities. Washington: The World Bank, 2019. 115 p.

65. Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism and Democracy. London: Routledge, 2019. 437 p.

66. Scott P. The Meanings of Mass Higher Education. Buckingham: Open University Press, 2018. 198 p.

67. Sen A. Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press, 2019. 366 p.

68. Senge P. The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization. New York: Doubleday, 2018. 445 p.

69. Shattock M. Managing Universities and Colleges: Guides to Good Practice. Buckingham: Open University Press, 2019. 216 p.

70. Slaughter S. Academic Capitalism and the New Economy: Markets, State, and Higher Education. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2019. 384 p.

71. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Brussels: ENQA, 2020. 32 p.

72. Stiglitz J. E. Globalization and Its Discontents. New York: W.W. Norton, 2018. 528 p.

73. Streeck W. Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism. London: Verso, 2017. 240 p.

74. Teichler U. Higher Education Systems: Conceptual Frameworks,

Comparative Perspectives, Empirical Findings. Rotterdam: Sense Publishers, 2019. 265 p.

75. The Future of Universities: Ideas and Possibilities. London: Palgrave Macmillan, 2020. 342 p.

76. The Times Higher Education World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/

77. Tomlinson M. Education, Work and Identity: Themes and Perspectives. London: Bloomsbury Academic, 2019. 208 p.

78. Trow M. Twentieth-Century Higher Education: Elite to Mass to Universal. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2018. 618 p.

79. Tuning Educational Structures in Europe. Final Report. Brussels: European Commission, 2019. 334 p.

80. Turner B. S. Classical Sociology. London: Sage, 2019. 280 p.

81. Tyler W. School Organization: A Sociological Perspective. London: Routledge, 2018. 172 p.

82. UNESCO. Education for All Global Monitoring Report. Paris: UNESCO, 2020. 497 p.

83. Universities and Knowledge Society. Journal of Higher Education Policy and Management. 2019. Vol. 31, No. 2. P. 103-115.

84. Van Damme D. Higher Education in the Age of Globalisation. Paris: OECD, 2020. 89 p.

85. Van Vught F. Mapping the Higher Education Landscape: Towards a European Classification of Higher Education. Dordrecht: Springer, 2019. 168 p.

86. Wallerstein I. The Modern World-System. Academic Press, 2019. Vol. 4. 396 p.

87. Waters M. Globalization. London: Routledge, 2018. 237 p.

88. Weick K. E. Educational Organizations as Loosely Coupled Systems. Administrative Science Quarterly. 2018. Vol. 21, No. 1. P. 1-19.

89. Weiss C. H. Evaluation Research: Methods of Assessing Program Effectiveness. New Jersey: Prentice-Hall, 2019. 372 p.

90. Williams G. The Enterprising University: Reform, Excellence and Equity. Buckingham: Open University Press, 2018. 176 p.

91. World Bank. Higher Education in Developing Countries: Peril and Promise. Washington: World Bank, 2020. 140 p.

92. Wright S. University, Inc.: The Corporate Corruption of Higher Education. New York: Basic Books, 2019. 336 p.

93. Young R. A Critical Theory of Education. New York: Teachers College Press, 2019. 175 p.

94. Zajda J. Globalisation, Policy and Comparative Research: Discourses of Globalisation. Dordrecht: Springer, 2019. 235 p.

95. Želvys R. Educational Management: From Tradition to Innovations. Baltic Journal of Education. 2019. Vol. 8, No. 2. P. 42-59.

96. Ziman J. Real Science: What It Is, and What It Means. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 412 p.

97. Zinchenko Z. Z. Internationalization and Integration in Education and Science. Philosophy of Education. 2021. Vol. 26, No. 1. P. 8-26.

98. Ажажа М. А. Державне управління модернізацією вищої освіти України: теорія, методологія, практика: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2018. 420 с.

99. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти відповідно до викликів XXI століття. Вища освіта України. 2019. № 4. С. 5-14.

100. Андрущенко В. П. Освітня політика в умовах входження України в Європейський простір. Київ: Знання України, 2020. 412 с.

101. Антонова Л. В. Когнітивний підхід до управління знаннями в освітній організації. Педагогіка і психологія. 2020. № 3. С. 19-27.

102. Балл Г. О. Принципи модернізації гуманітарної освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи. 2018. № 4. С. 16-25.

103. Баулін Ю. В. Кримінальне право України: сучасний стан і перспективи розвитку. Вісник Національної академії правових наук України.

2019. Т. 26, № 1. С. 153-166.

104. Баштанник В. В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів: монографія. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. 462 с.

105. Бесчастний В. М. Державне управління в сфері безпеки соціально-економічних систем: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2018. 392 с.

106. Бєлова Л. О. Модернізація системи освіти в Україні: державно-управлінський аспект. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. 312 с.

107. Бойко А. І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз. Київ: Знання України, 2009. 379 с.

108. Бойко М. І. Ціннісні орієнтації молоді в сучасному українському суспільстві. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2019. Вип. 40. С. 222-233.

109. Болюбаш Я. Я. Принципи модернізації вищої освіти України. Вища школа. 2018. № 11. С. 20-27.

110. Бортнік С. М. Правоохоронна діяльність та правоохоронні органи: поняття та ознаки. Європейські перспективи. 2020. № 3. С. 29-36.

111. Буйницька О. П. Формування інформаційно-освітнього середовища університету. Освітологічний дискурс. 2021. № 2. С. 142-151.

112. Вавренюк С. А. Механізми державного управління розвитком вищої освіти України. Теорія та практика державного управління. 2020. № 2. С. 121-128.

113. Васильєва О. І. Державна політика у сфері освіти: теоретико-методологічний аспект. Державне управління: теорія та практика. 2021. № 1. С. 45-54.

114. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. Дрогобич: Коло, 2018. 566 с.

115. Вітвицька С. С. Інноваційні педагогічні технології навчання та виховання у вищій школі. Модернізація вищої освіти в Україні та за

кордоном. 2019. № 3. С. 214-228.

116. Вітренко Ю. М. Освіта як сфера економічної діяльності. Київ: Видавець Карпенко В.М., 2019. 144 с.

117. Волков О. І. Державне регулювання розвитку освітнього комплексу України: монографія. Київ: НАДУ, 2017. 384 с.

118. Гаврилюк В. В. Сучасні проблеми модернізації правоохоронної системи України. Право і суспільство. 2020. № 6. С. 121-127.

119. Гальперіна В. О. Модернізація вищої освіти: проблеми та перспективи. Університетські наукові записки. 2020. № 2. С. 5-11.

120. Гамаюнов В. Г. Економіка знань та вища освіта: взаємозв'язок та взаємовплив. Регіональна економіка. 2019. № 4. С. 170-175.

121. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2019. 864 с.

122. Герасимова І. Г. Структура наукового знання і моделі його зростання. Наукові записки НаУКМА. 2020. Т. 193. С. 3-9.

123. Гессен С. І. Основи педагогіки. Вступ до прикладної філософії / пер. з рос. Київ: Школяр, 1995. 448 с.

124. Гладка Т. І. Децентралізація освіти як засіб удосконалення державного управління освітніми процесами. Аспекти публічного управління. 2020. Т. 8, № 3. С. 116-125.

125. Глузман О. В. Загальні тенденції розвитку вищої педагогічної освіти в Україні. Вища освіта України. 2018. № 4. С. 42-46.

126. Головій В. М. Концептуальні засади модернізації системи підготовки кадрів для органів внутрішніх справ. Науковий вісник НАВС. 2019. № 1. С. 147-156.

127. Горячковська А. М. Психологічні аспекти управління в освітніх організаціях: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 212 с.

128. Грабовський П. П. Розвиток системи відомчої освіти в умовах реформування правоохоронних органів України. Юридична наука. 2020. № 5. С. 178-186.

129. Гребенюк Т. В. Проблеми реформування системи підготовки кадрів для МВС України. Вісник ХНУВС. 2019. № 3. С. 272-280.

130. Грибанова Г. І. Управління освітою в умовах трансформаційних процесів: теорія і практика. Київ: Педагогічна думка, 2018. 256 с.

131. Григорян А. Л. Парадигми в науці та освіті. Філософія освіти. 2019. № 1. С. 42-51.

132. Гриневич Л. М. Тенденції децентралізації управління освітньою системою в сучасній Україні. Статистика України. 2019. № 3. С. 40-45.

133. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): монографія. Харків: Основа, 2018. 417 с.

134. Грищенко І. М. Роль освіти в розвитку економіки знань. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 1. С. 178-182.

135. Губерський Л. В. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 607 с.

136. Данилевський С. Б. Сучасний стан та перспективи розвитку системи підготовки кадрів для органів внутрішніх справ України. Науковий вісник ДДУВС. 2021. № 1. С. 33-41.

137. Даниленко В. І. Сучасні проблеми управління персоналом в системі освіти. Теорія та практика державного управління. 2019. № 2. С. 3-11.

138. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: монографія. Київ: Логос, 2018. 140 с.

139. Дацій Н. В. Механізми державного управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури регіону: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2021. 412 с.

140. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2018. 428 с.

141. Дем'яненко Н. М. Європейський простір вищої освіти та Болонський процес: навч.-метод. посіб. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова,

2017. 208 с.

142. Денисенко М. П. Інноваційні процеси в сучасній вищій школі: проблеми та перспективи. Проблеми освіти. 2019. № 84. С. 170-177.

143. Джурська А. П. Правові основи організації та діяльності закладів вищої освіти МВС України. Право і безпека. 2019. № 4. С. 88-94.

144. Дзвінчук Д. І. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління: монографія. Київ: Нічлава, 2006. 378 с.

145. Дідик Н. М. Система підготовки кадрів для Національної поліції України: сучасний стан та напрями вдосконалення. Вісник ЛДУВС. 2020. № 2. С. 244-253.

146. Домбровська С. М. Механізми забезпечення державної соціальної безпеки в Україні: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2020. 356 с.

147. Драган І. О. Модернізація державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2017. 387 с.

148. Дубасенюк О. А. Концептуальні моделі педагогічної освіти: наукові пошуки та здобутки. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку. 2018. № 1. С. 30-45.

149. Євдокімова О. М. Сучасні підходи до організації освітнього процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Юридична наука. 2021. № 2. С. 164-171.

150. Жиляєв І. Б. Модернізація вищої освіти України в контексті євроінтеграції: правові аспекти. Вища школа. 2020. № 8. С. 7-27.

151. Жорнова О. І. Результати моніторингу якості освітніх послуг у системі вищої освіти. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2019. № 2. С. 11-17.

152. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2018. Вип. 40. С. 63-68.

153. Завальний А. М. Теоретичні засади та практичні аспекти

модернізації системи підготовки кадрів для органів внутрішніх справ. Вісник ХНУВС. 2018. № 1. С. 205-214.

154. Згуровський М. З. Болонський процес: шляхом європейської інтеграції. Київ: НТУ «КПІ», 2016. 220 с.

155. Зинченко В. В. Суспільний розвиток та освіта: філософсько-методологічні проблеми сучасних соціально-освітніх трансформацій. Дніпро: ДНУ, 2018. 448 с.

156. Зінченко В. О. Моніторинг якості навчального процесу у вищому навчальному закладі. Харків: ХНУМГ, 2019. 172 с.

157. Зязюн І. А. Філософія освіти: парадигми і технології. Педагогічні новації столичної освіти: теорія і практика. 2018. № 1. С. 7-19.

158. Іванова С. В. Тенденції розвитку освітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Інформаційні технології в освіті. 2020. № 42. С. 68-81.

159. Ільїн В. В. Парадигми і концепти освіти: зміст і пошук адекватності. Філософія освіти. 2019. № 1. С. 20-37.

160. Калашнікова С. А. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти: навч. посіб. Київ: ДП НВЦ «Пріоритети», 2018. 44 с.

161. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології: монографія. Київ: Інформавтодор, 2019. 472 с.

162. Камінська О. В. Формування професійної майстерності майбутніх викладачів в умовах закладу вищої освіти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Вип. 42. С. 73-77.

163. Карамишев Д. В. Системний підхід до державного управління охороною здоров'я на регіональному рівні: монографія. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. 280 с.

164. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура / пер. з англ. Київ: Ваклер, 2020. 458 с.

165. Кириченко М. О. Ідеологія інформаційного суспільства в контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2019. Вип. 37. С. 17-31.

166. Кільова Г. О. Принципи та методи формування професійної компетентності майбутніх правоохоронців. Вісник НАВС. 2020. № 3. С. 245-252.

167. Клименко В. І. Удосконалення системи підготовки кадрів для Національної поліції України. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 4. С. 186-191.

168. Кобець А. С. Державне управління системою професійної орієнтації молоді: теорія, методологія, практика: монографія. Донецьк: Технопарк ДонДТУ «УНІТЕХ», 2017. 394 с.

169. Колесник В. Ю. Модернізація системи підготовки кадрів для органів внутрішніх справ: порівняльно-правовий аналіз. Право і безпека. 2018. № 2. С. 102-108.

170. Коротич О. Б. Методологічні засади державного управління регіональним розвитком: навч. посіб. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. 268 с.

171. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибрані наукові праці. Чернівці: Рута, 2019. 464 с.

172. Красильник О. В. Проблеми та перспективи фінансування освітніх послуг в Україні. Вісник КНТЕУ. 2020. № 1. С. 32-46.

173. Красницька О. В. Адміністративно-правові засади діяльності закладів вищої освіти МВС України. Науковий вісник ДДУВС. 2020. № 3. С. 156-162.

174. Кремень В. Г. Національна освіта як соціокультурне явище. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць. 2021. Вип. 53 (57). С. 17-31.

175. Кремень В. Г. Якісна освіта в контексті загальноцивілізаційних змін. Педагогіка і психологія. 2019. № 4. С. 5-17.

176. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: монографія. Київ: НАДУ, 2016. 252 с.

177. Кузніченко С. О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель: монографія. Одеса: ОДУВС, 2019. 296 с.

178. Кучеренко Д. Г. Сучасні освітні стратегії та технології в системі підготовки поліцейських. Науковий вісник ЛДУВС. 2021. № 1. С. 303-311.

179. Лаба І. З. Правові та організаційні засади реформування відомчої освіти системи МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2021. 20 с.

180. Левченко О. М. Якість вищої освіти: проблеми оцінювання та моніторингу. Наукові записки НаУКМА. 2018. Т. 186. С. 32-37.

181. Локшина О. І. Стратегія Європейського Союзу у галузі освіти: етапи розвитку. Педагогічна компаративістика. 2019. № 1. С. 5-14.

182. Лондар С. Л. Міжнародний досвід державного фінансового контролю за діяльністю закладів вищої освіти. Освітня аналітика України. 2020. № 3. С. 5-21.

183. Лопушинський І. П. Цифровізація освіти як основа розвитку інформаційного суспільства в Україні. Теорія та практика державного управління. 2020. № 3. С. 165-171.

184. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. Педагогіка і психологія. 2018. № 2. С. 13-26.

185. Луценко О. Л. Принципи державного управління освітньою сферою в умовах децентралізації. Державне будівництво. 2021. № 1. С. 1-11.

186. Майстро С. В. Механізми державного управління розвитком вищої освіти в Україні: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2019. 427 с.

187. Максимова Л. П. Педагогічний процес у вищій школі: навч. посіб. Київ: Кондор, 2018. 196 с.

188. Мандрагеля В. А. Державно-громадське управління освітою: європейський досвід. Державне управління та місцеве самоврядування. 2019. Вип. 2. С. 96-104.

189. Мануйленко О. В. Інноваційні технології в освітньому процесі: теорія і практика: монографія. Харків: ХНУ, 2020. 387 с.

190. Мартиненко В. П. Стратегія життєздатності освітніх систем: монографія. Київ: Освіта України, 2019. 256 с.

191. Матвієнко О. В. Стратегії розвитку освіти в контексті глобалізаційних процесів. Педагогічний процес: теорія і практика. 2020. № 2. С. 14-21.

192. Мельник В. П. Філософські засади державного управління освітою. Збірник наукових праць УАДУ. 2018. Вип. 1. С. 382-398.

193. Мещанінов О. П. Університетські системи: проблеми розвитку та перспективи: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ, 2019. 356 с.

194. Михайличенко М. В. Сучасні підходи до модернізації освітньої системи України. Теорія та практика державного управління. 2021. № 1. С. 172-179.

195. Мороз В. М. Механізми організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах: теорія та практика: монографія. Харків: НТУ «ХПІ», 2020. 396 с.

196. Мороз В. М. Механізми управління якістю освітньої діяльності вищих навчальних закладів. Харків: НТУ «ХПІ», 2020. 412 с.

197. Мороз С. А. Механізми державного управління розвитком трудового потенціалу ВНЗ: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: НТУ «ХПІ», 2019. 500 с.

198. Навроцький О. І. Вища школа України в умовах трансформації суспільства: монографія. Харків: Основа, 2018. 324 с.

199. Надолішний П. І. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект: монографія. Одеса: Астропринт, 2017. 328 с.

200. Назаренко І. М. Європейські стандарти забезпечення якості вищої

освіти. Вісник НТУУ «КПІ». 2019. № 1. С. 163-169.

201. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text

202. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2018. 424 с.

203. Ніколаєнко С. М. Стратегія розвитку освіти України: початок XXI століття. Київ: Знання, 2016. 253 с.

204. Новіков А. М. Основи педагогіки: навч. посіб. Київ: Егрес, 2019. 280 с.

205. Носко І. В. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації. Київ: НПУ, 2020. 298 с.

206. Огаренко В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг: монографія. Київ: НАДУ, 2005. 328 с.

207. Олійник В. В. Управління розвитком системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників: монографія. Київ: НАПН України, 2021. 456 с.

208. Освіта в Україні: виклики та перспективи: Інформаційно-аналітичний збірник. Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2020. 293 с.

209. Остапенко Л. А. Модернізація системи освіти в контексті соціальних трансформацій. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2019. Вип. 77. С. 194-201.

210. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/

211. Павленко А. Ф. Освітня політика України в контексті світових тенденцій. Філософія освіти. 2018. № 2. С. 83-93.

212. Падалка О. С. Економіка освіти та управління: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2019. 112 с.

213. Падалка С. С. Вища освіта в Україні: реалії та тенденції розвитку. Київ: Знання, 2018. 335 с.

214. Панченко Л. Ф. Інформаційно-освітнє середовище сучасного університету: монографія. Луганськ: ДЗ «ЛНУ», 2020. 280 с.

215. Паращенко Л. І. Державне управління розвитком загальної середньої освіти в Україні: методології, стратегії, механізми: монографія. Київ: Майстер книг, 2019. 536 с.

216. Пархоменко-Куцевіл О. І. Сучасні тенденції розвитку ребрендингу в системі державного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 13. С. 86-90.

217. Пасічник В. А. Структура системи вищої освіти: управлінський аспект. Науковий часопис НПУ. 2018. Вип. 62. С. 151-156.

218. Петров П. В. Реформування системи освіти України: проблеми та перспективи. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1998

219. Підласий І. П. Продуктивна педагогіка: книга для вчителя. Харків: Основа, 2018. 272 с.

220. Пономаренко В. С. Проблеми підготовки компетентних економістів та менеджерів в Україні: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2019. 328 с.

221. Поступна О. В. Механізми державного управління вищою освітою на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2020. 20 с.

222. Приходько І. В. Комплексне оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу: метод. рек. Дніпро: ДГУ, 2018. 156 с.

223. Приходько Ю. О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 284 с.

224. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Дата оновлення: 25.09.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

225. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 08.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

226. Прокопенко І. Ф. Педагогічна технологія: посібник. Харків: Основа, 2018. 224 с.

227. Разуменко Т. О. Державне управління системою вищої освіти в умовах євроінтеграції: теоретико-методологічний аспект. Актуальні проблеми державного управління. 2021. № 1. С. 145-153.

228. Ратушняк П. М. Управління закладами освіти в умовах модернізації: навч. посіб. Вінниця: ВНТУ, 2019. 189 с.

229. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект / за заг. ред. Н. Г. Протасової. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. 298 с.

230. Решетова І. А. Механізми державного регулювання освітніх послуг в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2020. 22 с.

231. Рижиков В. С. Теорія та методика професійної освіти: навч. посіб. Київ: КНТ, 2018. 304 с.

232. Розпутенко І. В. Управління якістю підготовки державних службовців в Україні: організаційно-правові засади: монографія. Київ: К.І.С., 2018. 312 с.

233. Романенко Є. О. Комунікативна політика держави: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Київ: НАДУ, 2019. 468 с.

234. Ромін А. В. Державне управління економічною безпекою закладів вищої освіти України: теорія та практика. Кам'янець-Подільський: Крок, 2021. 417 с.

235. Ромовська З. В. Академічна доброчесність як основа розвитку сучасної науки. Вісник НАН України. 2020. № 8. С. 29-36.

236. Рудницька О. П. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Київ: НПУ, 2018. 296 с.

237. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності. Запоріжжя: КПУ, 2019. 408

с.

238. Садова У. Я. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз. Львів: ІРД НАН України, 2020. 174 с.

239. Садовий М. І. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів фізики. Кропивницький: ПП «Екслюзив-Систем», 2017. 394 с.

240. Сбруєва А. А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти: монографія. Суми: СумДПУ, 2019. 432 с.

241. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка: навч. посіб. Суми: СумДПУ, 2018. 392 с.

242. Семенець-Орлова І. А. Державне управління освітніми змінами в Україні: теоретичні засади: монографія. Київ: НАДУ, 2020. 424 с.

243. Сергєєва Л. М. Управління розвитком професійного навчального закладу: теорія і методика: монографія. Київ: Грамота, 2018. 352 с.

244. Сидоренко В. В. Реформування системи підвищення кваліфікації керівників освітніх закладів. Київ: Педагогічна думка, 2019. 186 с.

245. Сиченко В. В. Механізми регулювання системи освіти: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2018. 459 с.

246. Сікора Я. Б. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики. Житомир: ЖДУ, 2020. 216 с.

247. Сімонова М. В. Державне регулювання розвитку освітніх інновацій в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2021. Вип. 1. С. 82-89.

248. Сірик З. О. Адміністративно-правове забезпечення освітньої діяльності в Україні. Донецьк: Ноулідж, 2018. 296 с.

249. Січкаренко Г. Г. Трансформації вищої освіти в незалежній Україні: монографія. Київ: Київський університет, 2019. 368 с.

250. Скиба Ю. А. Система освіти в Україні: стан та перспективи розвитку. Київ: Кондор, 2020. 212 с.

251. Скидан О. В. Освітній менеджмент: навч. посіб. Житомир: ЖНАЕУ, 2018. 416 с.

252. Слюсаренко О. М. Розвиток вищої освіти України в умовах глобалізації та євроінтеграції: монографія. Херсон: ХДМА, 2019. 427 с.

253. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: монографія. Маріуполь: АРТ-ПРЕС, 2018. 400 с.

254. Сокуренко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 36 с.

255. Солодков В. Т. Системний підхід до модернізації вищої освіти. Вісник НТУУ «КПІ». 2020. № 3. С. 47-53.

256. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посіб. Харків: ХНАМГ, 2019. 291 с.

257. Співаковський О. В. Управління інформаційними технологіями вищих навчальних закладів: навч. посіб. Херсон: Айлант, 2018. 302 с.

258. Стадник М. М. Концептуальні засади управління вищою освітою України. Педагогіка вищої школи. 2019. № 2. С. 31-38.

259. Станкевич І. В. Управління інноваційним розвитком вищого навчального закладу: теорія та практика: монографія. Львів: Растр-7, 2020. 436 с.

260. Степаненко А. В. Державне управління якістю вищої освіти в Україні: теоретико-методологічні засади. Державне будівництво. 2021. № 1. С. 1-10.

261. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія. Київ: КНЕУ, 2018. 312 с.

262. Степко М. Ф. Компетентнісний підхід до організації підготовки фахівців, його розуміння і проблеми використання у вищій школі України. Педагогіка і психологія. 2019. № 2. С. 37-43.

263. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2018. 624 с.

264. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження КМУ від 23.02.2022 № 286-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286

265. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: А.П.Н., 2003. 68 с.

266. Талькова О. Ю. Педагогічний менеджмент: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2019. 185 с.

267. Тарасенко В. І. Розвиток системи освіти в Україні в умовах глобалізації. Стратегічні пріоритети. 2019. № 3. С. 95-102.

268. Терещенко В. І. Організація та управління: досвід США, Японії для України. Київ: Знання, 2018. 455 с.

269. Тернопільська В. І. Система виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах. Київ: ДКС центр, 2019. 402 с.

270. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз і здійснення в Україні. Київ: Основи, 2018. 750 с.

271. Тимошенко І. І. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 768 с.

272. Ткач Т. В. Освітній простір особистості: психологічний аспект: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2018. 360 с.

273. Ткаченко В. І. Державне управління освітою в умовах ринкової трансформації України. Теорія та практика державного управління. 2019. № 3. С. 187-194.

274. Ткаченко В. М. Розвиток вищої освіти в умовах ринкової трансформації: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2016. 492 с.

275. Токовенко В. В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії: монографія. Київ: УАДУ, 2001. 254 с.

276. Трофименко В. А. Розвиток системи підготовки педагогічних кадрів в Україні. Освітній дискурс. 2020. Вип. 26. С. 134-141.

277. Удовиченко О. М. Освітня система України: стан і напрями модернізації. Проблеми сучасної освіти. 2021. № 11. С. 56-63.

278. Университетское управление: практика и анализ. 2019. № 6. 180 с.

279. Фатхутдінов В. Г. Правоохоронна діяльність: природа, сутність, гуманізм. Київ: Юрид. думка, 2018. 194 с.

280. Федоренко В. Л. Теоретичні засади підготовки керівних кадрів освіти в умовах магістратури: монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2019. 476 с.

281. Федорова Н. Ф. Організаційно-економічний механізм функціонування вищих навчальних закладів. Економіка АПК. 2020. № 5. С. 110-117.

282. Філіпенко Т. В. Сучасні підходи до управління освітніми системами. Публічне управління та адміністрування. 2019. № 14. С. 112-120.

283. Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України / за ред. В. Андрущенка. Київ: Пед. думка, 2018. 352 с.

284. Фінансове забезпечення освітньої галузі України: стат. зб. Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2020. 165 с.

285. Фінін Г. І. Філософія освіти: навч. посіб. Харків: ХНТУСГ, 2019. 284 с.

286. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2018. 456 с.

287. Хаджирадєва С. К. Теорія і практика підготовки державних службовців до професійно-мовленнєвої комунікації: монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2019. 342 с.

288. Хакен Г. Синергетика / пер. з нім. Київ: Наукова думка, 1985. 423 с.

289. Харківська А. А. Теоретичні і методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального закладу: монографія. Харків: Щедра садиба плюс, 2020. 475 с.

290. Харченко Л. М. Якість вищої освіти: проблеми та перспективи в

контексті євроінтеграції. Університетські наукові записки. 2020. № 1. С. 7-13.

291. Хмиров І. М. Модернізація системи державного управління вищою освітою в контексті євроінтеграції: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2021. 22 с.

292. Хміль Ф. І. Управління персоналом: підручник. Київ: Академвидав, 2019. 606 с.

293. Хомишин І. Ю. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2018. 408 с.

294. Хоружий М. М. Організаційно-педагогічне забезпечення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах: монографія. Київ: НУБіПУ, 2018. 336 с.

295. Цибульов П. Н. Інтелектуальний капітал як стратегічний ресурс постіндустріальної економіки. Вісник НАН України. 2020. № 3. С. 30-42.

296. Цимбалюк В. І. Модернізація системи освіти як чинник інноваційного розвитку економіки. Економіка та держава. 2019. № 7. С. 28-33.

297. Цимбалюк С. О. Трудове право України: навч. посіб. Київ: Істина, 2020. 464 с.

298. Чанишева Г. І. Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2018. 328 с.

299. Чернишова Є. Р. Формування кадрового потенціалу системи післядипломної педагогічної освіти: науково-методичні матеріали. Київ: Університет, 2019. 234 с.

300. Чистовська І. П. Глобалізація освітніх процесів в контексті формування інформаційного суспільства. Гілея. 2020. Вип. 102. С. 232-235.

301. Човпан Г. О. Кадрове забезпечення державної служби в Україні: організаційно-правовий аспект: монографія. Харків: Золота миля, 2019. 408 с.

302. Чорноус О. В. Адміністративно-правове регулювання діяльності органів внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2019. 218 с.

303. Чумаченко О. В. Механізми державного управління системою

вищої освіти: сучасний стан та перспективи розвитку. Економіка та держава. 2018. № 11. С. 102-106.

304. Шаповал Р. В. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2019. 34 с.

305. Шаран Р. В. Професійна підготовка магістрів інформаційних технологій в системі дистанційної освіти: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2020. 386 с.

306. Шарий В. І. Правовий статус учасників освітнього процесу у вищих навчальних закладах. Університетські наукові записки. 2019. № 3. С. 301-307.

307. Шведун В. О. Теоретичні засади державного управління техногенною безпекою: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2016. 440 с.

308. Швидун В. М. Економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України: монографія. Донецьк: Промінь, 2018. 320 с.

309. Шевченко І. С. Розвиток освітніх послуг у контексті модернізації системи освіти України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 7. С. 127-132.

310. Шевченко С. О. Механізми державного управління розвитком інформаційного суспільства в Україні: теорія та практика: монографія. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2019. 392 с.

311. Шевчук Б. М. Європейські принципи належного врядування та реформа системи органів виконавчої влади в Україні. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. 252 с.

312. Шевчук П. І. Соціальна політика та соціальна безпека людського розвитку: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 288 с.

313. Шинкарук В. Д. Управління вищим навчальним закладом: правові аспекти. Київ: Освіта, 2019. 326 с.

314. Шишкін І. О. Європейський досвід децентралізації управління освітою. Педагогічний альманах. 2018. Вип. 40. С. 88-94.

315. Штефан Л. В. Інноваційні технології в освіті: навч. посіб. Харків:

ХНПУ, 2019. 268 с.

316. Шульга В. М. Організаційно-правові засади державного управління вищою освітою в Україні. Форум права. 2020. № 1. С. 395-401.

317. Юрчишин В. В. Вища освіта України: стан, проблеми, перспективи розвитку. Економічний часопис-XXI. 2019. № 7-8. С. 15-22.

318. Юхновський І. Р. Болонський процес і національна система освіти України. Київ: НаУКМА, 2018. 156 с.

319. Яблонський В. А. Вища освіта України на межі тисячоліть: питання реформування і демократизації. Київ: Либідь, 2019. 286 с.

320. Якименко Ю. І. Інноваційні освітні технології у вищій школі України: досвід та перспективи. Вісник НТУ «ХПІ». 2020. № 2. С. 163-168.

321. Яковлев А. І. Відкритість освітнього простору як провідний принцип освіти України XXI століття. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2019. № 1-2. С. 7-13.

322. Яковлев В. А. Модернізація освітнього процесу на основі компетентнісного підходу. Вища освіта України. 2018. № 4. С. 35-41.

323. Якубенко В. М. Базові принципи інформаційної безпеки вищого навчального закладу. Вища освіта України. 2019. № 1. С. 80-85.

324. Янкович О. І. Освітні технології в історії зарубіжної педагогіки. Тернопіль: ТНПУ, 2018. 244 с.

325. Яремко І. Й. Управління економічною безпекою вищих навчальних закладів: системний підхід. Львів: ЛКА, 2020. 356 с.

326. Ярова Л. В. Європейський досвід упровадження стандартів якості освіти. Вісник ЛНУ. 2019. № 1. С. 293-298.

327. Ярошенко Т. О. Міжнародні стандарти з інформаційної грамотності: загальний огляд, термінологія, структура. Вісник Книжкової палати. 2020. № 4. С. 12-18.

328. Ясвін В. О. Освітнє середовище: від моделювання до проектування. Київ: Смисл, 2018. 365 с.

329. Ястребова В. Я. Механізми державного регулювання економічної

безпеки вищого навчального закладу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Донецьк, 2019. 20 с.

330. Ящук І. П. Адміністративно-правовий статус органів та посадових осіб місцевого самоврядування у сфері освіти. Університетські наукові записки. 2020. № 1. С. 185-190.

ДОДАТКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр-кт. Берестейський, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96
E - mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження Палюха Віктора Валентиновича «**Механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічних трансформацій»** на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

В Україні, як і в усіх розвинених країнах світу, вищу освіту визнано однією з основних загальнолюдських цінностей. Модернізація вищої освіти є об'єктивною необхідністю. На початку XXI ст. спостерігається підвищення уваги до вищої освіти, зростання її ролі в суспільстві.

Реформування вищої освіти можливе лише в рамках системи управління якістю, складовою якої є освітні стандарти. Посилення уваги до проблем державного управління галузевою стандартизацією зумовлене складністю вирішення проблеми якості вищої освіти й необхідністю приведення національного законодавства у цій сфері у відповідність з Європейськими нормами і стандартами, тому тема, яку проаналізовано в даній дисертації, являється актуальною в сучасних умовах трансформації вищої освіти.

Систематизація існуючих розробок, яку проведено в дисертаційному дослідженні дає змогу обґрунтувати доцільність вивчення основних закономірностей та тенденцій в управлінні галузевою стандартизацією вищої освіти в Україні, як складової забезпечення якості освіти. Заслуговують на увагу окреслені автором стратегічні напрями удосконалення інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

З огляду на своєчасні та змістовні пропозиції автора дисертаційного дослідження Палюха Віктора Валентиновича, їх використання є перспективним при заходах реформування ЗВО України.

Заступник Міністра Андрій ВІТРЕНКО

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

вул. О. Гончара, 55а, м. Київ, 01601, тел. (044) 247-30-26, тел./факс (044) 202-32-11, факс (044) 247-31-44
https://dsns.gov.ua ЄДРПОУ 38516849 oper@dsns.gov.ua

4.11.2024 № 04-238/13 На № _____ від _____

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження Палюха Віктора Валентиновича «Механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічної трансформації» на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Процес наближення України до Європи відбувається за кількома напрямами, один із яких – освітянський. Концептуальні підходи щодо вдосконалення механізмів державного управління системи вищої освіти, які мають забезпечувати державну стратегію підготовки професійних кадрів в системі вищої освіти, та реформування даної галузі можливе лише в рамках системи управління якістю, складовою якої є освітні стандарти.

Саме тому особливо актуальним є проведення всіх складових державного моніторингу якості вищої професійної освіти: спостереження, оцінювання, прогнозування як на національному, так і на регіональному рівнях, що пов'язано зі значними труднощами.

Заслуговують на увагу сформовані автором концептуальні положення модернізації механізмів внутрішнього управління закладами вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій через посилення цифровізації та цифрового розвитку, як стратегічного пріоритету їхнього розвитку та удосконалення вищої освіти в ЗВО ДСНС України.

З огляду на своєчасні та змістовні пропозиції автора дисертаційного дослідження Палюха Віктора Валентиновича, їх використання є перспективним в навчально-виховному процесі закладів вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій та при формуванні напрямів роботи щодо удосконалення підготовки конкурентноспроможних фахівців служби цивільного захисту України.

Заступник Голови Державної служби України
з надзвичайних ситуацій
з питань цифрового розвитку,
цифрових трансформацій і цифровізації
доктор наук державного управління Роман ПРИМУШ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ

вул. Володимира Антоновича,70, м. Дніпро, 49006, тел. 770-87-42, факс (056) 770-68-00
e-mail: osvita@adm.dp.gov.ua, http://www.osvita-dnepr.com, Код ЄДРПОУ 25927519

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження докторанта Національного університету цивільного захисту України Палюха Віктора Валентиновича
на тему «Механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічних трансформацій» на здобуття наукового ступеня доктора наук державного управління за спеціальністю 25.00.02 механізми державного управління

Вивчення проблемних питань в українській освіті та питань підвищення її престижності на сучасному етапі реформування, важливе питання, та неможливо без глибокого аналізу та надання актуальних рекомендацій що відповідають проблемам сучасності з метою удосконалення системи вищої освіти в Україні.

Запропоновані Палюхом Віктором Валентиновичем механізми реформування закладів вищої освіти, прийняті до уваги та плануються для впровадження. До теперішнього часу заклади вищої освіти, що розглядаються як складова частина вищої освіти України, не має єдності підходів до визначення їх реформування.

Теоретичні положення та висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора у сфері теорії та практики державного управління, механізмів державного управління реформування закладів вищої освіти, аналізу відповідної вітчизняної та зарубіжної літератури, а також нормативно-правової бази, що регулює окремі питання проблематики дослідження. Автором було обґрунтовано напрями удосконалення механізмів реформування закладів вищої освіти та розроблена теоретична основа сучасної моделі інноваційних підходів до реформування вищої освіти в Україні, до складу якої включені ключові положення організаційно-правового механізму державного регулювання кадрового корпусу закладів вищої освіти, управління та стійкого розвитку з управлінської та інституціональної позиції, які окреслюють причинно-наслідкові зв'язки, взаємообумовленості стійкого розвитку й ефективного управління з необхідністю забезпечення ефективного реформування закладів вищої освіти в умовах соціально-економічних трансформацій.

З огляду на вищевикладене, заслуговують на увагу окреслені Палюхом Віктором Валентиновичем структурні напрями удосконалення механізмів реформування закладів вищої освіти в умовах соціально-економічних трансформацій. Тому пропозиції автора дисертаційного дослідження та розроблені ним практичні рекомендації є своєчасними та змістовними.

Довідка видана без фінансових зобов'язань.

Директор департаменту Ольга ЛОЗОВА

Дніпропетровська обласна державна адміністрація
Департамент освіти і науки
Вих№ 8090/0/211-24 від 11.11.2024

С32455

ХМЕЛЬНИЦЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
вул. Героїв Маріуполя, 3, м. Хмельницький, 29013
тел (0382) 76-50-05, 76-50-86 факс 76-43-54
E-mail: rada@khm.gov.ua, http://khm.gov.ua
Код ЄДРПОУ 04060772

від 13.11.2024 №2935-24
на №_____ від _____

КОМПЕТЕНТНИМ ОРГАНАМ

ДОВІДКА
про впровадження основних положень дисертаційної роботи здобувача Національного університету цивільного захисту України Палюха Віктора Валентиновича на тему: «Механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах соціально-економічної трансформації»

Вивчення проблемних питань в українській освіті та підвищення її престижності на сучасному етапі реформування є важливим стратегічним завданням, що неможливо вирішити без порівняльного аналізу його з закордонним досвідом реформування освітньої системи. Забезпечення і управління конкурентоспроможністю у вітчизняних університетських комплексах - надзвичайно широка і багатостороння проблема, що об'єднує в собі ряд напрямів і аспектів досліджень на стику різних наук : економіки і управління, інноватики, системного підходу та інших.

На підставі проведених автором досліджень обгрунтована доцільність використання новітніх концептуальних положень щодо ефективного здійснення моніторингу якості вищої освіти та вдосконалення механізмів державного забезпечення розвитку сфери підготовки висококваліфікованих фахівців України, їх теоретичних знань, практичних вмінь та навичок.

Наукові розробки, пропозиції та рекомендації Палюха В.В. були використані Хмельницькою міською радою в рамках розробки Програми економічного і соціального розвитку Хмельницької міської територіальної громади на 2024 рік (розділ 4.3. Освіта, розділ 5.2. Безпека та цивільний захист), а також Програми розвитку освіти Хмельницької міської територіальної громади на 2022-2026 роки.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради за місцем захисту докторської дисертації Палюха Віктора Валентиновича.

З повагою
заступник міського голови Микола ВАВРИЩУК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Бондар Д. В., Шведун В. О., Палюх В. В. Державне управління науковою діяльністю закладів вищої освіти: монографія. Харків : НУЦЗУ, 2021. 230 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/11763/1/%d0%91%d0%be%d0%bd%d0%b4%d0%b0%d1%80%20%d0%a8%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d1%83%d0%bd%20%d0%9f%d0%b0%d0%bb%d1%8e%d1%85%20%d0%bc%d0%be%d0%bd%d0%be.pdf

Особистий внесок: було здійснено аналіз тенденцій розвитку наукової діяльності в Україні та визначено структури та масштаби державного сектора науки.

2. Карпеко Н. М., Кришталь Д. О., Палюх В. В. Державне управління формуванням науково-технічного потенціалу вищої школи України: монографія. Харків : НУЦЗУ, 2021. 199 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14383/1/MonoK.K.P.pdf

Особистий внесок: було здійснено аналіз закордонного досвіду державного управління науково-технічним потенціалом вищої школи та визначено розвиток організаційного механізму державного управління у сучасних галузях науки.

3. Крук С.І., Домбровська С.М., Палюх В.В., Іноземцева О.Б. Досвід Республіки Польща для України у сфері підготовки фахівців цивільного захисту: публічно-управлінський аспект: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2022. – 312 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/17022/1/MONDP.pdf**.**

Особистий внесок: Проаналізовано вплив досвіду Республіки Польща на вдосконалення системи підготовки студентів у сфері цивільного захисту в Україні, а також розроблено рекомендації щодо інтеграції найкращих практик у навчальні програми.

4. Домбровська С.М., Вавренюк С.А., Палюх В.В. Державне регулювання фізичної культури та спорту в Україні Монографія. НУЦЗУ, 2021. 313с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/10760/1/%d0%bc%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d0%b8%d1%8f%20%d0%92%d0%b0%d0%b2%d1%80%d0%b5%d0%bd%d1%8e%d0%ba.pdf

Особистий внесок: проаналізовано вплив державного регулювання фізичної культури і спорту на освітній процес і студентську молодь.

5. Вітовецький В. О., Палюх В. В. Механізми реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання: теорія та практика : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2024. 192 с.

Особистий внесок: обґрунтовано теоретичні засади та практичні аспекти реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

6. Paliukh V., Nikonenko U., Khalina O., Kazyuk T., Shevchenko S. Influence of internal and external factors on the structural changes of national economy: an example of Ukraine. Business, Management and Economics Engineering. 2021. URL: https://journals.vgtu.lt/index.php/BME/article/view/14472. (Q3)

Особистий внесок: визначено вплив зовнішніх факторів на структурні зміни національної економіки.

7. Ivanova S., Romin A., Gaynutdinova L., Kvitka S., Paliukh V., Arsawan I. W. E. Spiral dynamics in the management of sustainable development of society. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. 2021. Vol. 915. 012039. URL: https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/915/1/012039.

Особистий внесок: обгрунтовано фактори управлінні сталим

розвитком суспільства.

8. Markevych K., Maistro S., Koval V., Paliukh V. Mining sustainability and circular economy in the context of economic security in Ukraine. Mining of Mineral Deposits. 2022. Vol. 16(1). P. 101-113. URL: https://doi.org/10.33271/mining16.01.101 (Q1)

Особистий внесок: проаналізовано вплив державне регулювання на економічну безпеку України.

9. Paliukh V., Tatarnikova T., Trobiuk V., Yakymenko S., Verba S. Modernization of the educational process through the implementation of a modern strategy for ensuring information security. Journal of Interdisciplinary Research. 2023. Special Issue No. 14/01/XLI. P. 152-156. (Q3)

Особистий внесок: визначено вплив модернізації освітнього процесу на забезпечення інформаційної безпеки.

10. Syvak T., Vorona P., Nesteriak Y., Paliukh V., Dakal A. Current State of Strategic Communications in Ukraine and Their Functional Influence on Efficiency of State Management System. National Security Drivers of Ukraine Information Technology, Strategic Communication, and Legitimacy. 2023. P. 167-182. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-33724-6

Особистий внесок: проаналізовано сучасний стан стратегічних комунікацій в Україні.

11. Paliukh, V., Kovtun, I., Pidlisna, T., Dombrovska, S., & Berezinskyi, L. (2025). Enhancing Educational System Human Resources as a Pillar of National Security. Journal of Posthumanism, 5(1), 263–279. (Q1) https://doi.org/10.63332/joph.v5i1.559

Особистий внесок: визначено шляхи вдосконалення людських ресурсів освітньої системи для забезпечення національної безпеки.

12. Paliukh, V., Kovtun, I., Pidlisna, T., Tatarnikova, T., & Poroka, S. (2025). The Influence of National Information Security Policies on Advancing Higher Education. Qubahan Academic Journal, 5(1), 628–639. (Q2) https://doi.org/10.48161/qaj.v5n1a1500

Особистий внесок: обгрунтовано вплив національної політики інформаційної безпеки на розвиток вищої освіти.

Статті у фахових виданнях:

13. Палюх В. В., Демент М. О. Політика протидії незаконній міграції на регіональному рівні як загрози соціально-економічного розвитку країни. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2021. № 1(14). URL: http://vdu-nuczu.net/ua/8-ukr/131-palyukh-v-v-dement-m-o-politika-protidiji-nezakonnij-migratsiji-na-regionalnomu-rivni-yak-zagrozi-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-krajini

Особистий внесок: проаналізовано регіональні особливості політики протидії незаконній міграції та розроблено рекомендації щодо її вдосконалення.

14. Палюх В. В., Пономаренко Р. В. Аналіз факторів міжнародного впливу на реформування системи освіти України. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2021. № 2(15). URL: http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/170-palyukh-v-v-ponomarenko-r-v-analiz-faktoriv-mizhnarodnogo-vplivu-na-reformu-vannya-sistemi-osviti-ukrajini

Особистий внесок: досліджено міжнародні фактори впливу на систему освіти України та визначено їх роль у процесі реформування.

15. Вітовецький В. О., Палюх В. В. Реформа української освіти: вибір адекватної моделі в сучасних реаліях. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2022. Вип. 1(16). URL: http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/207-vitovetskij-v-o-palyukh-v-v-reforma-ukrajinskoji-osviti-vibir-adekvatnoji-modeli-v-suchasnikh-realiyakh

Особистий внесок: обґрунтовано критерії вибору оптимальної моделі реформування освіти та розроблено практичні рекомендації щодо її впровадження.

16. Палюх В. В., Поліванов О. Г., Кононович В. Г. Роль і місце фізичної

підготовки на сучасному етапі реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2022. Вип. 2(17). URL: http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/261-palyukh-v-v-kononovich-v-g-polivanov-o-g-rol-i-mistse-fizichnoji-pidgotovki-na-suchasnomu-etapi-reformuvannya-zakladiv-vishchoji-osviti-zi-spetsifichnimi-umovami-navchannya

Особистий внесок: визначено основні напрями вдосконалення системи фізичної підготовки в контексті реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

17. Палюх В. В. Категорія «академічна мобільність» та її місце в системі вищої освіти Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2024. Вип. 2(21). С. 38- 46. URL: http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/423-palyukh-v-v-kategoriya-akademichna-mobilnist-ta-jiji-mistse-v-si-stemi-vishchoji-osviti

Статті у міжнародних фахових виданнях

18. Paliukh V., Poroka S. Education as a tool for ensuring national security. Public administration and state security aspects. 2023. Vol. 1. P. 121-129. URL: http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/111-poroka-s-paliukh-v-education-as-a-tool-for-ensuring-national-security

Особистий внесок: обґрунтовано роль освіти у системі забезпечення національної безпеки та розроблено механізми її вдосконалення.

19. Paliukh V., Vladymyrov M. Application of firearms as one of the means of coordination by the state within the competence of employees of internal affairs. Public administration and state security aspects. 2021. Vol. 2. P. 68-76. URL: http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/38-vladymyrov-m-paliukh-v-application-of-firearms-as-one-of-the-means-of-coordination-by-the-state-within-the-competence-of-employees-of-internal-affairs

Особистий внесок: досліджено нормативно-правові аспекти застосування вогнепальної зброї працівниками внутрішніх справ та

розроблено рекомендації щодо вдосконалення державної політики у цій сфері.

20. Paliukh V., Dement M. Global trends in the modern higher education reform policy. Public administration and state security aspects. 2022. Vol. 2. P. 114-122. URL: http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/91-paliukh-v-dement-m-general-theoretical-basics-for-the-research-of-global-trends-in-the-modern-higher-education-reform-policy

Особистий внесок: систематизовано теоретичні підходи до дослідження глобальних тенденцій реформування вищої освіти та визначено їх вплив на формування освітньої політики.

21. Berezhna K., Yuzikova N., Maistro S., Paliukh V., Antonova L. The importance of public administration in administrative and legal regulation. 2020. URL: https://www.periodicojs.com.br/index.php/gei/article/view/63

Особистий внесок: проаналізовано особливості адміністративно-правового регулювання в системі публічного управління та визначено напрями його вдосконалення.

22. Paliukh V., Dement M. Forecasting the implementation of higher education reform based on international experience. Public administration and state security aspects. 2024. Vol. 1. P. 145-152. URL: http://passa.nuczu.edu.ua/en/9-eng/author-page/163-paliukh-v-dement-m-forecasting-the-implementation-of-higher-education-reform-based-on-international-experience

Особистий внесок: розроблено прогностичну модель впровадження реформи вищої освіти на основі міжнародного досвіду та визначено ключові фактори успішності її реалізації.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Вавренюк С. А., Палюх В.В. Проблеми та напрями досягнення якості вищої освіти на етапі її реформування. Формування дієвих механізмів державного управління з забезпечення державної безпеки : матеріали круглого столу (14 травня 2021 р., м. Харків). Харків, 2021. С. 20-23.

24. Палюх В.В., Вітовецький В. О. Освіта як індикатор стану українського суспільства. Публічне управління: освіта, наука, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (18 березня 2022 р., м. Харків). Харків, 2022. С. 13-16.

25. Палюх В. В., Порока С. Г. Теоретико-методологічні основи дослідження світової освітньої політики. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (16 березня 2023 р., м. Харків). Харків, 2023. С. 43-44.

26. Палюх В. В., Порока С. Г. Освітні ресурси в рамках забезпечення національної безпеки. Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених. Харків : НУЦЗУ, 2023. С. 526.

27. Вітовецький В. О., Палюх В.В. Проблемні питання під час реформування ЗВО системи ДСНС. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (29 березня 2024 р., м. Харків). Харків, 2024.

28. Палюх В.В. Державне управління інноваційним розвитком вищої освіти як стратегічний імператив національної конкурентоспроможності. матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 23-24 січня 2025 р. / Редкол.: В. В. Лебедченко та ін. Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2025. С. 221-222.